HD 7469

A. Tšehov

NOVELLE JA JUTUSTUSI

A. TŠEHHOV

NOVELLE
JA
JUTUSTUSI

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1952

Tõlgitud teoste järgi:

А. П. Чехов, Собрание сочинений 1—7.
Издательство «Правда», Москва, 1950.

★

А. П. Чехов, Избранные сочинения.
Государственное Издательство Художественной
Литературы, Москва, 1946.

Tõlkinud *V. Linask.*

Kunstiliselt kujundanud *E. Lüüs.*

Kiri õpetatud naabrile

Pliinid-Söödud küla

Kallis Naabrimees!

Maksim . . . (isanime olen unustanud, vabandage suuremeelselt!) Vabandage ja andke andeks mulle vanale mehikesele ja rumalale inimeseloomale, et ma võtan julgust Teid tülitada oma armetu sirgeldusega. Juba on terve aasta möödas kui Teie suvatsesite elama asuda meie ilmakanti minusuguse tühise inimese naabrusesse ja mina ei tunne ikka veel Teid ja Teie ei tunne mind armetut ritsikat. Lubage siis kullakallis naabrimees vähemalt nendesinaste vanainimese pookstavite kaudu Teiega tuttavaks saada, suruda vaimus Teie õpetatud kätt ja ütelda Teile tervitust Sankt-Peterburist meie vääritule mandrile jõudmise puhul, kus elutsevad külamehed ja talurahvas s. t. plebeilik element. Juba ammu olen otsinud ja ihaldanud juhust Teiega tuttavaks saada, sest et teadus on mõningat moodi meie lihane ema, ükspuha nagu tsivilisatsioongi ja sellepärast et ma pean südamest lugu neist inimestest, kelle kuulus nimi mida kroonivad populaarse kuulsuse oreool, loorberid, simblid, ordenid, lindid ja atestaadid kõmab just nagu kõu ja välk kõigis sellesinase nähtava ja nägematu s. t. maapealse maailma osades. Ma armastan palavalt astronoome, poeete, metafüüsikuid, eradotsente, keemikuid ja muid teaduse jüngreid, kelle hulka Teie kuulute oma tarkade faktide ja teaduseharude, s. t. produktide ja viljade läbi. Kõneldakse, et Teie olete palju raamatuid trükkinud oma vaimlise istumise ajal torude ja kraadiklaaside ning ahvatlevate piltidega väljamaa raamatute

juures. Hiljuti külastas mind mu armetus eluasemes, mu varemetes ja ahervartes minu naaber Gerassimov ja kirus ning laitis temale omase fanatismiga Teie mõtteid ja ideesid, mis puudutavad inimese põlvnemist ja teisi nähtava maailma nähtusi ja astus välja ja ägetses Teie vaimlise sfääri ja mõtlemissilmapiiri vastu, mis on kaetud hiilgetähtede ja taevakividega. Ma ei ole nõus Gerassimoviga mis puutub Teie vaimlistesse ideedesse, sest et ma elan ja pean end üleval ükspäinis teadusest, mille Jumalik ettehooldus on inimsoole andnud nähtava ja nägematu maailma põuest kallihinnaliste metallide, metalloidide ja briljantide väljakaevamiseks, kuid ikkagi andke mulle vaevalt nähtavale putukale andeks, kullake, kui ma julgust võtan vanainimese kombel ümber lükata mõned Teie ideed mis puudutavad looduse olemust. Gerassimov teadustas mulle nagu oleksite Teie kirjutanud kirjatöö milles suvatsesite ette tuua mitte väga olulisi ideesid inimeste ja nende esialgmise oleku ning enneveeuputusaegse elu kohta. Teie suvatsesite kirja panna et inimene põlvneb pärdikute orangutangude jne. ahvitõugudest. Andke mulle vanainimesele andeks, kuid ma pole selle tähtsa punkti suhtes Teiega nõus ja võin Teile konksu ette seada. Sest kui inimene, maailma valitseja, kõige targem hingelistest olevustest, põlvneks rumalast ja harimatust ahvist siis oleks tal saba ja võigas hääl. Kui me põlvneksime ahvidest, siis veaksid Mustlased meid nüüd linnasid mööda näitamiseks ringi ja meie maksaksime raha üksteise näitamise eest, tantsides Mustlase käsu peale või istudes loomaaias võre taga. Kas me oleme siis üleni karvadega kaetud? Kas me ei kanna riideid, mis puuduvad ahvidel? Kas me armastaksime ja ei põlgaks naisterahvast, kui ta kas või natukenegi lõhnaks ahvi järele, keda me igal teisipäeval näeme Aadli Peamehe juures? Kui meie esivanemad oleksid põlvnenud ahvidest, siis poleks neid maetud kristlikule surnuaiale; minu vanavanaisa Ambrosiust näituseks, kes elas vanasti Poolamaal ei maetud mitte kui ahvi, vaid katoliku abti Joakim Šostaki kõrvale, kelle kirjutused mõõdukast kliimast ja ebamõõdukast vägijookide tarvitamisest on siiamaale alal mu

venna Ivani (Maiori) juures. Abt tähendab katoliku pappi. Vabandage mind võhikut, et ma segan end teie õpetatud asjadesse ja arutlen omamoodi vanainimese kombel ja sunnin teile peale oma metsikuid ja kohmakaid ideesid, mis õpetatud ja tsiviliseeritud inimestel asuvad ennem kõhus kui peas. Ma ei saa vaikida ega kannata kui õpetlased valesti mõtlevad oma mõistusega ja ei või jätta Teile vastu vaidlemata. Gerassimov teadustas mulle, et teie mõtlete valesti kuust, mis asendab meil päikest pimedusetundidel, kui inimesed magavad, Teie aga tõmbate elektrit ühest kohast teise ja fantaseerite. Ärge naerge vanainimest et ma nii rumalasti kirjutan. Teie kirjutate, et kuu peal elavad ja asuvad inimesed ja suguharud. Seda ei või iialgi olla, sest et kui kuu peal elaksid inimesed siis varjaksid nad oma majade ja rammusate karjamaadega meie eest tema maagilise ning nõidusliku valguse. Ilma vihmata ei saa inimesed elada, aga vihm sajab alla maa peale ja mitte üles kuu peale. Kuu peal elades kukuksid inimesed alla maa peale, seda aga ei tule ette. Mustus ja solk langeksid asustatud kuult meie mandrile. Kas saavad inimesed elada kuul, kui see on olemas ainult öösel, päeval aga kaob? Ka valitsused ei või lubada kuu peal elamist, sest suure kauguse ja kättesaamatuse tõttu on seal väga kerge kohustustest kõrvale hoida. Teie eksisite natuke. Teie olete oma targas kirjatöös kirja pannud ja ära trükkinud, nagu Gerassimov mulle ütles, just nagu oleksid kõige suuremal valguseandjal, päikesel, mustad plekid. See pole võimalik, sest see pole kuidagi võimalik. Kuidas Teie võisite näha päikesel plekke, kui lihtsate inimese silmadega pole võimalik päikest vaadata ja milleks peaksid tal plekid olema, kui saab ka ilma nendeta läbi? Missugusest märjast ainest on needsinased plekid tehtud, kui nad ära ei põle? Võib-olla elavad teie arvates päikesel ka kalad? Vabandage mind mürgiseent, et ma nii rumala teravmeelsusega hakkama sain! Koledasti olen ma teadusesse kiindunud! Selsinasel mammonal mis on tuul üheksateistkümnenda aastasaja purjedele pole minu jaoks mingit hinda, teadus on teda minu silmis oma kaugeleulatavate tiiba-

dega ära tumestanud. Igasugune avastus piinab mind nagu nael seljas. Ehkki ma olen harimatu inimene ja vana aja mõisnik, tegelen ma vana kõlvatu ikkagi teadusega ja avastustega, mida toimetan omaenda kätega ja täidan oma rumalat peakolu, oma metsikut pealuud mõtetega ja suurimate teadmiste komplektiga. Emake loodus on raamat, mida peab lugema ja nägema. Ma olen omaenda mõistusega teinud palju avastusi, niisuguseid avastusi, mida ükski reformaator pole veel välja mõtelnud. Ütlen ilma kiitlemata, et ma ei ole mitte viimane hariduse mõttes, mis on saadud higivaevaga, aga mitte vanemate s. t. isa ja ema või eestkostjate rikkusega, kes sagedasti rikuvad oma lapsi rikkuse, luksuse ja kuuekordsete — orjade ja elektrikelladega elumajade abil. Vaat mis on minu tühine mõistus avastanud. Ma avastasin, et meie suur leegitsev kiirgav taevakeha päike särab kord aastas varahommikul huvitavalt ning maaliliselt mitmevärvilistes värvides ja avaldab oma imelise virvendusega pikantset muljet. Teine avastus. Miks on talvel päev lühike ja öö pikk ja suvel vastupidi? Päev on talvel sellepärast lühike, et ta nagu kõik muudki nähtavad ja nägematud asjad külmast kokku tõmbab ja sellepärast, et päike varakult looja läheb, öö aga paisub lampide ja laternate süütamise tõttu, sest ta soojeneb. Siis avastasin ma veel, et koerad söövad kevadel rohtu nagu lambad ja et kohv on täisverelistele inimestele kahjulik, sest ta tekitab peas peapööritust, silmades aga segast vaadet ja muud seesugust. Ma olen teinud palju avastusi ka peale selle kuigi mul pole atestaate ega tunnistusi. Sõitke mulle külla kallis naabrimees, jumala eest. Avastame midagi üheskoos, tegeleme kirjandusega ja Teie õpetate mulle viletsakesele mitmesuguseid arvutamisi.

Ma lugesin hiljuti ühe Prantsuse õpetlase raamatust, et lõvi lõust ei sarnane sugugi inimese palega, nagu õpetlased arvavad. Ka selle üle kõneleksime. Sõitke, olge nii lahke. Sõitke näituseks kas või homme. Meie sööme praegu paastutoitu, aga Teile valmistame lihatoitu. Mu tütar Natašake palub Teid, et Te tooksite endaga kaasa mõned targad raamatud. Ta on mul

emantsipee kõik on tal lollid ainult tema on tark. Noorsugu ütlen ma Teile, annab end nüüd tunda. Andku neile jumal! Nädala pärast jõuab minu juurde mu vend Ivan (Maior), tubli mees kuid omavahel öeldud, Mühakas ja teadusi ei salli. Selle kirja peab Teile kätte toimetama mu aidamees Trofim täpselt kell 8 õhtul. Kui ta aga toob selle hiljem, siis tehke tal kõrvad tuliseks, professori kombel, ei maksa selle tõuga peenutseda. Kui ta hiljem toob siis tähendab käis ta kurivaim vahepeal kõrtsis. Komme naabritel külas käia pole meie poolt välja mõeldud ja ei lõpe ka meiega, sellepärast tulge tingimata oma masinate ja raamatutega. Ma sõidaksin ise Teie juurde, kuid olen väga häbelik ja julgusest on puudus. Vabandage mind kõlvatut tülitamise pärast,

Jään Teid austav Doni Kasakate Ringkonna aadlikust eru-urjadnik, teie naaber

Vassili Semi-Bulatov.

1880

Vassili Semi-Bulatov.

1880

Rõõm

Kell oli kaksteist öösel.

Mitja Kuldarov tormas erutatuna ning sasituna oma vanemate korterisse ja jooksis kiiresti kõik toad läbi. Vanemad olid juba magama heitmas. Õde lebas voodis ja lõpetas romaani viimase lehekülje lugemist. Gümnasistist vennad magasid.

„Kust sa tuled?" imestasid vanemad. „Mis sinuga on?"

„Oh, ärge küsige! Ma poleks seda kuidagi oodanud! Jah, ma poleks seda kuidagi oodanud! See ... see on isegi uskumatu!"

Mitja puhkes laginal naerma ja istus tugitooli, suutmata õnne tõttu jalul püsida.

„See on uskumatu! Teie ei suuda endale ette kujutada! Te vaadake!"

Õde hüppas voodist, tõmbas endale teki ümber ja astus venna juurde. Gümnasistid ärkasid.

„Mis sinuga on? Sa oled nii näost ära!"

„See on rõõmust, emake! Nüüd tunneb mind ju kogu Venemaa! Kogu maa! Varem teadsite ainult teie, et selles maailmas on olemas kolleegiumiregistraator Dmitri Kuldarov, nüüd aga teab seda kogu Venemaa! Emake! Oo, issand!"

Mitja kargas püsti, jooksis kõik toad läbi ja istus jälle.

„Mis on siis ometi juhtunud? Räägi selgesti!"

„Teie elate nagu metsloomad, ajalehti ei loe, trükisõnale ei pööra mingit tähelepanu, ajalehtedes aga on nii palju tähelepanuväärset! Kui midagi juhtub, on kohe kõik teada, midagi ei jää varjule! Kui õnnelik

ma olen! Oo, issand! Ajalehtedes kirjutatakse ju ainult kuulsatest inimestest, aga nüüd võeti kätte ja kirjutati minust!"

„Mis sa räägid? Kuskohas?"

Isake kahvatas. Emake heitis pilgu pühapildile ja lõi risti ette. Gümnasistid kargasid üles ja astusid, nagu nad olid, ainuüksi lühikestes öösärkides, oma vanema venna juurde.

„Jah! Minust kirjutati! Nüüd teab minust kogu Venemaa! Teie, emake, peitke see number ära mälestuseks! Mõnikord loeme veel. Vaadake!"

Mitja tõmbas taskust ajalehenumbri, ulatas isale ja torkas sõrmega kohta, mis oli sinise pliiatsiga ümber veetud.

„Lugege!"

Isa pani prillid ette.

„Lugege siis ometi!"

Emake heitis pilgu pühapildile ja lõi risti ette. Isake köhatas ja alustas lugemist:

„29. detsembril kell üksteist õhtul väljus kolleegiumiregistraator Dmitri Kuldarov ..."

„Näete, näete? Edasi!"

„ ... kolleegiumiregistraator Dmitri Kuldarov õllepoest, mis asub Malaja Bronnajal, Kozihhini majas, ja olles ebakaines olekus ..."

„Ma olin Semjon Petrovitšiga ... Kõik on peensusteni kirjeldatud! Jätkake! Edasi! Kuulake!"

„ ... ja olles ebakaines olekus, libastas ning kukkus siin seisva voorimehe, Juhnovski maakonna Durõkini küla talupoja Ivan Drotovi hobuse jalge alla. Ehmunud hobune, astunud üle Kuldarovi ja vedanud temast üle saani, milles asus Moskva teise gildi kaupmees Stepan Lukov, tormas tänavat mööda edasi ja peeti kinni kojameeste poolt. Kuldarov, kes alguses oli meelemärkuseta olekus, toimetati politseijaoskonda ja vaadati arsti poolt läbi. Hoop, mille ta kuklasse sai ..."

„Selle sain ma vastu aisa lennates, isake. Edasi! Lugege edasi!"

„ ... mille ta kuklasse sai, tunnistati kergeks. Juh-

tumi kohta koostati protokoll. Kannatadasaanule anti arstiabi..."

„Kästi kuklale külmi kompresse teha. Lugesite nüüd? Ah? Nõndaks see on! Nüüd läheb üle kogu Venemaa! Andke siia!"

Mitja haaras ajalehe, pani kokku ja pistis tasku.

„Jooksen Makarovite juurde, näitan neile... Tarvis ka Ivanitskitele näidata, Natalja Ivanovnale, Anissim Vassiljitšile... Ma jooksen! Hüvasti!"

Mitja pani tärniga vormimütsi pähe ja jooksis võidutsevana, rõõmsana tänavale.

1883

Võidurõõm

(Erusoleva kolleegiumiregistraatori jutustus)

Võinädala reedel läksid kõik Aleksei Ivanõtš Kozulini juurde pliine sööma. Kozulinit te tunnete. Teile on ta võib-olla tähtsusetu inimene, null, meiesugusele aga, kes ei liugle kõrgel taeva all, on ta suur, kõikvõimas, ülitark. Tema juurde läksid kõik, kes moodustasid tema nii-öelda jalgealuse. Läksin ka mina oma taadiga.

Pliinid olid nii oivalised, et ei suuda teile seda kirjeldada, armuline härra: kobedad, muredad, pruunistatud. Võtad ühe, pagan teda teab, kastad kuuma võisse, sööd ära, — teine ronib ise suhu. Detailideks, ornamentideks ja kommentaarideks olid: hapukoor, värske kalamari, lõhi, riivitud juust. Veini ja viinasid merena. Pliinide järel sõime tuurakalasuppi, supi järel põldpüüsid kastmega. Laadisime end nii täis, et mu taat päästis salamahti kõhu peal nööbid lahti, ja et keegi ei märkaks sedasinast liberalismi, kattis end salvrätikuga. Aleksei Ivanõtš kui meie ülemus, kellele on kõik lubatud, nöörpis lahti vesti ja särgi. Pärast lõunat, laua äärest tõusmata, süüdati ülemuse loal sigarid ja alustati vestlust. Meie kuulasime, tema ekstsellents Aleksei Ivanõtš kõneles. Ainestik oli suuremalt jaolt humoristlik, võinädala kohane... Ülem jutustas ja soovis ilmselt teravmeelsena näida. Ma ei tea, kas ta ütles midagi naljakat, mäletan vaid, et taat tõukas mulle iga minut külge ja lausus:

„Naera!"

Ma ajasin suu ammuli ja naersin. Kord isegi kiu-

natasin naerust, millega tõmbasin endale üldise tähelepanu.

„Nii, nii!" sosistas taat. „Tubli poiss! Ta vahib sulle otsa ja naerab... See on hea. Võib-olla annab sulle tõepoolest kirjutajaabi koha!"

„Tjah!" ütles muuseas meie ülemus Kozulin ähkides ja puhkides. „Nüüd me sööme pliine, pruugime kõige värskemat kalamarja, hellitame valgeihulist naist. Tütred aga on mul niisugused iludused, et mitte ainult teiesugused vagurad vennikesed, vaid isegi vürstid ja krahvid jäävad vahtima ja õhkavad. Ja korter? He-he-hee... Nõnda see on! Ärge teiegi nurisege ega halisege, senikaua kui pole elulõpp käes! Kõike juhtub, noh, juhtub ka igasuguseid muudatusi... Oletame, sa oled praegu tähtsusetu inimene, null, prügiraasuke... tolmuKübemeke, — aga kes teab? Võib-olla jõuad omal ajal sellenigi... et võtad inimsaatustel tukast kinni! Kõike tuleb ette!"

Aleksei Ivanõtš vaikis pisut, vangutas pead ja jätkas:

„Aga varem, mis varem oli! Ah? Sa mu jumaluke! Ei taha oma mälu uskuda. Ilma saabasteta, katkistes pükstes, hirmu ja värinaga... Rubla eest tuli vahel paar nädalat töötada. Ja ei anta sulle seda rubla, ei, vaid kägardatakse kokku ja visatakse näkku: õgi! Ja igaüks võib sind puruks sõtkuda, salvata, sulle kirvesilmaga äiata... Igaüks võib sind häbistada... Lähed ettekandega, vaatad, ukse juures istub koeranäss. Sa astud selle koeranässi juurde ja võtad tema käpakese. Vabandage, et mööda lähen. Tere hommikust! Aga koeranäss teeb sinu peale: rrrr... Uksehoidja müksab sind küünarnukiga, sina aga temale: „Peenraha ei ole, Ivan Potapõtš!... Vabandage!" Aga kõige rohkem sain ma kannatada ja igasugu teotusi tunda vaat sellelt suitsusiialt, vaat sellelt... krokodillilt! Vaat selleltsamalt vagatsejalt, Kuritsõnilt!"

Ja Aleksei Ivanõtš osutas väikesele küürus vanamehikesele, kes istus minu taadi kõrval. Vanamehike pilgutas roidunud silmi ja suitsetas vastikustundega sigarit. Tavaliselt ei suitseta ta iialgi, aga kui ülemus talle sigarit pakub, peab ta ebaviisakaks keelduda.

Nähes endale suunatud sõrme, kohmetas ta kangesti ja hakkas toolil nihelema.

„Palju olen ma selle vagatseja armust kannatada saanud!" jätkas Kozulin. „Ma sattusin ju alguses kõigepealt tema juurde. Tõid minu, vagurakese, harimatu, tähtsusetu, tema juurde ja panid tema laua taha istuma. Ja hakkas ta mind närima... Iga sõna nagu terav nuga, iga pilk nagu kuul rindu. Nüüd näib ta ussikesena, viletsakesena, aga mis varem oli! Neptunus! Taevas avanegu! Kaua aega kiusas ta mind! Ma kirjutasin temale, lippasin pirukate järele, teritasin sulgi, vedasin tema vana ämma teatreid mööda ringi. Kõiksugu meelehead tegin temale. Õppisin tubakat nuuskama! Tjah... Kõik tema jaoks... Nii ei või, mõtlen, tarvis on, et tubakatoos mul alati kaasas oleks juhuks, kui ta küsib. Mäletad, Kuritsõn? Tuleb kord minu kadunud emake tema juurde ja palub eideke teda, et ta pojukest, see tähendab mind, paariks päevaks tädikese juurde laseks, pärandust jagama. Kus tema kargab talle kallale, ajab silmad pungi, kisendab: „Ta on sul laiskvorst, ta on sul päevavaras, ja mis sina, lollpea, vahid!... Kohtu alla läheb ta!" Läks eideke koju ja heitis voodisse, jäi ehmatusest haigeks, peaaegu oleks sel korral hinge heitnud..."

Aleksei Ivanõtš pühkis taskurätikuga silmi ja tühjendas ühe sõõmuga veiniklaasi.

„Kavatses oma tütart minule mehele panna, kuid ma jäin selleks ajaks... õnneks palavikku, pool aastat lamasin haigemajas. Vaat mis oli varem! Vaat kuidas elati! Aga nüüd? Hüit! Nüüd olen mina... mina temast üle... Tema veab minu ämma teatritesse, tema ulatab mulle tubakatoosi ja näe, suitsetab sigarit. He-he-hee... Ma teen tal elu kibedaks... kibedaks! Kuritsõn!!"

„Teie soovite?" küsis Kuritsõn püsti tõustes ja sirgu tõmbudes.

„Etenda tragöödiat!"

„Kuulen!"

Kuritsõn ajas end sirgu, kortsutas kulmu, tõstis käe üles, tegi hirmsa näo ja venitas laulvalt kähedal, väriseval häälel:

„Sure, sa truudusetu naine! Verrrd janunen!!"

Me olime naerust lõhkemas.

„Kuritsõn! Söö ära see tükk leiba pipraga!"

Kuritsõn, kelle kõht juba täis oli, võttis suure tüki rukkileiba, puistas pipraga üle ja sõi valju naeru saatel ära.

„Igasugu muudatusi tuleb ette," jätkas Kozulin. „Istu, Kuritsõn! Kui me lauast tõuseme, laulad midagi... Siis olid sina, aga nüüd mina... Jah... Nõnda siis surigi eideke... Jah..."

Kozulin tõusis püsti ja lõi vaaruma...

„Mina aga olin vait, sest ma olin pisike, tähtsusetu... Piinajad... Barbarid... Aga nüüd selle eest mina... He-he-hee... Aga noh, sina! Sina! Sinuga räägitakse, vuntsitu!"

Ja Kozulin näitas sõrmega taadi suunas.

„Jookse ümber laua ja laula kuke moodi!"

Minu taat naeratas, punastas meeldivalt ja pistis ümber laua sibama. Mina tema järel.

„Kikerikii!" kisendasime mõlemad ja jooksime veel kiiremini.

Ma jooksin ja mõtlesin:

„Ma saan kirjutajaabiks!"

1883

Landoos

Tõelise riiginõuniku Brõndini tütred Kitty ja Ziina tegid landoos Nevskit mööda lõbusõitu. Nendega oli kaasas nende onutütar Marfuša, väike kuueteistkümneaastane provintslasest mõisnikutütar, kes oli neil päevil Piiterisse saabunud oma suursuguseid sugulasi külastama ja „nägemisväärsusi" vaatama. Tema kõrval istus parun Dronkel, mukitud ja silmatorkavalt klanitud mehike sinises palitus ja sinise kaabuga. Õed sõitsid ja heitsid kõõrdi pilke oma onutütrele. Onutütar valmistas neile nalja ja kompromiteeris neid. Naiivne tütarlaps, kes polnud eluilmaski landoos sõitnud ega pealinna kära kuulnud, silmitses uudishimulikult sõiduki polstrit, teenri kardpaeltega kübarat ja kiljatas iga kord, kui hoburaudtee-vagun vastu juhtus... Tema küsimused aga olid veelgi naiivsemad ning naljakamad...

„Kui palju palka saab teie Porfiri?" küsis ta muu hulgas, teenri poole noogutades.

„Vist nelikümmend rubla kuus..."

„Kas tões-ti?! Minu vend Serjoža, kooliõpetaja, saab ainult kolmkümmend! Kas tõesti teil Peterburis tööd nii kalliks hinnatakse?"

„Ärge esitage, Marfuša, niisuguseid küsimusi," ütles Ziina, „ja ärge vahtige ringi. See pole viisakas. Aga näe, vaadake, — vaadake silmanurgast, muidu pole viisakas, — milline naljakas ohvitser! Ha-haa! Justkui oleks äädikat joonud! Teie, parun, olete niisugune, kui te Amfiladovaga kurameerite."

„Teil, *mesdames*, on naljakas ja lõbus, aga mind piinab südametunnistus," ütles parun. „Täna peab

meie ametnikkond hingepalvet Turgenevile, mina aga, teie armust, ei läinud. Ebamugav on, teate ... Komöödia, aga ometigi oleks tulnud minna, näidata oma kaasatundmist ... ideedele ... *Mesdames*, ütelge mulle avameelselt, kätt südamele pannes, — kas teile meeldib Turgenev?"

„Oo jaa ... muidugi! Turgenev on ju ..."

„Küll on lugu ... Kõigile, kellelt ka ei küsiks, meeldib, aga mulle ... ma ei mõista! Kas pole mul mõistust või olen ma selline pöörane skeptik, kuid mulle tundub kogu see Turgenevi pärast üleskeerutatud jaburdus liialdatuna, kui mitte veidrana! Ma ei hakka eitama, ta on hea kirjanik ... Kirjutab ladusasti, väljenduslaad on paiguti isegi elav, huumorit on, kuid ... mitte midagi erilist ... Kirjutab nagu kõik teisedki vene kirjamehed ... Nagu Grigorjevitš ja nagu Krajevski ... Ma võtsin eile raamatukogust „Küti märkused", lugesin kaanest kaaneni läbi ega leidnud absoluutselt mitte midagi erilist ... Ei eneseteadvust ega trükivabadusest ... mitte mingisugust ideed! Ja küttimisest pole hoopiski mitte midagi. Kirjutatud on muide üsna kenasti!"

„Isegi väga kenasti! Ta on väga hea kirjanik! Ja kuidas ta on armastusest kirjutanud!" õhkas Kitty. „Paremini kui keegi teine!"

„Hästi on armastusest kirjutanud, kuid on olemas parematki. Jean Richepin[1] näiteks. Küll on tore! Olete lugenud tema „Kleepuvat"? Teine asi! Te loete ja tunnete, kuidas see kõik tõeliselt on! Aga Turgenev ... Mis ta on kirjutanud? Aina ideed ... Kuid mis ideed on Venemaal? Puha välismaist päritolu! Ei midagi originaalset, ei midagi oma!"

„Aga kuidas ta loodust kirjeldab!"

„Ma ei armasta lugeda loodusekirjeldusi. Venitab, venitab ... „Päike loojus ... Linnud hakkasid laulma ... Mets mühiseb ..." Ma jätan need kaunidused alati vahele. Turgenev on hea kirjanik, ma ei eita, kuid ma ei tunnista tema võimet imesid teha,

[1] *Jean Richepin* (loe: žan rišpään) — prantsuse kirjanik (1849—1926). (Tõlkija märkus.)

nagu temast pasundatakse. Ta olevat nagu tõuget andnud eneseteadvuse ärkamisele, mingit vene rahva poliitilist südametunnistust valusasti näpistanud ... Ma ei näe kõike seda ... Ei mõista ..."

„Aga kas te olete tema „Oblomovit" lugenud?" küsis Ziina. „Seal on ta pärisorjuse vastu!"

„Õigus ... Kuid mina olen ju kah pärisorjuse vastu! Siis peaks ka minust pasundama?"

„Paluge teda, et ta vait jääks! Jumala pärast!" sosistas Marfuša Ziinale.

Ziina heitis imestunult pilgu naiivsele, arglikule tütarlapsele. Provintslanna silmad ekslesid landood mööda ringi, näolt näole, hiilgasid pahameelest ja näisid otsivat, kelle peale oma vimma ja põlgust välja valada. Ta huuled värisesid vihast.

„See pole viisakas, Marfuša!" sosistas Ziina. „Teil on pisarad silmis."

„Kõneldakse samuti, et tal olevat olnud suur mõju meie ühiskonna arenemisele," jätkas parun. „Kust seda on näha? Mina, patune inimene, ei näe seda mõju. Minule vähemalt pole tal mingisugust mõju olnud."

Landoo peatus Brõndinite paraadtrepi ees.

1883

Kaebusteraamat

See raamat lebab raudteejaamas eriliselt tema jaoks valmistatud kirjutuspuldis. Puldi võti „asub jaama sandarmi käes", tegelikult aga pole mingit võtit tarviski, sest pult on alati lukustamata. Avage raamat ja lugege:

„Armuline härra! Sule proov!?"

Selle alla on joonistatud pika nina ja sarvenukkidega lõust. Lõusta alla on kirjutatud:

„Minul nägu, sinul lõust, mina kägu, sina veis."

„Rongi lähenemisel sellesinasele jaamale ja vaadates loodust läbi akna, lendas mul kaabu peast. I. Jarmonkin."

„Kes kirjutas, ei tea ma, kuid mina loll jäin lugema."

„Jättis mälestuse kaebustelaua ülem Kolovrojev."

„Esitan ülemustele oma kaebuse Konduktor Kutškini peale tema tooruse pärast minu naise vastu. Minu naine ei lärmitsenud hoopiski, vaid vastupidi püüdis et kõik oleks vaikne. Ja samuti sandarm Kljatvini suhtes kes mul toorelt õlast kinni võttis. Minu elukoht on Andrei Ivanovitš Ištšejevi mõisas kes teab minu käitumist. Kontoriametnik Samolutššev."

„Nikandrov on sotsialist!"

„Olles... (maha tõmmatud) pahandava teo värske mulje mõju all... (maha tõmmatud). Sellest jaamast läbi sõites olin ma hingepõhjani pahandatud järgmisest... (maha tõmmatud). Minu silma all toimus järgmine pahandav sündmus, mis kujutab eredais värvides meie raudtee korda... (edasi kõik peale allkirja maha tõmmatud). Kurski gümnaasiumi 7. klassi õpilane Aleksei Zudjev."

„Rongi ärasõidu ootel silmitsesin lähemalt jaamaülema nägu ja ei jäänud sellega põrmugi rahule. Teen selle teatavaks kogu liinil. Mittenorutav suvitaja."

„Ma tean kes seda kirjutas. Seda kirjutas M. D."

„Härrased! Teltsovski on valemängija!"

„Sandarminaine käis eile puhvetipidaja Kostkaga jõe taga. Soovime kõike head. Ära lase pead norgu, sandarm!"

„Jaamast läbi sõites ja olles näljane arutades mida süüa ei suutnud ma leida paastutoitu. Djakon Duhhov."

„Õgi, mida antakse..."

„Kes leiab nahast portsigarri see las annab ära kassasse Andrei Jegorõtšile."

„Kuna mind teenistusest minema kihutatakse, justkui ma purjutaksin, siis teatan, et teie kõik olete võllaroad ja vargad. Telegrafist Kozmodemjanski."

„Kaunistage end voorustega."

„Katinka, ma armastan teid meeletult!"

„Palun kaebusteraamatusse mitte kirjutada kõrvalisi asju. Jaamaülema eest Ivanov 7-s."

„Ehkki sa oled seitsmes, ikkagi oled loll."

1884

Teenistusastme eksam

„Geograafiaõpetaja Galkin kannab minu peale viha, ja uskuge, ma ei saa täna tema juures eksamil läbi," kõneles närviliselt käsi hõõrudes ja higistades H. postijaoskonna vastuvõtja Jefim Zahharõtš Fendrikov, auväärse paljakuga pealael ja soliidse kõhuga hallipäine habemik mees. „Ei saa läbi... See on kindel nagu jumal taevas... Ja tige on ta minu peale hoopis tühise asja pärast. Ta tuleb kord minu juurde tähitud kirjaga ja tungib läbi kogu publiku, et ma, näete, võtaksin kõigepealt vastu tema kirja ja alles siis teised. See ei lähe... Ta on küll haritud klassist, aga ikkagi tuleb korrast lugu pidada ja oodata. Ma tegin talle viisakalt märkuse. „Oodake," ütlen, „oma järjekorda, armuline härra." Ta kihvatas ja sellest ajast peale kiusab mind taga justkui Saul. Minu pojukesele Jegoruškale paneb ühtesid ja minu kohta laseb linnas liikvele igasugu nimesid. ‚Lähen ma kord Kuhtini trahterist mööda, tema aga on end koos piljardikepiga aknast välja sirutanud ja karjub purjus päi üle kogu väljaku: „Härrased, vaadake: tarvitatud mark läheb!" "

Vene keele õpetaja Pivomjodov, kes seisis H. maakonna kooli esikus ühes Fendrikoviga ja armulikult suitsetas tema paberossi, kehitas õlgu ja rahustas:

„Ärge erutuge. Meil pole iialgi seda juhtunud, et teiesuguseid oleks eksamil pinnitud. Vormitäide!"

Fendrikov rahunes, kuid mitte kauaks. Esikust läks läbi Galkin, noor mees hõreda, otsekui katkutud habemega, puldanist püksid jalas ja uus sinine frakk seljas. Ta vaatas karmilt Fendrikovile otsa ja läks edasi.

Seejärel levis kuuldus, et inspektor on tulemas. Fendrikov tardus ja jäi ootama selle hirmuga, mis on nii hästi tuntud kõigile kohtualustele ja esmakordselt eksamil olijaile. Läbi esiku jooksis tänavale maakonnakooli määraline ülevaataja Hamov. Tema järel ruttas inspektorile vastu usuõpetaja Zmiježalov, kamilavka[1] peas ja rist rinnal. Sinnasamasse ruttasid ka teised õpetajad. Rahvakoolide inspektor Ahhahhov tervitas valjusti, väljendas oma meelepaha tolmu üle ja astus koolimajja. Viie minuti pärast algasid eksamid.

Eksamineeriti ära kaks papipoega külakooliõpetaja kohale. Üks sai läbi, teine ei saanud. Läbikukkunu nuuskas nina punasesse taskurätikusse, seisis pisut aega paigal, mõtles ja läks minema. Eksamineeriti ära kaks kolmanda järgu vabatahtlikku. Seejärel oli käes Fendrikovi kord...

„Kus te teenite?" pöördus tema poole inspektor.

„Vastuvõtjana siinses postijaoskonnas, teie kõrgeausus," lausus ta end sirgu ajades ja püüdes publiku eest varjata oma käte värisemist. „Olen teeninud kakskümmend üks aastat, teie kõrgeausus, nüüd aga nõutakse teatist, et mind esitada kolleegiumiregistraatori auastme määramiseks, mis otstarbel võtangi julgust lasta end järele katsuda esimese klassi-auastme saamiseks."

„Nõndaks... Kirjutage diktaat."

Pivomjodov tõusis püsti, köhatas ja hakkas diktteerima jämedal, läbilõikaval häälel, püüdes eksamineeritavat alt vedada sõnadega, mida kirjutatakse teisiti kui hääldatakse.[2]

Ent kuidas kavalpea Pivomjodov ka ei püüdnud, diktaat õnnestus. Tulevane kolleegiumiregistraator tegi vähe vigu, ehkki ta pani rohkem rõhku tähtede ilule kui grammatikale. Sõnas „haruldaselt" kirjutas ta kaks „r'i", sõna „parem" kirjutas „paremb" ja sõna-

[1] *Kamilavka* — kõrge rummikmüts õigeusu preestritel. (Tõlkija märkus.)

[2] Originaalis järgneb hääldamispäraselt kirjutatud lause: „haraša halodnaja vada, kagda hotšitsa pitj", millele eesti keeles pole võimalik vastet leida, sest eesti keele kirjutamisviis ei erine kuigivõrd hääldamisest. (Tõlkija märkus.)

dega „uus tegevusala" kutsus esile naeratuse inspektori näol, sest ta kirjutas „uus tegemisala", kuid need kõik pole ju rasked vead.

„Diktaat on rahuldav," ütles inspektor.

„Julgen teie kõrgeaususele teatavaks teha," ütles julgust saanud Fendrikov, kõõrdi oma vaenlase Galkini poole pilku heites, „julgen ette kanda, et geomeetriat ma õppisin Davõdovi raamatust, osalt aga õepoja Varsonofi [1] juures, kes õppetöö vaheajal Troitse-Sergijevi, teise nimega Petaania seminarist siin käis. Ka planimeetriat õppisin ja stereomeetriat ... kõik täielikult ..."

„Stereomeetriat pole õppekava järgi ette nähtud."

„Pole ette nähtud? Ja mina istusin kuu aega tema kallal ... Küll on kahju!" ohkas Fendrikov.

„Kuid jätame esialgu geomeetria. Võtame käsile teaduse, mida teie kui postiala ametnik arvatavasti armastate. Geograafia on postiljonide teadus."

Kõik õpetajad naeratasid aupaklikult. Fendrikov polnud sellega nõus, et geograafia on postiljonide teadus (sellest polnud kuskil kirjutatud: ei postimäärustes ega käskkirjades ringkonnale), kuid aupaklikkuse tõttu ütles: „Just nii." Ta köhatas närviliselt ja hakkas hirmuga küsimusi ootama. Tema vaenlane Galkin laskus tooli seljatoe najale ja küsis venitades, ilma et oleks talle otsa vaadanud:

„Ee ... ütelge mulle, missugune valitsus on Türgis?"

„Teadagi missugune ... türgi ..."

„Hm! ... Türgi ... See on veniv mõiste. Seal on konstitutsiooniline valitsus. Aga milliseid Gangese lisajõgesid te teate?"

„Ma õppisin Smirnovi geograafiat ja, vabandage, ei õppinud täpselt selgeks ... Ganges, see on jõgi, mis voolab Indias ... see jõgi voolab ookeani."

„Mitte seda ei küsi ma teilt. Missugused lisajõed on Gangesel? Ei tea? Aga kus voolab Araks? Ka seda teie ei tea? Imelik ... Missuguses kubermangus asub Žitomir?"

„Postitee 18, koht 121."

[1] Eesnimi, vene Варсонофий. (Tõlkija märkus.)

Fendrikovi laubale ilmus külm higi. Ta pilgutas silmi ja tegi sellise neelava liigutuse, et näis, nagu oleks ta oma keele alla neelanud.

„Nagu jumala enese ees, teie kõrgeausus," pomises ta. „Isegi isa ülempreester võivad kinnitada ... Kakskümmend üks aastat olen teeninud ja nüüd seesamane, mis ... Eluaeg saan jumalat paluma ..."

„Hea küll, jätame geograafia. Mis te olete aritmeetikast ette valmistanud?"

„Ka aritmeetikat ei oska täpselt ... Isegi isa ülempreester võivad kinnitada ... Eluaeg saan jumalat paluma ... Juba Neitsi Maarja päevast saadik õpin, õpin ja ... mitte mingit kasu ... Vanaks olen jäänud vaimse töö jaoks ... Olge nii armuline, teie kõrgeausus, käskige igavesti jumalat paluda."

Fendrikovi ripsmeile ilmusid pisarad.

„Olen teeninud ausalt ja laitmatult ... Paastun igal aastal ... Isegi isa ülempreester võivad kinnitada ... Olge suuremeelne, teie kõrgeausus."

„Te pole mitte midagi ette valmistanud?"

„Kõik olen ette valmistanud, kuid midagi ei mäleta ... Varsti saab kuuskümmend täis, teie kõrgeausus, kus siin enam teadusi taga ajada! Olge nii armuline!"

„Juba tärniga mütsigi endale ära tellinud ..." ütles ülempreester Zmiježalov ja muigas.

„Hea küll, minge! ..." ütles inspektor.

Pool tundi hiljem sammus Fendrikov koos õpetajatega Kuhtini trahterisse teed jooma ja võidurõõmutses. Ta nägu säras, silmist paistis õnn, kuid alatine kukla sügamine näitas, et teda vaevas mingi mõte.

„Küll on kahju!" pomises ta. „Ütle nüüd, see oli ju sihuke rumalus minu poolt!"

„Mis nii?" küsis Pivomjodov.

„Milleks ma stereomeetriat õppisin, kui seda pole õppekavas? Terve kuu otsa istusin ma ju tema, kurjavaimu, kallal. No küll on kahju!"

1884

Vajalikud abinõud

Väikest tähtsusetut linnakest, mida kohaliku vangimajaülema väljenduse järgi pole maakaardil võimalik isegi teleskoobi abil näha, valgustab keskpäevane päike. Vaikus ja rahu. Linnavolikogu poolt liigub pikkamisi kaubahoovi suunas sanitaarkomisjon, mis koosneb linnaarstist, politseiinspektorist, kahest linnavolikogu esindajast ja ühest kaubandusdeputaadist. Nende taga sammuvad aupaklikult kordnikud... Komisjoni tee on nagu põrguteegi sillutatud heade kavatsustega. Sanitarid lähevad ja vestlevad kätega vehkides mustusest, haisust, vajalikkudest abinõudest ja muudest koolera-kõneainetest. Jutud on niivõrd targad, et kõige ees sammuv politseiinspektor äkki vaimustusse satub ja ümber pöördudes teatab:

„Me peaksime niiviisi, härrased, sagedamini kokku tulema ja arutlema! See on ühtlasi meeldiv ja tunned end seltskonnas olevat, muidu aga aina tülitseme! Jumala eest!"

„Kellest me peaksime peale hakkama?" pöördub kaubandusdeputaat arsti poole ohvrit valiva timuka toonil. „Kas meie, Anikita Nikolaitš, ei alustaks Ošeinikovi poest? Võllaroog on ta, esiteks, ja... teiseks, on juba aeg talle näidata. Hiljaaegu tuuakse mulle tema juurest tatratangu ja selles on, vabandage väga, rotisõnnik... Mu naine ei söönudki!"

„Mis siis ikka! Kui Ošeinikovist, siis Ošeinikovist," sõnab arst ükskõikselt.

Sanitarid astuvad „A. M. Ošeinikovi tee, suhkru ja kofi ja muude koloneaal kaupade kaüplusse" ja asuvad otsekohe ilma pikema sissejuhatuseta revideerima.

„Tjaah..." lausub arst, silmitsedes kaasani seebist ilusasti laotud püramiide. „Mihukesed paabelid oled sa endale siia seebist üles ehitanud! Mõtle kus leidlikkus! Ee... ee... ee! Mis see siis on? Vaadake, härrased! Demjan Gavrilõtš suvatseb seepi ja leiba lõigata ühe ja sellesama noaga!"

„Ega sellest koolerat ei saa, Anikita Nikolaitš!" tähendab peremees asjalikult.

„Seda nüüd küll, kuid vastik on ometigi! Ka mina ostan ju sinu käest leiba."

„Suursugusemate inimeste jaoks on meil eraldi nuga. Võite rahulik olla... Mis te nüüd..."

Politseiinspektor vahib oma lühinägelikke silmi vidutades sinki, kraabib seda kaua aega küünega, nuusutab valjusti, klõpsutab siis sõrmega singi pihta ja küsib:

„Aga kas ta vahest ei juhtu sul olema strühniinidega?"

„Mis te nüüd... Taevakene... Kas seda siis võib!"

Inspektor hämmeldub, eemaldub singist ja vahib silmi vidutades Asmolov ja Ko. hinnakirja. Kaubandusdeputaat pistab käe tatratangupütti ja tunneb seal midagi pehmet, sametist... Ta vaatab sinna sisse, ja üle ta näo valgub õrnus.

„Kiisukesed... kiisukesed! Mu pisitillukesed!" laliseb ta. „Pikutavad tangude sees, ninakesed püsti... mõnulevad... Sina, Demjan Gavrilõtš, võiksid mulle õige ühe kassipojakese saata!"

„Seda võib... Ja siin, härrased, on suupisted, kui soovite üle vaadata... Heeringad, juust... balõkk [1], vaadake, olge head... Balõki sain neljapäeval, väga hea... Miška, anna nuga siia!"

Sanitarid lõikavad igaüks tüki balõkki, nuusutavad ja maitsevad.

„Võtan õige ise kah ühtlasi suupistet..." lausub poeomanik Demjan Gavrilõtš otsekui iseenesele. „Mul vedeles seal kuskil pudelike. Balõki alla passib naps... Kohe teine maitse on siis... Miška, anna pudelike siia."

[1] *Balõkk* — kuivatatud ja soolatud beluuga või tuurakala seljaliha. (Tõlkija märkus.)

Põsed pungis ja silmad jõllis, avab Miška pudeli ja asetab kõlinal letile.

„Tühja kõhu peale juua . . ." sõnab politseiinspektor, kõhklevalt kukalt sügades. „Kui just igaüks üheainukese . . . Aga sa tee rutem, Demjan Gavrilõtš, meil pole aega sinu viinaga jännata!"

Veerand tundi hiljem lähevad sanitarid suud pühkides ja tikuga hambaid urgitsedes Golorõbenko poe poole. Siin aga, nagu kiuste, on läbipääs võimatu . . . Viis punetava ning higise näoga tugevat poissi veeretavad poest välja õlitünni.

„Hoia paremale! . . . Sikuta äärest . . . sikuta, sikuta! Pista latt alla . . . aa, kurat! Astuge eemale, teie ausus, jalad litsume puruks!"

Tünn jääb ukse vahele kinni ja — mitte paigastki . . . Poisid suruvad talle peale ja tirivad kõigest jõust, lastes kuuldavale valju nohinat ning kirudes üle kogu väljaku. Niisuguste jõupingutuste järel, kui kaua aega kestnud nohisemisest õhu puhtus on tunduvalt muutunud, nihkub tünn lõpuks välja, kuid veereb millegipärast looduse seaduste vastaselt tagasi ja jääb jälle ukse vahele kinni. Nohisemine algab uuesti.

„Ptüi!" sülitab inspektor. „Lähme Šibukini juurde. Need põrgulised ähivad siin õhtuni."

Šibukini poe leiavad sanitarid suletuna.

„Aga ta oli ju ometi lahti!" imestavad sanitarid üksteisele otsa vaadates. „Kui me Ošeinikovi juurde sisse läksime, seisis Šibukin lävel ja loputas vaskset teekannu. Kus ta on?" kõnetavad nad kerjust, kes seisab suletud poe juures.

„Andke vaesele, Kristuse nimel," kähistab kerjus, „armetule vigasele oma heldusest, härrased heategijad . . ."

Sanitarid heidavad käega ja lähevad edasi, välja arvatud linnavolikogu esindaja Pljunin. See ulatab kerjusele kopika, lööb otsekui midagi kartma hakates kiiresti risti ette ja jookseb kaaslastele järele.

Paari tunni pärast tuleb komisjon tagasi. Sanitarid näivad väsinud, tüdinud. Nad ei käinud ilmaaegu: üks kordnikest kannab pidulikult sammudes kandekasti, mis on täis mädanenud õunu.

„Nüüd kõlbaks selle õiglase vaevanägemise peale kärakat võtta. End kinnitada," ütleb inspektor, kõõritades sildi poole, millele on kirjutatud: „Veini- ja viinakelder."

„Mmjaa, ei teeks paha. Astume sisse, kui soovite!"

Sanitarid laskuvad keldrisse ja istuvad ümmarguse, viltuvajunud jalgadega laua ümber. Inspektor noogutab kõrtsimehe poole, ja lauale ilmub pudel.

„Kahju, et pole midagi peale võtta," sõnab kaubandusdeputaat klaasi tühjendades ja nägu krimpsutades. „Annaks kurki või . . . Muide . . ."

Deputaat pöördub kandekastiga kordniku poole, valib kõige paremini säilinud õuna ja hammustab seda peale.

„Ah . . . siin on ka mitte väga mädanenuid!" ütleb inspektor justkui imestades. „Lase ma valin endale kah välja! Sa pane kast siia . . . Mis paremad on, me valime välja, teeme puhtaks, ülejäänud võid ära hävitada. Anikita Nikolaitš, kallake sisse! Me peaksime sagedamini niiviisi kokku tulema ja arutlema. Muidu aga aina elad selles kolkas, ei mingisugust haridust, ei klubi ega seltskonda, — lausa Austraalia! Kallake sisse, härrased! Doktor, võtke õunakest! Isiklikult puhastasin teie jaoks!"

. . . . . .

„Teie ausus, kuhu käsite kandekast panna?" küsib kordnik inspektorilt, kes ühes kaaslastega keldrist väljub.

„Ka . . . kast? Mihuke kast? M-mõistan! Hävita ära koos õuntega . . . sest et — nakkus!"

„Õunad te suvatsesite ära süüa!"

„Aa . . . väga meeldiv! Ku-ule . . . sa mine minu juurde koju ja ütle Marja Vlasjevnale, et ta poleks vihane . . . Ma lähen ainult tunnikeseks . . . Pljunini juurde magama . . . Mõistad? Magama . . . une kaissu tukkuma . . . Šprehhen si döitš, Ivan Andreitš."

Ja silmi taeva poole tõstes vangutab inspektor mõrult pead, ajab käed laiali ja sõnab:

„Ja nõnda on kogu meie elu!"

. . . . . .

1884

Vint

Ühel vastikul sügisööl sõitis Andrei Stepanovitš Peressolin teatrist koju. Sõitis ja mõtiskles kasust, mida tooksid teatrid, kui seal mängitaks kõlbelise sisuga näidendeid. Kubermanguvalitsusest möödudes jättis ta kasust mõtlemise sinnapaika ja jäi silmitsema maja aknaid, milles ta, kui kasutada poeetide ja laevameeste keelt, tüüri pidas. Valvetoa kaks akent olid heledasti valgustatud.

„Kas tõesti nad jändavad seniajani aruandega?" mõtles Peressolin. „Neli lollpead on neid seal, ja pole siiamaale veel lõpule jõudnud! Viimaks hakkavad inimesed veel mõtlema, et ma neile ööselgi rahu ei anna. Lähen, ergutan neid natuke tagant ... Peatu, Guri!"

Peressolin ronis sõidukist välja ja läks valitsusse. Paraaduks oli lukus, tagumine uks aga, millel oli ainult rikkiläinud riiv, oli pärani lahti. Peressolin kasutas seda ära ja seisis juba umbes minuti pärast valvetoa ukse juures. Uks oli veidi paokil ja Peressolin nägi pilku tuppa heites midagi ebatavalist. Suuri kontopaberilehti täiskuhjatud laua ääres, kahe lambi valgusel, istusid neli ametnikku ja mängisid kaarte. Keskendunuina, liikumatuina, lambikuplitest roheliseks värvitud nägudega meenutasid nad muinasjutu-gnoome või, mille eest jumal hoidku, valerahategijaid ... Veel enam salapärasust lisas neile nende mäng. Otsustades nende käitumise ja kaardimängu-terminite järgi, mida nad aeg-ajalt hüüdsid, oli see vint. Otsustades aga kõige selle järgi, mida Peressolin kuulis, ei saanud seda mängu nimetada vindiks ega isegi mitte kaardimänguks. See oli midagi ennekuulmatut, kummalist

ning salapärast. Ametnikes tundis Peressolin ära Serafim Zvizdulini, Stepan Kulakevitši, Jeremei Nedojehhovi ja Ivan Pissulini.

„Kuidas sa ometi välja käid, sarviline saatan," vihastas Zvizdulin, raevunult oma vastasmängijale otsa vahtides. „Kas siis niiviisi tohib käia? Mul oli käes Dorofejev ja juurde kah, Šepeljov naisega ja Stjopka Jerlakov, aga sina käid välja Kofeikini. Läksimegi kahega alt! Sina, kapsapea, oleksid pidanud Pogankini välja käima!"

„Noh, ja mis siis oleks välja tulnud?" kähvas partner vastu. „Mina oleksin käinud Pogankini, aga Ivan Andreitšil oli Peressolin käes."

„Minu nime segavad millegipärast sekka ..." — kehitas Peressolin õlgu. „Mitte ei mõista!"

Pissulin jagas jälle kaardid välja ja ametnikud jätkasid:

„Riigipank ..."

„Kaks kroonupalatist ..."

„Trumbita ..."

„Sina ilma trumbita?? Hm! ... Kubermanguvalitsus — kaks ... Mokas, siis mokas, pagan võtku! Tookord läksin rahvaharidusega ühega alt, nüüd lendan kubermanguvalitsusega miini. Tühja kah!"

„Väike slämm rahvaharidusest!"

„Mitte ei mõista!" sosistas Peressolin.

„Käin välja riiginõuniku ... Viska, Vanja, peale mingisugune titulaarnik või kubermangust."

„Milleks meile titulaarnikku vaja? Meie virutame Peressolinigagi ..."

„Aga meie anname sinu Peressolinile vastu hambaid ... vastu hambaid ... Meil on Rõbnikov. Alt lähete kolmega! Tooge Peressolihha lagedale! Ei maksa teda nurjatut midagi varrukakäänise vahele peita!"

„Minu naist puudutavad ..." mõtles Peressolin. „Mitte ei mõista."

Ja soovimata kauem teadmatuses olla, avas Peressolin ukse ning astus valvetuppa. Kui ametnikkude ette oleks ilmunud sarvede ja sabaga vanakurat ise, ta poleks neid nõnda hämmastanud ja ehmatanud, nagu ehmatas ja hämmastas nende ülem. Oleks nende ette

ilmunud möödunud aastal surnud eksekuutor ja lausunud neile hauatagusel häälel: „Tulge minu järel, põrguinglid, paika, mis on kelmide jaoks valmis seatud," ning hinganud nende peale hauakülmust, nad poleks nõnda kahvatanud, nagu nad kahvatasid Peressolinit ära tundes. Nedojehhovil hakkas ehmatuse tõttu koguni nina verd jooksma, Kulakevitšil aga tekkis põrin paremasse kõrva ja kaelaside läks iseenesest lahti. Ametnikud viskasid kaardid käest, tõusid pikkamisi püsti, vaatasid üksteisele otsa ja suunasid oma pilgud põrandale. Minuti jooksul valitses valvetoas vaikus ...

„Toredasti te kirjutate aruannet ümber!" alustas Peressolin. „Nüüd on arusaadav, miks te nõnda armastate aruandega jännata ... Mis te praegu tegite? ..."

„Me ainult silmapilguks, teie ekstsellents ..." sosistas Zvizdulin. „Kaardikesi silmitsesime ... Puhkasime ..."

Peressolin astus laua juurde ja kehitas aeglaselt õlgu. Laual lebasid mitte kaardid, vaid tavalist formaati päevapildid, mis papi pealt maha võetud ja mängukaartidele kleebitud. Päevapilte oli palju. Neid silmitsedes nägi Peressolin iseennast, oma naist, rohkesti oma alluvaid, tuttavaid ...

„Milline mõttetus! ... Kuidas te seda siis mängite?"

„Ega meie seda välja mõtelnud, teie ekstsellents ... Jumal hoidku ... Me võtsime ainult eeskuju ..."

„Seleta ära, Zvizdulin! Kuidas te mängisite? Ma nägin kõik ja kuulsin, kuidas teie mind Rõbnikoviga lõite ... Noh, mis sa kõhkled? Ega ma sind ära söö. Jutusta!"

Zvizdulin häbenes ja kartis kaua aega. Viimaks, kui Peressolin hakkas vihaseks minema, kannatamatusest turtsuma ja punaseks tõmbuma, täitis ta käsku. Ta kogus kaardid kokku, segas neid, asetas lauale laiali ja selgitas:

„Igal portreel, teie ekstsellents, on samuti kui igal kaardilgi oma mõte ... tähendus. Nagu kaardipakis, nii on ka siin viiskümmend kaks kaarti ja neli masti ... Kroonupalati ametnikud on ärtud, kubermanguvalitsus — ristid, rahvahariduse ministeeriumi teenistujad — ruutud, ja potid on riigipanga osakond. Noh ... Tõelised riiginõunikud on meil ässad, riiginõunikud —

kuningad, neljanda ja viienda klassi isikute abikaasad — emandad, kolleegiuminõunikud — soldatid, õuenõunikud — kümned, ja nõnda edasi. Mina näiteks, — siin on minu pilt, — olen kolm, sest olles kubermangusekretär ..."

„Kas sa näe ... Mina olen siis järelikult äss?"

„Ristiäss, teie ekstsellentslik abikaasa aga — emand."

„Hm! See on originaalne ... Noh, mängime õige! Ma vaatan järele!"

Peressolin võttis palitu seljast ja istus umbusklikult naeratades laua äärde. Tema käsul istusid ka ametnikud, ja mäng algas ...

Valvur Nazar, kes hommikul kell seitse tuli valvetuba pühkima, oli rabatud. Pilt, mida ta harjaga tuppa astudes nägi, oli niivõrd rabav, et ta mäletab seda nüüd isegi siis, kui ta, olles end purju joonud, meelemärkuseta lamab. Peressolin, kahvatu, unine ning sassis juustega, seisis Nedojehhovi ees ja kõneles, tal nööbist kinni hoides:

„Saa ometi aru, et sa ei tohtinud Šepeljovi välja käia, kui sa teadsid, et mul on käes mina kolmega. Zvizdulinil oli Rõbnikov naisega, kolm gümnaasiumiõpetajat ja minu naine, Nedojehhovil pangarahvas ja kolm väikest kubermanguvalitsusest! Sa oleksid pidanud Krõškini välja käima! Sa ära vaata, et nemad kroonupalatist välja käivad! Neil on oma tagamõte!"

„Mina, teie ekstsellents, käisin välja titulaarse, sest ma arvasin, et neil on tõeline."

„Ah, kullake, nõndaviisi ei tohi arvata! See pole mäng! Niiviisi mängivad ainult kingsepad! Sa mõtle järele! ... Kui Kulakevitš käis välja õuenõuniku kubermanguvalitsusest, pidid sina maha viskama Ivan Ivanovitš Grenlandski, sest sa teadsid, et temal on Natalja Dmitrijevna kahe teisega ja Jegor Jegorõtšiga ... Sa rikkusid kõik ära! Ma tõestan sulle otsekohe. Istuge, härrased, mängime veel ühe roberi!"

Ja hämmastunud Nazari ära saatnud, võtsid ametnikud istet ning jätkasid mängu.

1884

Elav kronoloogia

Riiginõunik Šaramõkini võõrastetuba on mähkunud meeldivasse hämarusse. Suur rohelise abažuuriga pronkslamp värvib seinad, mööbli ja näod roheliseks *à la* „Ukraina ööd"[1] ... Kustuvas kaminas süttib aegajalt veel hõõguv puuhalg ja katab hetkeks näod tulekahjukumaga, kuid see ei riku üldist valguse harmooniat. Üldine toon on, nagu kunstnikud ütlevad, välja peetud.

Kamina ees tugitoolis istub äsja lõunastanud inimese poosis Šaramõkin ise, halli ametniku-põskhabemega ja mahedate helesiniste silmadega elatanud isand. Üle ta näo on valgunud õrnus, huuled on nukraks naeratuseks kokku pandud. Tema jalgade juures väikesel pingikesel, jalad kamina poole sirutatud ja laisalt ringutades, istub asekuberner Lopnev, tüse, umbes neljakümne-aastane mees. Pianiino juures askeldavad Šaramõkini lapsed: Niina, Kolja, Nadja ja Vanja. Paokil uksest, mis viib proua Šaramõkina kabinetti, tungib arglikult sisse valgust. Seal ukse taga, oma kirjutuslaua ääres istub Šaramõkini naine Anna Pavlovna, kohaliku daamidekomitee esinaine, elav ning pikantne daamike, aastat kolmkümmend vana ja natuke peale. Ta mustad, elavad silmad jooksevad läbi näpitsprillide mööda prantsuse romaani leheküIgi. Romaani all lebab räbaldunud aruanne komitee möödunudaastase tegevuse kohta.

„Varem oli meie linn selles suhtes õnnelikumas olukorras," kõneleb Šaramõkin, oma mahedaid silmi

[1] Vihje A. Kuindži maalile „Öö Dnepril". (Tõlkija märkus.)

hõõguvate süte poole kissitades. „Uhtki talve ei läinud mööda, ilma et mõni täht poleks siin käinud. Käisid niihästi kuulsad näitlejad kui ka lauljad, tänavu aga ... pagan teab, mis see on! Peale taskukunstnikkude ja leierkastimeeste ei tule mitte kedagi. Ei mingit esteetilist naudingut ... Elame nagu metsas. Jah ... Aga mäletate, teie ekstsellents, seda itaalia traagikut ... Mis ta nimi nüüd oligi? ... Niisugune brünett, pikka kasvu ... Kuidas ta nüüd oli? ... Ah jaa! Luigi-Ernesto de Ruggiero ... Silmapaistev talent ... Jõud! Ütleb vahel üheainsa sõna, ja teater vabiseb. Minu Anjutake suhtus väga osavõtlikult tema talendisse. Muretses talle teatri ja müüs ära pääsmed kümnele etendusele ... Tema õpetas selle eest Anjutakesele deklameerimist ja miimikat. Südamlik inimene! Ta käis siin ... kui ma ei valeta ... aastat kaksteist tagasi ... Ei, valetan ... Vähem, aastat kümme ... Anjutake, kui vana on meie Niina?"

„Kümnes aasta!" hüüab Anna Pavlovna oma kabinetist. „Mis siis?"

„Ei midagi, emake, ma niisama ... Ka head lauljad käisid vahel ... Kas mäletate *tenore di grazia*[1] Priliptšinit? Milline südamlik inimene! Milline välimus! Blondiin ... säärane väljendusrikas nägu, pariisi kombed ... Ja milline hääl, teie ekstsellents! Ainult üks viga: mõned noodid laulis kõhuga ja „re" võttis falsetiga, aga muidu oli kõik hästi. Rääkis, et olevat Tamberliki[2] juures õppinud ... Meie Anjutakesega muretsesime talle saali Seltskondlikus Klubis ja tänuks selle eest laulis ta meile vahel tervete päevade ja ööde kaupa ... Õpetas Anjutakest laulma ... Ta käis siin, nagu ma mäletan, suure paastu ajal, aastat ... aastat kaksteist tagasi. Ei, rohkem ... No küll on mälu, issand halasta! Anjutake, kui vana on meie Nadjake?"

„Kaksteist aastat!"

„Kaksteist ... Kui kümme kuud juurde panna ... Nojah, nii see on ... kolmteist! ... Varem oli meil lin-

[1] Lüüriline tenor (itaalia k.).

[2] *Enrico Tamberlik* (1820—1888) — kuulus itaalia laulja. (Tõlkija märkus.)

nas kuidagi elugi rohkem... Võtame näiteks kas või heategevusõhtud. Kui oivalised õhtud meil varem olid. Lihtsalt tore! Lauldakse, mängitakse, deklameeritakse... Mäletan, pärast sõda, kui türgi vangid siin asusid, korraldas Anjutake õhtu haavatute heaks. Korjasid kokku tuhat ükssada rubla... Türklastest ohvitserid, mäletan, olid pööraselt vaimustatud Anjutakese häälest ja aina suudlesid ta kätt. He-hee... Ehkki asiaadid, aga tänulik rahvas. Õhtu õnnestus nii hästi, et ma, kas te usute, ta päevikusse üles märkisin. See oli, nagu ma mäletan... seitsmekümne kuuendal... ei! seitsmekümne seitsmendal... Ei! Lubage, millal türklased meie juures asusid? Anjutake, kui vana on meie Koljake?"

„Mina olen seitsme aastane, isa!" ütleb Kolja, tõmmu näo ja süsimustade juustega poisipõngerjas.

„Jah, vanaks oleme jäänud ja pole enam seda energiat!..." nõustub Lopnev õhates. „See on see põhjus. Vanadus, kullake! Uusi initsiaatoreid pole, vanad aga on vanaks jäänud... Ei ole enam seda tuld. Mina, kui ma noorem olin, ei armastanud, et seltskond igavust tunneks... Ma olin teie Anna Pavlovna esimene abimees... Kas oli tarvis heategevusõhtut korraldada või loteriid, või saabunud kuulsust abistada, — jätsin kõik sinnapaika ja asusin askeldama. Ühel talvel, mäletan, oli nii palju askeldamist ja jooksmist, et jäin koguni haigeks... Seda talve ma ei suuda unustada!... Mäletate, missuguse etenduse me teie Anna Pavlovnaga tuleõnnetute heaks valmis sepitsesime?"

„Mis aastal see oli?"

„Mitte väga ammu... Seitsmekümne üheksandal... Ei, vist kaheksakümnendal! Lubage, kui vana on teie Vanja?"

„Viie aastane!" hüüab kabinetist Anna Pavlovna.

„Noh, järelikult oli see kuus aastat tagasi... Jah, kullake, olid ajad! Nüüd pole enam see! Ei ole seda tuld!"

Lopnev ja Šaramõkin jäävad mõttesse. Hõõguv puuhalg süttib viimast korda ja kattub tuhaga.

1885

Sekeldus

Kliirosel seisab köster Otlukavin ja hoiab väljasirutatud rasvaste sõrmede vahel äranäritud hanesulge. Ta madal laup on kipras, ninal mänglevad iga värvi laigud, alates roosast ja lõpetades tumesinisega. Tema ees ruskes köites trioodionil[1] lebab kaks paberilehte. Ühele neist on kirjutatud „elavate eest", teisele — „surnute eest", ja mõlema pealkirja all rida nimesid... Kliirose juures seisab väike mureliku näoga eideke, paun seljas. Ta on mõttesse jäänud.

„Kes veel?" küsib köster, laisalt kõrvatagust sügades. „Mõtle rutem, armetuke, mul pole aega. Kohe hakkan teenistust pidama."

„Otsekohe, isake... Noh, kirjuta... Elavate eestpalvele jumala sulased: Andrei ja Darja lastega... Mitri, jälle Andrei, Antip, Marja..."

„Pea, ära kiirusta... Ega sa jänese järel kihuta, küllap jõuad."

„Kirjutasid Marja? Noh, nüüd siis Kirill, Gordei, äsjasurnud lapsuke Gerassim, Pantelei... Kirjutasid üles kadunud Pantelei?"

„Pea... Kas Pantelei on surnud?"

„Surnud..." ohkab eit.

„Miks sa siis käsid elavate eestpalvele kirjutada?" vihastab köster, Pantelei nime maha kriipsutades ja teisele lehele üle kandes. „No küll on... Sa kõnele selgesti, ära vassi. Kes veel surnute eestpalvele?"

„Surnute eestpalvele? Otsekohe... oota... Noh, kirjuta... Ivan, Avdotja, veel Darja, Jegor... Kirjuta

[1] *Trioodion* — õigeusu kirikuraamat. (Tõlkija märkus.)

üles ... soldat Zahhar ... Nii kui neljandal aastal teenima läks, sellest ajast saadik pole midagi kuulda ..."

„Tähendab, ta on surnud?"

„Kes seda teab! Võib-olla on surnud, võib aga ka olla, et elab ... Sa kirjuta ..."

„Kuhu ma teda siis kirjutan? Kui ta, ütleme, on surnud, siis surnute eestpalvele, kui aga elab, siis elavate eestpalvele ... Saa nüüd sinusugusest aru!"

„Hm! ... Sa, kullake, kirjuta ta mõlemasse nimekirja üles, eks siis pärast näe. Temale on see ükstapuha, kuidas teda ka ei kirjuta: kõlvatu, kadunud inimene ... Kirjutasid üles? Nüüd siis surnute eestpalvele Mark, Levonti, Arina ... noh, ja Kuzma Annaga ... põdev Fedosja ..."

„Põdev Fedosja surnute eestpalvele? Ptüi!"

„Mind surnute eestpalvele? Ogaraks oled läinud või?"

„Ptüi! Sina, kronks, ajad ise mind segi! Kui sa pole veel surnud, siis ka ütle, et pole surnud, aga ei maksa surnute eestpalvele tükkida! Vassid siin! Kisu nüüd muudkui jälle Fedosja maha ja kirjuta teise kohta ... Terve paberi rikkusin ära! Noh, kuula, ma loen sulle ette ... Elavate eestpalvele Andrei, Darja lastega, jällegi Andrei, Antipi, Marja, Kirill, äsjasurnud lapsuke Ger ... Pea, kuidas see Gerassim siia sattus? Äsjasurnud, ja järsku — elavate eestpalvele! Ei, segi oled sa mind ajanud, armetuke! Jumal sinuga, päris segi oled ajanud!"

Köster keerutab pead, kriipsutab Gerassimi maha ja kannab ta üle surnute eestpalve osasse.

„Kuula! Elavate eestpalvele Marja, Kirill, soldat Zahharia ... Kes veel?"

„Avdotja kirjutasid?"

„Avdotja? Hm ... Avdotja ... Jevdokia ..." Köster vaatab mõlemad paberilehed üle. „Mäletan, kirjutasin ta üles, aga nüüd, pagan teda teab ... mitte ei leia kätte ... Siin ta on! Surnute eestpalvele on kirjutatud!"

„Avdotja surnute eestpalvele?" imestab eit. „Pole veel aastatki, kui mehele läks, aga sina juba kutsud talle surma kaela! ... Sa ise, kallike, vassid, ja oled veel minu peale tige. Sa kirjuta palvega, aga kui sul

tigedus südames on, tunneb vanakuri rõõmu. Vanakuri on see, kes sind eksitab ja segi ajab ..."

„Pea, ära sega ..."

Köster kortsutab kulmu ja tõmbab vähese mõtlemise järel Avdotja surnute eestpalve-lehelt maha. Sulg kiunatab „d"-tähe kohal ja teeb suure tindipleki. Köster kohmetab ja sügab kukalt.

„Niisiis Avdotja maha siit ..." pomiseb ta hämmeldunult, „ja kirjutada sinna ... Nõnda? Pea ... Kui ta sinna kirjutada, siis see on elavate eest, aga kui siia, siis surnute eest ... Päris segi ajas eit! Ja siis veel see soldat Zahharia on siia pidama jäänud ... Pagan vedas teda siia ... Mitte midagi ei saa aru! Tarvis otsast peale hakata ..."

Köster läheb kapi kallale ja võtab sealt kaheksandiku puhast paberit.

„Viska Zahharia välja, kui nõnda ..." ütleb eit. „Jumal temaga, viska välja ..."

„Ole vait!"

Köster kastab pikkamisi sulge ja kirjutab mõlemalt paberilt nimed ümber uuele lehele.

„Ma kirjutan nad kõik ühes tükis üles," sõnab ta, „ja sina vii isa diakoni kätte ... Las diakon teeb selgeks, kes siin on elus, kes surnud. Tema on seminaris õppinud, mina aga ei saa neistsinastest asjadest ... kas või lööb maha, mitte midagi aru."

Vanaeit võtab paberilehe, ulatab köstrile vanaaegse poolteisekopikalise ja tippab altari poole.

1885

Suvitajad

Suvituskoha jaamaplatvormil jalutas edasi-tagasi hiljuti naitunud abielupaar. Mees hoidis naisel piha ümbert kinni, naine surus end mehe vastu ja mõlemad olid õnnelikud. Pilvetükkide tagant vaatles neid kuu ja mossitas: nähtavasti oli tal kade meel ja kahju oma igava, mitte kellelegi vajaliku neitsipõlve pärast. Liikumatu õhk oli küllastatud sireli- ja toomingalõhnast. Kuskil teisel pool rööpaid häälitses rukkirääk . . .

„Kui tore siin on, Saša, kui tore!" kõneles naine. „Võib tõepoolest arvata, et see kõik on unes. Sa vaata, kui hubane ja sõbralik näib see metsatukk! Kui armsad on need soliidsed, vaikivad telegraafipostid! Nemad, Saša, elustavad maastikku ja kõnelevad, et kuskil seal on olemas inimesed . . . tsivilisatsioon . . . Ja kas sulle ei meeldi, kui tuul kannab su kõrvu läheneva rongi nõrka mürinat?"

„Jah . . . Aga kui kuumad käed sul on! See tuleb sellest, et sa oled erutatud, Varja . . . Mida meile täna õhtusöögiks valmistati?"

„Okroška[1] ja kanapoeg . . . Kanapojast on meile kahele küllalt. Sinule toodi linnast sardiine ja balõkki."

Kuu peitis end pilve taha, justkui oleks tubakat nuusutanud. Inimlik õnn tuletas talle meelde tema üksindust, üksildast magamisaset metsade ja orgude taga . . .

---

[1] *Okroška* — külm kaljasupp lihatükkide, sibula ja muude maitseainetega. (Tõlkija märkus.)

„Rong tuleb!" ütles Varja. „Kui tore!"

Kauguses ilmus nähtavale kolm tulisilma. Platvormile väljus pooljaama ülem. Siin-seal rööbastel lõid vilkuma signaaltuled.

„Saadame rongi ära ja läheme koju," ütles Saša ja haigutas. „Tore on meil sinuga, Varja, elada, nii tore, et see näib isegi uskumatu!"

Tume koletis roomas käratult platvormi ette ja peatus. Pooleldi valgustatud vaguniakende taga vilksatasid unised näod, kübarad, õlad . . .

„Ah! Ah!" kuuldus ühest vagunist. „Varja oma mehega on meile vastu tulnud! Siin nad on! Varjake! . . . Varetška! Ah!"

Vagunist kargasid välja kaks tütarlast ja riputasid end Varjale kaela. Nende järel tulid nähtavale täidlane elatanud daam ja pikk kuivetu isand halli põskhabemega, siis kaks pagasiga koormatud gümnasisti, gümnasistide järel lastepreili, lastepreili järel vanaema.

„Siin me olemegi, siin me olemegi, sõbrake!" alustas põskhabemega isand, Saša kätt pigistades. „Oled vist väsinud ootamast! Küllap vist manasid onu sellepärast, et ta ei tule! Kolja, Kostja, Niina, Fifa . . . lapsed! Suudelge oma onupoega Sašat! Kõik tulime sinu juurde, kogu pesakonnaga, ja kolmeks-neljaks päevaks. Loodan, et me ei tülita? Sa, palun, ära tseremoonitse."

Onu ja tema peret nähes kohkus abielupaar. Sellal kui onu kõneles ja suudles, vilksatas Saša kujutluses pilt: tema ja ta naine loovutavad külalistele oma kolm tuba, padjad, tekid; balõkk, sardiinid ja okroška neelatakse ühe sekundiga, onupojad katkuvad lilli, ajavad tindi ümber, lärmitsevad, onunaine kõneleb päevad läbi oma haigusest (paeluss ja valu rinde all) ja sellest, et ta on sündinud paruness von Fintig . . .

Ja Saša vaatas juba vaenulikult oma noorele naisele ning sosistas talle:

„Nad tulid sinule külla . . . et pagan neid võtaks!"

„Ei, sulle!" vastas naine kahvatuna ja samuti vaenulikult ning vihaga. „Nad pole mitte minu, vaid sinu sugulased!"

Ja külaliste poole pöördudes ütles ta sõbraliku naeratusega:

„Tere tulemast!"

Kuu tuli jälle pilve tagant nähtavale. Ta näis naeratavat. Tal näis olevat hea meel, et tal pole sugulasi. Saša aga pöördus kõrvale, et varjata külaliste eest oma tigedat, ahastavat nägu, ja ütles, häälele rõõmsat, heasüdamlikku kõla andes:

„Tere tulemast! Tere tulemast, kallid külalised!"

1885

Jääger

On kuum ning lämmatav keskpäev. Taevas pole pilveraasugi... Päikesest kõrvetatud rohi näib nukker, lootusetu: kui peakski vihma tulema, tema ei hakka enam rohendama... Mets seisab tummalt, liikumatult, otsekui vahtides kuhugi oma latvadega või oodates midagi.

Raiesmiku äärt mööda longib laisalt, taarudes pikk, kitsaõlaline, umbes neljakümne-aastane mees, punane särk seljas, paigatud härrastepüksid ja suured saapad jalas. Ta longib mööda teed. Paremal rohendab raiesmik, vasakul, kuni silmapiirini, laiub kuldne valminud rukki meri... Ta punetab ja on higine. Tema ilusat blondi pead ehib keigarlikult mõjuv valge müts, sirge nokaga nagu võiduratsutajal, ilmsesti mõne heldesse meeleollu sattunud härrasmehe kingitus. Üle õla on heidetud jahitasku, milles lebab kägaras tedrekukk. Mees hoiab käes vinnatõmmatud kaheraudset jahipüssi ja vahib silmi vidutades oma vana, kõhetut peni, kes jookseb ees ja nuusib põõsastikku. Ümberringi on vaikne, mitte häältki... Kõik elav on palavuse eest peitu pugenud.

„Jegor Vlassõtš!" — kuuleb kütt järsku tasast häält.

Ta võpatab ja kortsutab ringi vaadates kulmu. Tema kõrval seisab otsekui maa seest kerkinuna kahvatunäoline naine, aastat kolmkümmend vana, sirp käes. Naine püüab talle näkku vaadata ja naeratab arglikult.

„Aa, see oled sina, Pelageja!" lausub kütt peatudes ja püssikukki aeglaselt maha lastes. „Hm!... Kuidas sa siia sattusid?"

„Meie küla naised töötavad siin ja mina nendega seltsis ... Olen põllutööliseks, Jegor Vlassõtš."

„Sedasi ..." pomiseb Jegor Vlassõtš ja läheb pikkamisi edasi.

Pelageja tema järel. Käivad ära paarkümmend sammu.

„Pole teid ammu enam näinud, Jegor Vlassõtš," kõneleb Pelageja, silmitsedes õrnalt küti liikuvaid õlgu ning abaluid. „Sellest ajast, kui lihavõttenädalal käisite meie tares vett joomas, pole enam teid näha olnud ... Lihavõttenädalal astusite minutiks sisse, ja sedagi jumal teab kuidas ... purjus olekus ... Sõimasite ja peksite läbi ning läksite minema ... Küll ma ootasin ja ootasin ... silmad vahtisin peast, teid oodates ... Ah, Jegor Vlassõtš, Jegor Vlassõtš! Oleksite kas või korragi sisse astunud!"

„Mida oleks mul sinu juures teha?"

„Seda'nd küll, teha pole muidugi midagi, aga niisama ... ikkagi majapidamine ... Vaadata, kuidas ja mis ... Teie olete peremees ... Tskae, tedre olete lasknud, Jegor Vlassõtš! Istuksite ometi, puhkaksite ..."

Kõike seda rääkides naerab Pelageja nagu narrike ja vahib alt üles Jegorile otsa ...: Ta näost lausa õhkub rõõmu ...

„Istuda? Minugi pärast ..." sõnab Jegor ükskõiksel toonil ja valib koha kahe kasvava kuuse vahel. „Mis sa's seisad? Istu kah!"

Pelageja istub eemale päikese paistele ja oma rõõmu häbenedes varjab käega naeratavat suud. Paar minutit möödub vaikuses.

„Oleksite kas või korragi sisse astunud," ütleb Pelageja vaikselt.

„Milleks?" ohkab Jegor, oma nokkmütsi peast võttes ja punetavat laupa varrukaga pühkides. „Pole mingit vajadust. Tunniks-paariks sisse astuda — sellest pole muud kui tülinat, ainult aja sind ärevile, aga alaliselt külas elada — seda ei kannata mu hing ... Tead isegi, et ma olen hellitatud inimene ... Mul peab voodi olema, ja hea tee, ja delikaatsed jutud ... et mul kõik oleks viisakas, aga sul seal külas on vaesus, nõgi ...

Ma ei pea päevagi vastu. Kui, oletame, ilmuks niisugune ukaas, et ma tingimata pean sinu juures elama, siis ma kas põletaksin tare maha või teeksin endale otsa peale. Maast-madalast on minul need tujud sees, midagi pole parata."

„Kus te praegust elate?"

„Härra juures, Dmitri Ivanõtši juures olen kütiks. Linde muretsen tema lauale, rohkem aga peab ta mind niisama ... lõbu pärast."

„Ei ole väärikas teie töö, Jegor Vlassõtš ... Inimestele on see ajaviide, teile aga oleks justkui amet ... tõeline tegevus ..."

„Sina, rumal, ei saa aru," kõneleb Jegor, unistavalt taeva poole vaadates. „Ei ole sa ilmaski aru saanud ega saa eladeski aru, mis inimene mina olen ... Sinu arvates olen ma pöörane, hukkaläinud inimene, aga arusaajale olen ma kõige parem laskur terves maakonnas. Härrased tunnevad seda ja kirjutasid minust isegi ajakirjas. Ükski inimene ei saa end küttimise alal minuga võrrelda ... Aga et ma teie maatöid põlgan, siis see ei tule tühjast tujust ega kõrkusest. Juba päris lapsepõlvest saadik pole ma peale püssi ja koerte mingit muud ametit tundnud. Võetakse püss ära, mina õng kätte, võetakse õng ära, mina pean kätega jahti. Noh, ka hobustega paristasin, laatu mööda kolistasin, kui raha juhtus olema, aga sa tead ise, et kui mõni mees on kütiks või hobuseparisnikuks hakanud, siis hüvasti ader. Kui kord inimesesse on vaba vaim sisse pugenud, siis ei urgitse seda enam millegagi välja. Samuti kui mõni härrastest on läinud näitlejaks või mingi teise kunsti peale, ei saa siis temast enam ametnikku ega mõisnikku. Sina oled naine, ei saa aru, aga sellest on tarvis aru saada."

„Ma saan aru, Jegor Vlassõtš."

„Nähtavasti ei saa, kui end nutule sead ..."

„Ma ... ma ei nuta ..." ütleb Pelageja kõrvale pöördudes. „Patuasi, Jegor Vlassõtš! Elaksite kas või päevakesegi minuga, õnnetuga. Juba kaksteist aastat, kui ma teile läksin, aga ... aga meie vahel pole kordagi armastust olnud! ... Ma ... ma ei nuta ..."

„Armastust ..." pomiseb Jegor kätt sügades. „Mingit armastust ei saa olla. Me oleme ainult nimeliselt mees ja naine, — ega see siis tõeliselt nõnda ole. Mina olen sinu jaoks metsik inimene, sina mulle lihtne, mõistmatu talueit. Kas me siis sobime? Mina olen vaba, hellitatud, ulainimene, sina aga tööinimene, mats, elad mustuses, pole sul mahti selgagi sirgu ajada. Endast saan ma nõnda aru, et küttimise alal olen ma esimene mees, sina aga vaatad mind haleda meelega ... Kus siin see sobivus on?"

„Aga me oleme ju laulatatud, Jegor Vlassõtš!" nuuksub Pelageja.

„Mitte omal tahtel laulatatud ... Kas sa siis oled unustanud? Täna krahv Sergei Pavlõtšit ... ja iseennast. Kadedusest, et mina paremini lasen kui tema, jootis krahv mind terve kuu aega veiniga, purjus inimest aga võib mitte ainult paari panna, vaid ka teise usku pöörata. Võttis kätte ja pani kättemaksuks purjus mehe sinuga paari ... Jäägri karjatüdrukuga! Nägid, et ma purjus olen, — miks sa siis mulle tulid? Sa pole ju pärisori, oleksid võinud vastu hakata! Karjatüdrukule on muidugi õnn jäägrile mehele minna, aga peab ju ometi arusaamist olema. Noh, nüüd siis vaevle, nuta. Krahvile oli see nali, aga sina nuta ... tao pead vastu seina ..."

Tekib vaikus. Üle raiesmiku lendab kolm metsparti. Jegor vahib neid ja saadab silmadega, kuni nad kolmeks vaevalt nähtavaks täpiks muutudes kaugele metsa taha laskuvad.

„Millest sa elad?" küsib ta, silmi partidelt Pelagejale pöörates.

„Praegust käin tööl, talvel aga võtan kasvatusmajast lapsukese, toidan lutiga. Poolteist rubla makstakse kuus."

„Nõnda ..."

Jälle vaikus. Lõigatud põlluribalt kostab tasast laulu, mis katkeb kohe alguses. Palav on laulda ...

„Räägitakse, et te olevat Akulinale uue tare ehitanud," ütleb Pelageja.

Jegor vaikib.

„Küllap ta siis on teile südame järgi ..."

„Sinu õnn on juba kord niisugune, saatus!" sõnab kütt ringutades. „Kannata, vaenelaps. Aga nüüd hüvasti, jäingi liialt lobisema ... Pean õhtuks Boltovosse jõudma ..."

Jegor ajab end püsti, ringutab ja heidab püssi õlale. Pelageja tõuseb.

„Aga millal te siis külasse tulete?" küsib ta vaikselt.

„Pole mõtet. Kainest peast ei tule ma iialgi, aga kui ma purjus olen, on sul sellest vähe kasu. Joobnuna olen ma tige ... Hüvasti!"

„Hüvasti, Jegor Vlassõtš ..."

Jegor asetab nokkmütsi kuklasse, kutsub koera ja jätkab oma teed. Pelageja seisab paigal ja vaatab talle järele ... Ta näeb küti liikuvaid abaluid, uljana näivat kukalt, laiska, hooletut kõnnakut, ja ta silmad täituvad nukruse ning õrna hellusega ... Ta pilk libiseb üle oma mehe kõhna, pika kogu ja kallistab, hellitab teda ... Jegor otsekui tunneks seda pilku, peatub ja vaatab tagasi ... Ta vaikib, kuid Pelageja näeb tema näost ja kõrgeletõstetud õlgadest, et ta tahab temale midagi öelda. Naine läheneb talle areldi ja vaatab anuvail silmil otsa.

„Säh!" ütleb Jegor kõrvale pöördudes.

Ta ulatab Pelagejale räbaldunud rublase ja eemaldub kiiresti.

„Hüvasti, Jegor Vlassõtš!" ütleb Pelageja, masinlikult rublast vastu võttes.

Jegor läheb mööda pikka nöörsirget teed ... Pelageja, kahvatu ning liikumatu nagu raidkuju, seisab ja püüab pilguga iga ta sammu. Siis sulab mehe särgi punane värv kokku pükste tumeda värviga, samme pole näha, koera ei saa eraldada saabastest. Paistab vaid nokkmüts, kuid ... äkki pöörab Jegor järsult paremale raiesmikku ja müts kaob rohelusse.

„Hüvasti, Jegor Vlassõtš!" sosistab Pelageja ja tõuseb kikivarbaile, et kas või korrakski veel näha valget nokkmütsi.

1885

Hüüumärk

Jõulujutt

Ööl enne jõulu heitis kolleegiumisekretär Jefim Fomitš Perekladin magama solvununa ning isegi teotatuna.

„Jäta rahule, kurivaim!" röögatas ta vihaselt naise peale, kui see küsis, miks ta nii sünge on.

Asi seisis selles, et ta oli alles äsja koju tulnud võõruselt, kus oli lausutud rohkesti ebameeldivat ning teda solvavat. Algul kõneldi hariduse kasust üldse, seejärel aga mindi märkamatult üle ametnikkonna hariduslikule tsensusele, kusjuures väljendati rohkesti kahetsusi, etteheiteid ja isegi pilkeid selle madala taseme puhul. Ja siin, nagu see on kombeks igas vene seltskonnas, mindi üldistelt kõneainetelt üle isiklikkustele.

„Võtame näiteks kas või teid, Jefim Fomitš," kõnetas Perekladinit keegi nooruk. „Teie olete viisakal kohal ... aga millise hariduse te olete saanud?"

„Mitte mingisugust. Ja meil ei nõutagi haridust," vastas Perekladin vaguralt. „Kirjuta õigesti, ja ongi kõik ..."

„Kuskohas te siis õigesti kirjutama õppisite?"

„Harjusin ... Neljakümne-aastase teenistuse jooksul harjub käe sisse ... Esialgu oli muidugi mõista raske, tegin vigu, kuid pärast harjusin ära ... ja pole viga ..."

„Aga kirjavahemärgid?"

„Ka kirjavahemärkidega pole viga... Panen õigesti."

„Hm! ..." hämmeldus nooruk. „Kuid harjumus pole hoopiski see mis haridus. Sellest on vähe, et te kirjavahemärgid õigesti panete ... vähe! On tarvis teadlikult panna! Te panete koma ja peate teadma, milleks seda panete ... jah! Aga see teie ebateadlik ... reflektoorne õigekirjutus ei maksa krossigi. See on mehaaniline tootmine ja muud midagi."

Perekladin vaikis ja koguni naeratas vaguralt (nooruk oli riiginõuniku poeg ja tal endal oli õigus kümnenda klassi auastmele), ent nüüd, magama heites, moondus ta tervenisti meelepahaks ja tigeduseks.

„Nelikümmend aastat olen teeninud," mõtles ta, „ja keegi pole mind lolliks nimetanud, ja nüüd, ole lahke, missugused kriitikud on välja tulnud! „Ebateadlikult... Lefrektoorselt! Mehaaniline tootmine" ... Ah, sina, et pagan sind võtaks! Võib-olla saan ma veel rohkemgi aru kui sina, ehkki pole sinu ülikoolides käinud!"

Olles mõttes kriitiku aadressil välja valanud kõik talle teada olevad sõimusõnad ja teki all soojenenud, hakkas Perekladin rahunema.

„Ma tean ... mõistan ..." mõtles ta uinudes. „Ma ei pane koolonit sinna, kuhu on vaja koma, järelikult olen teadlik, saan aru. Jah ... Nõndaks, noormees ... Esmalt on vaja elada, teenida, ja siis alles vanainimeste üle kohut mõista ..."

Uinuva Perekladini suletud silmis vilksatas meteoorina läbi tumedate, naeratavate pilverüngaste leegitsev koma. Selle järel teine, kolmas, ja varsti kattus kogu ääretu, tume foon, mis laius tema kujutluses, tihedais parvedes lendavate komadega ...

„Võtame kas või need komad ..." mõtles Perekladin, tundes, kuidas ta liikmed lähenevast unest magusalt rammestuvad. „Ma mõistan neid väga hästi ... Igaühele võin koha leida, kui soovid ... ka ... ka teadlikult, ja mitte, kuhu juhtub ... Eksamineeri, ja sa näed ... Komad pannakse mitmesugustesse kohtadesse, kuhu tarvis ja kuhu pole tarvis. Mida segasemana dokument välja tuleb, seda rohkem komasid on vaja. Nad pannakse „millise" ja „mille" ette. Kui dokumendis loetletakse ametnikke, siis tuleb igaüks neist komaga eraldada ... Tean!"

Kuldsed komad hakkasid keerlema ja sööstsid eemale. Nende asemele tulid lennates leegitsevad punktid ...

„Punkt aga pannakse dokumendi lõppu... Kus on tarvis pikemat peatust teha ja kuulajale otsa vaadata, ka seal on punkt. Kõigi pikkade kohtade järele tuleb panna punkt, et sekretäril lugedes sülg voolama ei hakkaks. Kuhugi mujale punkti ei panda..."

Jälle lendab kohale parv komasid... Nad segunevad punktidega, keerlevad — ja Perekladin näeb tervet trobikonda semikooloneid ning kooloneid...

„Ka neid tean..." mõtleb ta. „Kus koma on vähe, aga punkti palju, sinna tuleb panna semikoolon. „Kuid" ja „järelikult" ette panen alati semikooloni... Noh, aga koolon? Koolon pannakse sõnade „määrati" ja „otsustati" järele..."

Semikoolonid ja koolonid kustusid. Kord oli küsimärkide käes. Need kargasid pilvedest välja ja pistsid kankaani tantsima...

„Õige mul ime: küsimärk! Olgu neid kas või tuhat, kõigile leian koha. Nad pannakse alati, kui on tarvis aru pärida või, ütleme, dokumendi kohta järele kuulata... „Kuhu on kantud nii- ja niisuguse aasta summade ülejääk?" või — „Kas Politseivalitsus ei leia ehk võimaliku olevat sedasinast Ivanovat ja nõnda edasi?"..."

Küsimärgid noogutasid heakskiitvalt oma konksudega ja tõmbusid silmapilkselt, otsekui käskluse peale, hüüumärkideks...

„Hm!... Seda kirjavahemärki pannakse kirjades sagedasti. „Minu lugupeetud härra!" või „Teie ekstsellents, isa ja heategija!"... Aga millal dokumentides?"

Hüüumärgid tõmbusid veel enam sirgu ja peatusid ootuses...

„Dokumentides pannakse nad, kui... seesamane... jällegi... kuidas see on? Hm!... Tõepoolest, millal neid siis dokumentides pannakse? Pea... kuidas ta nüüd oli?... Hm!..."

Perekladin avas silmad ja keeras teise külje. Kuid ta ei jõudnud veel uuesti silmigi sulgeda, kui tumedale foonile ilmusid jälle hüüumärgid.

„Pagan neid võtaks... Millal siis neid peab panema?" mõtles ta, püüdes kutsumata külalisi oma kujutlusest välja kihutada. „Kas tõesti olen unustanud? Kas olen unustanud või siis... pole neid iialgi pannud..."

Perekladin hakkas meelde tuletama kõigi ametlikkude paberite sisu, mida ta oli oma neljakümne-aastase teenistuse jooksul kirjutanud. Ent kuidas ta ka ei mõtelnud, kuidas ei kibrutanud laupa, oma minevikust ei leidnud ta ainustki hüüumärki.

„Küll on lugu! Nelikümmend aastat olen kirjutanud ja pole kordagi hüüumärki pannud... Hm!... Aga millal siis teda põrgulist pannakse?"

Leegitsevate hüüumärkide rea tagant ilmus nähtavale noorukist kriitiku pilkavalt naerev nägu. Märgid ise naeratasid ja valgusid kokku üheks suureks küsimärgiks.

Perekladin raputas pead ja avas silmad.

„Pagan teab, mis see on..." mõtles ta. „Homme on tarvis hommikuseks jumalateenistuseks üles tõusta, mul aga ei lähe see jaburdus peast... Ptüi! Kuid... millal siis teda pannakse? Säh sulle harjumus! Säh sulle käe sisse harjumine! Neljakümne aasta jooksul mitte ainustki hüüumärki! Ah?"

Perekladin lõi risti ette ja sulges silmad, kuid avas nad otsekohe: tumedal foonil seisis ikka veel suur hüüumärk...

„Ptüi! Nõndaviisi ei saa terve öö und silma." — „Marfuša!" pöördus ta oma naise poole, kes sageli kiitles sellega, et oli pansionis kursuse lõpetanud. „Kas sa, kallike, tead vahest, millal pannakse dokumentides hüüumärk?"

„Miks ei peaks teadma! Ega ma asjata seitse aastat pansionis õppinud. Terve grammatika on peas. See märk pannakse kellegi kõnetamisel, hüüatuste puhul ja vaimustuse, meelepaha, rõõmu, viha ning muude tundmuste väljendamisel."

„Nõndaks..." mõtles Perekladin. „Vaimustus, meelepaha, rõõm, viha ja muud tundmused..."

Kolleegiumisekretär jäi mõttesse... Nelikümmend aastat on ta ametlikke pabereid kirjutanud, on kirjutanud neid tuhandeid, kümneid tuhandeid, kuid ei mäleta ainustki rida, mis oleks väljendanud vaimustust, meelepaha või midagi selletaolist...

„Ja muud tundmused ..." mõtles ta. „Kas siis ametlikkudes paberites on vaja tundmusi? Neid võib ka tundetu inimene kirjutada ..."

Noorukist kriitiku nägu vaatas jälle välja leegitseva hüüumärgi tagant ja naeratas pilkavalt. Perekladin tõusis voodis istukile. Ta pea valutas, laupa kattis külm higi ... Nurgas hingitses sõbralikult ikoonilambike, mööbel näis pidulik, puhas, kõiges tundus soojust ja naisekätt, kuid vaesel ametnikukesel oli külm, ebamugav, justkui oleks ta tüüfusse haigestunud. Hüüumärk seisis mitte enam suletud silmis, vaid tema ees, toas, naise tualettlaua juures ja pilgutas talle pilkavalt silma ...

„Kirjutusmasin! Masin!" sosistas viirastus, puhudes ametnikule kuiva külma. „Tundetu puunott!"

Ametnik tõmbas teki üle pea, kuid ka teki all nägi ta viirastust; ta liibus näoga naise õla vastu, ja õla tagant paistis seesama ... Kogu öö vaevles vaene Perekladin, aga ka päeval ei lahkunud viirastus temast. Ta nägi seda kõikjal: jalga tõmmatavais saapais, teetassis, Stanislavis ...

„Ja muud tundmused ..." mõtles ta. „See on õigus, et mingeid tundmusi pole olnud ... Lähen nüüd kohe ülemuse juurde õnnesoovi-allkirja kirjutama ... Aga kas seda tehakse tundmustega? Niisama, ilmaaegu ... Õnnesoovimasin ..."

Kui Perekladin tänavale astus ja voorimeest hõikas, näis talle, et voorimehe asemel sõitis ette hüüumärk.

Ülemuse esikusse jõudes nägi ta uksehoidja asemel sedasama märki ... Ja kõik see kõneles talle vaimustusest, meelepahast, vihast ... Sulepea näis samuti hüüumärgina. Perekladin võttis selle, kastis sule tindisse ja kirjutas:

„Kolleegiumisekretär Jefim Perekladin ! ! !"

Ja pannes neid kolme märki, ta oli vaimustuses, avaldas meelepaha, rõõmustas, pulbitses vihast.

„Säh sulle! Säh sulle!" pomises ta, sulele rõhudes. Leegitsev hüüumärk oli rahuldatud ja kadus.

1885

Segadus

Kui Mašake Pavletskaja, nooruke, alles äsja instituudi lõpetanud tütarlaps, jalutamast tulles Kuškinite majja tagasi jõudis, kus ta elas lastepreilina, leidis ta eest ebatavalise segaduse. Talle ust avav uksehoidja Mihhailo oli erutatud ja punane nagu vähk.

Ülalt kostis müra.

„Arvatavasti on perenaisel atakk..." mõtles Mašake, „või on ta mehega tülli läinud ..."

Esikus ja koridoris kohtas ta toatüdrukuid. Üks toatüdruk nuttis. Seejärel nägi Mašake, kuidas tema toa uksest jooksis välja peremees Nikolai Sergeitš ise, väike, veel mitte vana mees pundunud näo ja suure paljakuga pealael. Ta oli näost punane. Teda läbisid värinad ... Lastepreilit märkamata möödus ta sellest ja hüüatas käsi üles tõstes:

„Oo, kui kole see on! Kui taktitu! Kui rumal, metsik! Jälk!"

Mašake astus oma tuppa, ja siin tuli tal esimest korda elus kogeda kogu teravuses tunnet, mis on nii väga tuttav sõltuvaile, kaitsetuile inimestele, kes elavad rikaste ning suursuguste leival. Tema toas toimetati läbiotsimist. Perenaine Fedosja Vassiljevna, täidlane, laiaõlgne tihedate mustade kulmudega daam, lahtiste juustega ning nurgeline, vaevalt märgatavate vurrukestega ja punaste kätega, näolt ja käitumiselt sarnanev lihtsa harimatu köögitüdrukuga, seisis tema laua juures ja asetas käsitöökotti tagasi villaseid lõngu, riidelappe, paberikesi ... Lastepreili ilmumine oli talle nähtavasti ootamatu, sest ümber vaadates ja selle

kahvatut, imestunud nägu nähes hämmeldus ta pisut ja pomises:

„*Pardon,* ma ... ma ajasin kogemata laiali ... jäin varrukaga kinni ..."

Ja öelnud veel midagi, väljus madam Kuškina slepiga kahistades. Mašake heitis imestava pilgu üle oma toa ja midagi mõistmata, teadmata, mida arvata, kehitas õlgu ning tardus hirmust ... Mida otsis Fedosja Vassiljevna tema kotist? Kui ta tõepoolest, nagu ta ütles, kogemata varrukaga kinni jäi ja asjad laiali ajas, miks siis Nikolai Sergeitš nii punasena ning erutatuna toast välja tormas. Miks on üks laualaegas pisut välja tõmmatud? Hoiukarp, millesse lastepreili peitis kümnekopikalisi münte ja vanu marke, oli lukust lahti. Ta oli lahti tehtud, kuid kinni panna ei osatud, ehkki kogu lukk oli ära kriimustatud. Etažeer raamatutega, lauapealne, magamisase — kõik kandis enesel värskeid läbiotsimise jälgi. Pesukorv samuti. Pesu oli kokku pandud korralikult, kuid mitte selles järjekorras, kuidas Mašake oli kodunt lahkudes jätnud. Läbiotsimine oli, tähendab, tõeline, kõige tõelisem, — kuid milleks see, mispärast? Mis oli juhtunud? Mašakesele meenus uksehoidja ärevus, segadus, mis ikka veel kestis, nutetud näoga toatüdruk. Kas polnud kõik see ühenduses äsja tema juures toimunud läbiotsimisega? Kas pole ta ehk segatud mingisse hirmsasse asjasse? Mašake kahvatas ja laskus külmaks tõmbudes pesukorvile.

Tuppa astus toatüdruk.

„Kas teie, Liisa, teate, miks mind ... läbi otsiti?" küsis temalt lastepreili.

„Proual on kahetuhandeline pross kadunud ..." ütles Liisa.

„Aga milleks siis mind läbi otsida?"

„Kõiki, preili, otsiti läbi. Ka mind otsiti üleni läbi ... Meid võeti kõiki ihualasti ja otsiti läbi ... Mina aga, preili, kinnitan nagu jumala ees ... Mitte et oleksin nende prossi võtnud, vaid pole isegi tualeti ligidal käinud. Seda ütlen ma ka politseis."

„Kuid ... miks siis mind läbi otsida?" ei suutnud lastepreili ikka veel taibata.

„Pross, ütlen ma, varastati ära ... Proua ise kobas oma kätega kõik läbi. Isegi uksehoidjat Mihhailot otsisid ise läbi. Lausa häbi! Nikolai Sergeitš ainult vahib ja kaagutab nagu kana. Aga teie, preili, värisete ilmaaegu. Teie juurest ei leitud midagi! Kui teie ei ole prossi võtnud, siis pole teil ka midagi karta."

„Kuid, Liisa, see on ju alatu ... solvav!" ütles Mašake pahameelest hingeldades. „See on ju nurjatus, alatus! Mis õigus oli tal mind kahtlustada ja minu asjades tuhnida?"

„Võõraste inimeste juures elate, preili," ohkas Liisa. „Ehkki te olete preili, aga ikkagi ... justkui teenija ... See pole see, mis papa ja mamma juures elada ..."

Mašake vajus magamisasemele ja puhkes kibedasti nutma. Mitte iialgi polnud veel tema kallal tarvitatud niisugust vägivalda, mitte iialgi polnud teda nõnda solvatud kui nüüd ... Teda, hästikasvatatud, tundlikku tütarlast, õpetaja tütart, kahtlustati varguses, otsiti läbi nagu tänavatüdrukut! Sellest suuremat solvamist pole vist võimalik välja mõteldagi. Ja sellele solvumistundele lisandus veel ränk hirm: mis nüüd saab?! Tema pähe tekkisid igasugused absurdsused. Kui teda võidi kahtlustada varguses, siis, tähendab, võidakse nüüd areteerida, ihualasti võtta ja läbi otsida, seejärel vahi all tänavat mööda talutada, pista pimedasse, külma, hiirte ja rõsķusmardikatega kongi, täpipealt niisugusesse, millises istus vürstitar Tarakanova. Kes astub tema kaitseks välja? Vanemad elavad kaugel provintsis. Selleks, et tema juurde sõita, pole neil raha. Ta on pealinnas üksinda nagu tühjal väljal, ilma sugulaste ja tuttavateta. Temaga võidakse teha, mida tahetakse.

„Jooksen läbi kõik kohtunikud ja kaitsjad ..." mõtles Mašake värisedes. „Ja selgitan neile, vannun ... Nad jäävad uskuma, et ma ei või olla varas!"

Mašakesele tuli meelde, et tal on korvis linade all maiustused, mida ta vana instituudi-harjumuse järgi lõuna ajal tasku peitis ja oma tuppa viis. Mõttest, et see tema väike saladus on pererahval juba teada, hakkas tal kuum, tal oli häbi, ja kõigest sellest — hirmust, häbist, solvumisest tekkis tugev südameklop-

pimine, mida oli tunda meelekohtades, kätes, sügaval kõhus.

„Palutakse sööma!" kutsuti Mašakest.

„Minna või mitte?"

Mašake kohendas soengut, pühkis end märja käterätiga ja läks söögituppa. Seal oli juba lõunastama hakatud ... Ühes lauaotsas istus Fedosja Vassiljevna, tähtsa näoga, tuima, tõsise ilmega, teises — Nikolai Sergeitš. Külgedel istusid külalised ja lapsed. Lõunat kandsid ette kaks frakis ja valgete kinnastega teenrit. Kõik teadsid, et majas on segadus, et perenaine on mures, ja vaikisid. Oli kuulda ainult närimist ja lusikate kõlksumist vastu taldrikuid.

Vestlust alustas perenaine ise.

„Mis on meil kolmandaks roaks?" küsis ta teenrilt roidunud, kannatajalikul häälel.

„Esturžon ala rüss!" vastas teener.

„Mina tellisin seda, Fenja ..." ruttas Nikolai Sergeitš ütlema. „Tekkis isu kala järele. Kui sulle ei meeldi, *ma chère*, siis ärgu toodagu. Ma tegin seda ju niisama ... muu seas ..."

Fedosja Vassiljevna ei armastanud toite, mida polnud tema ise tellinud, ja nüüd täitusid ta silmad pisaraist.

„Noh, jätkem erutumine," ütles Mamikov, perenaise majaarst, magusal häälel, kergelt tema kätt puudutades ja niisama magusalt naeratades. „Me oleme niigi küllalt närvilised. Unustagem pross! Tervis on kallim kui kaks tuhat!"

„Mul pole kahest tuhandest kahju!" vastas perenaine, ja suur pisar veeres üle ta põse. „Mind pahandab fakt ise! Ma ei kannata oma majas vargaid. Mul pole kahju, mul pole millestki kahju, kuid minult varastada — see on niisugune tänamatus! Niiviisi tasutakse mulle minu headuse eest ..."

Kõik vahtisid oma taldrikuisse, kuid Mašakesele tundus, et pärast perenaise sõnu vaatasid kõik temale. Talle jäi järsku tükk kurku kinni, ta puhkes nutma ja surus taskuräti näole.

„*Pardon*," pomises ta. „Ma ei saa. Pea valutab. Ma lahkun."

Ja ta tõusis kohmakalt tooliga kolistades ning veel enam kohmetudes laua äärest ja väljus kiiresti toast.

„Jumal teab, mis see on!" lausus Nikolai Sergeitš nägu krimpsutades. „Oli tarvis tema juures läbiotsimist toimetada! Kui sündmatu see on, tõepoolest."

„Ma ei ütle, et tema võttis prossi," ütles Fedosja Vassiljevna. „Kuid kas sa võid tema eest vastutada? Mina, pean tunnistama, ei usalda hästi neid õpetatud kehvikuplikasid."

„Tõepoolest, Fenja, sündmatu ... Andesta, Fenja, kuid seaduse järgi pole sul mingit õigust läbiotsimisi toime panna."

„Mina ei tea teie seadusi. Mina tean ainult, et mul on pross kadunud, ja see on kõik. Ja ma leian kätte selle prossi!" Ta lõi kahvliga vastu taldrikut ja tema silmad välgatasid vihaselt. „Aga teie sööge ja ärge segage end minu asjadesse!"

Nikolai Sergeitš langetas alandlikult silmad ja ohkas. Mašake tuli vahepeal oma tuppa ja vajus voodile. Ta ei tundnud enam ei hirmu ega häbi, teda piinas vaid kange tahtmine minna ja lüüa vastu kõrvu sellele kalgile, kõrgile, tuimale, õnnelikule naisele.

Lamades hingas ta padjasse ja unistas sellest, kui tore oleks nüüd minna osta kõige kallim pross ja visata näkku sellele põikpeale. Annaks jumal, et Fedosja Vassiljevna laostuks, läheks kerjama ja mõistaks vaesuse ning sõltuvuse kogu õudust, ja solvatud Mašake annaks talle armuandi. Oo, kui saaks suure päranduse, ostaks kalessi ja sõidaks mürinal tema akendest mööda, nii et ta kadedust tunneks!

Ent kõik need on unistused, tegelikkuses aga on üle jäänud ainult — kiiresti ära minna, mitte jääda siia tunnikski. Tõsi küll, hirmus on kaotada teenistuskoht, sõita jälle vanemate juurde, kellel pole midagi, — aga mis siis teha? Mašake ei võinud enam näha ei perenaist ega oma väikest toakest, tal oli siin lämmatav, jube. Fedosja Vassiljevna, kes oli ogar oma haigustega ja ettekujutatava aristokraatsusega, läks talle niivõrd vastikuks, et kõik maailmas näis olevat muutunud jõhkraks ning inetuks sellest, et elab see naine. Mašake hüppas voodist ja hakkas pakkima.

„Kas tohib sisse astuda?" küsis ukse tagant Nikolai Sergeitš. Ta oli kuulmatult uksele lähenenud ja kõneles tasasel, leebel häälel. „Tohib?"

„Astuge sisse."

Nikolai Sergeitš astus tuppa ja jäi ukse juurde seisma. Ta silmad vaatasid tuhmilt ja punane nina läikis. Pärast lõunat jõi ta tavaliselt õlut, ja seda oli märgata tema kõnnakust ning nõrkadest, lõtvadest kätest.

„Mis see siis on?" küsis ta korvile osutades.

„Pakin. Andestage, Nikolai Sergeitš, kuid ma ei saa kauemaks teie majja jääda. Mind solvas sügavalt see läbiotsimine!"

„Ma mõistan... Kuid teie teete seda ilmaaegu... Milleks? Otsiti läbi, aga teie... mis teil sellest? Ega see teil tükki küljest võta."

Mašake vaikis ja jätkas pakkimist. Nikolai Sergeitš näppis oma vurrusid, otsekui valmis mõeldes, mida veel öelda, ja jätkas meelitleval häälel:

„Ma muidugi mõistan, kuid on tarvis olla leplikum. Teate, minu naine on närviline, tujukas, ei tohi karmilt kohut mõista..."

Mašake vaikis.

„Kui teie just nii väga solvunud olete," jätkas Nikolai Sergeitš, „siis, palun, ma olen valmis vabandama teie ees. Vabandage."

Mašake ei vastanud midagi, ainult kummardus madalamale oma kohvri kohale. Sel jõuetul, otsustusvõimetul mehel polnud majas mitte mingit tähendust. Ta mängis haledat armuleivasööja ja tarbetu inimese osa isegi teenijaskonna juures. Ja tema vabandamine ei tähendanud samuti midagi.

„Hm... Te vaikite? Teile on sellest vähe? Sel juhul vabandan ma naise eest. Naise nimel... Ta talitas taktitult, ma tunnistan kui aadlik..."

Nikolai Sergeitš kõndis üle toa, ohkas ja jätkas:

„Teile on, tähendab, veel vaja, et mul näriks vaat siin, südame all... Teile on vaja, et mind südametunnistus piinaks..."

„Ma tean, Nikolai Sergeitš, teie ei ole süüdi," ütles Mašake, talle oma suurte äranutetud silmadega otse näkku vaadates. „Milleks siis teil piinelda?"

„Muidugi... Kuid teie ikkagi... ärge sõitke ära... Palun teid."

Mašake vangutas eitavalt pead. Nikolai Sergeitš peatus akna juures ja hakkas klaasi vastu trummeldama.

„Minule on seesugused arusaamatused lihtsalt piin," lausus ta. „Pean ma siis teie ette põlvili laskma või? Teie uhkust on solvatud ja teie nutsite, kavatsete ära sõita, kuid minul on ju samuti uhkus, aga teie ei halasta sellele. Või tahate, et ma ütleksin teile seda, mida ma pihilgi ei ütle? Tahate? Kuulge, teie tahate, et ma tunnistaksin seda, mida ma isegi surmaeelsel pihtimisel ei tunnista?"

Mašake vaikis.

„Mina võtsin naiselt prossi!" ütles Nikolai Sergeitš kiiresti. „Olete nüüd rahul? Olete rahuldatud? Jah, mina... võtsin... Kuid ma muidugi loodan teie tagasihoidlikkusele... Jumala pärast, mitte kellelegi sõnagi, mitte muksugi!"

Mašake jätkas hämmastununa ja ehmununa pakkimist. Ta haaras oma asju, muljus neid ja toppis korratult kohvrisse ning korvi. Nüüd, pärast Nikolai Sergeitši avameelset ülestunnistust ei saanud ta enam minutikski jääda ega mõistnud, kuidas võis ta varem selles majas elada.

„Ja pole midagi imestada..." jätkas Nikolai Sergeitš vähese vaikimise järel. „Tavaline lugu! Mulle on raha vaja, tema aga... ei anna. See maja ja kõik muu on ju minu isa kogutud, Marja Andrejevna! See kõik on ju minu oma, ka pross kuulus minu emale ja... kõik on minu oma! Tema aga on võtnud kõik enda kätte... Te mõistate, ma ei saa ju ometi temaga kohut käima hakata... Palun teid tungivalt, vabandage ja... ja jääge. *Tout comprendre, tout pardonner.*[1] Te jääte?"

„Ei!" ütles Mašake otsustavalt, värisema hakates. „Jätke mind, palun teid."

„Noh, jumal teiega," ohkas Nikolai Sergeitš kohvri juures olevale pingikesele istudes. „Pean tunnistama, ma armastan neid, kes oskavad veel solvuda, põlata

[1] Kõike mõista, kõike andestada (prantsuse k.).

ja nõnda edasi. Eluaeg võiksin istuda ja teie pahast nägu vaadata... Niisiis teie ei jää? Ma saan aru... Teisiti see ei võigi olla... Jah, muidugi... Teil on ju hea, aga minul — prrr!... Mitte sammugi sellest keldrist. Sõita mingisugusesse meie mõisa, aga seal istuvad igal pool need mu naise lurjused... valitsejad, agronoomid, et kurat neid võtaks. Pandivad kord ja pandivad teist korda... Kalu mitte püüda, rohtu mitte tallata, puid mitte murda."

„Nikolai Sergeitš!" kuuldus saalist Fedosja Vassiljevna hääl. „Agnia, kutsu härra siia!"

„Niisiis teie ei jää?" küsis Nikolai Sergeitš, kiiresti püsti tõustes ja ukse poole minnes. „Kui jääksite, jumala eest. Õhtuti astuksin teie poole sisse... vestleksime. Ah? Jääge! Kui teie ära lähete, ei jää kogu majja ühtegi inimlikku nägu. See on ju kohutav!"

Nikolai Sergeitši kahvatu, roidunud nägu anus, kuid Mašake vangutas eitavalt pead, ja ta väljus käega lüües toast.

Poole tunni pärast oli Mašake juba teel.

1886

Anjuta

Möbleeritud tubade „Lissabon" kõige odavamas kambrikeses kõndis nurgast nurka arstiteaduskonna kolmanda kursuse üliõpilane Stepan Klotškov ja tuupis hoolega oma meditsiini. Lakkamatust ning pingutavast tuupimisest kuivas tal suu ja higi oli laubale ilmunud.

Äärtest jäälilledega kaetud akna juures taburetil istus tema manuline Anjuta, väike, kõhnuke, väga kahvatu, mahedate hallide silmadega umbes kahekümneviie aastane brünett neiu. Selg küürus, õmbles ta punase niidiga välja meestesärgi kaelust. Töö oli kiire... Koridorikell lõi kähisevalt teist keskpäevatundi, aga numbrituba oli veel koristamata. Kägardatud voodivaip, laialipillutud padjad, raamatud, riided, suur määrdunud pesukauss, täis seebist vett, milles ujusid suitsuõtsad, praht põrandal, — kõik see näis olevat ühte hunnikusse kuhjatud, meelega segi aetud, kokku kägardatud...

„Parem kops koosneb kolmest sagarast..." tuupis Klotškov. „Piirid! Ülemine sagar ulatub rinnakorvi eesmisel seinal neljanda kuni viienda roideni, küljel neljanda roideni... taga *spina scapulae*'ni..."

Püüdes äsjaloetut kujutleda, tõstis Klotškov silmad lae poole. Selget kujutlust saamata hakkas ta endal läbi vesti ülemisi roideid kompama.

„Need roided sarnanevad klaveriklahvidega," ütles ta. „Et arvestuses mitte segi minna, on tarvis nendega tingimata harjuda. Tuleb uurida luukere ja elava inimese peal... Noh, Anjuta, lase õige ma orienteerun!"

Anjuta jättis väljaõmblemise, võttis pluusi seljast ja

ajas end sirgu. Klotškov istus tema vastu, tõmbas kulmud kortsu ja asus ta roideid lugema.

„Hm ... Esimest roiet pole kombates tunda ... Ta on rangluu taga ... Vaat see on teine roie ... Nõndaks ... See siin on kolmas ... See siin neljas ... Hm ... Nõndaks ... Mis sa end kössi kisud?"

„Teie sõrmed on külmad!"

„Noh, noh ... ega sa sure, ära vigurda. Niisiis, see on kolmas roie ja see neljas ... Väliselt sa paistad nii kõhnuke, aga roideid on vaevalt tunda. See on teine ... see kolmas ... Ei, sedasi võib segi minna ega saa selget ettekujutust ... Tuleb peale joonistada ... Kus on mu süsi?"

Klotškov võttis söe ja tõmbas sellega Anjuta rinnale mõned paralleelsed jooned, mis vastasid roietele.

„Suurepärane. Kõik on nagu pihu peal ... Noh, ja nüüd võib ka koputada. Tõuse õige püsti!"

Anjuta tõusis ja ajas pea kuklasse. Klotškov asus teda läbi koputama ja süvenes niivõrd sellesse tegevusse, et ei märganudki, kuidas Anjutal huuled, nina ja sõrmed külmast siniseks tõmbusid. Anjuta värises ning kartis, et meedik tema värinat märgates lakkab söega jooni tõmbamast ja kloppimast, pärast aga vahest sooritab halvasti eksami.

„Nüüd on kõik selge," ütles Klotškov kloppimist lõpetades. „Sa istu nõnda ja ära pühi sütt maha, mina aga tuubin niikaua veel natuke."

Ja meedik hakkas jälle kõndima ning tuupima. Anjuta, otsekui tätoveeritud, mustad triibud rinnal, istus külmast kühmutõmbununa ja mõtles. Ta kõneles üldse väga vähe, vaikis alati ja aina mõtles ning mõtles ...

Kogu oma kuue-seitsmeaastase ekslemise kestel Klotškovi-taoliste möbleeritud tubasid mööda tundis ta õieti ainult viit meest. Nüüd olid nad kõik juba oma õpingud lõpetanud, ellu astunud ja kui korralikud inimesed muidugi mõista juba ammugi tema unustanud. Üks neist elab Pariisis, kaks on arstid, neljas kunstnik, viies aga isegi, nagu räägitakse, juba professor. Klotškov on kuues ... Varsti lõpetab ka tema õpingud, astub ellu. Tulevik on kahtlemata kaunis ja

Klotškovist saab suur mees, aga olevik on hoopis halb: Klotškovil pole tubakat, pole teed, ja suhkrut on järel neli tükikest. Tarvis võimalikult kiiresti lõpetada väljaõmblemine, tellijale ära viia ja saadud veerandrubla eest osta nii teed kui ka tubakat.

„Kas tohib sisse astuda?" kuuldus ukse tagant.

Anjuta heitis endale kiiresti villase räti õlgadele. Sisse astus kunstnik Fetissov.

„Tulen teie juurde palvega," alustas ta, Klotškovi poole pöördudes ja laubale langenud juuste alt talle metsikul pilgul otsa vaadates. „Olge nii lahke, laenake mulle paariks tunniks oma kaunist neitsit! Näete, maalin pilti, aga ilma modellita ei saa kuidagi!"

„Ah, hea meelega!" nõustus Klotškov. „Mine, Anjuta."

„Mis mul sinna asja!" lausus Anjuta vaikselt.

„Noh, jäta! Inimene palub kunsti jaoks, aga mitte mõne tühise asja pärast. Miks mitte aidata, kui võid?"

Anjuta hakkas riietuma.

„Ja mida te maalite?" küsis Klotškov.

„Psychet. Hea süžee, aga ikka nagu ei kuku hästi välja: tuleb aina eri modellide järgi maalida. Eile maalisin üht siniste jalgadega. Miks, küsin ma, on su jalad sinised? Sellest, ütleb, et sukad annavad värvi. Teie aga muudkui tuubite! Õnnelik inimene, on kannatust."

„Meditsiin on sihuke asi, et kuidagi ei saa ilma tuupimiseta läbi."

„Hm ... Vabandage, Klotškov, aga te elate hirmus sea kombel! Pagana hullusti elate!"

„See tähendab, kuidas? Teisiti ei saa elada ... Taadilt saan ma ainult kaksteist rubla kuus, aga selle raha eest on raske korralikult elada."

„Seda'nd küll ..." lausus kunstnik ja krimpsutas põlastavalt nägu, „aga võib ikkagi paremini elada ... Arenenud inimene peab tingimata olema esteet. Kas pole õigus? Aga teil on siin kurat teab mis! Ase on üles tegemata, must vesi, praht ... eilne puder taldrikul ... ptüi!"

„See on tõsi," ütles meedik kohmetudes, „kuid Anjutal polnud täna aega koristada. Ta on kogu aeg ametis."

Kui kunstnik ja Anjuta väljusid, heitis Klotškov diivanile ja asus tuupima lamades, siis uinus kogemata, ja tunni aja pärast ärgates toetas pea rusikatele ning jäi süngelt mõttesse. Talle meenusid kunstniku sõnad selle kohta, et arenenud inimene peab tingimata olema esteet, ja tema olukord tundus talle nüüd tõepoolest vastikuna, eemaletõukavana. Ta oleks justkui vaimusilmaga ette näinud seda oma tulevikku, millal ta hakkab kabinetis haigeid vastu võtma, avaras söögitoas teed jooma, oma naise, korraliku naisterahva seltsis, — ja nüüd näis see pesuveega kauss, milles ujusid suitsuotsad, uskumatult tülgastavana. Ka Anjuta paistis inetuna, kasimatuna, armetuna... Ja Klotškov otsustas temast lahku minna, otsekohe, tingimata.

Kui Anjuta kunstniku juurest tagasi jõudes kasukat seljast võttis, tõusis Klotškov püsti ja lausus talle tõsiselt:

„Tead mis, mu armas... Istu ja kuula ära. Me peame lahku minema! Ühe sõnaga, ma ei soovi enam sinuga elada."

Anjuta tuli kunstniku juurest tagasi väga väsinuna, kurnatuna. Ta nägu oli kauasest modellina seismisest kõhnaks jäänud ja lõug teravamaks muutunud. Meediku sõnade peale ei vastanud ta midagi, ainult ta huuled hakkasid värisema.

„Saa aru, et varem või hiljem tuleks meil ikkagi lahku minna," ütles meedik. „Sa oled hea, tubli, ja sa pole rumal, sa mõistad..."

Anjuta tõmbas kasuka jälle selga, keeras vaikides oma väljaõmblustöö paberisse, korjas niidid ja nõelad kokku; pakikese nelja suhkrutükiga leidis aknalt ja asetas lauale raamatute kõrvale.

„See on teie oma... suhkur..." lausus ta vaikselt ja pööras näo kõrvale, et varjata pisaraid.

„Noh, mis sa siis nutad?" küsis Klotškov.

Ta kõndis hämmeldunult üle toa edasi-tagasi ja ütles:

„Imelik oled sa, tõepoolest... Tead ju ise, et me peame lahku minema. Ei saa me ju eluaeg koos olla."

Anjuta oli juba kõik oma kompsukesed kätte võtnud

ning pöördus tema poole, et hüvasti jätta, ja tal hakkas hale tüdrukust.

„Või las ta elab veel ühe nädala siin?" mõtles ta. „Las ta tõepoolest elab veel, nädala pärast aga käsin tal ära minna."

Ja tundes pahameelt oma iseloomutuse üle, hüüdis ta Anjutale karmilt:

„Noh, mis sa seisad! Kui minna, siis minna, aga kui sa ei taha, siis võta kasukas seljast ja jää siia! Jää siia!"

Anjuta võttis vaikides tasakesi kasuka seljast, nuuskas siis nina, kah tasakesi, ohkas ja lähenes käratult oma alalisele asukohale — taburetile akna juures.

Üliõpilane võttis õpiku kätte ja hakkas jälle nurgast nurka kõndima.

„Parem kops koosneb kolmest sagarast..." tuupis ta. „Ülemine sagar ulatub rinnakorvi eesmisel seinal neljanda kuni viienda roideni..."

Koridoris aga kisendas keegi täiest kõrist:

„Grrigori, teemasin!"

1886

Agafja

S. maakonnas viibimise ajal käisin ma sageli Dubovski juurviljaaedades aiavalvuri Savva Stukatši ehk lihtsalt Savka juures. Need juurviljaaiad olid mu armsaimaks nõndanimetatud „generaalse" kalapüügi paigaks, mille puhul ei tea kodunt lahkudes ei päeva ega tundi, millal tagasi tuled, võtad endaga kaasa kõik oma kalapüügitarbed ja varustad end toidumoonaga. Õieti öelda, mind ei huvitanud niivõrd kalapüük, kuivõrd muretu hulkumine, korrapäratu söömine, vestlemine Savkaga ja kestev viibimine silm silma vastu vaiksete suveöödega. Savka oli umbes kahekümne viie aastane noormees, suurekasvuline, ilus ning tugev ja terve nagu ränikivi. Teda tunti aruka ja taibuka inimesena, ta oli kirjaoskaja, viina võttis harva, ent töölisena polnud see noor ning tugev mees mitte vaskkrossigi väärt. Koos jõuga pesitses ta nöörina tugevais lihastes ränk, võitmatu laiskus. Ta elas, nagu kõik teisedki külaelanikud, oma isiklikus tares, tema kasutada oli hingemaa, kuid ta ei kündnud, ei külvanud ega tegelnud mingi käsitööga. Tema vana ema käis kerjamas ja ta ise elas nagu taevane lind: hommikul ei teadnud, mida hakkab keskpäeval sööma. Mitte et tal poleks jätkunud tahet, energiat või ema suhtes kaastunnet, vaid lihtsalt niisama, ta ei tundnud tahtmist tööd teha ega mõistnud selle kasulikkust... Kogu ta olemusest hõngas muretust, kaasasündinud, peaaegu artistlikku iha elada tarbetult, tegevuseta. Kui aga Savka noort, tugevat keha füsioloogiliselt tõmbas lihasetööle, siis andus poiss lühikeseks ajaks täielikult mingile vabale, kuid

tühisele ametile, nagu mitte millekski vajalikkude vaiakeste teritamine või naistega võidujooksmine. Tema kõige armsamaks olekuks oli keskendunud liikumatus. Ta võis tundide kaupa liikumatult ning ühte punkti vaadates paigal seista. Liikus ta aga inspiratsiooni järgi ja sedagi ainult siis, kui avanes juhus mingit kiiret, äkilist liigutust teha: jooksvat koera sabast haarata, mõne naise peast rätikut maha rebida või üle laia kraavi hüpata. Enesestki mõista, et sellise liikumisihnsuse juures oli Savka puupaljas ja elas halvemini kui ükskõik missugune pops. Aja jooksul pidi muidugi kogunema maksuvõlg, ja kogukond saatis tema — terve ning noore inimese — vanameheametisse: kogukondlikkude juurviljaaedade valvuriks ja hirmutiseks. Kuidas teda ka ei pilgatud tema enneaegse vanaduse pärast, tema ei pilgutanud silmagi. See vaikne, liikumatuks mõtiskluseks sobiv koht oli tema loomusele just paras.

Olin kord sellesama Savka juures ühel ilusal maiõhtul. Mäletan, ma lamasin katkisel, kulunud vankritekil peaaegu päris onnikese juures, millest hoovas kanget ning lämmatavat kuivanud taimede lõhna. Käed pea alla asetatud, vahtisin ma enda ette. Mu jalgade juures lebas puust vigel. Selle tagant paistis musta täpina Savka koeraklutt Kutka, ja mitte kaugemal kui paar sülda Kutkast eemal lõppes maa väikese jõekese järsu kaldana. Lamades ma ei näinud jõge. Nägin ainult siinpoolsel kaldal tihedalt kasvava pajuvõsastiku latvu ja vastaskalda kääpulist, otsekui äranäritud äärt. Kaugel kalda taga, tumedal kingul, surusid end nagu hirmunud noored põldpüüd üksteise vastu selle küla tared, kus elas mu Savka. Kingu taga kustus eha. Oli jäänud vaid kahvatupunane triip ja seegi hakkas kattuma väikeste pilvekestega nagu söed tuhaga.

Juurviljaaiast paremal paistis tumedana vaikselt sosistav ja aeg-ajalt ootamatust tuulehoost võpatav lepik, vasakul laius ääretu väli. Seal, kus silm ei suutnud pimedas eraldada maad taevast, vilkus ere tuluke. Minust pisut eemal istus Savka. Jalad türklase kombel enda alla tõmmatud, pea longus, silmitses ta mõtlikult Kutkat. Meie õnged söödakaladega olid juba ammugi

jões ja meil polnud enam midagi muud teha, kui puhkust pidada, mida nii väga armastas mitte iialgi end väsitav ja alati puhkav Savka. Eha polnud veel täiesti kustunud, suveöö aga võttis juba loodust oma hellitavasse, uinutavasse embusse.

Kõik tardus esimesse, sügavasse unne, ainult mingi mulle tundmatu öölind laskis metsatukas venivalt ning laisalt kuuldavale oma pikka selget häälitsust, mis sarnanes lausega: „Kas Ni-ki-tat nägid?" ja vastas ise otsekohe: „Nägin! nägin! nägin!"

„Ei tea, miks täna ööbikud ei laula?" küsisin ma Savkalt.

Ta pöördus pikkamisi minu poole. Tema näojooned olid tugevad, kuid selged, ilmekad ning pehmed nagu naisel. Seejärel vaatas ta oma mahedate, mõtlikkude silmadega metsatuka poole, pajuvõsastikule, tõmbas aeglaselt taskust välja pajupilli, pistis selle suhu ja tegi piuksuvat emaööbiku häält. Ja otsekohe, justkui vastuseks tema piuksumisele, alustas vastaskaldal häälitsemist rukkirääk.

„Vaat ongi teile ööbik..." muigas Savka. „Rääk-rääk! Rääk-rääk! Justkui kraasiga kratsib, aga küllap vist arvab kah, et laulab."

„Mulle meeldib see lind..." ütlesin mina. „Tead sa? Rände ajal rukkirääk ei lenda, vaid jookseb mööda maad. Lendab ainult üle jõgede ja merede, muidu aga ikka jalgsi."

„Vaat kus koer..." pomises Savka, lugupidavalt sinnapoole vaadates, kus häälitses rukkirääk.

Teades, kui väga Savkale meeldis kuulata, jutustasin talle kõik, mida jahimeeste raamatute järgi teadsin rukkiräägust. Rukkiräägult läksin märkamatult üle lindude rändele. Savka kuulas mind tähelepanelikult, silmi pilgutamata, ja kogu aeg naeratas heameelest.

„Aga kumb maa on lindudele rohkem kodu?" küsis ta. „Kas meie oma või sealne?"

„Muidugi meie oma. Siin sünnib lind ise ja haub pojad välja, siin on tema kodumaa, sinna aga lendab ta ainult selleks, et mitte ära külmuda."

„Huvitav!" ringutas Savka. „Millest ka ei räägiks, kõik on huvitav. Olgu see siis lind või inimene... või

võtame selle kivikese, — kõiges on oma tarkus!... Ah, oleksin ma ette teadnud, et teie, härra, tulete, poleks ma lasknud täna eidel siia tulla... Palus üks neist täna lubada tal tulla..."

„Aga olε nii lahke, mina segama ei hakka!" ütlesin ma. „Mina võin ka lepikusse pikali heita..."

„Noh, või veel! Ega ta poleks surnud, kui oleks homme tulnud... Kui ta istuks siin ja kuulaks juttu, aga see ju ainult molutab. Tema juuresolekul ei tule mõistlikust jutust midagi välja."

„Kas sa ootad Darjat?" küsisin ma vähese vaikimise järel.

„Ei... Täna tahtis uus tulla... Agafja Streltšihha..."

Savka lausus seda oma tavalisel kiretul, pisut kõlatul häälel, nagu räägiks ta tubakast või pudrust, mina aga hüpatasin imestusest. Ma tundsin Streltšihha Agafjat... Ta oli alles üsna noor naine, aastat üheksateist-kakskümmend vana, kes mitte enam kui aasta tagasi abiellus raudtee rööpaseadjaga, noore ning mehise poisiga. Agafja elas külas ja mees käis igal ööl liinilt tema juures ööbimas.

„Halvasti, vennike, lõpevad kõik need sinu naistelood!" ohkasin ma.

„Tühja kah..."

Ja Savka lisas vähese mõtlemise järel:

„Ma olen naistele rääkinud, nad ei kuula... Nemad, lollid, ei hooli millestki!"

Tekkis vaikus... Pimedus tihenes vahepeal ikka enam ja esemed kaotasid oma piirjooned. Triip kingu taga oli juba täiesti kustunud, tähed aga muutusid üha eredamaiks ning kiirgavamaiks... Rohutirtsude melanhoolne ühetooniline sirin, rukkiräägu rääksumine ja vuti häälitsemine ei seganud öist vaikust, vaid, vastupidi, muutsid seda veelgi monotoonsemaks. Näis, nagu oleksid tasakesi häälitsenud ja kuulmist võlunud mitte linnud ega putukad, vaid tähed, mis meie peale taevast alla vaatasid...

Esimesena katkestas vaikuse Savka. Ta pööras pikkamisi silmad mustalt Kutkalt minule ja ütles:

„Teil, härra, on igav, nagu ma näen. Hakkame õhtust sööma."

Ja roomas minu nõusolekut ootamata kõhuli onni, tuhnis seal, nii et kogu onn lõi värelema nagu üksainus puuleht; seejärel roomas ta tagasi ja asetas minu ette mu viina ja savikausi. Kausis olid küpsetatud munad, rasvaga praetud rukkijahukoogid, leivatükid ja veel midagi... Me rüüpasime vildakast, halvasti püstiseisvast klaasist ja asusime toidu kallale... Hall, jäme sool, määrdunud, rasvased koogid, vintsked munad nagu kumm, aga kui maitsev see kõik on!

„Elad erakuna, aga kui palju sul on igasugust vara," ütlesin ma, kausile osutades. „Kust sa seda võtad?"

„Naised toovad..." pomises Savka.

„Aga mille eest nad siis sulle toovad?"

„Niisama... kaastundest..."

Mitte ainult Savka söögisedel, vaid ka tema riietus kandis naiseliku „kaastunde" jälgi. Nii märkasin ma tol õhtul, et tal oli uus villasest lõngast vöö ja erepunane pael, mille otsas ta määrdunud kaelal rippus vaskristike. Ma olin teadlik õrnema soo nõrkusest Savka suhtes ja teadsin, kui vastumeelselt Savka sellest kõneles, seepärast ei jätkanud ma oma küsitlemist. Ja pealegi polnud õige aeg kõnelemiseks... Kutka, kes end meie läheduses keerutas ja kannatlikult suutäit ootas, ajas äkki kõrvad kikki ja hakkas urisema. Kuuldus kauget, katkendlikku vee sulinat.

„Keegi tuleb koolmest läbi..." ütles Savka.

Minutit kolm hiljem hakkas Kutka jälle urisema ja tegi häält, mis sarnanes köhaga.

„Kuss!" käratas peremees temale.

Pimeduses kostsid tumedalt arglikud sammud ja lepikust ilmus nähtavale naise siluett. Ma tundsin ta ära, sellest hoolimata et oli pime: see oli Agafja Streltšihha. Ta astus areldi meie juurde, peatus ja tõmbas raskelt hinge tagasi. Ta ei lõõtsutanud mitte niivõrd käimisest, kuivõrd arvatavasti hirmust ja ebameeldivast tundest, mida tunneb igaüks öisel ajal koolmekohast läbi minnes. Nähes onni juures ühe inimese asemel kaht, kiljatas ta tasa ja astus sammu tagasi.

„Aa... see oled sina!" sõnas Savka, kooki suhu toppides.

„Mina... mina jah," pomises Agafja, mingit kompsukest maha poetades ja kõõrdi minu poole vaadates. „Jakov tervitab teid ja käskis edasi anda... vaat selle siin..."

„Noh, milleks valetada: Jakov!" muigas Savka. „Ei maksa valetada, — härra teab, milleks sa siia tulid! Istu, ole külaline."

Agafja kõõritas minu poole ja istus kõheldes maha.

„Mina juba mõtlesin, et sa ei tulegi täna..." ütles Savka pika vaikimise järel. „Mis sa's istud? Sööl Või anda sulle naps viina?"

„Mis sa veel välja ei mõtle!" lausus Agafja. „Leidis alles joodiku..."

„Joo pealegi... Süda läheb soojemaks... Noh!"

Savka ulatas Agafjale vildaka klaasi. Too jõi viina pikkamisi ära, suupistet peale ei võtnud, vaid ainult puhus valjusti.

„Oled midagi toonud..." jätkas Savka kompsukest lahti harutades ja oma häälele heatahtlik-naljatavat varjundit andes. „Ega naine muidu läbi ei saa, ikka peab midagi tooma. Aa, pirukas ja kartulid... Hästi elavad!" ohkas ta, nägu minu poole pöörates. „Kogu külas on ainult nendel veel talvest kartuleid järel!"

Pimedas ma ei näinud Agafja nägu, kuid tema õlgade ja pea liikumisest näis mulle, et ta ei pööranud silmi Savka näolt. Et mitte olla kolmandaks isikuks kohtamise juures, otsustasin jalutama minna ja tõusin. Kuid sel ajal võttis ööbik lepikus ootamatult kaks alumist kontraalt-nooti. Pool minutit hiljem laskis ta kuuldavale kõrge trilleri, ja olles niiviisi oma häält proovinud, alustas laulu. Savka kargas püsti ja jäi kuulatama.

„See on eilne!" ütles ta. „Oota sa!..."

Ja ta sööstis paigalt ning jooksis käratult lepiku poole.

„Noh, milleks sul teda tarvis on?" hüüdsin ma talle järele. „Jäta!"

Savka lõi käega — et ärge kisendage — ja kadus pimedusse. Kui Savka tahtis, oli ta niihästi oivaline kütt kui ka kalapüüdja, ent ka siin kulutas ta oma andekust niisama tühja kui jõudugi. Šabllooniliseks

tegevuseks oli ta laisk: kogu oma jahimehe-kire pühendas ta tühistele viguritele. Nii püüdis ta ööbikuid tingimata käega, haugisid laskis nepihaavlitega või seisis mõnikord tundide kaupa jõe ääres, püüdes kogu jõust suure konksuga väikest kalakest kätte saada.

Minu seltsi jäädes Agafja köhatas ja tõmbas mitu korda pihuga üle lauba... Ta hakkas joodud viinast juba purju jääma.

„Kuidas elad, Agaša?" küsisin ma temalt kaua aega kestnud vaikimise järel, kui vaikimine juba ebamugavaks muutus.

„Jumal tänatud... Ärge aga teie, härra, kellelegi rääkige..." lisas ta järsku sosinal.

„Ah, mine nüüd," rahustasin ma teda. „Kui kartmatu sa siiski oled, Agaša... Aga kui Jakov teada saab?"

„Ei saa..."

„Noh, aga kui siiski!"

„Ei... Mina olen enne teda kodus. Ta on praegu liinil ja tuleb tagasi, kui on postirongi ära saatnud, siia aga on kuulda, kui rong läheb..."

Agafja tõmbas veel kord käega üle lauba ja vaatas sinnapoole, kuhu Savka oli läinud. Ööbik laulis. Mingi öölind lendas madalalt, päris maapinna ligidalt mööda, võpatas meid märgates ja lendas tiibade sahinal teisele poole jõge.

Varsti jäi ööbik vait, kuid Savka ei tulnud ikka veel tagasi. Agafja tõusis, astus rahutult mõned sammud ja istus jälle.

„Kuhu ta küll ometi jääb?" ei suutnud ta enam kannatada. „Rong ei tule ju mitte homme! Ma pean kohe ära minema!"

„Savka!" hüüdsin ma. „Savka!"

Isegi kaja ei vastanud mulle. Agafja hakkas rahutult nihelema ja tõusis jälle püsti.

„Mul on aeg minna!" lausus ta erutatud häälel. „Rong tuleb otsekohe! Ma tean, millal rongid käivad!"

Vaene naine ei eksinud. Ei möödunud veerand tundigi, kui kuuldus kauget mürinat.

Agafja jäi hulgaks ajaks lepiku poole vaatama ja liigutas kärsitult käsi.

„Kus ta ometi on?" ütles ta, närviliselt naerdes. „Kuhu ta, pagan, on jäänud? Ma lähen ära! Jumala eest, härra, lähen ära!"

Mürin muutus vahepeal üha selgemaks. Võis juba eraldada rataste lõginat veduri rasketest ohetest. Siis kuuldus vile, rong sõitis tumeda mürinaga üle silla... veel minut, ja kõik jäi vaikseks...

„Ootan veel minutikese..." ohkas Agafja, otsustavalt istet võttes. „Olgu, ootan!"

Lõpuks ilmus pimedusest nähtavale Savka. Ta astus paljaste jalgadega kuulmatult mööda kohedat aiamaad ja ümises midagi tasakesi.

„Ütle nüüd, kus on ometi õnn!" puhkes ta lõbusalt naerma. „Nii kui, tähendab, jõudsin põõsa juurde ja hakkasin käega sihtima, nii jäi ta vait! Ah sind kurjavaimu küll! Ootasin, ootasin, kunas ta jälle laulma pistab, aga siis lõin käega..."

Savka vajus kohmakalt Agafja juurde maha, ja et tasakaalu säilitada, haaras mõlema käega tema piha ümbert kinni.

„Mis sina siis põrnitsed, nagu oleksid sinepit söönud?" küsis ta.

Kogu oma pehmesüdamluse ning lihtsameelsuse juures Savka põlgas naisi. Ta kohtles neid hoolimatult, üleolevalt ja läks koguni niikaugele, et naeris põlglikult nende armastuse üle tema enda vastu. Jumal teab, võib-olla see hoolimatu, põlastav kohtlemine oligi üheks selle tugeva, vastupandamatu veetluse põhjuseks, mida ta omas küla-dulcineade suhtes. Ta oli ilus ning sihvakas, tema silmist paistis alati, ka siis, kui ta vaatas naistele, keda ta põlgas, rahulik sõbralikkus, kuid ainuüksi väliste omadustega ei saa seda veetlust seletada. Peale hea välimuse ja omapärase käitumisviisi avaldas naistele arvatavasti mõju veel ka Savka kui kõigi poolt tunnustatud hädavarese ja õnnetu kodutarest juurviljaaeda pagendatu liigutav osa.

„Räägi õige härrale ära, milleks sa siia tulid!" jätkas Savka, ikka veel Agafjal piha ümbert kinni hoides. „Noh, räägi, mehenaine! Ho-hoo... Või peaksime, sõber Agaša, veel pisut viina võtma?"

Ma tõusin ja läksin peenarde vahelt teed otsides aeda mööda edasi. Tumedad peenrad paistsid suurte lamedate kääbastena. Nad lõhnasid üleskaevatud maa ja kastega kattuvate taimede õrna rõskuse järele... Vasakul paistis ikka veel punane tuluke. See pilkus sõbralikult ja näis naeratavat.

Ma kuulsin õnnelikku naeru. Naeris Agafja.

„Aga rong?" meenus mulle. „Rong tuli juba ammugi."

Natuke oodanud, tulin onni juurde tagasi. Savka istus liikumatult türklase kombel ja ümises tasakesi, vaevalt kuuldavalt, mingit laulu, mis koosnes ainult ühesilbistest sõnadest, midagi seesugust nagu: „Ah sind, noh sind... mind ja sind..." Agafja lebas viinast, Savka põlastavaist hellitustest ja öö lämbusest joobnuna ta kõrval maas ja surus kramplikult nägu tema põlve vastu. Ta oli nii väga oma tundmuse võimuses, et ei märganudki minu tulekut.

„Agaša, rong tuli ju ammugi juba!" ütlesin ma.

„Sul on aeg minna," toetas Savka pead üles heites minu mõtet. „Mis sa end siin siruli vedasid? Sina, häbitu!"

Agafja virgus äkki, tõstis pea Savka põlve juurest üles, vaatas mulle otsa ja surus end jälle poisi vastu.

„Juba ammugi on aeg!" ütlesin ma.

Agafja hakkas vähkrema ja tõusis ühele põlvele... Ta kannatas... Poole minuti kestel väljendas kogu ta kuju, niivõrd kui ma pimeduses näha võisin, võitlust ja kõhklemist. Oli silmapilk, mil ta otsekui ärgates keha sirgu ajas, et jalule tõusta, kuid siis tõukas mingi võitmatu ning järeleandmatu jõud teda kogu kehast ja ta surus end Savka vastu.

„Tühja temaga!" ütles ta võika rinnahäälega naerdes, ja selles naerus kuuldus meeletut otsustavust, jõuetust ning valu.

Ma kõmpisin tasakesi lepikusse ja laskusin sealt jõe äärde, kus seisid meie kalapüügiriistad. Jõgi magas. Mingi pehme, pikavarreline õietups puudutas õrnalt mu põske, nagu laps, kes tahab mõista anda, et ta ei maga. Ajaviiteks otsisin käsikaudu üles ühe õngenööri ja sikutasin seda. See tõmbus kergelt pingule ja vajus

longu: otsas ei olnud midagi... Teist kallast ja küla polnud näha. Ühes tares vilksatas tuluke ja kustus varsti. Ma tuhnisin kaldal ringi, leidsin lohu, mille olin juba päeval valmis vaadanud, ja seadsin end sellesse istuma nagu tugitooli. Ma istusin kaua aega... Nägin, kuidas tähed tuhmuma ja oma kiirgavust kaotama hakkasid, kuidas jahedus kerge ohkega üle maa hoovas ja ärkavate pajude lehti puudutas...

„A-ga-fja!..." kuuldus külast kellegi kõmav hääl. „Agafja!"

See oli koju jõudnud ning erutatud mees, kes otsis küla mööda oma naist. Juurviljaaiast aga kostis sel ajal ohjeldamatut naeru: naine oli end unustanud, purju jäänud ja püüdis mõnetunnise õnnega hüvitada teda homme ees ootavat piina.

Ma uinusin...

Kui ma ärkasin, istus Savka minu juures ja raputas mind kergelt õlast. Jõgi, lepik, mõlemad rohendavad ning otsekui pestud kaldad, puud ja väli — kõik uppus heledasse hommikusse valgusse Peenikeste puutüvede vahelt paistsid mu seljale äsja tõusnud päikese kiired.

„Nõndaviisi te püüate siis kalu?" muigas Savka. „Noh, tõuske üles!"

Ma tõusin, ringutasin magusalt ja mu ärganud rind jõi ahnelt niisket, lõhnavat õhku.

„Agaša läks ära?" küsisin ma.

„Seal ta on," osutas Savka koolme suunas.

Ma vaatasin sinnapoole ja nägin Agafjat. Seelik üles kergitatud, ise sorakil, rätik peast maha vajunud, läks ta läbi jõe. Ta jalad liikusid vaevalt, vaevalt...

„Küllap kassil meelde jäi, kelle kooré ära sõi!" pomises Savka, pilukil silmil Agafjale vaadates. „Läheb, saba jalge vahel... Üleannetud on need naised nagu kassid ja arad nagu jänesed... Ei läinud, tobu, eile minema, kui talle öeldi! Nüüd läheb tal haprasti ja ka mina saan vallas... jälle naiste pärast nahutada..."

Agafja astus kaldale ja läks üle välja küla poole. Algul sammus ta kaunis julgesti, kuid varsti võtsid ärevus ja hirm võimust: ta vaatas hirmunult tagasi, peatus ja tõmbas hinge.

„Just, just, hirm on!" muigas Savka nukralt, silmitsedes ererohelist triipu, mida Agafja enda järele kastesele rohule jättis. „Ei tahaks minna! Mees seisab juba terve tunni ja ootab . . . Nägite teda?"

Savka lausus viimased sõnad naeratades, mul aga tõmbus südame all külmaks. Külas, äärmise tare juures teel seisis Jakov ja silmitses ainiti oma tagasipöörduvat naist. Ta ei liigutanud end ja seisis paigal nagu sammas. Mida ta mõtles Agafjale vaadates? Millised sõnad olid tal vastuvõtuks valmis? Agafja seisatas pisut, vaatas veel kord tagasi, otsekui meilt abi oodates, ja hakkas siis minema. Ma polnud veel iial näinud niisugust kõnnakut ei joobnutel ega kainetel. Mehe vaade oleks Agafjat otsekui kõverasse kiskunud. Kord sammus ta siksakiliselt, kord tammus paigal, põlvi kõverdades ja käsi laiutades, kord liikus tagurpidi. Kui ta oli umbes sada sammu ära käinud, vaatas ta veel kord tagasi ja istus maha.

„Sa võiksid vähemalt põõsa taha varjule minna . . ." ütlesin ma Savkale. „Viimaks mees näeb sind . . ."

„Ta teab niigi, kelle juurest Agaška tuleb . . . Ega naised öösiti juurviljaaias kapsaid toomas käi, — seda teavad kõik."

Ma vaatasin Savkale näkku. Ta nägu oli kahvatu ja kipras põlglikust haletsusest, nagu inimestel, kui nad näevad piinatavaid loomi.

„Kassil naer, hiirel pisarad . . ." ohkas ta.

Järsku kargas Agafja püsti, raputas korraks pead ja astus julgel sammul mehe poole. Nähtavasti oli ta jõu kokku võtnud ja otsusele jõudnud.

1886

Daamid

Fjodor Petrovitš, N kubermangu rahvakoolide direktor, kes pidas end õiglaseks ning suuremeelseks inimeseks, võttis kord oma kantseleis vastu õpetaja Vremenskit.

„Ei, härra Vremenski," kõneles ta, „erruminek on vältimatu. Niisuguse häälega, nagu teil on, ei saa õpetajaametit pidada. Kuidas ta teil siis ära kadus?"

„Jõin higisena külma õlut . . ." kähistas õpetaja.

„Kui kahju! Inimene on teeninud neliteist aastat, ja järsku säärane õnnetus! Pagan teab, mingisuguse tühise asja pärast peab oma karjääri purustama. Mida te siis nüüd kavatsete tegema hakata?"

Õpetaja ei vastanud midagi.

„Olete perekonnainimene?" küsis direktor.

„Naine ja kaks last, teie ekstsellents . . ." kähistas õpetaja.

Tekkis vaikus. Direktor tõusis laua tagant ja kõndis närvitsedes nurgast nurka.

„Mitte ei mõista, mis ma pean teiega tegema!" ütles ta. „Õpetaja olla teie ei saa, pensioni pole veel välja teeninud . . . jätta aga teid saatuse hoolde, lasta minna kõige nelja ilmakaare poole, ei ole päris mugav. Te olete meile oma inimene, neliteist aastat olete teeninud, tähendab, meie kohus on teid aidata . . . Aga kuidas aidata? Mis saan ma teie heaks teha? Asetage end minu olukorda: mis ma saan teie heaks teha?"

Saabus vaikus. Direktor kõndis ja aina mõtles, Vremenski aga istus oma murest rõhutuna tooliäärel ja kah mõtles. Järsku lõi direktori nägu särama ja ta isegi laskis sõrmedega nipsu.

„Imestan, kuidas mulle varem seda meelde ei tulnud!" hakkas ta kiiresti rääkima. „Kuulge, vaat missuguse ettepaneku võin ma teile teha ... Tuleval nädalal läheb meil lastekodus asjaajaja erru. Kui tahate, asuge tema kohale! Nõndaks!"

Vremenski, kes ei oodanud sellist armulikkust, lõi kah näost särama.

„Tore," ütles direktor. „Kirjutage kohe täna palvekiri ..."

Lasknud Vremenski minema, tundis Fjodor Petrovitš kergendust ja isegi heameelt: tema ees ei olnud enam kähiseva pedagoogi kühmus kogu ja oli meeldiv teada, et Vremenskile vakantset kohta pakkudes talitas ta õiglaselt ning südametunnistuse järgi, nagu tubli, täiesti korralik inimene. Ent see hea meeleolu ei kestnud kaua. Kui ta koju jõudis ja lõunastama istus, meenus järsku tema naisele Nastasja Ivanovnale:

„Ah jaa, peaaegu oleksin unustanud! Eile käis minu juures Niina Sergejevna ja palus ühe noormehe pärast. Kõneldakse, et meil vabaneb lastekodus koht ..."

„Jah, kuid see koht on juba teisele lubatud," ütles direktor ja süngestus. „Ja sa tead minu põhimõtet: ma ei anna iialgi kohti eestkostmise järgi."

„Tean, kuid Niina Sergejevnale võib, ma arvan, erandi teha. Ta armastab meid nagu lihaseid sugulasi, meie aga pole temale seniajani veel midagi head teinud. Ära mõtlegi, Fedja, keelduda! Oma tujudega sa solvad niihästi teda kui mind."

„Ja keda ta soovitab?"

„Polzuhhinit."

„Missugust Polzuhhinit? Seda, kes uuel aastal Aadliklubis Tšatskit mängis? Seda džentlmeni? Ei mingil tingimusel!"

Direktor lakkas söömast.

„Ei mingil tingimusel!" kordas ta. „Jumal hoidku!"

„Aga miks siis?"

„Saa aru, kullake, et kui üks noormees ei tegutse otseselt, vaid naiste kaudu, siis järelikult on ta näru! Miks ei tule ta ise minu juurde?"

Pärast lõunat heitis direktor oma kabinetis sohvale ja asus lugema saadud ajalehti ning kirju.

„Armas Fjodor Petrovitš!" kirjutas talle linnapea naine. „Kunagi ütlesite teie, et ma olen hea psühholoog ja inimestetundja. Nüüd tuleb teil seda tegelikkuses kontrollida. Lähemail päevil ilmub teie juurde meie lastekodu asjaajaja kohta paluma keegi K. N. Polzuhhin, keda ma tunnen kui suurepärast inimest. Noormees on väga sümpaatne. Talle vastu tulles teie veendute ..." jne.

„Mitte mingil tingimusel!" lausus direktor. „Jumal hoidku!"

Pärast seda ei möödunud päevagi, millal direktor poleks saanud Polzuhhinit soovitavaid kirju. Ühel ilusal hommikul ilmus ka Polzuhhin ise, paljaks raseeritud võiduratsutajanäoga tüse noormees, uus must ülikond seljas ...

„Teenistusasjus võtan ma vastu mitte siin, vaid kantseleis," ütles direktor kuivalt, kui oli tema palve ära kuulanud.

„Andestage, teie ekstsellents, kuid meie ühised tuttavad soovitasid mul just nimelt siia tulla."

„Hm! ..." pomises direktor, silmitsedes vihaselt tema teravaninalisi kingi. „Niipalju kui mina tean," ütles ta, „on teie isal varandust ja teie ei tunne puudust, — milleks on siis teil vaja seda kohta endale paluda? Palk on ju tühine!"

„Ma ei taha mitte palga pärast, vaid niisama ... Ikkagi kroonuteenistus ..."

„Nõndaks ... Mulle näib, et kuu aja pärast tüütab teid see amet ära ja teie jätate ta sinnapaika, samal ajal aga on olemas kandidaate, kellele see koht on karjäär eluks ajaks ... On olemas kehvikuid, kellele ..."

„Ei tüüta, teie ekstsellents!" katkestas Polzuhhin. „Ausõna, ma püüan!"

Direktor oli vihast lõhkemas.

„Kuulge," küsis ta, põlglikult naeratades, „miks teie ei pöördunud kohe minu poole, vaid pidasite vajalikuks enne veel daame tülitada?"

„Ma ei teadnud, et see teile vastumeelt on," vastas Polzuhhin kohmetudes. „Kuid, teie ekstsellents, kui teie ei omista tähtsust soovituskirjadele, siis võin ma teile esitada atestatsioone ..."

Ta võttis taskust paberi ja ulatas selle direktorile. Kantseleilikus stiilis ja samasuguse käekirjaga kirjutatud atestatsiooni all seisis kuberneri allkiri. Oli ilmselt näha, et kuberner oli alla kirjutanud ilma lugemata, et aga mingisugusest pealetükkivast prouast lahti saada.

„Pole midagi parata, alistun ... kuulan sõna ..." ütles direktor, kui ta oli atestatsiooni läbi lugenud, ja ohkas. „Esitage homme palvekiri... Pole midagi parata..."

Ja kui Polzuhhin lahkus, valdas direktorit äärmine vastikustunne.

„Näru!" sisistas ta nurgast nurka sammudes. „Saavutas ikkagi, mida tahtis, nurjatu libitseja, naiste sabarakk! Reo! Lojus!"

Direktor sülitas valjusti uksele, mille taha Polzuhhin oli kadunud, ja kohmetus äkki, sest samal ajal astus tema juurde kabinetti proua, kroonupalati juhataja naine ...

„Ma tulin silmapilguks, silmapilguks ..." alustas proua. „Istuge, vader, ja kuulake mind tähelepanelikult... Noh, kõneldakse, et teil on vaba teenistuskoht... Täna või homme tuleb teie juurde noormees, keegi Polzuhhin ..."

Proua vadistas, direktor aga vahtis teda tuhmide, totrate silmadega, nagu inimene, kes kavatseb minestama hakata, vahtis ja naeratas viisakusest.

Järgmisel päeval oma kantseleis Vremenskit vastu võttes ei söandanud direktor kaua aega talle tõtt öelda. Ta kogeles, vassis ega leidnud, millest alustada, mida öelda. Ta tahtis vabandada õpetaja ees, jutustada talle kogu tõde, kuid keel tokerdus nagu joobnul, kõrvad hõõgusid ja talle tundus järsku solvav ning pahandav, et tal tuleb niisugust rumalat osa mängida — oma kantseleis, oma alluva ees. Ta põrutas käega laua pihta, kargas püsti ja karjus vihaselt:

„Ei ole mul teie jaoks kohta! Ei ole olemaski! Jätke mind rahule! Ärge piinake mind! Jätke kord mu hing rahule, olge nii lahke!"

Ja väljus kantseleist.

1886

Ülearused inimesed

Juunikuu õhtu, kell on seitse. „Hilkovo" pooljaamast vantsib suvituskoha poole salk äsja rongist väljunud suvitajaid — enamalt jaolt pakkidega, portfellidega ja naiste kartongidega koormatud perekonnaisad. Nad näivad kõik väsinud, näljased ning tigedad, justkui ei säraks päike ega haljendaks rohi mitte nende jaoks.

Vantsib muuseas ka Pavel Matvejevitš Zaikin, ringkonnakohtu liige, pikk veidi vimmas mees, odav lõuendist kuub seljas ja tärn luitunud vormimütsi ees. Ta on higine, punetav ja tusane.

„Kas te sõidate iga päev siia?" kõnetab teda ruskete pükstes suvitaja.

„Ei, mitte iga päev," vastab Zaikin mornilt. „Naine ja poeg elavad siin alaliselt, mina aga käin paar korda nädalas. Pole aega iga päev sõita, ja kallis on ka."

„See on õigus, et kallis," ohkavad rusked püksid. „Linnas ei hakka jalgsi vaksalisse minema, võtad vooriimehe, pilet ka maksab nelikümmend kaks kopikat... tee peal ostad ajalehe, nõrkusest jood ära napsi viina. Kõik need on väikesed, tühised kulud, aga suve jooksul vaata, et teeb kokku oma paarsada rubla. Looduse rüpp maksab muidugi mõista rohkem, ma ei vaidle vastu ... idüll ja muud, kuid meie ametnikupalga juures, teate ise, on ju iga kopikas hinnas. Kulutad ettevaatamatult kopika ära ja pärast ei saa kogu öö silma kinni... Jah... Mina, armuline härra, mul pole au teada teie nime ja isanime, saan natuke alla kaht tuhat aastas, olen riiginõuniku auastmes, kuid suitsetan teise sordi tubakat ja mul pole liigset rubla, et osta endale

Vichy mineraalvett, mis on mulle arstide poolt maksakivide vastu ette kirjutatud."

„Üldse üks vastik asi," lausub Zaikin vähese vaikimise järel. „Mina, mu härra, olen arvamisel, et suvitamise on välja mõtelnud kuradid ja naised. Kuradit ajas seda tegema tigedus, naist aga äärmine kergemeelsus. Issake, see pole elu, vaid sunnitöö, põrgu! Siin on lämmatav, kuum, hingata on raske, aga sina käid ühest kohast teise nagu viimane patune ja ei oska kuidagi endale varjupaika leida. Seal, linnas, pole ei mööblit ega teenijaid ... kõik on suvituskohta viidud ... Sööd pagan teab mida, teed ei joo, sest pole kedagi, kes teemasina üles paneks, ei pese end, — sõidad aga siia, sellesse looduse rüppe, ole lahke, kõnni jalgsi tolmus ja kuumuses ... ptüi! Kas te olete abielus?"

„Jah ... Kolm lapsukest," ohkavad rusked püksid.

„Üldse üks vastik asi ... Lihtsalt imekspandav, kuidas me veel elus oleme."

Viimaks jõuavad suvitajad suvituskohta. Zaikin jätab ruskete pükstega hüvasti ja läheb oma suvilasse. Kodus leiab ta eest surmavaikuse. On kuulda ainult, kuidas sääsed pirisevad ja palub abi kärbes, kes on ämblikule lõunaroaks sattunud. Aknad on kaetud tüllkardinatega, millede läbi punetavad pelargooniumi närbuvad õied. Värvimata laudseintel, oleograafiliste maalikoopiate kõrval, tukuvad kärbsed. Esikus, köögis, söögitoas — mitte hingegi. Toas, mida nimetatakse ühtaegu nii võõrastetoaks kui ka saaliks, leiab Zaikin eest oma poja Petja, väikese kuueaastase poisi. Petja istub laua juures ja lõikab valjusti nohisedes, alumine huul ette sirutatud, kaardist kääridega välja ruutusoldatit.

„Aa, see oled sina, isa!" ütleb ta ümber pöördumata. „Tere!"

„Tere ... Kus ema on?"

„Ema? Ta sõitis Olga Kirillovnaga proovile teatrit mängima. Ülehomme on neil etendus. Mind võetakse kah kaasa ... Aga kas sina tuled?"

„Hm! ... Millal ta siis tagasi tuleb?"

„Ta ütles, et tuleb õhtul."

„Ja kus on Natalja?"

„Ema võttis ta endaga kaasa, et ta jaitaks emal etenduse ajal riidesse panna, Akulina aga läks metsa seenele. Isa, millest see tuleb, et kui sääsed hammustavad, siis läheb neil kõht punaseks?"

„Ei tea ... Sellest, et nad imevad verd. Niisiis kedagi pole kodus?"

„Mitte kedagi. Mina üksipäini olen kodus."

Zaikin istub tugitooli ja vaatab minuti jooksul tuimalt aknast välja.

„Kes siis meile lõunat annab?" küsib ta.

„Lõunat täna ei keedetud, isa! Ema arvas, et sa täna ei tule, ja ei käskinud lõunat keeta. Tema lõunastab Olga Kirillovnaga proovil."

„Tänan alandlikult, — aga mida siis sina sõid?"

„Ma sõin piima. Minu jaoks osteti kuue kopika eest piima. Isa, aga miks sääsed imevad verd?"

Zaikin tunneb äkki, et midagi rasket tõuseb ta maksa juurde ja hakkab seda imema. Ta meel läheb nii pahaks ning mõruks, et ta hingamine muutub raskeks ja ta väriseb. Tal on tahtmine püsti karata, midagi rasket vastu maad lüüa ja vanduma pista, kuid siis tuleb talle meelde, et arstid on tal karmilt keelanud erutuda, ta tõuseb ja hakkab end sundides vilistama midagi „Hugenottidest".

„Isa, kas sa oskad teatrit etendada?" kuuleb ta Petja häält.

„Ah, ära tüüta mind oma rumalate küsimustega!" vihastab Zaikin. „Nagu takjas küljes! Sa oled juba kuue aastane, aga ikka veel niisama rumal nagu kolm aastat tagasi ... Rumal, ülekäte läinud poisipõngerjas. Milleks sa näiteks neid kaarte rikud? Kuidas sa tohid neid rikkuda?"

„Need kaardid pole sinu omad," ütleb Petja ümber pöördudes. „Nad andis mulle Natalja."

„Valetad! Valetad, nurjatu poisipõngerjas!" erutub Zaikin üha enam. „Sa valetad alati! Vitsa on sulle vaja, sigudik niisugune! Ma kisun sul kõrvad peast!"

Petja kargab püsti, sirutab kaela välja ja vahib ainiti isa vihast punetavasse näkku. Ta suured silmad esmalt

pilguvad, seejärel lähevad niiskeks ja poisikese nägu tõmbub viltu.

„Aga miks sa riidled?" kiunub Petja. „Miks sa norid minuga, tobu? Ma ei puudu kedagi, ei tee vallatust, olen sõnakuulelik, aga sina... pahandad! Noh, mis eest sa mind sõimad?"

Poisike kõneleb veenvalt ja nutab nii kibedasti, et Zaikinil hakkab häbi.

„Tõepoolest, mispärast ma temaga norin?" mõtleb ta. „Noh, aitab... aitab," lausub ta, poisikest õlast puudutades. „Olen süüdi, Petjuhha... andesta. Sa oled mul tark, tubli poiss, ma armastan sind."

Petja pühib varrukaga silmad kuivaks, istub ohates endisele kohale ja hakkab emandat välja lõikama. Zaikin läheb oma kabinetti. Ta heidab diivanile pikali, asetab käed pea alla ja jääb mõttesse. Poisikese äsjased pisarad on leevendanud ta viha ja maksal hakkab vähehaaval kergem. On tunda ainult väsimust ja nälga.

„Isa!" kuuleb Zaikin ukse tagant. „Tahad, ma näitan sulle oma putukakogu?"

„Näita!"

Petja astub kabinetti ja ulatab isale pika rohelise karbikese. Seda kõrva juurde tõstmatagi kuuleb Zaikin meeleheitlikku suminat ja putukajalgade kriipimist vastu karbi seinu. Kaant üles tõstes näeb ta suurt hulka liblikaid, põrnikaid, rohutirtse ja kärbseid, kes on nõeltega karbi põhja külge kinnitatud. Kõik, välja arvatud paar-kolm liblikat, elavad veel ja liigutavad.

„Rohutirts elab ikka veel!" imestab Petja. „Eile hommikul püüdsime ta kinni ja ta pole seniajani surnud!"

„Kes õpetas sind neid nõela otsa torkama?" küsib Zaikin.

„Olga Kirillovna."

„Olga Kirillovnat ennast oleks tarvis niiviisi nõela otsa torgata!" sõnab Zaikin vastikustundega. „Vii siit minema! Häbistav on loomi piinata!"

„Jumaluke, kui jälgilt teda kasvatatakse," mõtleb ta, kui Petja on läinud.

Pavel Matvejevitš on juba unustanud väsimuse ning nälja ja mõtleb ainult oma poja saatusest. Vahepeal on päevavalgus akende taga vähehaaval tuhmuma

hakanud... On kuulda, kuidas suvitajad salkadena õhtuselt supluselt tagasi tulevad. Keegi seisatab söögitoa avatud akna juures ja hõikab: „Kas seeni ei lähe?" — hõikab ja tatsab vastust mitte saades paljaste jalgadega edasi... Kui videvik on niivõrd tihedaks muutunud, et pelargoonium kaotab tüllkardina taga oma piirjooned ja aknast hakkab õhtust jahedust sisse tungima, avaneb kolinal esiku-uks ja kuuldub kiireid sõnu, rääkimist, naeru...

„Ema!" kiljub Petja.

Zaikin vaatab kabinetist välja ja näeb oma naist Nadežda Stepanovnat, tervet ning roosat nagu alati... Temaga kaasas on Olga Kirillovna, suurte tedretähnidega kuivetu blondiin, ja kaks mingisugust tundmatut meest: üks neist on noor, pikk, punase krässus peaga ja suure kõrisõlmega, teine — lühike, jässakas, raseeritud näitlejanäoga ja sinakashalli viltuse lõuaga.

„Natalja, pane teemasin üles!" hüüab Nadežda Stepanovna, valjusti kleidiga sahistades. „Kõneldakse, et Pavel Matvejevitš on tulnud. Pavel, kus sa oled? Tere, Pavel!" ütleb ta lõõtsutades kabinetti joostes. „Sa tulid? Olen väga rõõmus... Minuga on kaasas kaks meie asjaarmastajat .. Lähme, ma esitlen sind... See pikem, see on Koromõslov... laulab suurepäraselt, teine aga, see väike... on keegi Smerkalov, tõeline näitleja... deklameerib oivaliselt. Uhh, küll olen väsinud! Meil oli praegu proov... Läheb oivaliselt! Meil tuleb lavastamisele „Üürnik trombooniga" ja „Temake ootab teda" [1]... Ülehomme on etendus..."

„Milleks sa nad kaasa tõid?" küsib Zaikin.

„On tingimata vaja, issikene! Pärast teejoomist on meil tarvis oma osasid korrata ja üht-teist läbi laulda... Mul tuleb Koromõsloviga duetti laulda... Ja et ma ei unustaks! Lase, kullake, Nataljal tuua sardiine, viina, juustu ja veel midagi. Nad jäävad arvatavasti ka õhtust sööma... Oh, ma olen väsinud!"

„Hm!... Mul pole raha!"

[1] *„Üürnik trombooniga"* — S. Baikovi vodevill; *„Temake ootab teda"* — vodevill, tõlge prantsuse keelest. (Tõlkija märkus.)

„Ei või ometi niiviisi, issikene! Piinlik on! Ära sunni mind punastama!"

Poole tunni pärast saadetakse Natalja viina ja suupistete järele. Kui Zaikin on teed joonud ja terve prantssaia ära söönud, läheb ta magamistuppa ja heidab voodisse, Nadežda Stepanovna ja tema külalised aga asuvad käratsedes ja naerdes oma osasid kordama. Pavel Matvejevitš kuuleb kaua aega Koromõslovi inisevat deklameerimist ja Smerkalovi näitlejalikke hüüatusi ... Deklameerimisele järgneb pikk kõnelus, mida katkestab Olga Kirillovna kiunuv naer. Smerkalov kui tõeline näitleja selgitab aplombiga ning õhinal osi ...

Edasi järgneb duett ja dueti järel lauanõude kõlin ... Zaikin kuuleb läbi une, kuidas Smerkalovit palutakse esitada „Patustajat" [1] ja kuidas too vähese vigurdamise järel deklameerima hakkab. Ta susistab, taob endale vastu rindu, nutab, naerab kähiseval bassihäälel ... Zaikin krimpsutab nägu ja peidab pea teki alla.

„Teil on kauge ja pime minna," kuuleb ta tund aega hiljem Nadežda Stepanovna häält. „Miks te ei võiks meile ööbima jääda? Koromõslov heidab siia, võõrastetuppa, diivanile, teie, Smerkalov, aga Petja voodisse ... Petja võib mehe kabinetti panna ... Tõepoolest, jääge!"

Lõpuks, kui kell lööb kaks, jääb kõik vaikseks ... Magamistoa uks avaneb ja nähtavale ilmub Nadežda Stepanovna.

„Pavel, kas sa magad?" sosistab ta.

„Ei, mis siis?"

„Mine, kullake, oma kabinetti, heida diivanile, siia aga, sinu voodisse, panen ma Olga Kirillovna. Mine, kallis! Ma oleksin tema kabinetti pannud, aga ta kardab üksinda magada ... Tõuse ometi ..."

Zaikin tõuseb, tõmbab endale hommikumantli ümber, võtab padja ja vantsib kabinetti ... Kobamisi oma diivani juurde jõudes süütab ta tiku ja näeb: diivanil lamab Petja. Poiss ei maga ja vahib suuril silmil tikku.

„Isa, miks sääsed öösel ei maga?", küsib ta.

[1] „*Patustaja*" — A. K. Tolstoi luuletus. (Tõlkija märkus.)

„Sellepärast ... sellepärast ..." pomiseb Zaikin, „sellepärast, et meie sinuga oleme siin ülearused ... Isegi magada pole kuskil!"

„Isa, aga miks on Olga Kirillovna näol tedretähed?"

„Ah, jäta rahule! Ära oled tüüdanud!"

Vähese mõtlemise järel riietub Zaikin ja läheb välja end värskendama ... Ta silmitseb halli hommikutaevast, liikumatuid pilvi, kuulab unise rukkiräägu laiska kisa ja hakkab unistama homsest päevast, millal ta, olles linna sõitnud ja kohtust tagasi tulnud, magama keerab ... Järsku ilmub nurga tagant nähtavale inimkogu.

„Küllap vist öövaht ..." mõtleb Zaikin.

Kuid terasemalt vaadates ja lähemale jõudes tunneb ta kogus ära eilse ruskete pükstega suvitaja.

„Te ei maga?" küsib ta.

„Jah, millegipärast ei ole und ..." ohkavad rusked püksid. „Naudin loodust ... Minu juurde, teate, sõitis öösise rongiga kallis külaline ... mu naise mammake. Temaga seltsis saabusid mu õetütred ... suurepärased neiud. Olen väga rõõmus, ehkki ... väga rõske on! Ja teie suvatsete kah loodust nautida?"

„Jah," ümiseb Zaikin, „mina naudin kah loodust ... Kas te ei tea kuskil siin lähedal mõnd kõrtsi või restorani?"

Rusked püksid tõstavad silmad taeva poole ja jäävad sügavtõsiselt mõttesse ...

1886

Koorineiu

Kord, kui ta veel oli noorem, ilusam ja parema häälega, istus tema juures suvituskohas, ärklikorral, Nikolai Petrovitš Kolpakov, tema austaja. Oli talumatult kuum ning lämmatav. Kolpakov oli äsja lõunastanud ja ära joonud terve pudeli halba portveini, ta oli pahas tujus ja tundis end haiglasena. Mõlemal oli igav ja nad ootasid, millal kuumus alaneb, et jalutama minna.

Järsku kostis esikust kellahelin. Kolpakov, kes oli ilma kuueta ja tuhvlites, kargas püsti ja vaatas küsivalt Pašale.

„See on vist kirjakandja või ehk sõbratar," ütles lauljanna.

Kolpakov ei häbenenud ei Paša sõbratari ega kirjakandjaid, kuid võttis igaks juhuks oma riided sülle ja läks kõrvaltuppa, Paša aga jooksis ust avama. Tema suureks imestuseks seisis lävel mitte kirjakandja ega sõbratar, vaid mingi tundmatu naisterahvas, noor, ilus, suursuguselt riides ja kõige järgi otsustades korralikkude naiste hulka kuuluv.

Tundmatu oli kahvatu ja hingas raskesti, otsekui kõrgest trepist ülestuleku järel.

„Mida te soovite?" küsis Paša.

Proua ei vastanud otsekohe. Ta astus sammu edasi, silmitses pikkamisi tuba ja istus niisugusel ilmel, nagu ei suudaks ta seista väsimuse või haiguse tõttu. Seejärel liigutas ta kaua aega oma kahvatuid huuli, püüdes midagi öelda.

„Kas minu mees on teie juures?" küsis ta lõpuks, oma suuri, punaste äranutetud laugudega silmi Pašale tõstes.

„Missugune mees?" sosistas Paša ja kohkus äkki nõnda, et tal käed ja jalad külmaks läksid. „Missugune mees?" kordas ta värisema hakates.

„Minu mees ... Nikolai Petrovitš Kolpakov."

„Ee ... ei, armuline proua ... Ma ... ma ei tea mingisugust meest."

Möödus minut aega vaikuses. Tundmatu pühkis mitu korda taskurätikuga üle kahvatute huulte ja hoidis hingamist tagasi, et seesmisest värinast võitu saada, Paša aga seisis nagu kinninaelutatuna liikumatult tema ees ja vaatles teda nõutuse ning hirmuga.

„Teie ütlete siis, et teda pole siin?" küsis proua juba kindlal häälel ja kuidagi veidralt naeratades.

„Ma ... ma ei tea, kelle järele teie küsite."

„Te olete vastik, nurjatu, jälk ..." pomises tundmatu, silmitsedes Pašat viha ning vastikusega. „Jaa, jaa ... te olete vastik. Olen väga, väga rõõmus, et saan lõpuks teile seda välja öelda!"

Paša tundis, et sellele tigedate silmade ja valgete peenikeste sõrmedega daamile mustas jääb temast mulje kui millestki vastikust, kõlvatust, ja ta hakkas häbenema oma priskeid punaseid põski, rõugearme ninal ja juuksetukka laubal, mis kuidagimoodi ei lasknud end üles kammida. Ja talle tundus, et kui ta oleks kõhnuke, puuderdamata ja ilma tukata, siis oleks võimalik varjata, et ta pole korralik, ja poleks nii hirmus ning häbi seista selle tundmatu, salapärase daami ees.

„Kus on minu mees?" jätkas daam. „Muide, kas ta on siin või mitte, see on mulle ükspuha, kuid ma pean teile ütlema, et on avastatud raiskamine ja Nikolai Petrovitšit otsitakse ... Teda tahetakse vahistada. Vaat, mis te olete teinud!"

Proua tõusis püsti ja kõndis suures erutuses toas edasi-tagasi. Paša vahtis talle otsa ega saanud hirmu tõttu millestki aru.

„Juba täna leitakse ta üles ja vahistatakse," ütles proua ja nuuksatas, ja selles helis kuuldus solvust ning pahameelt. „Ma tean, kes teda sellise õuduseni viis! Riivatu, jälk! Vastik, müüdav olend! (Proual tõmbusid vastikusest huuled viltu ja nina krimpsu.) Ma olen

jõuetu... kuulake teie, alatu naine!... ma olen jõuetu, teie olete minust tugevam, kuid on olemas keegi, kes minu ja mu laste eest välja astub! Jumal näeb kõik! Ta on õiglane! Ta karistab teid iga minu pisara eest ja kõigi unetute ööde eest! Tuleb aeg, kus teie mind meelde tuletate!"

Jälle tekkis vaikus. Proua kõndis mööda tuba ja ringutas käsi, Paša aga aina silmitses teda töntsilt, nõutult, ei saanud millestki aru ja ootas temalt midagi kohutavat.

„Mina, armuline proua, ei tea midagi!" lausus ta ja puhkes äkki nutma.

„Te valetate!" hüüdis proua, vihaselt silmi välgutades. „Mul on kõik teada! Ma tean teid juba ammugi! Ma tean, et ta on viimasel kuul iga päev teie juures istunud!"

„Jaa. Ja mis siis? Mis siis sellest on? Minul käib palju külalisi, kuid ma ei sunni kedagi. Igaühe oma asi."

„Ma räägin teile: on avastatud raiskamine! Ta on teenistuskohal raisanud võõrast raha! Niisuguse pärast... nagu teie, teie pärast on ta kuriteoga hakkama saanud. Kuulge," jätkas proua otsustaval toonil, Paša ette seisma jäädes. „Teil ei saa olla põhimõtteid, teie elate ainult selleks, et kurja teha, see on teie eesmärk, kuid ei või ometi arvata, et te olete nii madalale langenud, et teis pole säilinud jälgegi inimlikkudest tundmustest! Tal on naine, lapsed... Kui teda süüdi mõistetakse ja asumisele saadetakse, siis sureme mina ja lapsed nälga... Saage sellest aru! Kuid on olemas abinõu tema ja meie päästmiseks viletsusest ja häbist. Kui ma täna tasun üheksasada rubla, siis jäetakse ta rahule. Ainult üheksasada rubla!"

„Missugused üheksasada rubla?" küsis Paša tasakesi. „Ma... ma ei tea... Mina pole võtnud..."

„Ma ei palu teilt üheksatsada rubla... Teil ei ole raha ja ma ei vaja teie oma. Ma palun midagi muud... Mehed kingivad tavaliselt niisugustele, nagu teie, hinnalisi asju. Andke mulle ainult tagasi need asjad, mida minu mees teile on kinkinud!"

„Armuline proua, nad pole mulle mingisuguseid asju kinkinud!" kiljatas Paša taipama hakates.

„Kus on siis raha? Ta on ära raisanud enda oma, minu oma ja võõra... Kuhu see kõik siis on jäänud? Kuulge, ma palun teid! Ma olin pahane ja ütlesin teile palju ebameeldivat, kuid ma palun vabandust. Teie peate mind vihkama, ma tean, aga kui te olete võimeline kaasatundmiseks, siis asetuge minu olukorda! Anun teid, andke mulle asjad kätte!"

„Hm..." ütles Paša ja kehitas õlgu. „Ma annaksin hea meelega, kuid nuhelgu mind jumal, nad pole mulle midagi andnud. Uskuge mind. Muide, teil on õigus," kohmetus lauljanna. „Nad tõid mulle kord kaks asjakest. Olge lahke, ma annan nad ära, kui soovite..."

Paša tõmbas ühe tualettlaua-sahtli lahti ja võttis sealt õõnsa kuldkäevõru ning peenikese sõrmuse rubiiniga.

„Olge hea!" ütles ta, neid asju külalisele ulatades.

Proua ägestus ja ta nägu hakkas vabisema. Ta oli solvunud.

„Mida te ometi mulle annate?" ütles ta. „Ma ei palu armuandi, vaid seda, mis ei kuulu teile... mida teie oma seisukorda kasutades olete minu mehelt... sellelt nõrgalt, õnnetult inimeselt välja pigistanud... Neljapäeval, kui ma nägin teid koos minu mehega sadamas, kandsite teie kalleid prosse ja käevõrusid. Niisiis, ei maksa minu ees süütut tallekest mängida! Ma palun viimast korda: kas te annate mulle asjad kätte või mitte?"

„Kui veider teie olete, jumala eest..." sõnas Paša solvuma hakates. „Kinnitan teile, et ma ei ole teie Nikolai Petrovitšilt peale selle käevõru ja sõrmuse mitte midagi näinud. Nad on toonud mulle ainult magusaid pirukaid."

„Magusaid pirukaid..." muigas tundmatu. „Kodus pole lastel midagi süüa, aga siin on magusad pirukad. Kas te keeldute kategooriliselt asju tagasi andmast?"

Vastust saamata istus proua toolile ja jäi millegi üle mõeldes ühte punkti vaatama.

„Mis siis nüüd teha?" lausus ta. „Kui ma ei saa üheksatsada rubla, siis hukkub tema ja hukkun ka

mina koos lastega. Kas tappa ära see riivatu või laskuda tema ette põlvili?"

Proua surus taskuräti näole ja puhkes valjusti nutma.

„Ma palun teid!" kuuldus läbi tema nutu. „Teie ju laostasite ja hukutasite minu mehe, päästke ta ... Teil pole tema suhtes kaastunnet, kuid lapsed ... lapsed ... Milles siis lapsed süüdi on?"

Paša kujutles väikesi lapsi, kes seisavad tänaval ja nutavad näljast, ja hakkas ise kah nutma.

„Mis mina siis teha võin, armuline proua?" küsis ta. „Teie ütlete, et ma olen riivatu ja laostasin Nikolai Petrovitši, mina aga kinnitan teile ... nagu jumala enese ees, mul pole neist mingit kasu ... Meie kooris on ainult Motjal rikas austaja, meie teised aga elame kõik peost suhu. Nikolai Petrovitš on haritud ja delikaatne isand, noh, ma võtsingi teda vastu. Meie ei või vastu võtmata jätta."

„Ma palun asju! Andke mulle asjad! Ma nutan ... alandan end ... Olge lahke, ma laskun põlvili! Olge lahke!"

Paša karjatas hirmust ja hakkas kätega vehkima. Ta tundis, et see kahvatu, ilus proua, kes väljendub suursuguselt nagu teatris, võib tõepoolest tema ette põlvili laskuda, just nimelt uhkusest, suursugususest, et ennast kõrgemale tõsta ja koorineiut alandada.

„Hea küll, ma annan teile asjad!" lausus Paša askeldama hakates ja silmi pühkides. „Olge lahke. Kuid nad pole Nikolai Petrovitši omad ...! Ma olen nad teistelt külalistelt saanud. Kuidas soovite ..."

Paša tõmbas kummuti ülemise sahtli lahti, võttis sealt välja teemantidega prossi, korallkee, mõned sõrmused, käevõru ja ulatas kõik daamile.

„Võtke, kui soovite, kuid teie mehest pole mul mingit kasu olnud. Võtke, saage rikkaks!" jätkas Paša, solvatuna ähvardusest põlvili laskuda. „Ja kui teie olete õilis ... tema seaduslik abikaasa, siis oleksite pidanud teda enda juures hoidma. Nõnda! Mina pole teda enda juurde kutsunud, ta tuli ise ..."

Proua silmitses läbi pisarate talle ulatatud asju ja ütles:

„See pole kõik ... Siin ei ole viiesaja rublagi eest."

Paša virutas ägedalt kummutist välja veel kuldkella, portsigari ning mansetinööbid ja ütles käsi laiutades:

„Enam ei jäänud mulle mitte midagi ... Kas või otsige läbi!"

Külaline ohkas, mässis asjad värisevate kätega taskurätikusse ja väljus sõnagi lausumata, isegi peaga noogutamata toast.

Kõrvaltoa uks avanes ja sisse astus Kolpakov. Ta oli kahvatu ja raputas närviliselt pead, otsekui oleks äsja midagi kibedat sisse võtnud. Ta silmis läikisid pisarad.

„Mis asju te olete mulle toonud?" ründas teda Paša. „Millal, lubage teilt küsida?"

„Asjad ... See pole midagi, — asjad!" lausus Kolpakov ja raputas pead. „Mu jumal! Tema nuttis sinu ees, alandas end ..."

„Ma küsin teilt: mis asju te olete mulle toonud?" hüüdis Paša.

„Mu jumal, tema, korralik, uhke, puhas ... tahtis isegi põlvili laskuda selle ... selle lipaka ees! Ja mina viisin teda niikaugele! Mina lasksin seda sündida!"

Kolpakov haaras endal peast kinni ja oigas:

„Ei, ma ei andesta seda endale iialgi! Ei andesta! Käi eemale minust ... näru!" hüüdis ta vastikusega, Paša eest taganedes ja teda värisevate kätega endast eemale tõrjudes. „Tema tahtis põlvili laskuda ja ... kelle ees? Sinu ees! Oo, mu jumal!"

Ta riietus kiiresti, astus Pašast põlastavalt eemale hoidudes ukse juurde ja väljus.

Paša heitis pikali ja puhkes valjusti nutma. Tal oli juba kahju oma asjadest, mis ta oli ägedast peast ära andnud, ja ta meel läks halvaks. Talle meenus, kuidas kolm aastat tagasi keegi kaupmees oli teda, asja ees, teist taga, läbi peksnud, ja ta hakkas veel valjemini nutma.

1886

Õpetaja

Fjodor Lukitš Sõssojev, „Kulikini Poegade Manufaktuuri" kulul ülalpeetava vabrikukooli õpetaja, valmistus pidulikuks lõunasöögiks. Igal aastal pärast eksameid korraldas vabriku direktsioon lõuna, millest võtsid osa: rahvakoolide inspektor, kõik eksamikomisjoni liikmed ja vabriku administratsioon. Lõunad kujunesid oma ametlikkusest hoolimata alati pikka aega kestvaiks, lõbusaiks ning maitsvaiks. Olles unustanud seisusevahed ja mäletades ainult oma kohusetruud tööd, sõid õpetajad küllastuseni, võtsid end tublisti vinti, lobisesid kähisemahakkamiseni ja läksid hilja õhtul laiali, pannes kogu vabrikuasula kajama laulust ning suudlustest. Selliseid lõunaid oli Sõssojev, vastavalt tema poolt vabrikukoolis teenitud aastate arvule, kaasa teinud kolmteistkümmend.

Valmistudes nüüd neljateistkümnendale lõunale minekuks, püüdis ta anda endale võimalikult pidulikku ning korralikku välimust. Terve tunni puhastas ta oma uut musta ülikonda, peaaegu niisama palju aega seisis moodsat särki selga pannes peegli ees. Kraenööbid tulid raskesti läbi särgi nööpaukude ja see asjaolu kutsus esile terve kaebuste, ähvarduste ja etteheidete tormi naise aadressil. Vaene naine oli tema ümber askeldamisest nõrkemas. Ja ka ta ise oli lõpuks surmani väsinud. Kui talle köögist toodi puhastatud kamassid, ei jätkunud tal jõudu neid jalga tõmmata. Tuli natukeseks pikali heita ja pisut vett juua.

„Kui nõrgaks oled sa jäänud!" ohkas naine. „Sa ei peaks üldse sellele lõunale minema."

„Palun ilma nõuanneteta!" katkestas õpetaja teda tigedalt.

Ta oli kangesti tujust ära, sest ta polnud sugugi rahul viimaste eksamitega. Need eksamid läksid suurepäraselt korda. Kõik vanema osakonna poisid arvati tunnistuse ja autasu väärilisekş; niihästi vabriku- kui ka kroonuülemused jäid edusammudega rahule, kuid õpetajale oli vähe sellest. Teda pahandas, et õpilane Babkin, kes alati kirjutas ilma ühegi veata, oli eksamidiktaadis teinud kolm viga; õpilane Sergejev ei osanud erutuse tõttu 17 korrutada 13-ga; inspektor, noor ning kogenematu mees, valis diktaadiks liiga raske pala, naaberkooli õpetaja Ljapunov aga, keda inspektor palus dikteerida, käitus „ebaseltsimehelikult": dikteerides ei hääldanud ta sõnu niiviisi, nagu neid kirjutatakse, ja otsekui mälus sõnu.

Olles naise abiga kamassid jalga tõmmanud ja end peeglis veel kord üle vaadanud, võttis õpetaja oma oksliku kepi kätte ja läks lõunasöögile. Otse vabrikudirektori korteri juures, kus toimus pidustus, juhtus temaga väike viperus. Teda tabas järsku köhahoog ... Köha raputustest lendas tal müts peast ja kukkus kepp käest, ning kui tema köhimist kuuldes direktori korterist jooksid välja õpetajad ja koolide inspektor, istus ta alumisel trepiastmel ning oli üleni higine.

„See olete teie, Fjodor Lukitš?" imestas inspektor. „Teie ... tulite?"

„Mis siis?"

„Teie, kullake, oleksite võinud koju jääda. Täna te olete päris haige ..."

„Ma olen täna niisamasugune, nagu olin eile. Kui aga minu juuresolek on teile vastumeelt, siis võin ma ära minna."

„Noh, milleks niisugused sõnad, Fjodor Lukitš? Milleks niiviisi rääkida? Tere tulemast! Õigupoolest pole ju mitte meie, vaid teie pidustuse põhjuseks. Meile on isegi väga meeldiv, palume väga! ..."

Vabrikudirektori korteris oli juba kõik pidustuseks valmis. Suures saksa maalikoopiatega ja pelargooniumi- ning lakilõhnaga söögitoas seisis kaks lauda: üks suur — lõunastamiseks, teine väiksem — suupis-

tetega. Läbi allalastud aknakatete tungis nõrgalt sisse keskpäevane, leitsakuline valgus... Toa hämarus, Šveitsi vaated aknakatetel, pelargoonium, õhukesteks viiludeks lõigatud vorst taldrikuil, — kõik see näis naiivsena, neitsilik-sentimentaalsena ja sarnanes korteriperemehe endaga, väikese, heasüdamliku, ümarakõhulise ning õliläikeliste, sõbralikkude silmadega sakslasega. Adolf Andreitš Bruni (nii oli peremehe nimi) askeldas suupistelaua juures nagu tulekahjul, täitis napsiklaase, lisas toite taldrikuile ja püüdis igati lahke olla, naerma panna, näidata oma sõbralikkust. Ta patsutas õlgadele, vaatas silmadesse, kihistas naeru, hõõrus käsi, ühe sõnaga, libitses nagu tubli koer.

„Fjodor Lukitš, keda ma näen!" hakkas ta kõnelema katkeval häälel, märgates Sõssojevit. „Kui meeldiv! Te tulite oma haigusele vaatamata!... Härrased, lubage teid rõõmustada: Fjodor Lukitš saabus!"

Pedagoogid tunglesid juba suupistelaua juures ja sõid. Sõssojev süngestus. Talle ei meeldinud, et tema kaaslased olid hakanud sööma ja jooma ilma teda ära ootamata. Ta otsis silmadega nende hulgast välja Ljapunovi, tollesama, kes eksamil dikteeris, ja alustas tema juurde astudes:

„See on ebaseltsimehelik! Jah! Korralikud inimesed niiviisi ei dikteeri!"

„Issake, teie räägite ikka sellest!" ütles Ljapunov ja kortsutas kulmu. „Kas teid tõesti pole ära tüüdanud?"

„Jah, ikka sellest! Babkin pole mul iialgi vigu teinud! Ma tean, miks teie niiviisi dikteerisite. Te lihtsalt tahtsite, et minu õpilased läbi kukuksid ja teie kool näiks paremana minu omast. Ma saan kõigest aru!..."

„Mis te ometi norite?" kähvas Ljapunov vastu. „Mis pagana pärast te minuga tülli kipute?"

„Jätke, härrased," segas end vahele inspektor, nutulist nägu tehes. „Noh, kas maksab siis iga tühise asja pärast ärrituda. Kolm viga... mitte ühtegi viga... Kas pole see siis ükstapuha?"

„Ei, ei ole ükstapuha. Babkin pole mul iialgi vigu teinud!"

„Norib!" jätkas Ljapunov, tigedalt türtsudes. „Kasutab olukorda, et ta on haige inimene, ja närib kõigi

kallal. Noh, kullake, mina ei hooli sellest, et teie haige olete!"

„Jätke minu haigus rahule!" käratas Sõssojev vihaselt. „Mis teil sellega asja? Ajavad ikka ühte joru: haigus! haigus! haigus!... Väga on mul tarvis teie kaastunnet! Ja kust te võtsite, et ma haige olen? Olin enne eksameid haige, see on tõsi, aga nüüd olen ma täiesti terve, ainult nõrkus on veel püsima jäänud."

„Olete terveks saanud, noh, ja jumal tänatud," ütles usuõpetaja, isa Nikolai, noor preester keigarlikus pruunis rjassas[1] ja üle saapasääre langevate pükstega. „Tarvis on rõõmustada, teie aga ärritute ja muud selletaolist."

„Teie olete kah tore," katkestas teda Sõssojev. „Küsimused peavad olema otsesed, selged, teie aga esitasite kogu aeg mõistatusi. Niiviisi ei tohi!"

Ühisel jõul suudeti teda kuidagimoodi rahustada ja pandi laua äärde istuma. Ta valis hulk aega, mida juua, ja jõi haput nägu tehes ära pool klaasi mingit rohelist napsi, seejärel võttis tüki pirukat ja korjas täidisest hoolikalt välja muna ning sibula. Juba esimesest suutäiest tundis ta piruka mageda olevat. Ta riputas sellele soola peale ja lükkas siis otsekohe eemale, sest pirukas oli nüüd liiga soolane.

Lõunalauas pandi Sõssojev istuma inspektori ja Bruni vahele. Kohe esimese roa järel algasid ammu väljakujunenud kombe järgi lauakõned.

„Pean oma meeldivaks kohuseks," alustas inspektor, „tänada mitte-kohalviibivaid kooli hooldajaid Danila Petrovitš ja... ja... ja..."

„Ja Ivan Petrovitš..." ütles Bruni ette.

„Ja Ivan Petrovitš Kulikineid, kel pole kahju rahast kooli heaks, ja teen ettepaneku juua nende terviseks..."

„Mina omalt poolt," ütles Bruni, otsekui nõelatuna püsti karates, „panen ette juua lugupeetava rahvakoolide inspektori Pavel Gennadijevitš Nadarovi terviseks."

Toolid läksid liikvele, näod tõmbusid naerule ja

[1] *Rjassa* — õigeusu preestri kuub. (Tõlkija märkus.)

algas tavaline klaaside kokkulöömine. Kolmas lauakõne kuulus alati Sõssojevile. Ka sel korral tõusis ta püsti ja hakkas rääkima. Teinud tõsise näo ja köhatanud kõri puhtaks, tegi ta kõigepealt teatavaks, et tal pole kõneannet ja et ta ei ole valmistunud kõnelema. Edasi ütles ta, et tema neljateistkümne-aastase teenistusaja jooksul on olnud palju intriige, urgitsemisi ja koguni salakaebusi tema peale ja et ta teab oma vaenlasi ning salakaebajaid, kuid ei soovi neid nimetada „kartusest mõningate inimeste söögiisu rikkuda". Intriigidest hoolimata on Kulikinite kool saavutanud esikoha kogu kubermangus „mitte ainult kõlbelises, vaid isegi materiaalses suhtes".

„Igal pool," ütles ta, „saavad õpetajad kakssada kuni kolmsada rubla, mina aga saan viissada, ja pealegi on minu korter uuesti korda seatud ja isegi vabriku kulul möbleeritud. Ja sel aastal kaeti kõik seinad uute tapeetidega . . ."

Edasi kõneles õpetaja pikalt sellest, kui ohtralt semstvo- ja kroonukoolidega võrreldes varustatakse õpilasi kirjutustarvetega. Ja kõige selle eest on tema arvates kool tänu võlgu mitte vabrikuomanikkudele, kes elavad välismaal ja vaevalt isegi teavad kooli olemasolust, vaid inimesele, kes oma saksa päritolust ja luteri usust hoolimata omab vene hinge. Sõssojev kõneles kaua, peatustega ja keerukust taotledes ja tema kõne tuli välja veniv ning ebameeldiv. Ta mainis mitu korda mingeid oma vaenlasi, püüdis kõnelda mõistu, kordas ühte ja sedasama, köhis ja liigutas inetult sõrmi. Lõpuks väsis ta, läks higiseks ja hakkas kõnelema tasa, katkendlikult, otsekui endamisi ja lõpetas oma kõne mitte päris ladusasti:

„Niisiis, teen ettepaneku juua Bruni, see tähendab Adolf Andreitši terviseks, kes on siin, meie seas . . . üldse . . . ja arusaadav."

Kui ta lõpetas, hingasid kõik kergendatult, justkui oleks keegi külma vett õhku pritsinud ja umbuse hajutanud. Ebameeldivat tunnet ei olnud nähtavasti ükski nes Brunil. Näost särades ja oma sentimentaalseid silmi pööritades raputas sakslane südamlikult Sõssojevi kätt ja pistis jälle libitsema nagu koer.

„Oo, tänan teid!" lausus ta, rõhutades ä'd ja surudes vasakut kätt südame vastu. „Ma olen väga õnnelik, et teie mind mõistate! Ma soovin kogu hingest, ma soovin kõige paremat! Kuid ma pean teile tähendama, et teie liialdate minu tähtsust. Oma õitsengu eest võlgneb kool tänu ainult teile, minu auväärne sõber Fjodor Lukitš! Ilma teieta ei erineks ta millegagi teistest koolidest! Teie arvate: sakslane kõneleb komplimente, sakslane kõneleb delikaatsusi. Ha-haa! Ei, mu südameke Fjodor Lukitš, ma olen aus inimene ega kõnele iialgi komplimente. Kui meie maksame teile viissada rubla aastas, siis, tähendab, olete teie meile kallis. Kas pole nii? Härrased, ma kõnelen ju tõtt? Teisele meie ei maksaks nii palju . . . Taevake, hea kool — see on au vabrikule!"

„Ma pean siiralt tunnistama, et teie kool on tõepoolest ebatavaline," ütles inspektor. „Ärge arvake, et see on viiruki suitsutamine. Ma pole vähemalt teist niisugust juhtunud oma eluajal nägema. Ma istusin teie juures eksamil ja imestasin kogu aeg . . . Ime, millised lapsed! Teavad palju ja vastavad südilt, ja seejuures on nad teil kuidagi erilised, ärahirmutamata, siirad . . . On märgata, et nad ka teid armastavad, Fjodor Lukitš. Teie olete läbi ja läbi pedagoog, te vististi olete sündinud õpetajaks. Kõik eeldused on teil olemas: niihästi sünnipärane kutsumus, kauaaegne vilumus kui ka armastus asja vastu . . . Lihtsalt imekspandav, kui palju teil oma nõrga tervise juures on energiat, asjatundmist . . . seda, mõistate, püsivust, enesekindlust! Õigesti ütles keegi kooli nõukogus, et teie olete poeet oma alal . . . Just nimelt poeet!"

Ja kõik lõunastajad alustasid üksmeelselt, nagu üks mees, kõnelemist Sõssojevi ebatavalisest talendist. Ja otsekui oleks pais murdunud: hakkasid voolama siirad, vaimustatud kõned, milliseid inimene ei räägi, kui teda hoiab tagasi kaalutlev ning ettevaatlik kainus. Unustati niihästi Sõssojevi kõne, tema talumatu iseloom kui ka tige, inetu näoilme. Jutuhoogu sattusid kõik, isegi vaikivad ning arglikud, äsja ametisse määratud õpetajad, armetud, ärahirmutatud noorukid, kes ei nimetanud inspektorit teisiti kui „teie kõrgeausu-

seks". Selge, et Sõssojev oli oma ringis silmapaistev isik.

Olles neljateistkümne-aastase teenistusaja jooksul harjunud eduga ning kiitusega, kuulas ta ükskõikselt oma austajate vaimustatud kõnekõma.

Tema asemel joobus kiitustest Bruni. Sakslane püüdis iga sõna, säras, plaksutas käsi ja punastas häbelikult, otsekui käiksid kiitused mitte õpetaja, vaid tema kohta.

„Braavo! Braavo!" hüüdis ta. „Õigus! Teie taipasite minu mõtet! . . . Suurepärane! . . ."

Ta vaatas õpetajale silma, justkui soovides jagada temaga oma õnnejoovastust. Lõpuks ei pidanud ta enam vastu, kargas püsti ja hüüdis, summutades kõiki hääli oma kiunuva tenoriga:

„Härrased! Lubage mul rääkida! Tss! Kõigi teie sõnade peale võin ma ütelda ainult ühte: vabriku administratsioon ei jää Fjodor Lukitšile võlgu! . . ."

Kõik jäid vait. Sõssojev tõstis pilgu sakslase roosale näole.

„Meie oskame hinnata," jätkas Bruni, tõsist nägu tehes ja häält madaldades. „Kõigi teie sõnade peale pean ma teile ütlema, et . . . Fjodor Lukitši perekond kindlustatakse ja et selleks otstarbeks on juba kuu aega tagasi kapital panka pandud."

Sõssojev vaatas sakslasele ja kaaslastele küsivalt otsa, justkui mitte taibates: miks kindlustatakse perekonda, aga mitte teda ennast? Ja nüüd luges ta kõigilt nägudelt, kõigist liikumatuist, temale suunatud pilkudest mitte kaastunnet ega haletsust, mida ta ei võinud kannatada, vaid midagi muud, midagi leebet, õrna ja ühtaegu äärmiselt pahaendelist, kohutava tõe taolist, midagi niisugust, mis silmapilkselt täitis tema keha külmaga, hinge aga kirjeldamatu meeleheitega. Ta kargas äkki kahvatu, virildunud näoga püsti ja haaras endal peast kinni. Veerand minutit seisis ta niiviisi, vahtis õudusega ühte punkti, otsekui näeks enda ees seda lähedast surma, kellest kõneles Bruni, seejärel istus ja puhkes nutma.

„Jätke nüüd! . . . Mis teiega on?" kuulis ta erutatud hääli. „Vett! Jooge vett!"

Möödus natuke aega ja õpetaja rahunes, kuid endine elevus oli lõunastajad maha jätnud. Lõuna lõppes sünges vaikuses ja hoopis varem kui eelmistel aastatel.

Koju jõudes vaatas Sõssojev kõigepealt peeglisse.

„Muidugi, ilmaaegu pistsin ma seal töinama!" mõtles ta, vaadeldes oma tumedate rõngastega silmi ja lohkus põski. „Täna on mu näovärv hoopis parem kui eile. Mul on kehvveresus ja maokatarr, ja köha on mul maost."

Rahunedes selle mõttega, riietus ta aeglaselt lahti ja harjas kaua aega oma musta ülikonda, pani selle siis hoolikalt kokku ja lukustas kummutisse.

Seejärel astus ta laua juurde, kus lebas väike virn õpilaste vihikuid, otsis välja Babkini vihiku, istus ja süvenes ilusa lapseliku käekirja vaatlemisse . . .

Aga sel ajal, kui ta silmitses oma õpilaste diktaati, istus kõrvaltoas semstvoarst ja kõneles sosinal tema naisele, et poleks tarvis olnud lasta lõunale minna inimesel, kel nähtavasti on elada jäänud mitte üle nädala.

1886

Priileivasööjad

Linnakodanik Mihhail Petrov Zotov, aastat seitsekümmend vana nõder ning üksik vanamees, ärkas külmast ja raugalikkudest valudest kogu kehas. Tuba oli pime, kuid õlilambike pühapildi ees ei põlenud enam. Zotov kergitas kardinat ja vaatas aknast välja. Taevast katvad pilved hakkasid juba valgeks tõmbuma ja õhk muutus läbipaistvaks, — kell oli järelikult viie peal, mitte rohkem.

Zotov rögistas, köhis ja tõusis end külmast kühmu kiskudes asemelt. Kauaaegse harjumuse järgi seisis ta hulk aega pühapildi ees ja palvetas. Luges „Issameiet", „Neitsi Maarjat", „Usutunnistust" ja nimetas palves pikka rida nimesid. Kellele need nimed kuulusid, seda oli ta juba ammugi unustanud ja palvetas nende eest ainult harjumusest. Sellesama harjumuse tõttu pühkis ta toa- ja eeskojapõrandat ning pani üles oma maoka neljajalgse punasest vasest teemasina. Kui Zotovil poleks olnud neid harjumusi, ei oleks ta teadnud, millega täita oma raugaiga.

Üles pandud teemasin süttis pikkamisi ja laskis järsku kuuldavale väriseva jämeda undamise.

„Noh, pistis undama!" torises Zotov. „Unda endale õnnetuseks!"

Samas tuli vanamehele meelde, et möödunud ööl nägi ta unes ahju, aga unes ahju näha tähendab kurvastust.

Unenäod ja ended olid ainsad, mis võisid teda veel mõtisklema panna. Ja sel korral süvenes ta erilise armastusega küsimuste lahendamisse: milleks undab teemasin, missugust kurvastust ennustab ahi? Unenägu läks otsekohe täide: kui Zotov oli teekannu puhtaks loputanud ja tahtis teed keeta, ei leidunud tal karbikeses teekübetki.

„Neetud elu!" torises ta leivaraasukesi keelega suus ringi veeretades. „Küll on koerapõli! Teed ei ole! Oleksin veel lihtne maamees, aga ma olen ju linnakodanik, majaomanik. Häbiasi!"

Torisedes ja iseendaga rääkides tõmbas Zotov oma krinoliinitaolise palitu selga, pistis jalad tohutu suurtesse rohmakatesse kalossidesse (õmmeldud kingsepp Prohhorõtši poolt 1867. aastal) ja astus õue. Õhk oli hall, külm ja süngelt vaikne. Suur käharate takjapuhmaste ja kollaste lehtedega kaetud õu helkis pisut hõbedaselt sügisesest härmatisest. Ei tuult ega hääli. Vanamees istus oma viltuvajunud välistrepi astmele, ja otsekohe toimus see, mis toimub täpselt igal hommikul: temale lähenes ta koer Lõska, suur õuepeni, valge, mustade laikudega, kulunud karvaga, hingevaakuv, suletud parema silmaga. Lõska lähenes areldi, kartlikult vääneldes, otsekui oleksid tema käpad puudutanud mitte maad, vaid hõõguvat pliiti, ja kogu ta igerik keha väljendas äärmist alandlikkust. Zotov tegi, nagu ei märkakski ta teda, ent kui koer nõrgalt saba liputades ja ikka vääneldes keelega üle tema kalossi tõmbas, lõi ta tigedalt jalga vastu maad.

„Kasi, et sa kärvaksid!" hüüdis ta. „Nee-tu!"

Lõska läks eemale, istus ja vaatas oma ainsa silmaga ainiti peremehele.

„Põrgulised!" jätkas Zotov. „Teid peletisi oli mulle veel kaela peale vaja!"

Ja ta vaatas vihaselt vildaka sammaldunud katusega kuuri poole: selle uksest vahtis talle vastu suur hobusepea. Arvatavasti peremehe tähelepanust meelitatuna hakkas pea liikuma, sirutus ettepoole, ja kuurist tuli nähtavale terve hobune, niisama igerik kui Lõska, niisama arglik ning äravaevatud, peenikesejalgne, hall, sisselangenud kõhu ja kondise seljaga. Ta väljus kuurist ja jäi kõheldes seisma, justkui piinlikkust tundes.

„Et teie ka ei kao . . ." jätkas Zotov. „Ei ole te veel koristanud end mu silma alt, kiusajad . . . .Küllap vist

soovite süüa!" muigas ta, oma tigedat nägu põlastavalt virildades. „Olge head, silmapilk! Niisuguse hinnalise traavli jaoks on kõige paremat kaera niipalju kui soovite! Sööge! Silmapilk! Ka suurepärasele kallile koerale on toitu! Kui aga säärane kallis koer, nagu teie, ei soovi leiba, siis võib ka loomaliha saada."

Zotov torises ligemale pool tundi, ärritudes ikka rohkem ja rohkem. Lõpuks ei suutnud ta kogunenud tigedust enam taluda, kargas püsti, trampis kalossidega ja pahandas üle kogu õue:

„Ma ei ole kohustatud teid toitma, päevavargad! Ma pole mõni miljonär, et teie mind paljaks sööte ja joote! Mul pole endalgi midagi süüa, neetud kronud, et koolera teid võtaks! Ei ole mul teist rõõmu ega kasu, toote mulle ainult muret ja kahju! Miks te ei kärva? Mis isikud teie niisugused olete, et surmgi teid ei võta? Elage, pagan teiega, kuid ma ei taha teid toita! Aitab mulle! Ei taha!"

Zotov pahandas, kirus, hobune ja koer kuulasid. Kas need kaks priileivasööjat mõistsid, et neile leivatüki pärast etteheiteid tehti, — ei tea, kuid nende kõhud tõmbusid veel rohkem sisse ja nad vajusid veel enam kössi, tuhmusid ja muutusid veelgi viletsamaks... Nende alandlik ilme ärritas veel enam Zotovit.

„Välja!" käratas ta millestki hoogu sattudes. „Välja minu majast! Et mu silmad teid enam ei näeks! Ma ei ole kohustatud igasugu rämpsu oma õues pidama! Välja!"

Vanamees tippas värava juurde, avas selle, ja võtnud maast kepi, hakkas oma priileivasööjaid õuest välja ajama. Hobune vangutas korraks pead, liigutas abaluid ja lonkas väravast välja. Koer tema järel. Mõlemad astusid tänavale ja jäid paarikümne sammu järel plangu äärde seisma.

„Küll ma teile!" ähvardas neid Zotov.

Olles priileivasööjad välja ajanud, rahunes ta ja asus õue pühkima. Aeg-ajalt vaatas ta tänavale: hobune ja koer seisid liikumatult plangu ääres ja vaatasid nukralt värava poole.

„Elage õige ilma minuta!" torises vanamees, tundes, kuidas tigedus ta südames lahtub. „Las vaatab keegi

teine nüüd teie järele! Mina olen ihne ja tige... minuga on vilets elada, elage siis teisega... Jah..."

Kui Zotov oli küllalt nautinud priileivasööjate masendatud olekut ja endal isu täis torisenud, väljus ta väravast ja hüüdis, oma näole vihast ilmet andes:

„Noh, mis te seisate? Keda te ootate? Jäid seisma keset teed ja takistavad rahval käia! Kasige õue!"

Hobune ja koer lasksid pead norgu ja astusid süüdlaslikul ilmel värava poole. Lõska tundis nähtavasti, et ta pole andestamist ära teeninud, ja kiunatas kaeblikult.

„Elada ju võite, aga toidu suhtes — võta näpust!" sõnas Zotov neid sisse lastes. „Kas või kärvake."

Vahepeal hakkas päike läbi hommikuse pimeduse tungima, ta längus kiired libisesid üle sügisese härmatise. Kuuldus hääli ja samme. Zotov pani luua kohale ja läks oma vaderi ning naabri Mark Ivanõtši poole, kes koloniaalpoekest pidas. Vaderi juurde jõudes istus ta kokkupandavale toolile, ohkas viisakalt, silitas habet ja alustas juttu ilmast. Ilmalt siirdusid vaderid uuele diakonile, diakonilt kirikukoori lauljatele — ja jutt venis pikale. Vesteldes polnud märgatagi, kuidas aeg möödus, aga kui poepoiss tõi kohale suure teekannu keeva veega ja vaderid asusid teed jooma, siis lendas aeg kiiresti nagu lind, Zotov sai sooja ja muutus lõbusamaks.

„Mul on sulle palve, Mark Ivanõtš," alustas ta pärast kuuendat klaasi, sõrmedega vastu letti koputades. „Seda, et... ole armuline, anna mulle ka täna kaheksandik kaeru."

Suure teekasti tagant, kus istus Mark Ivanõtš, kostis sügav ohe.

„Anna, ole nii lahke," jätkas Zotov. „Olgu siis nii, et teed ära täna anna, aga kaeru anna... Piinlik on küsida, ära olen sind tüüdanud oma vaesusega, aga... hobune on näljas."

„Anda ju võib," õhkas vader. „Miks mitte anda? Kuid mis pagana jaoks, ütle ometi, sa neid kronusid pead? Oleks veel korralik hobune, aga see on ju — ptüi! häbi vaadata... Ja koer — paljas luukere! Mis kuradi pärast sa neid toidad?"

„Aga kuhu peaksin ma nad panema?"

„Teadagi kuhu. Vii nad Ignati juurde nülgimisele, — ja ongi loril lõpp. Ammugi oleks neil aeg seal olla. See on õige koht."

„Nii see ju on! . . . Küllap vist . . ."

„Elad kerjuse kombel, aga pead loomi," jätkas vader. „Mul pole kaerast kahju . . . Jumal sinuga, kuid rohkem, vennas, seda . . . iga päev anda läheb kulukaks. Otsa ega äärt pole sinu vaesusel! Annad, annad ja ei tea, millal sellele kõigele lõpp tuleb."

Vader ohkas ja silitas oma punast nägu.

„Hakkaksid õige surema!" ütles ta. „Elad ja ise ei tea, milleks . . . Jumala eest! Kui aga issand surma ei anna, läheksid kas või kuhugi vanadekodusse või vaestemajja."

„Milleks? Mul on sugulasi . . . Mul on lapselaps . . ."

Ja Zotov hakkas pikalt jutustama sellest, et kuskil talus elab lapselaps Glaša, vennatütre Katerina tütar.

„Tema on kohustatud mind toitma!" ütles ta. „Temale jääb minu maja, las ta siis ka toidab! Võtan kätte ja lähen tema juurde. Glaša on niisiis, mõistad . . . Katja tütar, Katja aga, mõistad, on minu venna Pantelei kasutütar . . . said aru? Tema saab maja . . . Las toidab mind!"

„Miks mitte? Selle asemel et niiviisi kerjusena elada, oleksid võinud ammugi tema juurde minna."

„Lähengi! Karistagu mind jumal, lähen. Ta on kohustatud!"

Kui vaderid tund aega hiljem kumbki napsiklaasi tühjendasid, seisis Zotov keset poodi ja kõneles vaimustusega:

„Ma kavatsen ammu tema juurde minekut! Juba täna lähen!"

„Muidugi mõista! Selle asemel et niiviisi tühja ringi käia ja nälga kõngemas olla, oleksid võinud ammugi talusse minna."

„Praegu kohe lähen! Tulen sinna ja ütlen: võta endale minu maja, mind aga toida ja pea au sees. Sa oled kohustatud! Kui ei taha, siis oled ilma majast ja minu õnnistusest! Hüvasti, Ivanõtš!"

Zotov võttis veel ühe napsi ja ruttas uuest mõttest innustatuna koju . . . Viin oli ta pehmeks teinud, pea käis ringi, kuid ta ei heitnud pikali, vaid kogus kõik oma riidekraami kimpu, palvetas, võttis kepi ja lahkus majast. Tagasi vaatamata, pomisedes ja kepiga vastu kive kõpsutades läbis ta kogu tänava ja jõudis väljale. Taluni oli kümme kuni kaksteist versta. Ta sammus mööda kuiva teed, vaatles linna karja, mis laisalt näris kollast rohtu, ja mõtles järsule murrangule oma elus, mille ta oli äsja nii otsustavalt teostanud. Ta mõtles ka oma priileivasööjatele. Majast lahkudes ei pannud ta väravat kinni ja andis neile sellega vabaduse minna, kuhu nad tahavad.

Ei olnud ta veel verstagi välja mööda ära käinud, kui selja tagant kostsid sammud. Ta vaatas tagasi ja lõi vihaselt käsi kokku: tema järel, pea norgus ja saba jalge vahel, tulid tasakesi hobune ja Lõska.

„Käige tagasi!" vehkis ta nende poole.

Nood peatusid, vahetasid pilke ja vaatasid talle otsa. Ta läks edasi, nemad tema järel. Siis peatus ta ja jäi mõtlema. Ühes nende elajatega vähetuttava lapselapse Glaša juurde minna polnud võimalik, tagasi pöörata ja neid kinni panna polnud tahtmist, ega saanudki kinni panna, sest värav ei kõlvanud kuhugi.

„Kuuris lõpevad ära," mõtles Zotov. „Kui õige tõesti Ignati juurde viia?"

Ignati tare seisis koplis, saja sammu kaugusel tõkkepuust. Alles kindla otsuseta ja teadmata, mis teha, suundus Zotov tare poole. Tal käis pea ringi ja silmade ees mustendas . . .

Vähe mäletab ta sellest, mis toimus nülgija Ignati juures. Tal on meeles vastik raske nahahais, maitsev aur, mis tõusis kapsasupist, mida Ignat helpis, kui ta tema juurde sisse astus. Otsekui unes nägi ta, kuidas Ignat, lastes tal paar tundi oodata, kaua aega midagi ette valmistas, ümber riietus, mingi eidega sublimaadist kõneles. On meeles, et hobune puki vahele pandi, mille järel kuuldus kaks tumedat mütsu: üks pealuu pihta, teine suure keha langemisest. Kui Lõska oma sõbra surma nähes kiunudes Ignati kallale tormas,

kuuldus veel kolmas müts, mis järsult katkestas kiunumise. Edasi mäletab Zotov, et ta kaht laipa nähes rumalast ning purjus peast puki juurde astus ja omaenese lauba ette seadis . . .

Seejärel kattis kuni õhtuni ta silmi ähmane loor ja ta ei suutnud isegi oma sõrmi seletada.

1886

Kohtus

Maakonnalinnas N-skis, pruunis kroonumajas, kus kordamööda istungeid peavad semstvovalitsus, rahukogu, talurahva, joogikohtade, sõjaväe ja paljud muud ametkonnad, arutas ühel sombusel sügispäeval väljasõiduistungil oma asju ringkonnakohtu osakond. Eeltähendatud pruuni maja kohta naljatas üks kohalik administraator:

„Siin on koos nii justiits, politsei kui ka miilits, — tõeline aadlineitside instituut."

Kuid nähtavasti vanasõna järgi, et mitu kokka soolavad supi ära, hämmastab ja rõhub see maja värsket, kroonulikkusega harjumatut inimest oma sünge, kasarmuliku välimusega, igerikkusega ja igasuguse mugavuse puudumisega niihästi väljaspool kui ka sees. Isegi kõige kirkamail kevadisil päevil näib ta olevat kaetud tumeda varjuga, valgetel kuupaistelistel ööde l aga, kui puud ja elanike majakesed üheksainsaks varjuks kokkusulanutena on vaiksesse unne suikunud, kerkib ta üksinda kuidagi kohmakalt ning sobimatult nagu rõhuv kivimürakas üle tagasihoidliku maastiku ja ei maga, justkui ei suudaks ta vabaneda möödunud, andestamata pattude raskeist mälestustest. Sees on kõik kuuritaoline ja äärmiselt eemaletõukav. Veider on vahel vaadata, kuidas kõik need elegantsed prokurörid, ametkonnaliikmed, peamehed, kes oma kodus teevad stseene kerge köögilõhna või põrandal leiduva täpikese pärast, lepivad siin kergesti niihästi sumisevate ventilaatoritega, suitsutamisküünalde vastiku haisuga kui ka määrdunud, alalõpmata higiste seintega.

Ringkonnakohtu istung algas kella kümne paiku.

Arutamisele asuti viivitamata, märgatava rutuga. Kohtuasjad hakkasid vilkuma üksteise järel ja lõppesid kiiresti, nagu ilma lauljateta jumalateenistus, nii et mitte mingisugune mõistus poleks suutnud koostada endale terviklikku, piltlikku muljet kõigest sellest kirjust, tulvavast nägude, liigutuste, kõnede, õnnetuste, tõe ja vale massist ... Kella kaheks oli palju tehtud: kaks inimest oli vangiroodu mõistetud, ühelt privilegeeritult õigused ära võetud ja ta türmi mõistetud, üks õigeks mõistetud, ühe asja arutamine edasi lükatud ...

Täpselt kell kaks teatas eesistuja, et arutusele tuleb „talupoja Nikolai Harlamovi süüdistusasi oma naise tapmises". Kohtu koosseis jäi sellekssamaks, mis oli eelmise asja arutamisel, ainult kaitsja kohale asus uus isik: noor, habemeta kohtuameti-kandidaat, heledate nööpidega saterkuub seljas.

„Tooge kohtualune sisse!" tegi eesistuja korralduse.

Kohtualune aga, kes oli aegsasti valmis seatud, läheneski juba oma pingile. Ta oli pikk, tüse, täiesti palja pealaega, apaatse karvase näoga ja suure ruuge habemega umbes viiekümne viie aastane maamees. Temale järgnes väike kõhetu soldat püssiga.

Peaaegu päris pingi juures juhtus valvesoldatiga väike viperus. Ta komistas äkki ja pillas püssi käest, kuid püüdis selle otsekohe lennult kinni, kusjuures ta põlve tugevasti vastu püssilaadi ära lõi. Publiku hulgast kuuldus kerget naeru. Valust või ehk häbist oma kohmakuse pärast läks soldat näost tumepunaseks.

Pärast tavalist kohtualuse küsitlemist, vannutatud meeste ümberpaigutamist, tunnistajate väljahõikamist ja vannutamist algas süüdistusakti ettelugemine. Ahtarinnaline, kahvatunäoline sekretär, kangesti kõhnaks jäänud oma mundri jaoks, plaaster põsel, luges tasase, jämeda bassiga, kiiresti, kösterlikult, häält kõrgendamata ja madaldamata, otsekui kartes oma rinda väsitada. Teda saatis kajana ventilaator, mis lakkamatult sumises kohtulaua taga, ja ühtekokku moodustus heli, mis andis saali vaikusele uinutava, narkootilise iseloomu.

Eesistuja, veel mitte vana mees, äärmiselt roidunud näoga ja lühinägelik, istus liikumatult oma tugitoolis

ja hoidis pihku lauba juures, otsekui varjates silmi päikese eest. Ventilaatori ja sekretäri sumisemise saatel mõtles ta midagi. Kui sekretär tõmbas pisut hinge, et alustada uuelt leheküljelt, virgus ta äkki ja heitis unise pilgu üle publiku, seejärel kummardus oma naabri, kohtuliikme kõrva juurde ja küsis ohates:

„Kas teie, Matvei Petrovitš, peatute Demjanovi juures?"

„Jah, Demjanovi juures," vastas kohtuliige, samuti virgudes.

„Järgmisel korral peatun arvatavasti ka mina tema juures. Jumal hoidku, Tipjakovi juures on see täiesti võimatu! Kära ja müra öö läbi! Kolistatakse, köhitakse, lapsed nutavad ... Võimatu!"

Prokuröriabi, tüse, kuldprillidega ja ilusa, hästihoolitsetud habemega priske brünett, istus liikumatult nagu raidkuju ja luges, põsk rusikale toetatud, Byroni „Kaini". Ta silmad olid tulvil pinguldatud tähelepanu ja kulmud kerkisid imestunult ikka kõrgemale ning kõrgemale ... Vahetevahel laskus ta toolikorju najale, vaatas minuti kestel osavõtmatult enda ette ja süvenes seejärel uuesti lugemisse. Kaitsja vedas pliiatsi tõmbi otsaga mööda lauda, pea pisut küljele kallutatud, ja mõtles ... Tema noor nägu ei väljendanud midagi peale liikumatu, külma igavuse, nagu see on koolipoiste ja teenistuses olevate inimeste näol, kes peavad päevast päeva istuma ühel ja samal kohal, nägema ikka neidsamu nägusid, neidsamu seinu. Eelseisev kõne ei erutanud teda põrmugi. Ja mis ongi see kõne? Ülemuse käsul, ammu väljakujunenud šablooni järgi, tundes oma kõne olevat ilmetu ja igava, paiskab ta selle ilma kire ning tuleta välja vannutatud meeste ees, ja seejärel — kihutada poris ja vihmaga raudteejaama, sealt linna, et varsti saada käsk sõita jällé kuhugi kohta maakonnas, pidada uut kõnet ... igav!

Kohtualune köhatas algul aeg-ajalt närviliselt varrukasse ja oli kahvatu, kuid peagi nakatasid vaikus, üldine monotoonsus ja igavus ka teda. Ta vahtis tuimaupaklikult kohtunike mundreid, vannutatud meeste roidunud nägusid ja pilgutas rahulikult silmi. Kohtu miljöö ja protseduur, millede ootus nii väga tema

südant ängistas, kui ta vanglas istus, mõjusid temale nüüd äärmiselt rahustavalt. Ta kohtas siin hoopiski mitte seda, mida võis oodata. Tema kohal lasus süüdistus mõrvas, kuid ta ei kohanud siin ei ähvardavaid nägusid, ei põlastavaid pilke, ei kõlavaid fraase kättemaksust ega kaastunnet oma ebatavalisele saatusele. Mitte ükski istujaist ei peatanud temal kestvat, uudishimulikku pilku... Sünged aknad, seinad, sekretäri hääl ja prokuröri poos — kõik see oli läbi imbunud kantseleiliku ükskõiksusega ja õhkus jahedust, justkui oleks mõrvar lihtne kantselei juurde kuuluv ese või mõistaksid tema üle kohut mitte elavad inimesed, vaid mingi nähtamatu, jumal teab kelle poolt käima pandud masin...

Rahunenud maamees ei mõistnud, et siin oldi argipäeva draamade ja tragöödiatega niisama harjunud ning kodunenud nagu haiglas surmaga ja et just selles masinlikus kiretuses peitubki tema olukorra kogu kohutavus ning väljapääsmatus. Näis, et kui ta ei istuks vaikselt paigal, vaid tõuseks püsti ja hakkaks anuma, pisarsilmil halastust paluma, kibedasti oma süüd kahetsema, kui ta sureks meeleheitest, siis kõik seegi puruneks nüristunud närvide ja harjumuse vastu nagu laine vastu kivi.

Kui sekretär lõpetas, silitas eesistuja millegipärast lauda enese ees, vahtis silmi vidutades hulk aega kohtualusele otsa ja küsis siis, laisalt keelt liigutades:

„Kohtualune, kas teie tunnistate end süüdi selles, et üheksanda juuni õhtul tapsite oma naise?"

„Ei," vastas kohtualune püsti tõustes ja kuube rinna kohalt koos hoides.

Pärast seda asus kohus kiirustades tunnistajate ülekuulamisele. Kuulati üle kaks eite, viis maameest ja urjadnik, kes toimetas juurdlust. Kõik nad, poripritsmetega kaetud, jalgsi käimisest ja tunnistajate toas ootamisest väsinud, norgus ning tusased, tunnistasid ühte ja sedasama. Nad tunnistasid, et Harlamov elas oma eidega „hästi", nagu kõik teisedki: peksis teda ainult siis, kui end purju jõi. Üheksandal juunil, pärast päikese loojumist, leiti eit esikust purustatud pealuuga. Tema juures vereloigus vedeles kirves. Kui vaadati

ringi Nikolai järele, et temale õnnetusest teatada, ei olnud teda ei tares ega tänaval. Asuti küla mööda jooksma ja otsima, joosti läbi kõik kõrtsid ja tared, kuid teda ei leitud. Ta oli kadunud ja ilmus paari päeva pärast ise kahvatuna, närusena, kogu kehast värisedes kontorisse. Ta seoti kinni ja pisteti arestikambrisse.

„Kohtualune," pöördus eesistuja Harlamovi poole, „kas teie võite kohtule selgitada, kus te olite need kaks päeva pärast mõrva?"

„Hulkusin ringi... Söömata, joomata..."

„Miks te siis end varjasite, kui teie ei tapnud?"

„Kohkusin ära... Kartsin, et vahest pannakse kinni..."

„Ahaa... Hea küll, istuge!"

Viimasena kuulati üle maakonnaarst, kes lahkas kadunud vanaeite. Ta tegi kohtule teatavaks kõik, mida ta mäletas oma lahkamisprotokollist ja mida jõudis hommikul kohtusse tulles valmis mõelda. Eesistuja vahtis pilukil silmil tema uut läikivmusta ülikonda, elegantset kaelasidet, liikuvaid huuli, kuulas, ja ta peas mõlkus kuidagi nagu iseenesest laisk mõte: „Nüüd kannavad kõik lühikesi kuubesid, — milleks tema siis laskis endale pika õmmelda? Miks just nimelt pika, aga mitte lühikese?"

Eesistuja selja tagant kuuldus ettevaatlikku saabaste kriuksumist. Abiprokurör lähenes lauale, et mingit paberit võtta.

„Mihhail Vladimirovitš," lausus prokurör eesistuja kõrva ligi kummardudes, „imekspandavalt lohakalt on see Koreiski juurdlust toimetanud. Lihane vend on üle kuulamata, külavanem üle kuulamata, tare kirjeldusest pole võimalik midagi aru saada..."

„Mis parata... mis parata!" ohkas eesistuja toolikorju najale laskudes. „Ahervare... liivakell!"

„Muide," jätkas abiprokurör sosinal, „pange tähele — publiku hulgas, esimesel pingil, kolmas paremalt... näitleja nägu... See on kohalik rahatuus. Tal on ligi viissada tuhat puhast kapitali."

„Jaa? Väliselt pole märgata... Kas me, kullake, ei teeks vaheaja?"

„Lõpetame asjaarutamise, siis."

„Kuidas arvate... Noh?" — tõstis eesistuja pilgu arstile. „Teie leiate siis, et surm oli silmapilkne?"

„Jah, ajuolluse tunduva vigastamise tagajärjel..."

Kui arst oli lõpetanud, vaatas eesistuja prokuröri ja kaitsja vahelt kaugusse ning lausus:

„Kas on teil midagi küsida?"

Abiprokurör vangutas, ilma et oleks silmi „Kainilt" üles tõstnud, eitavalt pead; kaitsja aga hakkas äkki liikuma, köhatas ja küsis:

„Ütelge, doktor, kas haava mõõdete järgi on vahel võimalik otsustada... kurjategija hingelise seisukorra üle? See tähendab, ma tahan küsida, kas vigastuse suurus annab õigust arvata, et kohtualune oli afekti seisukorras?"

Eesistuja pööras oma unised, ükskõiksed silmad kaitsjale. Prokurör tõstis pilgu „Kainilt" ja vaatas eesistujale. Ainult vaatasid, kuid ei naeratust, ei imestust ega nõutust — mitte midagi ei väljendanud nende näod.

„Võib-olla," kohmetus arst, „kui arvestada jõudu, millega... ee-ee... kurjategija sooritab löögi... Muide... vabandage, ma ei saanud teie küsimusest päris hästi aru..."

Kaitsja ei saanud vastust oma küsimusele ega tundnud selle järele vajadustki. Talle oli endale selge, et see küsimus tekkis tema pähe ja lipsas suust üksnes vaikuse, igavuse ja sumiseva ventilaatori mõjul.

Arsti vabaks lasknud, asus kohus asitõendite vaatlusele. Kõigepealt vaadati üle kaftan, mille varrukal oli tumepruun vereplekk. Vastates küsimusele selle pleki päritolu kohta, seletas Harlamov:

„Päeva kolm enne eide surma laskis Penkov oma hobusele aadrit... Ma olin seal juures, noh, teadagi, aitamas ja... ja määrisin end ära..."

„Kuid Penkov tunnistas praegu, et ta ei mäleta, et teie oleksite aadrilaskmise juures olnud..."

„Ma ei või teada."

„Istuge!"

Asuti kirve vaatlusele, millega eit oli tapetud.

„See ei ole minu kirves," teatas kohtualune.

„Kelle siis?"

„Ma ei või teada... Minul ei olnud kirvest..."

„Talupoeg ei saa ühte päevagi ilma kirveta läbi. Ja teie naaber Ivan Timofeitš, kellega te rege parandasite, tunnistas, et see on just teie kirves..."

„Ma ei või teada, kuid kinnitan nagu jumala ees (Harlamov sirutas käe enese ette ja ajas sõrmed harali)... nagu tõelise looja ees. Ma ei mäleta seda aegagi, millal mul oma kirves oli. Mul oli olemas niisamasugune, justkui natuke väiksem, aga poeg Prohhor kaotas ära. Paar aastat enne seda, kui ta pidi kroonusse minema, sõitis puude järele, pistis teiste poistega pummeldama ja kaotas ära..."

„Hea küll, istuge!"

See süstemaatiline umbusaldus ja mittetahtmine kuulata näisid ärritavat ja solvavat Harlamovit. Ta pilgutas silmi ja tema põsenukkidele ilmusid punased laigud.

„Jumala tõsi!" jätkas ta kaela õieli ajades. „Kui te ei usu, siis suvatsege küsida pojalt Prohhorilt. Proška, kus on kirves?" küsis ta äkki karmil häälel, järsult valvesoldati poole pöördudes. „Kus?"

See oli raske silmapilk! Kõik näisid otsekui kükakile laskuvat ja madalamaks muutuvat... Läbi kõigi peade, niipalju kui neid kohtus oli, sähvatas välguna üks ja seesama kohutav, võimatu mõte, mõte saatuslikuks kujuneda võinud juhusest, ja mitte ükski inimene ei riskinud heita pilku soldati näole. Igaüks tahtis mitte uskuda oma mõtet ja arvata, et ta kuulis valesti.

„Kohtualune, valvuriga pole lubatud kõnelda..." ruttas eesistuja ütlema.

Keegi ei näinud valvesoldati nägu ja õudus lendas nähtamatult, otsekui maskis, läbi saali. Kohtupristav tõusis tasakesi oma kohalt ja väljus kikivarbail, käega balansseerides, saalist. Poole minuti pärast kuuldus summutatud samme ja helisid, mis käivad kaasas tunnimeeste vahetusega.

Kõik tõstsid pead, ja püüdes vaadata nõnda, nagu poleks midagi juhtunud, jätkasid oma tegevust...

1886

Unistused

Kaks külakubjast — üks mustahabemeline, jässakas, ebatavaliselt lühikeste jalgadega, nii et kui teda tagantpoolt vaadata, siis tundub, nagu algaksid tal jalad hoopis madalamalt kui teistel inimestel; teine pikk, kõhn ning sirge nagu kepp, hõreda ruske habemega — konvoeerivad maakonnalinna teadmata päritoluga hulkurit. Esimene sammub taarudes, vahib ringi, närib kord õlekõrt, kord oma varrukat, patsutab endale vastu reisi ja ümiseb, tundub üldse olevat muretu ning kergemeelne; teine aga näib oma kõhetust näost ja kitsastest õlgadest hoolimata soliidne, tõsine ja põhjalik, kogu oma kehaehituselt ning välimuselt sarnaneb ta vanausuliste pappidega või vanaaegsetel piltidel kujutatud sõjameestega; talle on „jumal tarkuse eest otsaesisele lisa andnud", s. t. ta on kiilaspäine, mis seda sarnasust veelgi suurendab. Esimese nimi on Andrei Ptahha, teisel — Nikandr Sapožnikov.

Mees, keda nad konvoeerivad, ei vasta hoopiski sellele kujutlusele, mida iga inimene omab hulkurist. See on väike, kõhetu mees, nõder ning haiglane, lamedate, ilmetute ja äärmiselt ebamääraste näojoontega. Ta kulmud on hõredad, vaade alandlik ning mahe, vurrud alles tärkamas, ehkki hulkuril on aastaid juba üle kolmekümne. Ta sammub kartlikult, kühmutõmbununa, käed varrukaisse pistetud. Ta kulunud karvaga mitte-maameheliku drapp-palitu krae on kuni nokkmütsi äärteni üles tõstetud, nii et ainult punane nina söandab jumala maailma vaadata. Ta kõneleb peenikesel libitseval häälel ja kõhatab ühtelugu. Raske, väga raske on teda pidada hulkuriks, kes varjab oma

nime. Pigem on ta puruvaeseks jäänud, jumalast unustatud papipoeg-hädavares, joomise pärast minemakihutatud kirjutaja, kaupmehe poeg või vennapoeg, kes on proovinud oma nõrka jõudu näitleja-tööpõllul ja läheb nüüd koju, et mängida veel viimast vaatust mõistujutust kadunud pojast. Võib-olla, otsustades selle tuima kannatlikkuse järgi, kuidas ta võitleb sügisese läbipääsmatu poriga, on ta fanaatik — kloostriteener, kes rändab mööda vene kloostreid, visalt otsides „rahulist ja patuta elamist" ja seda mitte leides . . .

Teelised kõnnivad juba ammugi, kuid ei pääse kuidagi minema väikeselt maalapikeselt. Nende ees on umbes viis sülda porist mustjaspruuni teed, taga niisama palju, kaugemal aga, kuhu ka ei vaataks, läbipaistmatu valge udumüür. Nad lähevad, lähevad, kuid maa on ikka seesama, müür ei tule lähemale ja maalapp jääb maalapiks. Vilksatab valge nurgeline munakivi, nõgu või möödasõitja poolt mahapillatud sületäis heinu, välgatab hetkeks suur sogane veeloik, vahel ilmub äkki ees nähtavale ebamääraste piirjoontega vari; mida lähemale talle, seda väiksemaks ning tumedamaks ta muutub, veel lähemale — ja teeliste ette kerkib kulunud numbriga küllakilevajunud verstapost või armetu kaseke, märg, paljas, nagu kerjus tee ääres. Kaseke laliseb midagi oma säilinud kollaste lehtedega, üks leht variseb puust ja langeb laisalt maapinnale . . . Ja siis jälle udu, pori, pruun rohi teeveertel. Rohukõrtel ripnevad tuhmid, sünged pisarad. Need pole need vaikse rõõmu pisarad, mida maa nutab suvist päikest vastu võttes ja ära saates ja millega ta koiduajal joodab vutte, rukkirääke ja sihvakaid pikanokalisi koovitajaid! Teeliste jalad vajuvad raskesse, kleepuvasse porisse. Iga sammu juures tuleb pingutada.

Andrei Ptahha on mõnevõrra ärevil. Ta silmitseb hulkurit ja püüab mõista, kuidas võib elus, kaine inimene mitte mäletada oma nime.

„Oled sa õigeusklik?" küsib ta.

„Õigeusklik," vastab hulkur vaguralt.

„Hm! . . . Järelikult oled sa ristitud?"

„Kuidas siis muidu? Ma pole türklane. Käin ka kirikus ja paastun ega söö lihatoitu, kui pole lubatud. Usukombeid täidan ma täpipealt . . ."

„Noh, kuidas siis su nimi on?"

„Nimeta, kuidas ise tahad, noormees."

Ptahha kehitab õlgu ja patsutab endale äärmises nõutuses vastu reisi. Teine külakubjas aga, Nikandr Sapožnikov, vaikib soliidselt. Ta pole nii naiivne kui Ptahha ja teab nähtavasti väga hästi põhjusi, mis sunnivad õigeusklikku inimest oma nime varjama. Tema ilmekas nägu on külm ning karm. Ta sammub omaette, ei lasku tühisesse lobisemisse kaaslastega ja otsekui püüab näidata kõigile, isegi udule, oma soliidsust ning arukust.

„Jumal seda teab, kuidas sinust peab aru saama," ei jäta Ptahha rahule. „Ei ole sa maamees ega härra, vaid justkui midagi vahepealset . . . Hiljaaegu pesin ma tiigis sarja ja püüdsin kinni vaat sihukese sõrmepikkuse lõpuste ja sabaga eluka. Esialgu mõtlesin, et see on kala, pärast vaatan — et sa kärvaksid! — käpad teisel kah. Ei ole ta kala, ei ole uss, pagan tast aru saab, mis asi ta on . . . Niisama on ka sinuga . . . Mis seisusest sa oled?"

„Ma olen maamees, talurahva soost," ohkab hulkur. „Emake oli mul pärisorjast mõisateenija. Välimuselt ma ei ole maamehe moodi, see on õigus, sellepärast et mu saatus kujunes niisuguseks, hea inimene. Mu emake elas härraste juures lapsehoidjana ja sai kõigest heast osa, noh, ja mina olen tema liha ja veri, elasin tema juures härraste majas. Ta hoolitses minu eest, hellitas mind ja sihtis sinnapoole, et mind lihtsast seisusest välja peenema rahva hulka aidata. Ma magasin voodis, iga päev sõin tõelist lõunat, kandsin pükse ja saapaid justkui mõni aadlikupoeg. Mida emake ise sõi, sellega toitis ka mind; härrased kingivad talle kleidi jaoks, tema aga paneb mind riidesse . . . Hea oli elada! Kui palju ma kompvekke ja prääniku id oma lapsepõlves ära sõin, — nii et kui need nüüd ära müüa, võiks toreda hobuse osta. Kirjatarkust õpetas emake mulle, jumalakartust sisendas lapsest peale ja kasvatas mind niisuguseks, et nüüd ei saa ma ühtki

maamehelikku, sündmatut sõna suust. Ka viina ma ei joo, noormees, ja käin puhtalt riides ja võin heas seltskonnas end viisakalt üleval pidada. Kui ta veel elus on, andku jumal talle tervist, kui aga on surnud, lase siis, issand, puhata tema hingekest oma kuningriigis, kus õiged on hingamist leidnud!"

Hulkur paljastab pea, mida katab hõre juukseharjas, tõstab silmad taeva poole ja lööb endale kaks korda risti ette.

„Anna, issand, temale rõõmu- ja rahupaik!" kõneleb ta venival, pigem vanaeidelikul kui mehelikul häälel. „Õpeta, issand, temale, su ümmardajale Kseniale, oma seadmisi! Ilma oma kalli emakeseta oleksin ma jäänud lihtsaks maameheks, ilma igasuguse arusaamiseta! Nüüd, noormees, mille kohta minult ka ei küsiks, mul on kõigest arusaamist: ilmalikust ja vaimulikust kirjatarkusest, igasugu palvetest ja katekismusest. Ja elan pühakirja järgi . . . Ei tee inimestele ülekohut, ihu hoian puhtuses ja kasinuses, paastudest pean kinni, söön õigel ajal. Mõnel teisel inimesel muud lõbu ei olegi kui viin ja kurjavandumine, mina aga, kui aega on, istun nurgas ja loen raamatut. Loen ja aina nutan, nutan . . ."

„Miks sa siis nutad?"

„Haledalt kirjutatakse! Mõne raamatu eest annad välja viis kopikat, aga nutad ja halised, nii et pole otsa ega äärt."

„Kas su isa on surnud?" küsib Ptahha.

„Ei tea, noormees. Ma ei tunne oma isa, — milleks pattu salata. Enese kohta arvan nõnda, et ma olin emakesel vallaslaps. Mu emake elas kogu eluaeg härraste juures ega tahtnud lihtsale maamehele minna . . ."

„Ja sattus härra kätte," muheleb Ptahha.

„Ei hoidnud ennast küllalt, see on tõsi. Ta oli vaga, jumalakartlik, aga neitsilikkust ei suutnud hoida. See on muidugi patt, suur patt, mis seda rääkida, aga selle eest on vahest minus aadliverd. Võib-olla olen ma ainult seisuse poolest maamees, tegelikult aga suurtsugu härra."

Kõike seda räägib „suurtsugu härra" vaiksel, mesi-

magusal häälel, madalat laupa krimpsutades ja oma punasest, külmetavast ninast krigisevaid hääli kuuldavale lastes. Ptahha kuulab, kõõritab imestunult tema poole ja üha kehitab õlgu.

Kui nad on umbes kuus versta ära käinud, istuvad külakupjad ja hulkur künkale puhkama.

„Koergi mäletab oma nime," pomiseb Ptahha. „Mind kutsutakse Andrjuškaks, teda Nikandriks, igal inimesel on olemas oma pühitsetud ristinimi ja seda nime ei saa kuidagi unustada! Mitte kuidagi!"

„Mis vajadus on kellelgi minu nime teada?" ohkab hulkur, põske rusikale toetades. „Ja mis on minul sellest kasu? Kui mul lubataks minna, kuhu ma tahan, aga läheb ju veel halvemini kui nüüd. Mina, õigeusklikud vennad, tunnen seadust. Nüüd olen ma teadmata päritoluga hulkur, ja kõige enam — mind mõistetakse Ida-Siberisse ja antakse kolmkümmend või nelikümmend nuudihoopi, aga kui ma neile oma tõelise nime ütlen, saadavad nad mind jälle sunnitööle. Ma tean!"

„Kas sa siis oled sunnitööl olnud?"

„Olen, armas sõber. Neli aastat käisin paljaksaetud peaga ringi ja kandsin raudu."

„Mille eest?"

„Mõrtsukatöö eest, hea inimene! Kui ma alles poisike olin, nii aastat kaheksateistkümnene, puistas mu emake härrale sooda ja happe asemel kogemata kombel rotimürki klaasi sisse. Sahvris oli palju igasugu karbikesi, kerge oli eksida . . ."

Hulkur ohkab, vangutab pead ja kõneleb:

„Ta oli vaga inimene, aga kes teda teab, — võõras hing on põlismets! Võib-olla kogemata kombel, võib aga ka olla, et ei suutnud oma hinges seda ülekohut välja kannatada, et härra uue teenijaga sõbrustama hakkas . . . Võib-olla puistas talle meelega, jumal seda teab! Ma olin siis noor ega saanud kõigest aru . . . Nüüd ma mäletan, et härra tõepoolest endale teise armukese võttis, ja emake tundis kanget meelehärmi. Pärast mõisteti ligi paar aastat meie üle kohut . . . Emake mõisteti kahekümneks aastaks sunnitööle, mind mu alaealisuse tõttu ainult seitsmeks."

„Mis eest sind?"

„Kui kaasaaitajat. Klaasi viisin mina härrale kätte. Alati oli nõnda: emake valmistas sooda, aga mina viisin kätte. Ainult, vennaksed, seda kõike kõnelen ma teile kui ristiinimene ristiinimestele, nagu jumala ees, — ärge te kellelegi rääkige . . ."

„Noh, meilt ei hakka keegi pärimagi," lausub Ptahha. „Niisiis sa, tähendab, põgenesid sunnitöölt, eks?"

„Põgenesin, armas sõber. Me põgenesime neljateistkümnekesi. Andku jumal tervist, inimesed põgenesid ise ja võtsid ka mind kaasa. Otsusta nüüd ise, noormees, — mis mõtet on mul oma nime teatavaks teha? Mind saadetaks ju jällegi sunnitööle! Aga mis sunnitööline mina olen? Ma olen õrn, haiglane inimene, armastan puhtalt magada ja süüa. Kui ma jumalat palun, armastan lambikese või küünla põlema panna ja et ümberringi poleks müra. Kui maani-kummardusi teen, et siis poleks põrandale prahti aetud ega sülitatud. Ma teen emakese eest nelikümmend kummardust hommikul ja õhtul."

Hulkur võtab mütsi peast ja lööb risti ette.

„Aga Ida-Siberisse las saadavad," ütleb ta. „Ma ei karda!"

„Kas see siis parem on?"

„Hoopis teine asi! Sunnitööl oled sa just nagu vähk korvis: kitsikus, rüsin, tunglemine, pole ruumi hinge tagasi tõmmata, — ehtne põrgu, niisugune põrgu, et hoidku jumalaema! Röövel sa oled ja röövli kombel käiakse sinuga ümber, halvemini kui koeraga. Ei saa süüa, ei magada ega jumalat paluda. Asumisel aga on midagi muud. Asumisel registreerin end kõigepealt kogukonna liikmeks. Seaduse järgi on ülemused kohustatud mulle põlluriba andma . . . jaa-a! Maa, nagu räägitakse, ei maksa seal midagi, niisama nagu lumi: võta, kui palju tahad! Antakse mulle, noormees, maad niihästi põlluks kui juurviljaaiaks ja elumaja alla . . . Hakkan, nagu teisedki inimesed, kündma, külvama, soetan kariloomi ja igasugu majapidamist, mesilasi, lambaid, koeri . . . Siberi kassi, et hiired ja rotid mu vara ei hävitaks . . . Raiun maja üles, vennaksed, püha-

pilte ostan endale . . . Kui jumal aitab, võtan naise, lapsukesed saavad mul olema."

Hulkur pomiseb ja vaatab mitte kuulajatele, vaid kuhugi kõrvale. Kui väga naiivsed tema unistused ongi, need väljendatakse nii siiral, südamest tuleval toonil, et raske on neid mitte uskuda. Hulkuri väike suu virildub naeratusest, kogu nägu aga, silmad ja nina püsivad kauget õnne ette nautides juhmis liikumatuses. Külakupjad kuulavad ja silmitsevad teda tõsiselt, osavõtlikult. Ka nemad usuvad.

„Ei karda ma Siberit," jätkab hulkur pomisemist. „Siber on samasugune Venemaa, samasugune jumal ja tsaar on seal, mis siingi, samuti kõneldakse seal vene keelt, nagu meie sinuga. Ainult et vabadust on seal rohkem ja inimesed elavad jõukamalt. Kõik on seal parem. Sealsed jõed, võtame näiteks, on hoopis ette siinsetest! Kalu või jällegi linde — tohutul hulgal! Minu suurim lõbu aga, vennad, on kala püüda. Leiba ära mulle anna, lase aga ainult pisut õnge taga istuda. Jumala eest. Püüan ma nii õngega kui ka landiga ja mõrdu panen välja, jäämineku ajal aga püüan käsinoodaga. Endal mul pole sellega püüdmiseks jõudu, palkan siis viie kopika eest maamehe. Issand jumal, missugune lõbu see on! Saad kätte lutsu või mõne turva, siis oleksid justkui lihase vennaga kokku saanud. Ja mis sa ütled, iga kala jaoks on oma tarkus: üht püüad elava kalaga, teist tõuguga, kolmandat konna või rohutirtsuga. Seda kõike peab oskama! Võtame näiteks lutsu. Luts pole peenutseja kala, tema rabab kiiskagi, haug armastab maidlat, šilišper liblikat. Ei ole suuremat lõbu, kui kärestikus turba püüda. Lased sülda kümme pika õngenööri välja, ilma raskuseta, liblika või põrnikaga, et sööt vee peal ujuks, seisad püksatult vees ja ujutad pärivoolu, turb aga — naks! Siin peab aga nõnda katsuma, et ta, kurivaim, sööta otsast ära ei rebiks. Niipea kui ta sul nöörist sikutab, kohe rapsa, oodata pole siin midagi. Küll olen ma oma eluajal rängal kombel kalu välja püüdnud! Kui me jooksus olime, teised vangid magavad metsas, minul aga pole und, kipun jõe äärde. Jõed aga on seal laiad, kiire vooluga, kaldad järsud, — midagi hullu! Kallastel aina põlismetsad. Sihukesed puud, et vaatad latva, ja pea hakkab ringi käima. Kui siinsete hindade järgi arvata, võib iga männi eest oma kümme rubla anda."

Korratult tulvavate unelmate, maaliliste minevikupiltide ja magusa õnne-eelaimuse mõjul jääb armetu inimene vait ja ainult liigutab huuli, otsekui iseendaga sosistades. Juhm, õnnis naeratus ei lahku ta näolt. Külakupjad vaikivad. Nad on mõttesse jäänud ja pead longu lasknud. Sügiseses vaikuses, kui külm, karm udu maa pealt hingele laskub, kui ta vanglamüürina silmade ees seisab ja inimesele tema vabaduse piiratusest tunnistust annab, on meeldiv mõelda laiadest kiirevoolulistest jõgedest avarate, järskude kallastega, läbimatuist metsadest ja ääretuist steppidest. Pikkamisi ning rahulikult toob mõttelend silme ette, kuidas varahommikul, kui koidukuma pole veel taevalt kadunud, inimene nagu väike täpike inimtühja järsku kallast mööda edasi liigub. Mõlemal pool jõge terrassidena kerkivad põlised mastimännid silmitsevad karmilt vaba inimest ja kohisevad süngelt; puujuured, tohutud kivid ja torkiv võsastik tõkestavad ta teed, kuid ta on kehaliselt tugev ja vaimult südi, ta ei karda ei mändisid, ei kive, ei oma üksindust ega kõmisevat kaja, mis kordab iga ta sammu.

Külakupjad kujutlevad vaba elu, mida nad pole iial ise tundnud. Kas neile meenuvad ähmaselt pildid sellest, mida nad on kunagi ammu kuulnud, või on nad kujutlused vabast elust pärinud koos liha ja verega oma kaugeilt vabadelt esivanematelt, jumal seda teab!

Esimesena katkestab vaikuse Nikandr Sapožnikov, kes seni pole veel lausunud ainustki sõna. Kas hakkas ta kadestama hulkuri viirastuslikku õnne või vahest tundis oma südames, et unistused õnnest ei sobi halli uduga ja mustjaspruuni poriga, kuid ta vaatab karmilt hulkurile ja ütleb:

„Nii see ju on, kõik see on kena, ainult et ei jõua sina, vennas, vabadele maadele. Kus sa sellega! Oma kolmsada versta käid ära ja annad hinge jumala hoolde. Näed ise, kui hädine sa oled! Ainult kuus versta oled ära käinud, aga ei saa enam kuidagi hinge tagasi!"

Hulkur pöördub pikkamisi Nikandri poole ja õnnis naeratus kaob ta näolt. Ta vaatab ehmunult ning süüdlaslikult külakupja soliidsele näole, nähtavasti tuleb talle midagi meelde ja ta laseb pea norgu. Jälle sigib vaikus... Kõik kolm mõtlevad. Külakupjad pingutavad mõistust, et haarata kujutlusega seda, mida suudab kujutleda vahest üksnes jumal, nimelt seda kohutavat kaugust, mis lahutab neid vabast maast. Hulkuri peas aga tunglevad selged, täpsed pildid, mis on kohutavamad kui kaugus. Tema ette kerkivad elavalt kohtuliku asjaajamise lohe, tapi- ja sunnitöövanglad, vahialuste barakid, tüütavad peatused teel, külmad talved, haigused, kaaslaste suremised...

Hulkur pilgutab süüdlaslikult silmi, pühib varrukaga üle lauba, millele tekivad peenikesed piisad, ja puhib, justkui oleks ta alles nüüdsama kuumaks köetud saunast välja karanud, pühib seejärel laupa teise varrukaga ja vaatab kartlikult ringi.

„Ei jõua sa tõepoolest pärale!" nõustub Ptahha. „Mis käija sa oled? Vaata ennast: luu ja nahk! Ära sured, vennas!"

„Teadagi, sureb maha! Kus nüüd tema!" sõnab Nikandr. „Ta pannakse juba nüüdki hospidali... Kindel!"

Teadmata päritoluga mees vaatab õudusega oma halbaennustavate teekaaslaste karmidele, kiretuile nägudele ja lööb, ilma et võtaks mütsi peast, silmad pungis, kiiresti risti ette... Ta võbiseb üleni, väristab pead ja teda hakkab kägarasse kiskuma nagu tõuku, kellele on peale astutud...

„Noh, on aeg minna," ütleb Nikandr tõustes. „Küllalt puhatud!"

Minuti pärast sammuvad teelised juba porisel teel. Hulkur on veel enam kühmu tõmbunud ja käed sügavamale varrukaisse toppinud. Ptahha vaikib.

1886

Vaenlased

Pimedal septembrikuu õhtul kella kümne paiku suri semstvoarstil Kirilovil tema ainuke poeg, kuueaastane Andrei, difteeriasse. Kui arsti abikaasa surnud lapse voodikese ette põlvili laskus ja teda esimene meeleheitehoog valdas, kostis esikust terav kellahelin.

Difteeria tõttu oli kogu teenijaskond juba hommikust saadik kodunt välja saadetud. Kirilov läks ise, nii nagu ta oli, ilma kuueta, vestinööbid lahti, märga nägu ja karboolhappega kõrvetatud käsi kuivatamata, ust avama. Esikus oli pime, ja inimesest, kes sisse astus, võis seletada ainult keskmist kasvu, valget salli ja suurt, ebaharilikult kahvatut nägu, nii kahvatut, et näis, nagu oleks selle näo ilmumisel esikus valgemaks läinud...

„Kas arst on kodus?" küsis tulija kiiresti.

„Jah olen," vastas Kirilov. „Mida te soovite?"

„Aa, see olete teie? Ma olen väga rõõmus!" rõõmustas tulija ning hakkas pimeduses otsima arsti kätt, leidis selle ja surus seda tugevasti oma käte vahel. „Ma olen väga... väga rõõmus! Meie oleme tuttavad!... Mina olen Abogin... mul oli meeldiv juhus näha teid suvel Gnutševi juures. Ma olen väga rõõmus, et teid eest leidsin... Jumala pärast, ärge keelduge minuga otsekohe kaasa sõitmast... Mu naine haigestus kardetavalt... Mul on sõiduk kaasas..."

Tulija häälest ja liigutustest oli märgata, et ta oli väga erutatud olekus. Justkui tulekahjust või marutõbisest koerast ehmatatuna suutis ta vaevu oma kiiret hingamist tagasi hoida ja kõneles rutates, väriseval häälel, ja midagi võltsimatut-siirast, lapselik-mee-

lekindlusetut kõlas tema jutus. Ta kõneles, nagu kõik, kes on kohkunud ja jahmunud, lühikeste, katkendlikkude lausetega ja rääkis rohkesti ülearuseid, asjasse hoopiski mittepuutuvaid sõnu.

„Ma kartsin, et ei leia teid eest," jätkas ta. „Seni kui ma teie juurde sõitsin, piinlesin hingeliselt ... Riietuge ja sõidame, jumala pärast ... See juhtus nõnda. Minu juurde sõitis külla Paptšinski, Aleksander Semjonovitš, keda te tunnete ... Vestlesime ... seejärel istusime teed jooma. Järsku naine karjatab, haarab endal südamest ja langeb tooliseljale. Me kandsime ta voodile ja ... ma hõõrusin tal meelekohti nuuskpiiritusega ja piserdasin veega ... ta lamab nagu surnu ... Kardan, et see on aneurüsm ... Sõidame ... Tal suri ka isa aneurüsmi kätte ..."

Kirilov kuulas ja vaikis, otsekui ei mõistaks ta venekeelset juttu.

Kui Abogin nimetas veel kord Paptšinskit ja oma naise isa ning hakkas veel kord pimedas kätt otsima, raputas arst pead ja lausus, apaatselt iga sõna venitades:

„Vabandage, ma ei saa sõita ... Umbes viie minuti eest ... suri mu poeg ..."

„Kas tõesti?" sosistas Abogin sammu tagasi astudes. „Jumaluke, kui halval ajal ma juhtusin! Imekspandavalt õnnetu päev ... imekspandavalt! Milline kokkusattumine ... ja justkui meelega seatud!"

Abogin võttis ukse käepidemest kinni ja laskis pea mõtlikult longu. Ilmsesti kõhkles ta ega teadnud, mis teha: kas ära minna või paluda ikka veel arsti.

„Kuulge," ütles ta õhinal, Kirilovil varrukast kinni haarates, „ma saan väga hästi aru teie olukorrast! Jumal näeb, mul on häbi, et ma niisugusel silmapilgul püüan teie tähelepanu köita, — kuid mis ma pean tegema? Otsustage ise, — kelle juurde ma sõidan? Peale teie ei ole ju siin teist arsti. Sõidame, jumala pärast! Ma ei palu enda pärast ... Mitte mina pole haige!"

Saabus vaikus. Kirilov pööras selja Abogini poole, seisis pisut paigal ja astus siis aeglaselt esikust saali. Otsustades tema ebakindla, masinliku kõnnaku järgi,

selle tähelepanelikkuse järgi, millega ta saalis mittepõleva lambi käharat varju kohendas ja pilgu laual lebavasse paksu raamatusse heitis, ei olnud tal sel silmapilgul ei kavatsusi, ei soove ega mõtelnud ta millelegi ja tõenäoliselt ei mäletanudki enam, et tal esikus võõras inimene seisab. Saali hämarus ja vaikus näisid suurendavat tema segasust. Saalist oma kabinetti minnes tõstis ta paremat jalga kõrgemale kui vaja, otsis kätega uksepiitu ja sel ajal tundus kogu tema kujus mingit nõutust, otsekui oleks ta võõrasse korterisse sattunud või siis end esimest korda elus purju joonud ja anduks nüüd nõutult oma uuele tundele. Ühele kabinetiseinale, põiki üle raamatutega täidetud kappide, langes lai valguseriba. See valgus tuli koos karboolhappe ja eetri raske, läpastunud lõhnaga praokil uksest, mis viis kabinetist magamistuppa ... Arst laskus laua ees olevasse tugitooli. Minuti jooksul vaatas ta uniselt oma valgustatud raamatuid, tõusis siis püsti ja läks magamistuppa.

Siin, magamistoas, valitses surmavaikus. Kõik kuni viimase pisiasjani kõneles ilmekalt hiljuti läbielatud tormist, väsimusest, ja kõik puhkas. Küünal, mis seisis taburetil rohupudelite, karpide ja purgikeste tihedas summas, ja suur lamp kummutil valgustasid eredalt kogu tuba. Voodil, päris akna juures, lebas avatud silmadega ja imestava näoilmega poisike. Ta ei liigutanud end, kuid tema avatud silmad näisid iga hetkega üha enam tumenevat ja pealuusse vajuvat. Käed tema kehale asetanud ja näo aseme voltidesse peitnud, põlvitas voodi ees ema. Ta püsis liikumatult samuti kui poisike, ent kui palju elavat liikumist tundus tema keha loogetes ja kätes! Ta surus end voodi vastu kogu oma olemusega, jõu ja kirega, otsekui kartes rikkuda rahulikku ning mugavat asendit, mille ta oli lõpuks leidnud oma väsinud kehale. Voodivaibad, kaltsud, kausid, loigud põrandal, kõikjale laialiloobitud pintslikesed ja lusikad, valge lubjaveepudel, koguni lämmatav ning raske õhk — kõik oli paigale tardunud ja näis olevat sügavas rahus.

Arst peatus naise juures, pistis käed püksitaskusse ja suunas pead küljele kallutades pilgu pojale. Ta nägu

väljendas ükskõiksust ja ainult ta habemel läikivaist piisakestest võis märgata, et ta oli hiljuti nutnud.

Seda eemaletõukavat õudust, millele mõeldakse, kui kõneldakse surmast, magamistoas ei olnud. Üldises tardumuses, ema poosis, arsti näo ükskõiksuses oli midagi külgetõmbavat, südantliigutavat, nimelt seda peent, vaevalt tabatavat inimliku mure ilu, mida ei õpita veel niipea mõistma ega kirjeldama ja mida näib oskavat edasi anda ainuüksi muusika. Ilu tundus ka sünges vaikuses. Kirilov ja tema naine vaikisid, ei nutnud, otsekui oleksid nad peale kaotuse ränkuse tundnud samuti ka oma olukorra kogu lüürilisust: nagu kunagi, omal ajal, oli möödunud nende noorus, nii lahkus nüüd koos selle poisikesega jäädavalt igavikku ka nende õigus lapsi omada! Arst on neljakümne nelja aastane, ta on juba hall ja näib raugana; tema närbunud ning haige naine on kolmekümne viiene. Andrei oli mitte üksnes ainus, vaid ka viimane.

Vastupidiselt oma naisele kuulus arst nende loomuste hulka, kes hingelise valu ajal tunnevad vajadust liikuda. Seisnud naise juures minutit viis, suundus ta paremat jalga kõrgele tõstes magamistoast väikesse tuppa, millest poole võttis enda alla suur lai diivan. Siit läks ta kööki. Ekselnud ringi ahju ja köögitüdruku magamisaseme juures, laskus ta kummargile ja astus väikese ukse kaudu esikusse.

Siin nägi ta jälle valget salli ja kahvatut nägu.

„Lõpuks ometi!" õhkas Abogin ukse käepidemest kinni võttes. „Sõidame, palun!"

Arst võpatas, vaatas temale otsa, ja siis tuli talle meelde . . .

„Kuulge, ma ju ütlesin teile juba, et ma ei saa sõita!" ütles ta elavnedes. „Kui veider!"

„Doktor, ma pole puuslik ja saan väga hästi aru teie olukorrast . . . tunnen teile kaasa!" lausus Abogin anuval häälel, kätt oma sallile asetades. „Kuid ma ei palu ju enese pärast . . . Minu naine on suremas! Kui teie oleksite kuulnud seda karjatust, oleksite näinud tema nägu, siis te mõistaksite minu visadust! Jumaluke, ja mina mõtlesin juba, et te läksite riietuma! Doktor, aeg on kallis! Sõidame, palun teid!"

„Ma ei saa sõita!" ütles Kirilov aeglaselt ja astus saali.

Abogin järgnes talle ja haaras tal varrukast kinni.

„Teil on mure, ma mõistan, kuid ma ei kutsu teid ju hambaid ravima, mitte eksperdiks, vaid inimelu päästma!" anus ta nagu kerjus. „See elu on kõrgem igasugusest isiklikust murest! Noh, ma palun mehisust, kangelastegu! Inimesearmastuse nimel!"

„Inimesearmastus on kahe teraga mõõk," sõnas Kirilov ärritatult. „Sellesama inimesearmastuse nimel palun ma mind mitte ära viia. Ja kui veider, jumala eest! Ma püsin vaevalt jalul, aga teie hirmutate inimesearmastusega! Mitte kuhugi ei kõlba ma praegu . . . ma ei sõida mingil tingimusel, — ja kelle hooleks ma naise jätan? Ei, ei . . ."

Kirilov vehkis kätega ja astus sammu tagasi.

„Ja . . . ja ärge palugegi!" jätkas ta hirmunult. „Vabandage mind . . . Seadustekogu kolmeteistkümnenda köite järgi olen ma kohustatud sõitma ja teil on õigus mind kraedpidi kohale vedada . . . Olge lahke, vedage, kuid . . . ma ei kõlba . . . Isegi rääkida ma ei suuda . . . Vabandage . . ."

„Ilmaaegu, doktor, te räägite minuga niisugusel toonil!" ütles Abogin, arstil jälle varrukast kinni võttes. „Jumal temaga, selle kolmeteistkümnenda köitega! Mul pole mingit õigust teie tahte kallal vägivalda tarvitada. Tahate — sõitke, ei taha — jumal teiega, kuid ma ei pöördu mitte teie tahte, vaid tundmuste poole. Noor naine on suremas! Teie ütlete, et praegu suri teil poeg, — kes siis veel, kui mitte teie, peaks mõistma minu hirmu?"

Abogini hääl värises erutusest. Selles värinas ja toonis oli hoopis rohkem veenvust kui sõnades. Abogin oli siiras, kuid tähelepanuväärsel kombel tulid kõik lausedmilliseid ta ka ei rääkinud, tal välja ebaloomulikud, hingetud, sobimatult lillelised ja isegi otsekui solvasid niihästi arsti korteri õhku kui ka kuskil suremas olevat naist. Ka ta ise tundis seda ja seepärast, kartes, et teda ei mõisteta, püüdis kõigest jõust anda oma häälele pehmust ning õrnust, et võita kui mitte sõnadega, siis vähemalt tooni siirusega. Olgu lause üldse

kuitahes ilus ja sügavamõtteline, ta mõjub ainult üksikõiksetele, kuid ei suuda alati rahuldada neid, kes on õnnelikud või õnnetud. Seepärast on õnne ja õnnetuse kõrgeimaks väljenduseks kõige sagedamini sõnatus. Armunud mõistavad teineteist kõige paremini, kui nad vaikivad, ja haual peetud äge, kirglik kõne liigutab ainult kõrvalisi isikuid, lesele aga ja surnu lastele tundub see külm ning tühine.

Kirilov seisis ja vaikis. Kui Abogin lausus veel mõned laused arsti kõrgest kutsumusest, eneseohverdusest ja muust, küsis arst süngelt:

„Kas on kaugele sõita?"

„Midagi kolmeteistkümne-neljateistkümne versta ümber. Mul on oivalised hobused, doktor! Annan teile ausõna, et toimetan teid sinna ja tagasi ühe tunni jooksul. Ainult üks tund!"

Viimased sõnad mõjusid arstile enam kui vihjed inimesearmastusele ja arsti kutsumusele. Ta mõtles pisut ja lausus ohates:

„Hea küll, sõidame!"

Ta läks kiiresti, juba kindlal kõnnakul oma kabinetti ja tuli natukese aja pärast pikas saterkuues tagasi. Rõõmsaks muutunud Abogin aitas lühikeste sammudega tema kõrval tippides ja jalgadega kaabates tal palitut selga panna ja väljus koos temaga majast.

Õues oli pime, kuid valgem kui esikus. Pimeduses eraldus juba selgesti kitsa habemega ja kullininaga arsti kõrge, pisut kühmus kogu. Aboginist oli nüüd peale kahvatu näo näha tema suur pea ja väike, vaevalt pealage kattev üliõpilasmütsi-taoline mütsike. Sall valendas ainult eestpoolt, tagant aga oli ta pikkade juuste varjus.

„Uskuge, ma oskan hinnata teie suuremeelsust," pomises Abogin arsti kalessi aidates. „Me kihutame kähku kohale. Sina, Luka, tuvike, sõida võimalikult väledasti! Palun!"

Kutsar sõitis kiiresti. Algul möödus rida näotuid, piki haiglaõue seisvaid ehitisi. Kõikjal oli pime, ainult õuesügavuses tungis kellegi aknast läbi majaesise aiakese ere valgus ja haiglahoone ülemise korra kolm akent näisid õhust heledamad. Seejärel sõitis kaless

sügavasse pimedusse. Siin lõhnas seenerõskuse järele ja kuuldus puude sahinat. Rataste mürinast äratatud varesed kobistasid lehestikus ja tõstsid ärevat kaeblikku kisa, otsekui teades, et arstil suri poeg, Aboginil aga on naine haige. Siis vilksatasid mööda üksikud puud, põõsastik; süngelt välgatas tiik, millel uinusid suured mustad varjud, — ja kaless kihutas edasi mööda tasast lagendikku. Vareste kisa kostis juba tuhmilt, kaugelt tagantpoolt ja vaikis peagi hoopis.

Peaaegu kogu tee olid Kirilov ja Abogin vait. Ainult kord ohkas Abogin sügavasti ja pomises:

„Piinav olukord! Ialgi ei armastata oma lähedasi nii kui sel ajal, mil kardetakse neid kaotada."

Ja kui kaless tasakesi jõest läbi sõitis, virgus Kirilov äkki, justkui oleks vee pladin teda ehmatanud, ning hakkas nihelema.

„Kuulge, laske mind," ütles ta masendatult. „Ma sõidan teie juurde hiljem. Ma saadaksin ainult velskri oma naise juurde. Ta on ju üksi!"

Abogin vaikis. Kaless sõitis kõikudes ning kivide vastu kolksudes üle liivase kalda ja veeres edasi. Kirilov viskles rahutult ja vaatas enda ümber. Tagapool paistsid tähtede kasinas valguses tee ja pimedusse kaduvad kaldaäärsed pajud. Paremal laius tasandik, niisama tasane ja ääretu kui taevas; siin-seal kauguses, tõenäoliselt turbarabades, põlesid tuhmid tulukesed. Vasakul oli teega rööbiti väikestest põõsastest kõhar küngas, künka kohal seisis liikumatult suur, punane, kerge udulooriga kaetud poolkuu ümbritsetuna väikestest pilvedest, mis näisid teda igast küljest silmitsevat ja valvavat, et ta ära ei läheks.

Kogu looduses tundus midagi lootusetut, haiglast. Otsekui langenud naine, kes istub üksinda pimedas toas ja püüab mitte mõtelda möödunust, vaevles maa mälestustes kevadest ja suvest ning ootas apaatselt vältimatut talve. Kuhu ka ei vaataks, kõikjal näis loodus pimeda, ääretult sügava ning külma auguna, kust ei pääse välja ei Kirilov, ei Abogin ega punane poolkuu . . .

Mida lähemale sihile kaless jõudis, seda kärsitumaks muutus Abogin. Ta niheles, kargas vahel püsti,

vahtis üle kutsari õla ettepoole. Kui siis kaless viimaks triibulise linase riidega ilusasti drapeeritud välistrepi ees peatus ja kui ta pilgu teise majakorra valgustatud akendele heitis, oli kuulda, kuidas ta hingamine väreles.

„Kui midagi juhtub, siis... ma ei ela seda üle," ütles ta arstiga koos esikusse astudes ja erutusest käsi hõõrudes. „Kuid sagimist pole kuulda, tähendab, esialgu on kõik korras," lisas ta vaikust kuulatades.

Esikus polnud kuulda hääli ega samme ja kogu maja näis magavat, ehkki ta oli heledasti valgustatud. Nüüd võisid ka arst ja Abogin, kes seniajani olid pimeduses olnud, teineteist selgesti näha. Arst oli pikk, pisut kühmus, lohakalt riides ja ta nägu polnud ilus. Midagi ebameeldivalt teravat, ebasõbralikku ning karmi väljendasid tema paksud neegrihuuled, kullinina ja loid, ükskõikne pilk. Tema kammimata pea, lohkus meelekohad, enneaegsed hallid karvad pikas kitsas habemes, millest lõug läbi paistis, kahvatuhall nahavärv ja hooletu, pisut kohmakas käitumisviis — kõik see pani oma kalkusega mõtlema läbielatud kehvusele, kurvale saatusele, tüdimusele elust ja inimestest. Tema tuima kogu vaadates oli raske uskuda, et sel inimesel oli naine ja et ta võis nutta lapse pärast. Abogin aga kujutas enesest midagi muud. Ta oli tüse, soliidne blond mees, suure pea ja tugevate, kuid pehmete näojoontega ning elegantselt, viimase moe järgi riides. Tema rühis, pingsalt kinninööbitud saterkuues, lakas ja näos tundus midagi suursugust, lõvilikku. Ta käis, pea püsti ja rind õieli aetud, kõneles meeldiva baritoniga, ja viisis, kuidas ta oma salli kaelast võttis või juukseid kohendas, oli peent, peaaegu naiselikku elegantsi. Isegi kahvatus ja lapselik hirm, millega ta lahti riietudes üles trepile piilus, ei rikkunud tema rühti ega kahandanud küllastumust, tervist ning enesekindlust, mida õhkus kogu tema kujust.

„Kedagi ei ole näha ja midagi pole kuulda," ütles ta trepist üles minnes. „Sagimist ei ole. Annaks jumal!"

Ta juhtis arsti esiku kaudu suurde saali, kus paistis must klaver ja rippus valges kattes kroonlühter. Siit läksid nad mõlemad väikesse, väga mugavasse ning

ilusasse võõrastetuppa, kus valitses meeldiv roosa hämarus.

„Noh, istuge siin natuke, doktor," lausus Abogin, „mina aga... silmapilk. Ma lähen vaatan ja teatan ette."

Kirilov jäi üksi. Võõrastetoa luksus, meeldiv hämarus ja tema seikluse iseloomu kandev viibimine võõras, tundmatus majas näisid jätvat teda ükskõikseks. Ta istus tugitoolis ja silmitses oma karboolhappega põletatud käsi. Ainult vilksamisi nägi ta erepunast lambivarju, tšellovutlarit, ja kõõritades sinnapoole, kus tiksus kell, märkas ta niisama soliidse ja rammusa hundi topist, nagu oli Abogin ise.

Oli vaikne... Kuskil kaugel kõrvaltubades häälitses keegi valjusti „aa!", kõlksatas klaasuks, arvatavasti kapi ees, ja jälle jäi kõik vaikseks. Oodanud minutit viis, lakkas Kirilov oma käsi vaatlemast ja tõstis silmad sellele uksele, kuhu kadus Abogin.

Selle ukse lävel seisis Abogin, kuid mitte too, kes oli väljunud. Küllastumuse ja peene elegantsi ilme oli kadunud, tema nägu, käsi ja poosi moonutas võigas hirmu või piinava kehalise valu ilme. Ta nina, huuled, vurrud, kõik näojooned liikusid ja näisid püüdvat end näost lahti rebida, silmad aga otsekui naersid valust...

Abogin astus raskelt ning laialt võõrastetoa keskele, tõmbus kõverasse, oigas ja raputas rusikaid.

„Pettis!" hüüdis ta, tugevasti rõhutades silpi „pet". „Pettis! Ära läks! Jäi haigeks ja saatis mind arsti järele ainult selleks, et selle tola Paptšinskiga põgeneda! Mu jumal!"

Abogin astus raskelt arsti ette, sirutas oma pehmed valged rusikad tema näo juurde ja ulgus neid raputades:

„Ära läks!! Pettis! Noh, aga milleks see vale?! Mu jumal! Mu jumal! Milleks see räpane sulitemp, see saatanlik, ussilik mäng? Mis olen ma talle teinud? Ära läks!"

Pisarad purskasid ta silmist. Ta tegi ühel jalal pöörde ja hakkas võõrastetuba mööda edasi-tagasi sammuma. Oma lühikeses saterkuues, moodsates kitsastes pükstes, milledes jalad näisid kehaga võrreldes liiga peeni-

kesed, oma suure peaga ja lakaga sarnanes ta äärmiselt lõviga. Arsti ükskõiksele näole tekkis uudishimu. Ta tõusis püsti ja silmitses Aboginit.

„Lubage, kus on siis haige?" küsis ta.

„Haige! Haige!" hüüdis Abogin naerdes, nuttes ja ikka veel rusikaid raputades. „Mitte haige, vaid neetu! Nurjatus! Alatus, millest jõledamat poleks võinud vist saatangi välja mõtelda! Saatis ära selleks, et põgeneda, põgeneda tolaga, juhmi klauniga, alfonsoga! Oo, jumal, oleks ta parem surnud! Ma ei talu seda! Ei talu!"

Arst ajas end sirgu. Ta silmad hakkasid pilkuma, täitusid pisaraist, kitsas habe liikus paremale ja vasakule koos lõualuuga.

„Lubage, kuidas see siis on?" küsis ta, uudishimulikult ringi vaadates. „Mul suri laps, naine on ahastuses, üksipäini kogu majas... ma ise püsin vaevalt jalul, kolm ööd pole maganud... Ja mis see siis on? Mind sunnitakse kaasa mängima mingisuguses labases komöödias, mängima rekvisiidi osa! Ma... ma ei mõista!"

Abogin avas ühe rusika, virutas põrandale kokkukägardatud sedeli ja astus sellele peale nagu putukale, keda tahetakse puruks tallata.

„Ja mina ei näinud... ei mõistnud!" kõneles ta kokkupigistatud hammaste vahelt, rusikat oma näo ees raputades ja sellisel ilmel, otsekui oleks talle konnasilmale astutud. „Ma ei märganud, et Paptšinski sõidab siia iga päev, ei märganud, et täna ta tuli tõllaga! Milleks tõllaga? Ja mina ei näinud! Tohman!"

„Ma... ma ei mõista!" pomises arst. „Mis see siis ometi on! See on ju irvitamine inimese üle, inimlikkude kannatuste mõnitamine! See on midagi võimatut... Esimest korda elus näen midagi niisugust!"

Inimese tuima imestusega, kes alles hakkab aru saama, et teda on rängalt solvatud, kehitas arst õlgu, laiutas käsi, ja teadmata, mida öelda või mida teha, laskus jõuetult tugitooli.

„Noh, lakkasid armastamast, hakkasid armastama teist, — jumal sinuga! Aga milleks pettus, milleks see alatu, reetlik trikk?" kõneles Abogin nutusel häälel.

„Milleks? Ja mille eest? Mis olen ma sulle teinud? Kuulge, doktor," sõnas ta ägedalt, Kirilovile lähenedes. „Teie olite minu õnnetuse tahtmatuks tunnistajaks ja ma ei hakka teie eest tõtt varjama. Vannun teile, et ma armastasin seda naist, armastasin hardalt nagu ori! Tema heaks ohverdasin ma kõik: läksin sugulastega tülli, jätsin sinnapaika teenistuse ja muusika, andestasin talle seda, mida poleks suutnud andestada emale või õele... Kordagi ei vaadanud ma temale viltu... ei andnud mingit põhjust! Mille eest siis see vale! Ma ei nõua armastust, kuid milleks see jälk pettus? Kui sa ei armasta, siis ütle otseselt, ausalt, seda enam, et sa tead minu vaateid ses suhtes..."

Pisarad silmis, kogu kehast värisedes puistas Abogin siiralt oma südant arsti ees. Ta kõneles õhinal, mõlemat kätt südamele surudes, paljastas oma perekonnasaladusi ilma vähemagi kõhkluseta ja oli isegi justkui rõõmus, et need saladused lõpuks tema rinnust välja tungisid. Kui ta oleks niiviisi kõnelnud tunni või paar, oma südame välja puistanud, oleks tal kahtlemata kergem hakanud. Kes teab, kui arst oleks teda ära kuulanud, temale sõbralikult kaasa tundnud, võib-olla oleks ta, nagu seda sageli juhtub, leppinud oma murega ilma protestita, tarbetuid rumalusi tegemata... Kuid läks teisiti. Sellal kui Abogin kõneles, muutus solvatud arst märgatavalt. Ükskõiksus ja imestus tema näol andsid pikkamisi maad kibeda solvuse, meelepaha ja viha ilmele. Ta näojooned muutusid veelgi teravamaiks, kalgimaiks ning ebameeldivamaiks. Kui Abogin tõstis tema silmade juurde ilusa, kuid nunnalikult tuima ning ilmetu näoga noore naise pildi ja küsis, kas võib seda nägu vaadates oletada, et see on võimeline väljendama valet, kargas arst järsku püsti, välgatas silmadega ja ütles, karmilt iga sõna hääldades:

„Milleks te kõike seda mulle räägite? Ma ei taha kuulata! Ei taha!" hüüdis ta ja põrutas rusikaga vastu lauda. „Ma ei vaja teie labaseid saladusi, et kurat neid võtaks! Teie ei tohi mulle rääkida neid labasusi! Või arvate teie, et mind pole veel küllalt solvatud? Et ma olen teener, keda võib lõpmatuseni solvata? Jah?"

Abogin taganes Kirilovist eemale ja jäi talle hämmastunult otsa vahtima.

„Milleks te tõite mind siia?" jätkas arst habet väristades. „Kui teie liigsest rasvast abiellute, liigsest rasvast narrusi teete ja melodraamasid mängite, — mis on siis minul sellega tegemist? Mis on minul ühist teie romaanidega? Jätke mind rahule! Treenige end suursuguses rusikaõiguses, edvistage humaansete ideedega, mängige (arst vaatas kõõrdi tšellovutlari poole) — mängige kontrabasse ja tromboone, rasvuge nagu kohikuked, kuid teie ei tohi irvitada inimese üle! Kui teie ei oska temast lugu pidada, siis jätke ta vähemalt rahule!"

„Lubage, mida see kõik tähendab?" küsis Abogin näost punaseks tõmbudes.

„See tähendab, et on nurjatu ja alatu niiviisi inimestega mängida! Ma olen arst, teie aga peate arste ja üldse töölisi, kes ei lõhna lõhnaõli ja prostitutsiooni järele, oma teenriteks ja alamat sorti inimesteks, noh, pidage pealegi, kuid keegi pole teile õigust andnud inimesest, kes kannatab, rekvisiiti teha!"

„Kuidas te tohite minuga niiviisi rääkida?" küsis Abogin tasa ja ta nägu hakkas jälle tõmblema, seekord juba ilmsesti vihast.

„Ei, kuidas teie, teades, et mul on mure, tohtisite mind siia tuua labasusi kuulama?" hüüdis arst ja põrutas jälle rusikaga vastu lauda. „Kes andis teile õiguse niiviisi võõra mure üle irvitada?"

„Te olete hulluks läinud!" karjus Abogin. „See pole õilis! Ma olen ise sügavalt õnnetu ja . . . ja . . ."

„Õnnetu," muigas arst põlastavalt. „Ärge puutuge seda sõna, see ei käi teie kohta. Logardid, kes ei leia veksli peale raha, nimetavad end kah õnnetuteks. Kohikukk, keda liigne rasv rõhub, on kah õnnetu. Närused inimesed!"

„Armuline härra, te unustate end!" kiunatas Abogin. „Niisuguste sõnade eest . . . lüüakse! Mõistate?"

Abogin pistis käe kiiresti küljetaskusse, tõmbas sealt esile rahatasku, võttis välja kaks paberraha ja virutas need lauale.

„Siin on teile teie visiidi eest!" ütles ta sõõrmeid liigutades. „Teile on makstud!"

„Teie ei tohi mulle raha pakkuda!" hüüdis arst ja pühkis rahad laualt põrandale. „Solvamise eest ei tasuta rahaga!"

Abogin ja arst seisid silm silma vastu ning jätkasid teineteise teenimatut solvamist. Vist mitte iialgi oma elus, isegi mitte sonides polnud nad öelnud nii palju ülekohtust, julma ning absurdset. Mõlemas andis end tugevasti tunda õnnetute egoism. Õnnetud on egoistlikud, tigedad, ülekohtused, julmad ja vähem võimelised üksteist mõistma kui lollpead. Õnnetus ei ühenda, vaid lahutab inimesi, ja isegi seal, kus näib, et inimesed peaksid olema seotud mure samalaadsusega, tehakse palju rohkem ülekohtust ning julma kui võrdlemisi rahulolevas keskkonnas.

„Suvatsege mind koju saata!" hüüdis arst lõõtsutades.

Abogin helistas läbilõikavalt. Kui tema kutse peale keegi ei ilmunud, helistas ta veel kord ja virutas kellukese vihaselt põrandale. Kelluke langes kõlatult vaibale ja laskis kuuldavale kaebliku, otsekui surmaeelse oige. Ilmus teener.

„Kuhu te kõik olete pugenud, et kurat teid võtaks?!" käratas talle peremees käsi rusikasse pigistades. „Kus sa olid praegu? Mine ütle, et sellele härrale kaless ette antaks, ja minu jaoks käsi hobused tõlla ette rakendada! Pea!" hüüdis ta, kui teener minekule pöördus. „Et homme ühtegi reeturit majas ei oleks! Kõik minema! Palkan uued! Reod!"

Sõidukite ootel Abogin ja arst vaikisid. Esimene oli juba niihästi küllastumuse ilme kui ka peene elegantsi tagasi saanud. Ta sammus mööda võõrastetuba, raputas elegantselt pead ja ilmsesti plaanitses midagi. Tema viha polnud veel lahtunud, kuid ta püüdis teha nägu, nagu ei märkakski ta oma vaenlast . . . Arst aga seisis ühe käega lauaäärest kinni hoides ja vaatas Aboginit selle sügava, pisut küünilise ning inetu põlgusega, millega oskavad vaadata ainult mure ja viletsus, kui nad näevad enda ees küllastumust ja elegantsi.

Kui arst natukese aja pärast kalessi istus ja sõitma hakkas, vaatasid tema silmad ikka veel põlastavalt. Oli pime, hoopis pimedam kui tund aega tagasi. Punane poolkuu oli juba künka taha vajunud ja teda valvanud pilved lebasid tumedate laikudena tähtede läheduses. Punaste tuledega tõld kihutas mürinal teele ja möödus arstist. Abogin sõitis protesteerima, rumalusi tegema . . .

Kogu tee mõtles arst mitte naisele, mitte Andreile, vaid Aboginile ja inimestele, kes elasid majas, kust ta äsja lahkus. Ta mõtted olid ülekohtused ja ebainimlikult julmad. Ta mõistis hukka niihästi Abogini, tema naise, Paptšinski kui ka kõik, kes elavad roosas hämaruses ja lõhnavad lõhnaõli järele, ja kogu tee vihkas ta neid ning põlgas, nii et südames torkama hakkas. Ja tema peas kujunes välja kaljukindel veendumus nende inimeste kohta.

Möödub aeg ja möödub ka Kirilovi mure, kuid see ülekohtune, inimlikku südant mitteväärivveendumus ei möödu, vaid jääb arsti pähe kuni surmatunnini.

1887

1887

Ettevaatamatus

Pjotr Petrovitš Strižin, polkovnikuproua Ivanova vennapoeg, toosama, kellel möödunud aastal uued kalossid ära varastati, jõudis ristseilt tagasi täpselt kell kaks öösel. Et kodakondseid mitte äratada, riietus ta esikus ettevaatlikult lahti, hiilis kikivarbail, vaevalt hingates, oma magamistuppa ja hakkas tuld süütamata end unele seadma.

Strižin elab karsket ning korrapärast elu, tema näoilme on vagatsev, raamatuist loeb ta ainult vaimulikkõlbelisi, kuid ristseil, rõõmust, et Ljubov Spiridonovna õnnelikult maha sai, lubas ta endal ära juua neli napsi viina ja klaasi veini, mis oma maitselt meenutas midagi äädika ja riitsinuse vahepealset. Ent vägijoogid on nagu merevesi või kuulsus: mida rohkem jood, seda enam januned . . . Ja nüüd, lahti riietudes, tundis Strižin vastupandamatut soovi veel naps viina võtta.

„Dašakesel on vist viina kapis, parempoolses nurgas," mõtles ta. „Kui ma ühe napsiklaasitäie ära joon, siis ta ei märkagi."

Mõninga kõhklemise järel sai Strižin oma hirmust võitu ja lähenes kapile. Avanud ettevaatlikult kapiukse, leidis ta kobamisi parempoolsest nurgast pudeli ja napsiklaasi, kallas sisse, asetas pudeli oma kohale, lõi siis risti ette ja tühjendas klaasi. Ja otsekohe toimus midagi ime taolist. Kohutava jõuga, otsekui pomm, paiskus Strižin äkki kapi juurest kirstu juurde. Ta silmad lõid sädemeid, hing jäi kinni, üle kogu keha käis niisugune tunne, justkui oleks ta kukkunud sohu, mis on täis kaane. Talle tundus, et ta neelas

viina asemel alla tüki dünamiiti, mis purustas tema keha, maja, kogu põiktänava ... Pea, käed, jalad — kõik rebenes küljest ja lendas kus kurat, kuhugi kaugusse ...

Minutit kolm lebas ta kirstul liikumatult, hingamata, siis ajas end püsti ja küsis iseeneselt:

„Kus ma olen?"

Esimene, mida ta toibudes selgesti tundis, oli terav petrooleumilõhn.

„Issand jumal, ma jõin viina asemel petrooleumi!" kohkus ta. „Pühakud kaitsku."

Mõttest, et ta on end ära mürgitanud, tundis ta kord külma, kord kuuma. Et mürk oli tõepoolest sisse võetud, seda tunnistasid peale toas tunduva lõhna kõrvetus suus, sädemed silmis, kellahelin peas ja pisted maos. Tundes surma lähenemist ja mitte pettes end asjatute lootustega, tekkis tal soov omastega hüvasti jätta ja ta suundus Dašakese magamistuppa. (Olles lesk, pidas ta perenaise asemel enda juures oma vanatüdrukust naiseõde Dašakest.)

„Dašake!" ütles ta magamistuppa astudes nutusel häälel. „Kallis Dašake."

Pimeduses hakkas miski vähkrema ja laskis kuuldavale sügava ohke.

„Dašake!"

„Jah? Mis on?" lausus kiiresti naisterahva hääl. „Olete see teie, Pjotr Petrovitš? Juba tagasi? Noh, mis on? Mis tütarlapsele nimeks pandi? Kes oli vaderiks?"

„Ristiemaks oli Natalja Andrejevna Velikosvetskaja, ristiisaks Pavel Ivanõtš Bessonnitsõn ... Ma ... ma, Dašake, hakkan vist surema. Ja vastsündinule pandi nimeks Olümpiada, nende heategija auks ... Ma ... ma, Dašake, jõin petrooleumi ..."

„Säh sulle! Kas seal siis petrooleumi pakuti?"

„Pean tunnistama, ma tahtsin, ilma et oleksin teilt luba küsinud, napsi võtta, ja ... ja jumal karistas: ma jõin pimedas kogemata petrooleumi ... Mis ma pean tegema?"

Kuuldes, et ilma tema loata kapi kallal käidi, Dašake elavnes ... Ta süütas kiiresti küünla, kargas särgiväel

asemelt, tedretäheline, kondine, papiljotid juustes, ja tatsas palja jalu kapi juurde.

„Aga kes teile seda lubas?" küsis ta karmilt, kapi sisemust üle vaadates. „Kas viin on teie jaoks siia pandud või?"

„Ma ... ma, Dašake, ei joonud viina, vaid petrooleumi ..." pomises Strižin külma higi pühkides.

„Aga milleks oli teil vaja petrooleumi puutuda? Kas see on teie asi? On see teie jaoks siia pandud? Või ei maksa petrooleum teie arvates raha? Ah? Kas teie teate, mis petrooleum nüüd maksab? Teate?"

„Kallis Dašake!" oigas Strižin. „Tegemist on elu ja surma küsimusega, teie aga räägite rahast!"

„Jõi end täis ja topib oma nina kappi!" hüüdis Dašake, paugatades tigedalt kapiuksega. „Oo, peletised, piinajad! Õnnetu kannataja olen ma, ei ole mul rahu päeval ega ööl! Lohemaod, nurjatud koletised, et teie teises ilmas seda elu tunda saaksite! Hommepäev kolin minema! Ma olen neitsi ja ei luba teil seista minu ees ainult aluspesu väel! Teie ei tohi vaadata mind, kui ma pole riides!"

Ja läks lahti ... Teades, et vihale läinud Dašakest ei saa rahunema panna ei palvetega, ei vannetega ega isegi suurtükkidest tulistamisega, heitis Strižin käega, pani end riidesse ja otsustas arsti juures ära käia. Ent arsti on kerge leida ainult siis, kui teda pole tarvis. Jooksnud läbi kolm tänavat ja helistanud korda viis doktor Tšepharjantsi ning seitse korda doktor Bultõhhini ukse taga, ruttas Strižin apteeki: vahest aitab apteeker. Siin tuli pika ootamise järel välja väike tõmmu ning kräsus peaga farmatseut, unine, hommikumantlis ja nii tõsise ning targa näoga, et ajas isegi hirmu peale.

„Mida te soovite?" küsis ta toonil, millisel võivad kõnelda ainult väga targad ja soliidsed juudi usku farmatseudid.

„Jumala pärast ... palun teid!" lausus Strižin lõõtsutades. „Andke mulle midagi ... Ma jõin nüüdsama kogemata kombel petrooleumi! Ma olen suremas!"

„Palun teid mitte erutuda ja vastab need küsimused, mis ma teile nüüd esitan. Juba ainult see fakt, et teie

oleb erutatud, ei lase mul teist aru saada. Te jõite petrooleumi? Jaa-a?"

„Jah, petrooleumi! Päästke, palun!"

Farmatseut astus külmavereliselt ning tõsiselt puldi juurde, avas raamatu ja süvenes lugemisse. Kaks lehekülge läbi lugenud, kehitas ta üht õlga, siis teist, tegi põlastava grimassi, mõtles pisut ja läks kõrvaltuppa. Kell lõi neli. Ja kui kell näitas kümme minutit üle nelja, tuli farmatseut tagasi teise raamatuga ja süvenes jälle lugemisse.

„Hm!" ütles ta justkui nõutuses. „Juba ainult see fakt, et teie tunneb end halvasti, on tarvis, et te pöörduksite mitte apteeki, vaid arsti poole."

„Kuid ma juba käisin arstide juures! Ei saanud sisse!"

„Hm... Teie ei pea meid, farmatseute, inimesteks ja tülitate isegi kell neli öösel, aga iga koerale, iga kassile on rahu... Teie ei taha midagi aru saama ja teie arvates meie ei oleb inimesed ja meil närvid peab olema nagu nöör."

Strižin kuulas farmatseudi jutu ära, ohkas ja läks koju.

„Nähtavasti on mul määratud surra!" mõtles ta.

Suu aga õhetas tal ja lõhnas petrooleumi järele, maos justkui lõikas, kõrvus kõlas: põmm, põmm, põmm! Talle tundus iga hetk, et tema lõpp on juba lähedal, et ta süda ei löö enam...

Koju jõudes kirjutas ta kähku: „Palun minu surmas mitte kedagi süüdistada", seejärel palvetas, heitis pikali ja tõmbas teki üle pea. Kuni hommikuni ta ei maganud, vaid ootas surma, ja talle viirastus kogu aeg, kuidas tema haud kattub noore rohelusega ning kuidas haua kohal vidistavad linnud...

Hommikul aga istus ta voodil ja kõneles naeratades Dašakesele:

„Kes elab õiget ning korrapärast elu, kallis õeke, seda ei võta mingi mürk. Võtame näiteks kas või mind. Ma olin hukatuse äärel, olin suremas, vaevlesin, nüüd aga pole midagi. Ainult suu on kõrbenud ja kurgus kipitab, kuid kogu keha on, jumal tänatud, terve... Ja miks? Sellepärast, et elan korrapärast elu."

„Ei, see tähendab — petrooleum oli halb!" ohkas Dašake, mõeldes väljaminekutele ja nähes ainult ühte punkti. „Tähendab, poodnik andis mulle mitte kõige paremat, vaid seda, mis maksab poolteist kopikat nael. Õnnetu kannataja olen ma, peletised, piinajad, et teie teises ilmas seda elu tunda saaksite, nurjatud koletised..."

Ja läks lahti...

1887

Veerake

Ivan Alekseitš Ognjov mäletab, kuidas ta tol augustiõhtul avas klirinal klaasukse ja astus terrassile. Tal oli siis seljas kerge peleriiniga palitu ja peas laiaääreline õlgkübar, seesama, mis nüüd koos ratsasaabastega voodi all tolmus vedeleb. Ühes käes oli tal suur pamp raamatuid ning vihikuid, teises jäme okslik kepp.

Ukse taga seisis talle lambiga teed valgustades majaperemees Kuznetsov, palja pealae ja pika halli habemega vanamees lumivalges pikeekuues. Vanamees naeratas heasüdamlikult ja noogutas peaga.

„Hüvasti, vanaisa!" hüüdis talle Ognjov.

Kuznetsov asetas lambi lauakesele ja väljus terrassile. Kaks pikka kitsast varju laskusid trepiastmeist alla lillepeenarde juurde, lõid kõikuma ja toetusid peadega vastu pärnatüvesid.

„Hüvasti, ja veel kord suur tänu, kullake!" ütles Ivan Alekseitš. „Suur tänu teile teie südamlikkuse, teie sõbralikkuse, teie armastuse eest... Mitte eluilmaski ei unusta ma teie külalislahkust. Teie olete kena ja teie tütar on kena ja kõik on teil siin head, lõbusad, südamlikud... Niisugune suurepärane rahvas, et ei oska üteldagi!"

Tunnete ülevoolavuse tõttu ja äsja joodud nalivka mõju all kõneles Ognjov laulval seminaristihäälel ja oli nii heldinud, et väljendas oma tundeid mitte niivõrd sõnadega, kuivõrd silmade pilgutamise ja õlgade väristamisega. Kuznetsov, kes oli samuti pisut vintis ja heldinud, sirutus noormehe poole ja suudles teda.

„Harjusin teiega ära nagu linnukoer!", jätkas Ognjov. „Peaaegu iga päev käisin teie pool, korda kümme ööbisin, ja nalivkat jõin nii palju ära, et nüüd on hirmus meeldegi tuletada. Peamine aga, mille eest aitäh, Gavriil Petrovitš, see on teie toetus ja abi. Ilma teieta oleksin ma siin oma statistikaga kuni oktoobrini jännanud. Eessõnas kirjutangi niiviisi: „Pean oma kohuseks tänu avaldada N maakonna semstvovalitsuse esimehele Kuznetsovile tema lahke kaasabi eest." Statistikal on hiilgav tulevik! Veera Gavrilovnale parim tervitus, arstidele aga, mõlemale kohtu-uurijale ja teie sekretärile öelge, et ma ei unusta iial nende abi! Ja nüüd, vanaisa, sülelgem teineteist ja suudelgem viimast korda."

Lõtvunud Ognjov suudles veel kord vanameest ja hakkas trepist alla minema. Viimasel astmel vaatas ta tagasi ja küsis:

„Kas me näeme teineteist veel kunagi?"

„Jumal seda teab!" vastas vanamees. „Arvatavasti mitte iialgi."

„Jah, õigus! Piiterisse ei saa teid mingil kombel meelitada, mina aga satun vaevalt veel kunagi sellesse maakonda. Noh, hüvasti!"

„Te võiksite raamatud siia jätta!" hüüdis Kuznetsov talle järele. „Mis himu teil on niisugust raskust tassida? Ma saadan nad teile homme ära."

Kuid Ognjov ei kuulanud enam, vaid eemaldus kiiresti majast. Ta südames, mida oli soojendanud vein, oli ühtaegu rõõmus, soe ning nukker tunne... Ta läks ja mõtles sellest, kui sageli tuleb elus kokku puutuda heade inimestega ja kui kahju, et neist kokkusaamistest ei säili midagi muud peale mälestuste. Vahel juhtub, et silmapiiril vilksatavad kured, nõrk tuul toob kaasa nende kaeblik-vaimustatud hüüdeid, kuid hetke pärast ei näe sa enam täppigi, ei kuule mingit heli, kui teraselt sa ka ei silmitseks sinetavat kaugust, — just niisamuti vilksatavad elus inimesed oma nägude ning juttudega ja kaovad meie minevikku, jätmata järele midagi muud peale tühiste jälgede mälus. Elades kevadest saadik N maakonnas ja viibides peaaegu iga päev südamlikkude Kuznetsovide juures, harjus Ivan

Alekseitš vanamehega ja tema tütrega ning teenijaskonnaga nagu omastega, õppis peensusteni tundma kogu maja, mugavat terrassi, alleede käänakuid, puude siluette köögi ja sauna kohal. Ent niipea kui ta praegu väljub aiaväravast, muutub kõik see mälestuseks ja kaotab temale igaveseks oma reaalse tähenduse. Mööbub aasta või teine, ja kõik need armsad kujud tuhmuvad teadvuses niisama kui väljamõeldised ja fantaasiaviljad.

„Elus pole midagi inimestest kallimat!" mõtles heldinud Ognjov, alleed mööda aiavärava poole sammudes. „Mitte midagi!"

Aias oli vaikne ja soe. Lõhnas reseedade, lilltubakate ja heliotroopide järele, mis polnud veel lillepeenardel jõudnud ära õitseda. Põõsaste ja puutüvede vahed olid täis hõredat, õrna, kuuvalgusega läbiimbunud udu, ja mis jäi kauaks Ognjovile meelde: viirastustega sarnanevad udutombud liikusid tasakesi, kuid silmale märgatavalt üksteise järel risti üle allee. Kuu seisis kõrgel aia kohal, temast madalamal aga lendasid kuhugi ida poole läbipaistvad udused laigud. Kogu maailm näis koosnevat ainult mustadest siluettidest ja liikuvaist valgetest varjudest, ja Ognjov, kes vaatles udu kuuvalgel augustiõhtul vist küll esimest korda elus, mõtles, et ta näeb mitte loodust, vaid dekoratsiooni, kus oskamatud püro+ehnikud, soovides aeda valgustada valge bengaalvalgusega, on istunud põõsaste alla ja koos valgusega paisanud õhku ka valget suitsu.

Kui Ognjov lähenes aiaväravale, eraldus madalast pihttarast tume vari ja tuli talle vastu.

„Veera Gavrilovna!" rõõmustus ta. „Teie siin? Ja mina otsisin ning otsisin, tahtsin hüvasti jätta ... Hüvasti, ma lahkun!"

„Nõnda vara? Kell on ju alles üksteist."

„On aeg! Viis versta on minna, ja pakkida on kah veel tarvis. Homme varakult üles tõusta ..."

Ognjovi ees seisis Kuznetsovi tütar Veera, kahekümneühe-aastane neiu, nagu ikka — nukker, hooletult riides ja huvitav. Tütarlapsed, kes palju unistavad ja päevade kaupa loevad pikali olles ning laisalt kõike,

mis neile kätte juhtub, kes tunnevad igavust ja nukrutsevad, riietuvad üldse hooletult. Neile, kellele loodus on kinkinud maitset ja iluinstinkti, annab see karge hooletus riietuses erilise veetlevuse. Ognjov vähemalt ei saanud hiljem kena Veerakest meelde tuletades teda kujutleda ilma avara jakita, mis talje kohal sügavaisse voltidesse vajus ja ometigi ei puudutanud pihta, ilma kõrgest soengust laubale langenud kiharata, ilma selle punase kootud rätita karvaste tupsukestega äärtel, mis õhtuti ripnes nukralt Veerakese õlal nagu lipp tuulevaikse ilmaga, päeval aga vedeles kokkukägardatuna esikus meeste mütside juures või söögitoas kohvril, kus temal hoolimatult magas vana kass. Sellest rätist ja jakivoltidest hõngas vaba laiskust, kodusistumist, heasüdamlikkust. Võib-olla sellepärast, et Veera meeldis Ognjovile, oskas viimane igas nööbikeses ja volangikeses näha midagi sooja, hubast, naiivset, midagi seesugust kena ja poeetilist, mis just nimelt puudub ebasiirail, ilutundeta ning külmadel naistel.

Veerake oli hea kehaehitusega, tal oli korrapärane profiil ja ilusad lokkis juuksed. Ognjovile, kes oli oma elus vähe naisi näinud, tundus ta iludusena.

„Ma sõidan ära!" ütles ta Veerakesega aiavärava juures hüvasti jättes. „Säilitage minust head mälestust! Aitäh kõige eest!"

Sellesama laulva seminaristihäälega, millega ta vestles vanamehega, samuti silmi pilgutades ja õlgu väristades hakkas ta Veerat tänama külalislahkuse, sõbralikkuse ja südamlikkuse eest.

„Ma kirjutasin teist emale igas kirjas," kõneles ta. „Kui kõik oleksid niisugused nagu teie ja teie taat, siis poleks maailmas mitte elu, vaid võinädal. Teil on kogu rahvas suurepärane! Inimesed on kõik lihtsad, südamlikud, siirad."

„Kuhu te nüüd sõidate?" küsis Veera.

„Nüüd sõidan ema juurde Orjoli, veedan tema juures nädalat paar ja siis — Piiterisse tööle."

„Ja pärast?"

„Pärast? Töötan kogu talv läbi, kevadel aga lähen jälle kuhugi maakonda materjale koguma. Noh, olge

õnnelik, elage sada aastat... säilitage minust head mälestust. Enam me teineteist ei näe."

Ognjov kummardus ja suudles Veerakese kätt. Seejärel kohendas ta vaikivas erutuses oma peleriini, võttis raamatupambu mugavamalt kätte ja ütles vähese vaikimise järel:

„Kui rängalt on udu kokku ajanud!"

„Jah. Ega te midagi meie juurde ei unustanud?"

„Mida nii? Arvatavasti mitte midagi..."

Mõned sekundid seisis Ognjov vaikides, pöördus siis kohmakalt aiavärava poole ja väljus aiast.

„Pidage, ma saadan teid kuni meie metsani," lausus Veera temale järgnedes.

Nad läksid mööda teed. Nüüd ei varjanud puud enam vaadet ja võis näha taevast ning kaugust. Kogu loodus oli justkui looriga kaetud ja varjas end läbipaistva tuhmi vine taha, millest ta ilu lõbusalt läbi tungis. Veel tihedam ning valgem udu laskus ebaühtlaselt viljahakkide ja põõsaste ümber või liikus tompudena üle tee, surus end vastu maad ja otsekui püüdis mitte varjata vaadet. Läbi vine oli näha kogu tee kuni metsani tumedate kraavidega mõlemal pool ja väikeste põõsastega, mis kasvasid kraavides ja segasid udutompude liikumist. Poole versta kaugusel aiaväravast paistis tumedana Kuznetsovi metsa triip.

„Milleks tuli ta minuga kaasa? Teda tuleb ju tagasi saata!" mõtles Ognjov, kuid vaadates Veera profiili, naeratas sõbralikult ja ütles:

„Ei tahaks niisuguse ilusa ilmaga ära sõita! Õhtu on täitsa nagu romaanis, kuupaisteline, vaikne ja nii, nagu peab olema. Teate mis, Veera Gavrilovna? Ma elan siin maailmas kakskümmend üheksa aastat, kuid minu elus pole olnud ühtki romaani. Kogu eluaja jooksul mitte ühtki armulugu, nii et kohtamistega, õhkamiste alleedega ja suudlustega olen tuttav ainuüksi kuulu järgi. Ebanormaalne! Linnas, kui istud oma numbritoas, siis ei märkagi seda tühikut, kuid siin, värskes õhus, annab see kangesti tunda... Kuidagi kahju hakkab!"

„Miks te siis niiviisi?"

„Ei tea. Arvatavasti pole eluaeg maiti olnud, aga võib-olla ka lihtsalt pole kokku juhtunud selliste naistega, kes... Mul on üldse vähe tuttavaid ja ma ei käi kuskil."

Umbes kolmsada sammu kõndisid noored inimesed vaikides. Ognjov heitis aeg-ajalt pilku Veerakese paljale peale ja rätikule ja tema hinges elustusid üksteise järel kevadised ning suvised päevad. See oli aeg, mil olles kaugel oma hallist Peterburi numbritoast, tundes lõbu kenade inimeste sõbralikkusest, loodusest ja oma lemmiktööst, ta ei jõudnud märgatagi, kuidas koidud vaheldusid õhtuehadega ja kuidas suve lõppu ennustades üksteise järel lõpetasid laulmise esmalt ööbik, siis vutt ja veidi hiljem rukkirääk... Aeg lendas märkamatult, tähendab, elada oli hea ning kerge... Ta hakkas kuuldavalt meelde tuletama seda, millise vastumeelsusega tema, vaene, liikumisega ja inimestega harjumatu mees, sõitis aprilli lõpus siia N maakonda, kus ootas eest leida igavust, üksildust ja ükskõiksust statistika suhtes, mis tema arvates omab nüüd teaduste hulgas kõige tähtsamat kohta. Jõudes aprillihommikul väikesse maakonnalinna N-sse, jäi ta peatuma vanausulise Rjabuhhini sissesõiduhoovi, kus talle anti kahekümne kopika eest ööpäevas valge ning puhas tuba, tingimusel, et suitsetama hakkab ta väljas. Kui ta oli puhanud ning järele kuulanud, kes on maakonnas semstvovalitsuse esimeheks, läks ta viivitamata jalgsi Gavriil Petrovitši juurde. Tuli minna neli versta lokkavate aasade ja noorte metsatukkade kaudu. Pilvede all, täites õhku hõbedaselt heliseva lauluga, värelesid lõokesed, rohetavate põldude kohal aga liuglesid soliidselt ning väärikalt tiibadega vehkides künnivaresed.

„Issake," imestas tookord Ognjov, „kas tõesti siin hingatakse alati niisugust õhku, või lõhnab niiviisi ainult täna, minu saabumise puhul?"

Kuiva, asjalikku vastuvõttu oodates astus ta Kuznetsovide juurde sisse kartlikult, altkulmu vahtides ja areldi oma väikest habet näppides. Vanamees krimpsutas algul laupa ega mõistnud, milleks võiks noormehele ja tema statistikale tarvis olla semstvovalitsust,

ent kui Ognjov selgitas talle pikalt-laialt, mis tähendab statistiline materjal ja kust seda kogutakse, elavnes Gavriil Petrovitš, ta nägu tõmbus naerule ja ta hakkas lapseliku uudishimuga piiluma tema vihikuisse... Juba sama päeva õhtul istus Ivan Alekseitš õhtusöögilauas Kuznetsovide juures, jäi kiiresti vinti kangest nalivkast ja tundis oma uute tuttavate rahulikke nägusid ning laisku liigutusi vaadates kogu kehas magusat, unist loidust, mille puhul on tahtmine magada, ringutada, naeratada. Uued tuttavad aga silmitsesid teda heasüdamlikult ja pärisid, kas ta isa ja ema on elus, kui palju ta teenib kuus, kas käib tihti teatris...

Ognjovile meenusid tema ringisõidud valdades, piknikud, kalalkäimised, väljasõit kogu seltskonnaga nunnakloostrisse abtiss Marfa juurde, kes kinkis igale külalisele klaashelmestest rahakoti, meenusid ägedad, lõputud, puhtvenelikud vaidlused, mil vaidlejad sülge pritsides ja rusikaga lauale põrutades ei mõista ja katkestavad üksteist, räägivad igas lauses enesele vastu, ilma et ise seda märkaksid, vahetavad ühtelugu kõneainet, ja olles paar-kolm tundi vaielnud, puhkevad naerma:

„Pagan teab, mille pärast me vaidlema läksime! Alustasime Iidamast ja lõpetasime Aadamaga!"

„Aga kas mäletate, kuidas mina, teie ja doktor ratsa Šestovos käisime?" kõneles Ivan Alekseitš Veerale, kui nad metsale lähenesid. „Me kohtasime tookord veel totakat. Ma andsin talle viiekopikalise, tema aga lõi kolm korda risti ette ja viskas minu viielise rukkisse. Issake, ma viin endaga kaasa nii palju muljeid, et kui neid oleks võimalik kompaktseks massiks koguda, siis saaks tubli tüki kulda! Ma ei mõista, mispärast targad ning arusaajad inimesed tunglevad pealinnades ja ei tule siia. Kas siis Nevskil ja suurtes rõsketes majades on rohkem avarust ja tõde kui siin? Tõtt öelda, mulle on need möbleeritud toad, keldrist katuseni täis kunstnikke, õpetlasi ja ajakirjanikke, alati tundunud eelarvamusena."

Kahekümne sammu kaugusel metsast viis tee üle väikese kitsa sillakese, mille igas nurgas oli tulp. See

sild oli Kuznetsovidele ja nende külalistele õhtuste jalutuskäikude ajal alati väikeseks peatuskohaks. Siit võisid, kes soovisid, narritada metsakaja ja siit oli näha kuidas tee kadus mustendava metsasihi vahele.

„Noh, ongi sillake!" ütles Ognjov. „Siit tuleb teil tagasi pöörata..."

Veera peatus ja tõmbas hinge.

„Istume," ütles ta ühele tulbale istudes. „Ärasõidu eel, kui hüvasti jäetakse, võtavad kõik tavaliselt istet."

Ognjov seadis end tema kõrvale istuma oma raamatupambule ja jätkas kõnelemist. Veera hingas käimise tõttu raskelt ja vaatas mitte Ivan Alekseitšile, vaid kuhugi kõrvale, nii et too ei näinud tema nägu.

„Ja äkki me juhtume kümne aasta pärast kokku," kõneles Ognjov. „Millised me siis oleme? Teie olete siis juba auväärne perekonnaema, mina aga neljakümne tuhande kogumiku paksuse, auväärse, mitte kellelegi vajaliku statistiliste tööde kogu autor. Juhtume kokku ja tuletame minevikku meelde... Nüüd me tajume olevikku, ta täidab meid ja erutab, siis aga, kohtumisel, me ei mäleta enam ei kuupäeva, ei kuud ega isegi aastat, millal me viimast korda sellel sillakesel koos olime. Teie arvatavasti muutute... Kuulge, kas te muutute?"

Veera võpatas ja pööras näo Ognjovi poole.

„Mis?" küsis ta.

„Ma küsisin teilt praegu midagi..."

„Andestage, ma ei kuulnud, mis te rääkisite."

Alles nüüd märkas Ognjov Veeras muutust. Neiu oli kahvatu, hingeldas ja ta hingamise värin kandus edasi kätele, huultele ning peale ja soengust oli tunginud laubale mitte üks kihar, nagu harilikult, vaid kaks... Ta näis hoiduvat otse silma vaatamast, ja püüdes varjata oma erutust, kohendas kord kleidikaelust, mis just nagu oleks tema kaela sooninud, kord tõmbas punast rätti ühelt õlalt teisele...

„Teil on vist külm," ütles Ognjov. „Udus istuda pole päris tervislik. Ma saadan teid õige nah haus[1]."

Veera vaikis.

---

[1] Koju (saksa k. *nach Hause*).

„Mis teiega on?" naeratas Ivan Alekseitš. „Te vaikite ega vasta küsimustele. Kas te olete haige või pahane? Ah?"

Veera surus peopesa tugevasti Ognjovi poole pööratud põse vastu ja tõmbas otsekohe järsult eemale.

„Kohutav olukord . . ." sosistas ta tugeva valu ilmel. „Kohutav!"

„Mille poolest ta siis kohutav on?" küsis Ognjov õlgu kehitades ja oma imestust varjamata. „Milles asi seisab?"

Ikka veel raskelt hingates ja õlgade tõmmeldes pööras Veera talle selja, vaatas poole minuti kestel taevasse ja ütles:

„Ma pean teiega kõnelema, Ivan Alekseitš . . ."

„Ma kuulan."

„Teile võib-olla paistab see veider . . . te imestate, kuid mulle on ükspuha . . ."

Ognjov kehitas veel kord õlgu ja valmistus kuulama.

„Vaat mis . . ." alustas Veerake pead kallutades ja räti tupsukest sõrmitsedes. „Näete, ma tahtsin teile . . . seda öelda . . . Teile paistab see veider ja . . . rumal, kuid ma . . . ma ei suuda enam."

Veera jutt muutus segaseks pominaks ja katkes äkki nutuga. Neiu kattis näo rätiga, laskus veel enam kummargile ja puhkes kibedasti nutma. Ivan Alekseitš köhatas kohmetult ja vaatas hämmastuses, teadmata, mida öelda või teha, lootusetult enda ümber. Harjumatuse tõttu nutu ja pisaratega hakkasid tal endal silmad kipitama.

„Noh, seda nüüd veel!" pomises ta hämmeldunult. „Veera Gavrilovna, milleks see ometi? Kullake, kas . . . kas te olete haige? Või solvas teid keegi? Te ütelge, võib-olla ma . . . saan aidata . . ."

Kui Ognjov neiut rahustada püüdes lubas endal eemaldada ettevaatlikult ta käed näo juurest, naeratas Veera talle läbi pisarate vastu ja lausus:

„Ma . . . ma armastan teid!"

Need lihtsad ning tavalised sõnad olid öeldud lihtsal inimlikul keelel, kuid Ognjov pöördus suures hämmelduses Veerast ära, tõusis püsti ja tundis hämmelduse järel kohkumist.

Nukrus, soojus ja sentimentaalne meeleolu, mida talle olid sisendanud lahkumine ja nalivka, kadusid äkki, andes maad teravale, ebameeldivale piinlikkusetundele. Ta kõõritas Veera poole, justkui oleks tal hing sees ringi pöördunud, ja nüüd, mil neiu oli oma armuavaldusega heitnud endalt ligipääsmatuse, mis nii väga ehib naist, näis ta Ivan Alekseitšile otsekui kasvult lühemana, lihtsamana, tumedamana.

„Mis see siis on?" kohkus Ognjov endamisi. „Kuid mina ju . . . armastan teda, või mitte? Vaat kus on probleem!"

Veera aga hingas nüüd, kus kõige tähtsam ja raskem oli lõpuks öeldud, juba kergelt ning vabalt. Ka tema tõusis püsti ja hakkas Ivan Alekseitšile otse näkku vaadates kõnelema kiiresti, tagasihoidmatult ning õhinal.

Samuti nagu äkki ehmatatud inimene ei suuda hiljem meelde tuletada teda jahmatama pannud katastroofi helide järjekorda, nii ei mäleta ka Ognjov Veera sõnu ja lauseid. Tal on meeles ainult Veera jutu sisu, neiu ise ja see tunne, mida temas tekitas ta jutt. Ta mäletab otsekui lämmatatud, erutusest pisut kähisevat häält ja ebatavalist muusikat ning kirglikkust intonatsioonides. Nuttes, naerdes, pisarate sätendades ripsmeil kõneles neiu talle, et juba esimestest tutvusepäevadest hämmastas Ognjov teda oma originaalsusega, mõistusega, heade tarkade silmadega, oma eluülesannete ja sihtidega, et ta armus Ivan Alekseitšisse kirglikult, meeletult ning sügavalt; et kui ta vahel suvel aiast majja astus ja nägi esikus noormehe peleriini või kuulis kaugelt tema häält, siis tundis ta oma südames külmajuga, õnne eelaimust; isegi tühised Ognjovi naljad panid teda naerma, igas noormehe vihiku numbris nägi ta midagi haruldaselt arukat ning grandioosset, tema pahklik kepp paistis neiule puudest kaunimana.

Niihästi mets, udutombud kui ka mustad kraavid tee kõrval näisid olevat teda kuulates vaikseks jäänud, Ognjovi hinges aga toimus midagi inetut ning kummalist . . . Armuavaldust tehes oli Veera kütkestavalt kena, ta kõneles ilusasti ning kirglikult, kuid Ognjov

ei tundnud naudingut ega elustavat rõõmu, nagu ta oleks tahtnud, vaid ainult kaastunnet Veera suhtes, valu ja kahetsust, et tema pärast kannatab hea inimene. Jumal seda teab, kas temas hakkas kõnelema ta raamatulik mõistus või andis end tunda võitmatu harjumus objektiivne olla, mis nii sageli segab inimeste elu, kuid Veera vaimustused ja kannatused tundusid talle läägetena, ebatõsistena, ja samal ajal sosistasid ta tunded pahandatult, et kõik, mis ta nüüd näeb ja kuuleb, on looduse ja isikliku õnne seisukohast tõsisem kui igasugused statistikad, raamatud ja tõed... Ja ta tigetses ning süüdistas end, ehkki ei mõistnud, milles nimelt seisab tema süü.

Lisaks ebamugavusele ei olnud tal aimugi, mida ta peaks ütlema, kuid kõnelda oli tarvis. Öelda lausa, et „ma ei armasta teid", käis tal üle jõu, kuid öelda „jah" ta ei saanud, sest kuidas ta ka ei otsinud, ta ei leidnud oma hinges sädemekestki...

Ta vaikis, Veera aga kõneles vahepeal, et tema jaoks pole olemas suuremat õnne, kui näha Ivan Alekseitšit, minna tema järel, kas või praegu, kuhu see soovib, olla tema naine ja abiline, et kui Ivan Alekseitš lahkub temast, siis ta sureb igatsusest...

„Ma ei või siia jääda!" ütles Veera käsi ringutades. „Mulle on vastumeelseks muutunud niihästi kodu kui ka see mets ja õhk. Ma ei talu alalist rahu ja sihitut elu, ei talu meie ilmetuid ning kahvatuid inimesi, kes kõik sarnanevad üksteisega nagu veetilgad! Kõik nad on südamlikud ja lahked, sest nende kõht on täis, nad ei kannata, ei võitle... Mina aga tahan pääseda just nimelt suurtesse rõsketesse majadesse, kus kannatatakse kibestunuina tööst ja puudusest..."

Ka see tundus Ognjovile läägena ning ebatõsisena. Kui Veera lõpetas, ei teadnud ta ikka veel, mida ütelda, ent vaikida ei võinud, ja ta pomises:

„Ma olen väga tänulik teile, Veera Gavrilovna, ehkki tunnen, et pole millegagi ära teeninud niisugust... tundmust... teie poolt. Teiseks pean ma kui aus inimene ütlema, et... õnn põhineb tasakaalul, see tähendab, kui mõlemad pooled... armastavad ühtemoodi..."

Kuid otsekohe tundis Ognjov häbi oma pomina pärast ja vaikis. Ta tundis, et tema nägu oli sel ajal rumal, süüdlane, labane, et see oli pinevil ja ebasiiras... Veera mõistis nähtavasti lugeda tema näolt tõtt, sest ta muutus järsku tõsiseks, kahvatas ja langetas pea.

„Te vabandage mind," pomises Ognjov suutmata vaikimist taluda. „Ma austan teid niivõrd, et... mul on valus!"

Veera pöördus järsult ja hakkas kiiresti mõisa poole tagasi minema. Ognjov järgnes talle.

„Ei, pole tarvis!" ütles Veera, talle käega viibates. „Ärge tulge, ma lähen ise..."

„Ei, ikkagi... ei või saatmata jätta..."

Mida Ognjov ka ei rääkinud, iga viimane kui sõna tundus talle vastikuna ning labasena. Süütunne kasvas temas iga sammuga. Ta oli endale vihane, pigistas käsi rusikasse ja kirus oma külmust ning oskamatust naisi kohelda. Püüdes end tagant õhutada, silmitses ta Veerakese kaunist kehakuju, tema palmikut ja jälgi, mida jätsid tolmusele teele ta väikesed jalad, tuletas meelde tema sõnu ja pisaraid, ent kõik see ainult pani heldima, kuid ei ergutanud ta hinge.

„Ah, ei saa ju ometi vägisi armastama hakata!" veenis ta end ja mõtles samal ajal: „Millal ma siis armun mitte-vägisi? Ma olen ju juba ligi kolmekümnene! Veerast paremaid naisi pole ma iial kohanud ega kohtagi... Oo, koeravanadus! Vanadus kolmekümneaastasena!"

Veera sammus tema ees üha kiiremini, tagasi vaatamata, pea longus. Ognjovile näis, et neiu oli mure tõttu kõhnunud, õlgadest kitsamaks muutunud...

„Kujutlen, mis nüüd ta hinges toimub!" mõtles Ognjov, Veera seljale vaadates. „Küllap vist on niihästi häbi kui ka valus, nii et tahaks surra! Issake, selles kõiges on nii palju elu, poeesiat, mõtet, et kivigi oleks liigutatud, aga mina... mina olen rumal ja juhm!"

Aiavärava juures vaatas Veera talle vilksamisi otsa ja ruttas kummargile laskudes ning end rätikusse mähkides kiiresti alleed mööda edasi.

Ivan Alekseitš jäi üksi. Metsa poole tagasi minnes sammus ta aeglaselt, peatus alatasa, ja kui ta pilku aiavärava poole heitis, paistis kogu ta olekust, nagu ei usuks ta ennast. Ta otsis silmadega teelt Veera jalgade jälgi ja ei uskunud, et neiu, kes talle nii väga meeldis, oli talle nüüdsama armastust avaldanud ja et tema oli nii kohmakalt ning jämedalt talle „ära öelnud"! Esimest korda elus tuli tal kogemuse najal veenduda, kui vähe oleneb inimene oma heast tahtest, ja kogeda enda nahal korraliku ning südamliku inimese olukorda, kes on tahtmatult tekitanud oma ligimesele julmi, teenimatuid kannatusi.

Südametunnistus piinas teda, ja kui Veera kadus ta silmist, hakkas talle tunduma, et ta on kaotanud midagi väga kallist ning lähedast, mida ta enam ei leia. Ta tundis, et ühes Veeraga libises tal käest osa tema noorusest ja et minutid, mis ta nii viljatult läbi elas, ei kordu enam.

Sillakeseni jõudes peatus ta ja jäi mõttesse. Ta tahtis leida oma kummalise külmuse põhjust. Et see asus mitte väljaspool, vaid temas eneses, oli talle selge. Ta tunnistas enesele siiralt, et see polnud mõistuslik külmus, millega targad inimesed nii sageli kiitlevad, mitte egoistliku lollpea külmus, vaid lihtsalt hinge jõuetus, võimetus ilu sügavaks tajumiseks, varane vanadus, mille on põhjustanud kasvatus, hoolimatu võitlus leivatüki pärast, perekonnata numbritoa-elu.

Sillakeselt läks ta pikkamisi, otsekui vastu tahtmist metsa. Siin, kus mustas tihedas pimeduses paistsid siinseal eredad kuuvalguse laigud, kus ta ei tajunud midagi muud peale oma mõtete, tekkis tal kirglik soov kaotatut tagasi saada.

Ja Ivan Alekseitš mäletab, et ta läks jälle tagasi. Ergutades end mälestustega, kujutledes vägisi Veerat, sammus ta kiiresti aia poole. Teel ja aias polnud enam udu, ja selge kuu vaatas taevast otsekui pestuna, ainult idakaar näis udune ning sünge . . . Ognjov mäletab oma ettevaatlikke samme, pimedaid aknaid, heliotroopide ja reseedade kanget lõhna. Tuttav Kaaro astus sõbralikult saba liputades tema juurde ja nuusutas ta kätt . . . See oli ainus elusolend, kes nägi, kuidas ta

paar korda ümber maja kõndis, Veera pimeda akna juures seisatas, siis käega lõi ja sügavalt ohates aiast lahkus.

Tunni aja pärast oli ta juba linnakeses, ja najatades kehaga ning õhetava näoga vastu sissesõiduhoovi väravat, kloppis roidununa ning rusutuna koputiga. Kuskil linnakeses haukus poolunes koer ja otsekui vastuseks Ognjovi koputamisele kostis kiriku juurest malm-lokulaua helin . . .

„Hulgud öösiti ringi . . ." torises pikas, justkui naiste öösärgis vanausulisest peremees talle väravat avades. „Hulkumise asemel võiksid parem jumalat paluda."

Oma tuppa jõudes laskus Ivan Alekseitš voodile ja vahtis kaua-kaua tulele, raputas siis pead ja asus asju kokku pakkima . . .

1887

Paastu eel

„Pavel Vassiljitš!" äratab Pelageja Ivanovna oma meest. „Pavel Vassiljitš, ae! Kui sa läheksid ja õpetaksid natuke Stjopat, — ta istub raamatu juures ja nutab. Jälle on midagi, millest ta aru ei saa!"

Pavel Vassiljitš tõuseb, teeb haigutava suu kohale ristimärgi ja sõnab leebelt:

„Otsekohe, kullake!"

Tema kõrval magav kass ajab end kah püsti, sirutab saba, kisub selga küüru ja vidutab silmi. Vaikus... On kuulda, kuidas tapeedi taga jooksevad hiired. Pavel Vassiljitš paneb saapad jalga, hommikumantli selga ja läheb uneroidumuses ning tusasena magamistoast söögituppa. Tema ilmumisel kargab teine kass, kes aknal kalasülti nuusutas, aknalt põrandale ja peidab end kapi taha.

„Sind vist paluti nuuskida!" pahandab Pavel Vassiljitš kala ajalehepaberiga kinni kattes. „Siga oled sa nüüd, aga mitte kass..."

Söögitoast viib uks lastetuppa. Siin, plekilise, sügavate kriimustustega laua ääres, istub Stjopa, jonnaka näoilmega ja äranutetud silmadega teise klassi gümnasist. Põlved peaaegu lõua alla tõmmatud, kätega nende ümbert kinni hoides kõigub ta nagu hiina puuslik ja vahib tigedalt ülesannetekogusse.

„Õpid?" küsib Pavel Vassiljitš laua juures istet võttes ja haigutades. „Nii-nii, vennike... On lõbutsetud, magatud, pliine söödud, homme aga algab paastumine, patukahetsus, ja olge lahked — jälle tööle. Igal asjal on oma piirid. Miks su silmad on nutused? Tuupimine

teeb liiga? Teadagi, pannkookide järel on vastik end teadustega toita. Nõndaks see asi on."

„Mis sa seal last pilkad?" hüüab Pelageja Ivanovna teisest toast. „Pilkamise asemel parem näitaksid! Ta saab ju homme jälle ühe, issanda vits!"

„Millest sa aru ei saa?" küsib Pavel Vassiljitš Stjopalt.

„Näe see... murdude jagamine!" vastab too tigedalt. „Murru jagamine murruga..."

„Hm... veidrik! Mis siin siis on? Siin polegi millestki aru saada. Tuubi reegel pähe, ja ongi kõik... Et murdu jagada murruga, selleks tuleb esimese murru lugejat korrutada teise murru nimetajaga ja see on siis jagatise lugeja. Noh, ja seejärel esimese murru nimetajat..."

„Seda ma tean ilma teietagi!" katkestab teda Stjopa, pähklikoort laualt minema nipsates. „Te näidake mulle tõestust!"

„Tõestust? Hästi, anna pliiats. Kuula. Oletame, et meil on tarvis seitse kaheksandikku jagada kahe viiendikuga. Nõndaks. Mehaanika seisab siin selles, sa mu vennike, et on vaja need murrud teineteisega jagada... Kas teemasin on üles pandud?"

„Ei tea."

„Aeg oleks juba teed juua. Kell on kaheksa peal... Noh, nüüd kuula. Arutleme nõndaviisi. Oletame, et meil on tarvis jagada seitse kaheksandikku mitte kahe viiendikuga, vaid kahega, see tähendab, ainult lugejaga. Jagame. Palju saame?"

„Seitse kuueteistkümnendikku."

„Nii. Tubli poiss. Noh, vigur on selles, sa mu vennike, et meie... et niisiis, kui meie jagasime kahega, siis... Oota, ma läksin ise segi. Mäletan, meil oli gümnaasiumis aritmeetikaõpetajaks Sigismund Urbanõtš, poolakas. Tema läks vahel iga tund segi. Hakkab teoreemi tõestama, läheb segi, punastab ja pistab klassi mööda jooksma, justkui torgiks keegi teda naaskliga selga, siis nuuskab korda viis nina ja puhkeb nutma. Kuid meie, tead, olime suuremeelsed, tegime näo, nagu ei märkakski. „Mis teil on, Sigismund Urbanõtš?" küsime. „Kas teil hambad valutavad?" Ja

mõtle ometi, terve klass koosnes võllaroogadest, uljaspeadest, kuid, mõistad sa, olime suuremeelsed! Niisuguseid väikseid, nagu sina, minu ajal ei olnud, kõik olid kolaskid, sihukesed loikamid, üks pikem kui teine. Näiteks meil oli kolmandas klassis Mamahhin: jumaluke, missugune mürakas! Mõistad sa, süllapikkune volask, kui kõnnib, siis põrand vappub, kui tõmbab rusikaga mööda selga — hing lendab välja! Mitte ainult meie, vaid isegi õpetajad kartsid teda. Niisiis kord seesama Mamahhin . . ."

Ukse tagant kostavad Pelageja Ivanovna sammud. Pavel Vassiljitš pilgutab ukse poole silma ja sosistab:

„Ema tuleb. Hakkame tööle. Noh, niisiis, sa mu vennike," kõrgendab ta häält, „seda murdu on tarvis kornike," kõrgendab ta häält, „seda murdu on tarvis korrutada sellega. Noh, selleks aga on tarvis esimese murru lugejat kor . . ."

„Tulge teed jooma!" hüüab Pelageja Ivanovna.

Pavel Vassiljitš ja ta poeg jätavad aritmeetika sinnapaika ning lähevad teed jooma. Söögitoas istub juba Pelageja Ivanovna ja tema seltsis tädike, kes alati vaikib, ja teine tädike, kurttumm, ja eideke Markovna — ämmaemand, kes Stjopat vastu võttis. Teemasin susiseb ja ajab auru, millest lakke langevad suured lainelised varjud. Esikust tulevad kassid, sabad püsti, unised, melanhoolsed . . .

„Joo moosiga, Markovna," pöördub Pelageja Ivanovna ämmaemanda poole. „Homme on suur paast, söö endal täna isu täis!"

Markovna võtab lusikatäie moosi, tõstab kõheldes, otsekui püssirohtu, suu juurde, kõõritab Pavel Vassiljitši poole ja sööb. Otsekohe tõmbub ta nägu magusale muigele, niisama magusale nagu moos.

„Moos on üpris hea," ütleb ta. „Kas teie, emake Pelageja Ivanovna, suvatsesite ise keeta?"

„Ise. Kes siis muu? Ma teen kõik ise. Stjopake, ega ma sulle liiga lahja tee ei valanud? Ah, sa jõid juba ära! Anna, mu inglike, ma valan sulle veel."

„Niisiis seesama Mamahhin, sa mu vennike," jätkab Pavel Vassiljitš poja poole pöördudes, „ei sallinud silmaotsaski prantsuse keele õpetajat. „Mina," karjub

ta, „olen aadlik ja ei luba, et prantslane on minule ülemaks! Meie peksime kaheteistkümnendal aastal prantslasi!" Noh, talle muidugi mõista anti kere peale . . . kõ-vasti anti! Tema aga kargab vahel, kui märkab, et talle tahetakse kere peale anda, vupsti! aknast välja, ja ongi kadunud! Pärast ei näita viis-kuus päeva oma nägu gümnaasiumis. Ema tuleb direktori juurde ja palub jumala nimel: „Härra direktor, olge nii hea, otsige minu Miška üles, andke talle lurjusele naha peale!" Direktor aga vastab talle: „Taevake, armuline proua, meil ei saa viis uksehoidjat temaga hakkama!" "

„Issake, et niisugused röövlid ka maailma sünnivad!" sosistab Pelageja Ivanovna, kohkunult mehele otsa vahtides. „Mis küll pidi vaene ema tundma!"

Kõik vaikivad. Stjopa haigutab valjusti ja silmitseb teekannul hiinlast, keda ta on juba tuhat korda näinud. Mõlemad tädikesed ja Markovna rüübivad ettevaatlikult teed alustassilt. Toas on vaikne ja köetud ahju tõttu lämmatavalt palav . . . Nägudel ja liigutustes avaldub laiskus, küllastus, sest kõht on kõvasti täis, aga süüa on ikkagi tarvis. Teemasin, tassid ja laudlina koristatakse ära, pere aga istub ikka veel laua ääres . . . Pelageja Ivanovna kargab ühtelugu püsti ja jookseb, hirmuilme näol, kööki, et seal köögitüdrukuga õhtusöögi asjas rääkida. Mõlemad tädikesed istuvad endises poosis, liikumatult, käed rinnale kokku pandud, ja tukuvad, aeg-ajalt oma tinaste silmadega lambi poole vaadates. Markovna luksub iga minut ja küsib:

„Ei tea, mispärast ma luksun? Poleks nagu midagi niisugust söönud . . . ja justkui mitte ka joonud . . . Hõkk!"

Pavel Vassiljitš ja Stjopa istuvad kõrvuti, peaga teineteise vastu puutudes, ja vaatlevad laua kohale kummardudes 1878. aasta „Niiva't".

„ „Leonardo da Vinci mälestussammas Viktor Emanueli galerii ees Milaanos." Tskae . . . Justkui võiduvärav . . . Kavaler daamiga . . . Ja seal kaugel tillukesed inimesed . . ."

„See mees on meie gümnasist Niskubini moodi," ütleb Stjopa.

„Pööra lehte . . . „Toakärbse imemisnõel läbi mikroskoobi vaadatuna." Säh sulle nõel! No on aga kärbes! Mis veel siis, vennas, kui lutikat mikroskoobi all vaadata! Uh, kui jälk!"

Vanaaegne kell saalis mitte ei löö, vaid köhib kähedalt, otsekui külmetununa, täpselt kümme korda. Söögituppa tuleb köögitüdruk Anna ja — potsti! peremehe jalgade ette.

„Andestage, jumala nimel, Pavel Vassiljitš!" lausub ta näost punasena üles tõustes.

„Anna ka sina, jumala nimel, mulle andeks," vastab Pavel Vassiljitš ükskõikselt.

Anna astub samal kombel teiste perekonnaliikmete juurde, prantsatab nende ette põlvili ja palub andestust. Ta jätab vahele ainult Markovna, keda ta kui mitte-suursugust ei pea austuse väärilise.

Veel pool tundi möödub vaikuses ja rahus . . . „Niiva" lebab juba diivanil ja Pavel Vassiljitš, sõrm püsti, loeb peast ladinakeelseid värsse, mida ta on kunagi lapsepõlves õppinud. Stjopa vaatab tema laulatussõrmusega sõrme, kuulab arusaamatut juttu ja tukub, hõõrub rusikatega silmi, need aga vajuvad tal üha enam kinni.

„Ma lähen magama . . ." ütleb ta ringutades ja haigutades.

„Mis? Magama?" küsib Pelageja Ivanovna. „Aga enne paastu viimast korda lihatoitu süüa?"

„Ma ei taha."

„Oled sa arust ära või?" kohkub emake. „Kuidas siis võib enne paastu jätta lihatoidu viimast korda söömata? Kogu paastu ajal ei anta sulle ju piima- ega lihatoitu!"

Ka Pavel Vassiljitš kohkub.

„Jaa, jaa, vennas," ütleb ta, „Seitse nädalat ei anna ema piima- ega lihatoitu. Nii ei või, on tarvis viimast korda lihatoitu süüa."

„Ah, aga mina tahan magada!" jonnib Stjopa.

„Sel juhul katke kiiresti laud!" hüüab Pavel Vassiljitš ärevalt. „Anna, mis sa konutad seal, tobu? Tule kähku lauda katma!"

Pelageja Ivanovna lööb käsi kokku ja jookseb kööki niisuguse näoga, justkui oleks tulekahju majas.

„Rutem! Rutem!" kajab üle kogu maja. „Stjopake tahab magada! Anna! Ah sa mu jumal, mis see siis on? Rutem!"

Viie minuti pärast on laud juba kaetud. Kassid tulevad jälle, sabad püsti, selga küüru kiskudes ja ringutades söögituppa . . . Pere hakkab õhtust sööma. Süüa ei taha keegi, kõigil on kõht ülearu täis, kuid ikkagi peab sööma.

1887

Kodus

„Grigorjevite juurest käidi mingi raamatu järel, kuid ma ütlesin, et teid pole kodus. Postiljon tõi ajalehed ja kaks kirja. Muide, Jevgeni Petrovitš, ma paluksin teid pöörata tähelepanu Serjožale. Täna ja üleeile märkasin ma, et ta suitsetab. Kui ma hakkasin teda hurjutama, toppis ta oma tavalise kombe järgi kõrvad kinni ja pistis valjusti laulma, et minu häält summutada."

Jevgeni Petrovitš Bõkovski, ringkonnakohtu prokurör, kes oli äsja istungilt koju jõudnud ja kabinetis endal kindaid käest võttis, vaatas ettekannet tegevale lastepreilile otsa ja puhkes naerma.

„Serjoža suitsetab..." lausus ta õlgu kehitades. „Kujutlen seda põngerjat paberossiga! Kui vana ta õieti on?"

„Seitsme aastane. Teile ei näi see tõsisena, kuid tema eas kujutab suitsetamine enesest kahjulikku ning halba harjumust, halbu harjumusi aga tuleb välja juurida kohe alguses."

„Täiesti õigus. Aga kust ta saab tubakat?"

„Teie lauasahtlist."

„Jaa? Sel juhul saatke ta minu juurde."

Lastepreili lahkumise järel istus Bõkovski kirjutuslaua ette tugitooli, sulges silmad ja hakkas mõtlema. Kujutluses nägi ta oma Serjožat millegipärast tohutu suure, arssinapikkuse paberossiga, tubakasuitsu pilvedes, ja see karikatuur pani teda muigama. Samal ajal kutsus lastepreili tõsine, murelik nägu temas esile mälestuse ammu möödunud, pooleldi unustatud ajast, millal suitsetamine koolis ja lastetoas sisendas pedagoogidele ja vanematele kummalist, mitte täiesti aru-

saadavat õudust. See oli just nimelt õudus. Lapsi nüpeldati armutult, heideti gümnaasiumist välja, rikuti nende elu, ehkki mitte keegi pedagoogidest ega isadest ei teadnud, milles nimelt seisab suitsetamise kahjulikkus ning kuritegelikkus. Koguni väga targad inimesed ei kõhelnud võitlemast pahega, millest nad aru ei saanud. Jevgeni Petrovitšile meenus oma gümnaasiumidirektor, väga haritud ning heasüdamlik vanahärra, kes gümnasisti suitsetamas tabades kohkus nii väga, et kahvatas näost, kutsus viivitamata kokku erakorralise pedagoogikanõukogu ja otsustas süüdlase välja heita. Niisugune on vist juba ühiselu seadus: mida arusaamatum on pahe, seda ägedamalt ning karmimalt selle vastu võideldakse.

Prokurörile meenus paar-kolm väljaheidetut, nende edaspidine elu, ja ta pidi tahtmatult mõtlema sellele, et karistus teeb sageli hoopis rohkem kurja kui kuritegu ise. Elav organism omab võimet kiiresti kohaneda ja harjuda igasuguse atmosfääriga, muidu peaks inimene iga hetk tundma, kui arutu aluspõhi on sageli tema arukal tegevusel ja kui vähe on veel selget äratundmist ning kindlust isegi sellistes vastutusrikastes, oma tagajärgedelt kohutavais tegevustes, nagu seda on pedagoogiline, juriidiline ja kirjanduslik tegevus...

Ja selletaolised mõtted, kerged ning laialivalguvad, millised ilmuvad ainult väsinud, puhkavasse ajusse, hakkasid Jevgeni Petrovitši peas ringi käima. Nad ilmuvad teadmata kust ja milleks, püsivad peas natuke aega ja tundub, et nad roomavad aju pealispinnal, sügavusse tungimata. Inimestele, kes peavad tervete tundide ja isegi päevade kaupa mõtlema kroonulikult, ühes suunas, on seesugused vabad, kodused mõtted omamoodi mugavus, meeldiv mõnu.

Kell oli üheksa õhtul. Ülal, teisel korral, käis keegi nurgast nurka ja veel kõrgemal, kolmandal korral, mängiti neljal käel heliredeleid. Inimese sammumine, kes närvilise kõnnaku järgi otsustades vaevarikkalt mõtles millegi üle või kannatas hambavalu, ja monotoonsed heliredelid lisasid õhtu vaikusele midagi unist, laiskadeks mõteteks häälestavat. Kaks tuba kaugemal, lastetoas, kõnelesid lastepreili ja Serjoža.

„Ii-sa tuli!" laulis poisike. „Isa tu-li! Ii! sa! sa!"

„*Votre père vous appelle, allez vite!* [1]" hüüdis lastepreili, piiksatades nagu ehmunud lind. „Teiega räägitakse!"

„Aga mis ma talle ütlen?" mõtles Jevgeni Petrovitš.

Kuid enne kui ta jõudis midagi valmis mõtelda, astus juba kabinetti tema poeg Serjoža, seitsmeaastane poisike. See oli inimene, kelles ainult riietuse järgi võis taibata tema sugu: kõhetu, valge näoga, habras ... Ta oli kehalt lõtv nagu lavataim ja kõik temas tundus olevat ebatavaliselt õrn ning pehme: liigutused, käharad juuksed, pilk ja sametkuueke.

„Tere, isa!" ütles ta pehmel häälel, isale sülle ronides ja teda kiiresti kaelale suudeldes. „Sa kutsusid mind?"

„Lubage, lubage, Sergei Jevgenitš," vastas prokurör teda endast eemaldades. „Enne kui suudlema hakata, on tarvis meil teineteisega kõnelda, ja tõsiselt kõnelda ... Ma olen sinu peale pahane ja ei armasta sind enam. Nõnda siis teagi, vennas: ma ei armasta sind ja sa pole minu poeg ... Jah."

Serjoža vaatas isale teraselt otsa, seejärel pööras pilgu lauale ja kehitas õlgu.

„Mis ma siis olen sulle teinud?" küsis ta nõutult, pilgutades silmi. „Ma ei käinud täna kordagi sinu kabinetis ega puutunud midagi."

„Praegu kaebas Natalja Semjonovna mulle, et sa suitsetad ... On see tõsi? Kas sa suitsetad?"

„Jah, ükskord suitsetasin ... See on õigus! ..."

„Näed nüüd, sa veel valetadki lisaks," ütles prokurör kulmu kortsutades ja sellega oma naeratust varjates. „Natalja Semjonovna on sind kaks korda suitsetamas näinud. Tähendab, sind on paljastatud kolmes halvas teos: sa suitsetad, võtad laualaekast võõrast tubakat ja valetad. Kolm süütegu!"

„Ah jaa-a!" tuli Serjožale meelde ja ta silmad naeratasid. „See on õigus, õigus! Ma suitsetasin kaks korda: täna ja ükskord varem."

[1] Teie isa kutsub teid, minge kiiresti (prantsuse k.).

„Noh, näed, tähendab mitte üks kord, vaid kaks korda ... Ma pole sinuga sugugi, mitte sugugi rahul! Varem olid sa hea poiss, kuid nüüd, nagu ma näen, oled ülekäte läinud ja halvaks muutunud."

Jevgeni Petrovitš kohendas Serjožal kraed ja mõtles:

„Mis talle veel ütelda?"

„Jah, see on paha," jätkas ta. „Seda ma sinust ei oodanud. Esiteks, sul pole õigust võtta tubakat, mis ei kuulu sulle. Igal inimesel on õigus kasutada ainult oma isiklikku vara, kui ta aga võtab võõrast, siis ... on ta halb inimene! („Mitte seda ei räägi ma talle, mis vaja!" mõtles Jevgeni Petrovitš.) Näiteks Natalja Semjonovnal on kohver kleitidega. See on tema kohver, ja meie, see tähendab ei mina ega sina ei tohi seda puutuda, sest see pole meie oma. Eks ole tõsi? Sinul on hobused ja pildikesed ... Mina neid ju ei võta? Võib-olla ma tahaksingi neid võtta, kuid ... nad pole minu omad, vaid sinu!"

„Võta, kui tahad!" ütles Serjoža kulme kergitades. „Sina, isa, palun, ära häbene, võta! See kollane koerake, mis sul laual seisab, on minu oma, kuid ma ei ütle ju midagi ... Las seisab!"

„Sa ei saa minust aru," lausus Bõkovski. „Koerakese sa kinkisid mulle, nüüd on ta minu oma ja ma võin temaga teha, mis ma tahan. Kuid tubakat ma pole ju kinkinud sulle! Tubakas on minu oma! („Ma ei selgita talle õieti!" mõtles prokurör. „See pole see! Hoopiski mitte see!") Kui ma tahan suitsetada võõrast tubakat, siis pean kõigepealt luba küsima ..."

Laisalt lauset lause kõrvale lükkides ja lastekeelt järele aimates hakkas Bõkovski pojale selgitama, mis on omand. Serjoža vahtis ta rinnale ja kuulas tähelepanelikult (ta armastas õhtuti isaga vestelda), seejärel toetus küünarnukkidega lauaäärele ja asus oma lühinägelikke silmi vidutades vaatlema pabereid ja tindipotti. Tema pilk eksles mööda lauda ja peatus paberiliimi-pudelil.

„Isa, millest tehakse liimi?" küsis ta äkki, pudelit silmade juurde tõstes.

Bõkovski võttis tal pudeli käest, asetas oma kohale ja jätkas:

„Teiseks, sa suitsetad... See on väga paha! Kui mina suitsetan, siis sellest ei järeldu veel, et tohib suitsetada. Mina suitsetan ja tean, et see pole mõistlik, kirun ja ei salli ennast sellepärast... („Kaval pedagoog olen ma!" mõtles prokurör.) Tubakas kahjustab väga tervist ja see, kes suitsetab, sureb enneaegu. Aga eriti kahjulik on suitsetamine niisugustele väikestele, nagu sina oled. Sinu rind on nõrk, sa pole veel tugevaks saanud. Nõrkadel inimestel aga põhjustab tubakasuits tiisikust ja teisi haigusi. Näe, onu Ignati suri tiisikusse. Kui ta poleks suitsetanud, siis oleks ta võib-olla tänaseni elanud."

Serjoža silmitses mõtlikult lampi, puudutas sõrmega kuplit ja ohkas.

„Onu Ignati mängis hästi viiulit!" ütles ta. „Tema viiul on nüüd Grigorjevite käes!"

Serjoža toetus jälle küünarnukkidega lauaäärele ja jäi mõttesse. Tema kahvatul näol oli selline ilme, justkui kuulataks ta või jälgiks omaenese mõtete arengut. Kurbus ja midagi ehmatusetaolist tulid nähtavale tema suuris, mittepilkuvais silmis. Arvatavasti mõtles ta nüüd surmast, mis alles hiljuti võttis enda juurde tema ema ja onu Ignati. Surm viib teise ilma emad ja onud, nende lapsed ja viiulid aga jäävad maa peale. Surnud elavad taevas kuskil tähtede ligiduses ja vaatavad sealt maa peale. Kuidas jõuavad nad välja kannatada lahusolekut?

„Mis ma talle ütlen?" mõtles Jevgeni Petrovitš. „Ta ei kuula mind. Ilmsesti ta ei pea tähtsaks ei oma eksimusi ega minu argumente. Kuidas talle selgeks teha?"

Prokurör tõusis püsti ja hakkas kabinetti mööda edasi-tagasi käima.

„Varemalt, minu ajal, lahendati neid küsimusi märksa lihtsamini," arutles ta. „Igale jõnglasele, keda tabati suitsetamast, anti naha peale. Nõrgaloomulised ja arad jätsid tõepoolest suitsetamise maha, julgemad ja targemad aga hakkasid pärast nahatäit kandma tubakat saapasääres ja suitsetama kuuris. Kui ta kuurist kinni püüti ja talle jälle naha peale anti, läks ta suitsetama jõe äärde... ja nõnda edasi, kuni poiss suureks kasvas. Minu ema kinkis mulle alatasa raha ja kompvekke, et ma ei suitsetaks. Nüüd aga peetakse neid vahendeid väärituiks ning ebamoraalseiks. Toetudes loogikale, püüab nüüdisaegne pedagoog, et laps omandaks head alged mitte hirmu tõttu, mitte soovist välja paista või tasu saada, vaid teadlikult."

Sellal kui ta kõndis ja mõtles, ronis Serjoža jaluli laua kõrval olevale toolile ja hakkas joonistama. Et ta ei määriks tarvilikke pabereid ega puudutaks tinti, lebas laual pakk neljandikkaustas paberilehti, mis olid nimelt tema jaoks valmis lõigatud, ja sinine pliiats.

„Täna lõikus köögitüdruk kapsast peeneks ja lõikas endale sõrme," ütles Serjoža maja joonistades ja kulme liigutades. „Ta karjatas nõnda, et meie kõik kohkusime ja kööki jooksime. Kus rumal! Natalja Semjonovna käsib tal sõrme külma vette pista, tema aga imeb... Ja kuidas võib ta musta sõrme suhu võtta! Isa, see pole ju viisakas!"

Edasi jutustas ta, et lõunaajal käis õues leierkastimees tüdrukukesega, kes laulis ja tantsis muusika saatel.

„Temal on oma mõttekäik!" mõtles prokurör. „Temal on peas oma väike maailm ja tema teab omamoodi, mis on tähtis ja mis mitte. Et vallutada tema tähelepanu ja teadvust, selleks ei piisa tema keele järeleaimamisest, vaid on tarvis osata ka mõtelda tema kombel. Ta mõistaks mind väga hästi, kui mul tõepoolest oleks tubakast kahju, kui ma oleksin solvunud ja nutma hakkaksin... Seetõttu just ongi emad asendamatud lastekasvatamisel, et nad oskavad lastega koos tunda, nutta ja naerda... Loogika ja moraaliga aga ei tee mitte midagi ära. Noh, mida ma talle veel ütleksin? Mida?"

Ja Jevgeni Petrovitšile tundus veider ning naljakas, et tema, kogenud õigusteadlane, kes on pool eluaega end treeninud iga liiki tõkkeabinõude, hoiatuste ja karistuste kasutamises, täiesti segadusse sattus ega teadnud, mida poisile öelda.

„Kuule, anna mulle ausõna, et sa enam ei suitseta," ütles ta.

„A-au sõna!" pistis Serjoža laulma, tugevasti pliiatsile vajutades ja joonistuse kohale kummardudes. „A-au sõ-õna! Na! na!"

„Aga kas ta teab ka, mis tähendab ausõna?" küsis Bõkovski endalt. „Ei, ma olen halb kasvataja! Kui praegu keegi pedagoogidest või meie kohtuametnikest pilgu minu pähe heidaks, siis nimetaks ta mind kaltsuks ja kahtlustaks vist küll ülearuses targutamises... Ent koolis ja kohtus lahendatakse ju kõik need neetud küsimused hoopis lihtsamini kui kodus. Kodus on tegemist inimestega, keda sa meeletult armastad, armastus aga on nõudlik ja teeb küsimuse keerulisemaks. Kui see poiss poleks mu poeg, vaid õpilane või kohtualune, siis ma ei kardaks nii ja mu mõtted ei jookseks laiali!..."

Jevgeni Petrovitš istus laua juurde ja tõmbas enda poole ühe Serjoža joonistuse. Sellel joonistusel oli kujutatud vildaka katusega maja, suitsuga, mis siksakiliselt nagu välk kerkis korstnaist kuni paberi ääreni välja. Maja kõrval seisis sõdur punktidega silmade asemel ja täägiga, mis sarnanes number 4-ga.

„Inimene ei saa olla majast suurem," lausus prokurör. „Vaata: sul ulatub katus sõdurile õlani."

Serjoža kobis talle sülle ja niheles kaua aega, mugavamat asendit otsides.

„Ei, isa!" ütles ta oma joonistust vaadates. „Kui sa joonistad sõduri väikeselt, siis pole tal silmi näha."

Kas pidi talle vastu vaidlema? Igapäevaseist tähelepanekuist poja üle oli prokurör veendumusele jõudnud, et lastel on niisama kui metsinimestelgi omad, isesugused, täiskasvanuile arusaamatud kunstilised tõekspidamised ja nõuded. Tähelepanelikul vaatlemisel võis Serjoža täiskasvanule näida ebanormaalsena. Ta leidis olevat võimaliku ja aruka joonistada inimesi majast suurematena, anda pliiatsiga edasi peale esemete ka oma aistinguid. Nii kujutas ta orkestrihelisid sfääriliste, suitsjate laikudena, vilet — spiraalse niidi kujul... Tema arusaamise järgi oli heli lähedases kokkupuutes vormi ja värviga, nii et tähti üle värvides värvis ta L-hääliku alati kollaseks, M — punaseks, A — mustaks jne.

Joonistust kõrvale heites nihutas Serjoža end veel kord, võttis mugava asendi ja asus tegelema isa habemega. Algul silus ta seda hoolikalt, seejärel jaotas pooleks ja hakkas põskhabeme-kujuliseks kammima.

„Nüüd oled sa Ivan Stepanovitši moodi," pomises ta. „Aga nüüd kohe hakkad sarnanema... meie uksehoidjaga. Isa, miks uksehoidjad seisavad ukse juures? Et vargaid mitte sisse lasta?"

Prokurör tundis näol tema hingust, puutus ühtelugu põsega tema juuste vastu ja ta hingel hakkas soe ning mõnus, nii mõnus, otsekui ei lebaks ainult käed, vaid kogu ta hing Serjoža kuue sametil. Ta vaatas poisi suurtesse tumedatesse silmadesse ja talle tundus, et avaraist pupillidest vaatasid talle vastu ema, naine ja kõik, mida ta kunagi oli armastanud.

„Peksa siis nüüd teda..." mõtles ta. „Leiuta siis nüüd karistust! Ei maksa meil kasvatajateks tükkida. Varemalt olid inimesed lihtsad, mõtlesid vähem, seetõttu lahendasid ka küsimusi julgesti. Meie aga mõtleme liiga palju, loogika on meid ära rikkunud... Mida arenenum on inimene, mida rohkem ta kaalutleb ja peensustesse tungib, seda kõhklevam ning umbusklikum ta on ja seda kartlikumalt asub ta asja juurde. Tõepoolest, kui sügavamalt järele mõtelda, kui palju peab olema julgust ja usku enesesse, et hakata õpetama, kohut mõistma, paksu raamatut kirjutama..."

Kell lõi kümme.

„Noh, poiss, on aeg magama minna," ütles prokurör. „Soovi head ööd ja mine."

„Ei, isa," krimpsutas Serjoža nägu, „ma istun veel natuke. Jutusta mulle midagi! Jutusta muinasjuttu."

„Olgu, kuid pärast muinasjuttu — otsekohe magama."

Vabadel õhtutel oli Jevgeni Petrovitšil kombeks Serjožale muinasjutte jutustada. Nagu enamik asjalikke inimesi, ei teadnud ta peast ühtegi luuletust ega mäletanud ühtegi muinasjuttu, nii et ta pidi iga kord improviseerima. Tavaliselt alustas ta šablooniliselt: „Elas kord...", edasi kuhjas kokku igasugust süütut loba, ja jutustades algust, ei teadnud ta sugugi, milli-

seks kujunevad keskpaik ja lõpp. Pildid, isikud ja olukorrad valis ta hea õnne peale, improviseerides, sündmustik ja moraal aga kujunesid kuidagi iseenesest, jutustaja tahtest olenemata. Serjoža armastas väga selliseid improvisatsioone ja prokurör märkas, et mida tagasihoidlikumana ning lihtsamana kujunes välja sündmustik, seda tugevamini see mõjus poisile.

„Kuula," alustas ta silmi lae poole tõstes. „Elas kord kuskil maal vana, puruvana, pika halli habemega ja... ja sihukeste tohutute vurrudega kuningas. Noh nii, ta elas klaaspalees, mis sätendas ja säras päikese paistel nagu suur tükk puhast jääd. Palee aga, sa mu vennike, seisis määratu suures aias, kus kasvasid, tead, apelsinid... pirnid, murelid... õitsesid tulbid, roosid, maikellukesed, laulsid mitmevärvilised linnud... Jah... Puude otsas rippusid klaasist kellukesed, mis tuule puhudes helisesid nii õrnalt, et neid võis kauaks kuulama jääda. Klaas annab mahedamat ning õrnemat heli kui metall... Noh, mis siis veel? Aias kohisesid purskkaevud... Mäletad, sa nägid tädi Sonja suvila juures purskkaevu? Vaat just niisamasugused purskkaevud olid kuninga aias, ainult palju suuremad, ja veejuga ulatus kõige kõrgema papli ladvani."

Jevgeni Petrovitš mõtles pisut ja jätkas:

„Vanal kuningal oli üksainuke poeg ja kuningriigi pärija — niisamasugune väike poiss nagu sinagi. See oli hea poiss. Ta ei jonninud kunagi, heitis vara magama, ei puutunud midagi laual ja... ja oli üldse tubli poiss. Üksainus viga oli tal: ta suitsetas..."

Serjoža kuulas pinevalt ja vahtis silmi pilgutamata isale otsa. Prokurör jätkas ja mõtles: „Mis siis edasi?" Ta, nagu öeldakse, venitas ning nämmutas pikaltlaialt ja lõpetas nõnda:

„Suitsetamise tõttu haigestus kuningapoeg tiisikusse ja suri, kui ta oli kahekümne aastane. Nõder ning haiglane vanake jäi ilma igasuguse abita. Ei olnud kedagi, kes oleks riiki valitsenud ja paleed kaitsnud. Tulid vaenlased, surmasid vanakese, purustasid palee, ja nüüd pole aias enam ei mureleid, linde ega kellukesi... Nõndaks, vennas..."

Niisugune lõpp tundus Jevgeni Petrovitšile endale naeruväärsena ning naiivsena, kuid Serjožale avaldas muinasjutt tugevat mõju. Jälle tekkis ta silmadesse kurbus ja midagi ehmatusetaolist. Minuti jooksul vaatas ta mõtlikult tumedale aknale, võpatas siis ja lausus raugel häälel:

„Ma ei suitseta enam..."

Kui ta oli head ööd soovinud ja magama läinud, kõndis tema isa vaikselt nurgast nurka ja muheles.

„Võidakse öelda, et siin mõjus ilu, kunstiline vorm," mõtiskles ta. „Olgu nii, kuid see ei lohuta. Ikkagi pole see õige vahend... Miks peab moraali ja tõde serveerima mitte puhtal kujul, vaid lisanditega, tingimata suhkurdatult ja ülekullatult, nagu ravimpille? See pole normaalne... Võltsimine, pettus... vigurid..."

Talle tulid meelde vannutatud mehed, kellele on tingimata vaja „kõnet" pidada, publik, kes omandab ajalugu ainult bõliinade ja ajalooliste romaanide järgi, tema ise, kes ta elumõtet ammutas mitte jutlustest ja seadustest, vaid valmidest, romaanidest, luuletustest...

„Ravim peab olema magus, tõde ilus... Ja selle narruse võttis inimene omaks Aadama aegadest peale... Muide... võib-olla on see kõik loomulik ja nii peabki olema... Ons looduses vähe otstarbekohaseid pettusi ja illusioone..."

Ta asus tööle, ent laisad, kodused mõtted lükusid veel kaua ta peas ringi. Läbi lae ei kostnud enam heliredeleid, kuid teise korra elanik sammus ikka veel nurgast nurka...

1887

Loteriipilet

Ivan Dmitritš, keskpärane inimene, kes ühes perekonnaga elas aastas läbi tuhat kakssada rubla ja oli väga rahul oma saatusega, istus kord pärast õhtusööki diivanile ja asus ajalehte lugema.

„Ma unustasin täna lehte vaadata," ütles tema naine lauda koristades. „Vaata, kas seal pole vahest võitude tabelit."

„Jah on," vastas Ivan Dmitritš. „Aga kas sa pole oma piletist ilma jäänud?"

„Ei, ma tasusin teisipäeval protsendid."

„Mis number?"

„Seeria 9499, pilet 26."

„Nõndaks... Vaatame järele... 9499 ja 26."

Ivan Dmitritš ei uskunud loosiõnne ja muul ajal ei oleks ta mingil tingimusel hakanud võitude tabelit vaatama, kuid praegu polnud tal teist tegevust, ja kuna ajaleht oli just silmade ees, vedas ta sõrmega ülalt alla mööda seerianumbreid. Ja otsekohe, justkui tema uskmatuse pilkeks, torkas talle teravalt silma arv 9499! Piletinumbrit vaatamata, end kontrollimata, längetas ta ajalehe kiiresti põlvedele ja tundis rinde all meeldivat jahedust, otsekui oleks keegi talle külma vett kõhule läigatanud: kõditav, kohutav ja mõnus!

„Maša, 9499 on!" ütles ta kõlatult.

Naine vaatas tema imestunud, kohkunud näkku ja mõistis, et ta ei naljata.

„9499?" küsis naine kahvatades ja kokkupandud laudlina lauale langetades.

„Jaa, jaa... Tõesti on!"

„Aga piletinumber?"

„Ah jaa! Veel piletinumber. Muide, pea... oota. Mis sa ütled! Meie seeria number ometigi on! Ometigi, mõistad..."

Ivan Dmitritš naeratas naisele otsa vahtides laialt ning totralt, nagu laps, kellele näidatakse läikivat eset. Naine naeratas samuti: ka temale meeldis, et mees nimetas ainult seeria ja ei kiirusta õnneliku pileti numbri teadasaamisega. Piinata ja narritada end võimaliku õnne lootusega — see on nii mõnus ning jube!

„Meie seeria on," lausus Ivan Dmitritš kauase vaikimise järel. „Tähendab, on olemas tõenäolisus, et meie oleme võitnud. Ainult tõenäolisus, kuid ometigi on see olemas!"

„Noh, vaata nüüd."

„Pea. Jõuame veel pettuda. See on teises reas ülevalt, tähendab, 75 000-line võit. See pole raha, vaid jõud, kapital! Ja äkki ma vaatan praegu tabelisse ning seal on 26! Ah? Kuule, aga kui me tõepoolest oleme võitnud?"

Abikaasad puhkesid naerma ja vaatasid kaua aega vaikides teineteisele otsa. Õnne võimalus uimastas neid, nad ei saanud isegi unistada, öelda, milleks neile mõlemale on seda 75 000 tarvis, mida nad ostavad, kuhu sõidavad. Nad mõtlesid ainult arvudele 9499 ja 75 000, kujutlesid neid, õnne ennast aga, mis oli nii väga võimalik, ei tulnud neil millegipärast mõttessegi.

Ivan Dmitritš kõndis ajalehte käes hoides mitu korda nurgast nurka, ja alles siis, kui ta oli esimesest muljest rahunenud, hakkas vähehaaval unistama.

„Aga mis siis, kui me oleme võitnud?" ütles ta. „See on ju uus elu, see on katastroof! Pilet on sinu oma, ent kui ta oleks minu oma, siis kõigepealt ma muidugi ostaksin 25 tuhande eest mingisuguse kinnisvara, midagi mõisataolist; 10 tuhat ühekordseteks kuludeks: uus sisseseade... reis, võlad tasuda ja nõnda edasi... Ülejäänud 40 tuhat panka protsente kandma..."

„Jah, mõis — see on hea asi," lausus naine istudes ja käsi rüppe lastes.

„Kuskil Tuula või Orjoli kubermangus... Esiteks, suvilat pole tarvis, teiseks, ikkagi sissetulek."

Ja Ivan Dmitritši kujutluses hakkasid tunglema pildid, üks sõbralikum ning poeetilisem kui teine, ja kõigis neis piltides nägi ta iseennast söönuna, rahulikuna, tervena, tal on soe, isegi palav! Nüüd siis ta, olles söönud jääkülma kaljasuppi, lebab, kõht ülespidi, kuumal liival otse jõe ääres või aias pärna all... On palav... Pojuke ja tütar roomavad siinsamas kõrval, tuhnivad liivas või püüavad rohu seest putukaid. Ta tukub magusasti, ei mõtle millelegi ja tunneb kogu kehaga, et tal pole tarvis ametisse minna ei täna, homme ega ülehomme. Kui lebamine ära tüütab, läheb ta heinamaale või metsa seenele, või siis vaatab, kuidas maamehed noodaga kalu püüavad. Päikeseloojangul võtab ta lina ning seebi ja vantsib supelmajja, kus riietub kiirustamata lahti, silitab kaua aega pihkudega oma paljast rinda ja ronib vette. Vees aga, läiketute seebivee-ringide läheduses, sagivad kalamaimud ja kõiguvad rohelised vetikad. Pärast suplust tee koorega ja võikringlitega... Õhtul jalutuskäik või vindipartii naabritega.

„Jah, tore oleks osta mõis," ütleb naine unistades ja ta näost on näha, et ta on võlutud oma mõtteist.

Ivan Dmitritš kujutleb sügist vihmadega, külmade õhtutega ja järelsuvega. Sel ajal on tarvis meelega kauem aias jalutada, et hästi jahe hakkaks, seejärel ära juua suur napsiklaasitäis viina ja peale võtta soolariisikat või hapukurki ning — juua veel teine klaasike. Põngerjad tulevad joostes juurviljaaiast ja toovad kaasa porgandeid ning rõikaid, mis lõhnavad värske mulla järele... Pärast visata end sirukile diivanile ja vaadelda kiirustamata mõnd illustreeritud ajakirja, seejärel katta nägu ajakirjaga, vestinööbid lahti teha ja suikuma jääda...

Järelsuvele järgneb kõle, sombune aeg. Päeval ja ööl sajab vihma, raagus puud nutavad, tuul on rõske ning külm. Koerad, hobused, kanad — kõik on märjad, norgus, arglikud. Jalutada ei saa kuskil, majast pole võimalik välja minna, päev otsa tuleb nurgast nurka sammuda ja tusaselt süngeilе akendele vahtida. Igav!

Ivan Dmitritš peatus ja vaatas naisele.

„Tead, Maša, mina sõidaksin välismaale," sõnas ta.

Ja ta hakkas mõtlema sellest, kui tore oleks sõita hilissügisel välismaale, kuhugi Lõuna-Prantsusmaale, Itaaliasse... Indiasse!

„Ka mina sõidaksin tingimata välismaale," ütles naine. „Noh, vaata piletinumbrit!"

„Pea! Oota..."

Ivan Dmitritš kõndis mööda tuba ja mõtles edasi. Talle tuli mõttesse: aga kui naine tõepoolest välismaale sõidab? Reisida on meeldiv üksinda või siis kergemeelsete, muretute naisterahvaste seltskonnas, kes elavad silmapilgule, aga mitte seesugustega, kes kogu tee mõtlevad ja räägivad ainult lastest, ohivad, kardavad ja värisevad iga kopika juures. Ivan Dmitritš kujutles oma naist vagunis suure hulga kompsude, korvide ja pampudega; ta õhkab millegi järele ja kurdab, et tal valutab sõidust pea, et tal on palju raha ära läinud; ühtelugu tuleb joosta jaama keeva vee ja võileibade järele... Lõunastada ta ei või, sest see on kallis...

„Ta kontrolliks mind iga kopika juures," mõtles Ivan Dmitritš naisele pilku heites. „Pilet on ju tema ja mitte minu oma! Ja milleks tal välismaale sõita? Mis tal sinna otsida on? Hakkab numbritoas istuma ja mind enda juures kinni hoidma... Tean!"

Ja ta pööras esimest korda elus tähelepanu sellele, et tema naine on vanaks jäänud, inetumaks muutunud, köögilõhnaga läbi imbunud, tema ise aga on veel noor, terve, värske, kas või abiellu teist korda.

„Muidugi mõista on see kõik tühine ja rumalus," mõtles ta, „kuid... milleks tal välismaale sõita? Millest ta seal aru saab? Aga ta sõidaks... Kujutlen seda... Aga tegelikult on temale kas Napoli või Klin — ükspuha. Ainult segaks mind. Ma oleksin temast äraripuv. Kujutlen, et nii kui ta raha saaks, kohe pistaks selle naiste kombel seitsme luku taha... Hakkab minu eest peitma... Oma sugulastele hakkab head tegema, mind aga kontrollima iga kopika juures."

Ivan Dmitritšile meenusid sugulased. Kui kõik need vennakesed, õekesed, tädikesed ja onukesed võidust kuulda saavad, ronivad nad kohale, hakkavad kerjuse

kombel manguma, lipitsevalt naeratama, silmakirjatsema. Vastikud, armetud inimesed! Kui neile anda, küsivad nad veel; kui aga ära ütelda, hakkavad manama, keelt peksma, kõiksugu õnnetusi soovima.

Ivan Dmitritšile tulid meelde oma sugulased, ja nende näod, milledele ta varem vaatas ükskõikselt, tundusid talle nüüd vastikud ning vihkamisväärsed.

„Küll on reod!" mõtles ta.

Ka naise nägu hakkas näima vastikuna ning vihkamisväärsena. Tema südamesse kogunes viha naise vastu ja ta mõtles kahjurõõmuga:

„Mitte midagi ta ei taipa rahast, seetõttu on ka ihne. Kui ta võidaks, annaks ta mulle ainult sada rubla, muu aga — luku taha."

Ja ta silmitses naist mitte enam naeratusega, vaid vihaga. Ka naine heitis pilgu temale — samuti vihaga ning tigedalt. Naisel olid omad roosilised unistused, omad plaanid, omad arvestused. Ta sai väga hästi aru, millest tema mees unistas. Ta teadis, kes esimesena käe tema võidu järele välja sirutaks.

„Võõral arvel on hea unistada!" kõneles tema pilk. „Ei, seda sa ei tohi!"

Mees mõistis tema pilku. Viha liigutas end tema rinnus, ja et oma naisele meelehärmi teha, heitis ta tema kiuste kiiresti pilgu ajalehe neljandale küljele ja kuulutas võidurõõmsalt:

„Seeria 9499, pilet 46! Aga mitte 26!"

Lootus ja viha — mõlemad kadusid ühekorraga, ja otsekohe tundus Ivan Dmitritšile ja tema naisele, et nende toad on pimedad, väikesed ning madalad, et õhtusöök, mida nad olid söönud, ei tee söönuks, vaid ainult rõhub mao allosas, et õhtud on pikad ning igavad . . .

„Pagan teab, mis see on," ütles Ivan Dmitritš jonnima hakates. „Kuhu sa ka ei astu, igal pool on paberitükid jalge all, prügi, mingid kõored. Tube iialgi ei pühita! Tuleb kodunt ära minna, tont võtku! Lähen ära ja poon end esimese ettejuhtuva haava otsa."

1887

Ebameeldivus

Semstvoarst Grigori Ivanovitš Ovtšinnikov, umbes kolmekümneviie-aastane haiglaselt kõhn ning närviline mees, kes oli oma seltsimeestele tuntud kui väikeste tööde autor arstiteadusliku statistika alalt ja kui palavalt kiindunu nõndanimetatud „igapäevase elu küsimustesse", sooritas ühel hommikul ringkäiku oma haigla palatites. Talle järgnes nagu tavaliselt ta velsker Mihhail Zahharovitš, rasvase näo ning siledate võidunud juustega elatanud mees kõrvarõngaga kõrvas.

Vaevalt oli arst ringkäiku alustanud, kui talle hakkas kahtlasena tunduma üks tühine asjaolu, ja nimelt: velskri vest kiskus voltidesse ja ronis kangekaelselt üles, sellest hoolimata et velsker teda ühtelugu alla sikutas ja kohendas. Särk oli velskril kortsunud ja kiskus samuti turri. Pikal mustal saterkuuel, pükstel ja koguni kaelasidemel valendas siin-seal ebemeid . . . Ilmsesti oli velsker öö otsa riietes maganud, ja otsustades ilme järgi, millega ta nüüd vesti sirgu tõmbas ja kaelasidet kohendas, ängistasid riided teda.

Arst silmitses teda teraselt ja taipas, milles on lugu. Velsker ei taarunud, küsimustele vastas ladusalt, ent morn-nürimeelne nägu, tuhmid silmad, kaela ja käsi läbiv värin, riietuse korratus, peamiselt aga — jõupingutused enese kallal ja soov maskeerida oma seisukorda, tunnistasid, et ta oli alles nüüdsama voodist tõusnud, polnud end välja maganud ja oli purjus, rängalt purjus, eilsest saadik . . . Tal oli piinav „kassiahastus", ta kannatas ja polnud, nagu näis, põrmugi rahul iseendaga.

Arst, kes ei sallinud velskrit, kuna tal olid selleks oma põhjused, tundis kanget tahtmist öelda talle: „Ma näen, te olete purjus!" Talle muutusid järsku vastikuks vest, pikahõlmaline saterkuub, kõrvarõngas lihavas kõrvas, kuid ta suutis oma tigedust tagasi hoida ja küsis leebelt ning viisakalt nagu alati:

„Gerassimile on piima antud?"

„On antud . . ." vastas Mihhail Zahharõtš samuti leebelt.

Gerassimi-nimelise haigega vesteldes heitis arst pilgu lehele, kuhu märgiti temperatuuri, ja tundes uut vihahoogu tõusvat, hoidis hinge kinni, et mitte rääkida, kuid ei pidanud vastu ja küsis järsult ning hingeldades:

„Miks temperatuur pole üles märgitud?"

„On märgitud!" ütles Mihhail Zahharõtš leebelt, kuid vaadates lehte ja veendudes, et temperatuur on tõepoolest märkimata, kehitas ta hämmeldunult õlgu ja pomises: „Ei tea, seda vist Nadežda Ossipovna . . ."

„Ka eileõhtune on märkimata!" jätkas arst. „Ainult purjutate, pagan teid võtaks! Ka praegu olete te purjus nagu kingsepp! Kus on Nadežda Ossipovna?"

Ämmaemand Nadežda Ossipovnat polnud palatites, ehkki ta pidi igal hommikul sidumiste juures viibima. Arst vaatas enda ümber ja talle näis, et palat on koristamata, kõik on lohakil, midagi pole tehtud, mis tarvis ja et kõik kisub samuti turri, kägardub ning on kaetud ebemetega nagu velskri vastik vest, ja tal tekkis tahtmine rebida endal valge põll eest, käratada kõvad sõnad, jätta kõik sinnapaika, sülitada ja minema minna. Kuid ta tegi jõupingutuse ja jätkas ringkäiku.

Gerassimi järel tuli kirurgiline haige rakukoe põletikuga kogu paremas käes. Seda oli tarvis uuesti siduda. Arst istus tema ette taburetile ja asus käe kallale.

„Küllap nad eile pidutsesid nimepäeval . . ." mõtles ta, pikkamisi sidet maha võttes. „Oodake, küll ma teile näitan nimepäeva! Muide, mis saan ma teha? Mitte midagi."

Ta leidis paistetanud, purpursel käel kobamisi mädapesa ja ütles:

„Skalpell!"

Mihhail Zahharõtš, kes püüdis näidata, et ta tugevasti jalgadel püsib ja kõlbab tööd tegema, sööstis paigalt ja ulatas kiiresti skalpelli.

„Mitte see! Andke uutest," ütles arst.

Velsker sibas tooli juurde, millel asus kast sidumismaterjalidega, ja asus rutates selles tuhnima. Ta sosistas kaua aega millestki põetajatega, nihutas kasti toolil, krabistas, pillas paar korda midagi maha, arst aga istus ja ootas ning tundis sosina ja krabina tõttu kanget erutust oma seljas.

„Kas varsti?" küsis ta. „Arvatavasti olete nad alla unustanud . . ."

Velsker jooksis ta juurde ja ulatas kaks skalpelli, kusjuures ei hoidnud end küllalt ja hingas ta poole.

„Need pole need!" ütles arst ärritatult. „Ma räägin teile selgesti, andke uutest. Muide, minge ja magage end välja, te lõhnate nagu kõrts! Te ei vastuta oma tegude eest!"

„Missuguseid nuge teile siis veel vaja on?" küsis velsker ärritatult ja kehitas aeglaselt õlgu.

Tal oli paha meel enda peale ja häbi, et haiged ja põetajad teda üksisilmi vahivad, ja et näidata, nagu poleks tal häbi, muigas ta tehtult ning kordas:

„Missuguseid nuge teile siis veel vaja on?"

Arst tundis pisaraid silmi tungivat ja sõrmi värisema hakkavat. Ta tegi pingutuse ja lausus väriseval häälel:

„Minge magage end välja! Ma ei soovi purjus inimesega rääkida . . ."

„Te võite mulle ainult töö pärast noomitust teha," jätkas velsker, „aga kui ma, ütleme, olen joonud, siis pole kellelgi õigust minu peale näpuga näidata. Ma teen ju oma tööd? Mis teile siis veel vaja on! Teen ju tööd?"

Arst kargas püsti ja, ilma et oleks endale oma liigutustest aru andnud, lõi velskrile kogu jõust näkku. Ta ei mõistnud, milleks ta seda teeb, kuid tundis suurt mõnu sellest, et rusikahoop tabas just nägu ja et

soliidne, tõsine, perekonda omav, usklik ja oma väärtusest teadlik mees lõi vaaruma, hüpatas nagu pall ja istus taburetile. Tal tekkis kange himu veel kord lüüa, kuid nähes vihatud näo lähedal põetajate kahvatuid ning erutatud nägusid, lakkas ta mõnu tundmast, heitis käega ja jooksis palatist välja.

Õues juhtus talle vastu haiglasse tulev Nadežda Ossipovna, umbes kahekümneseitsme-aastane kollakaskahvatu näo ja lahtiste juustega neiu. Ta roosa sitskleit oli alt kangesti kitsas ja seetõttu olid ta sammud väga lühikesed ning kiired. Ta kahistas kleidiga, liigutas iga oma sammuga taktis õlgu ja kõigutas pead, otsekui ümiseks mõttes mõnd lõbusat laulukest.

„Ahaa, näkineid!" mõtles arst, kuna talle meelde tuli, et haiglas kutsuti ämmaemandat nöökavalt näkineiuks, ja ta tundis heameelt mõttest, et otsekohe pragab ta läbi selle väikesesammulise, endasse armunud moedaami.

„Kuhu teie siis kadunud olite?" käratas ta, ämmaemandaga kohakuti jõudes. „Miks te haiglas ei ole? Temperatuur on märkimata, igal pool korralagedus, velsker on purjus, teie magate kella kaheteistkümneni! . . . Suvatsege otsida endale teine koht! Siin te enam ei teeni!"

Oma korterisse jõudes rebis arst endal valge põlle eest ja käteräti, millega ta vöötatud oli, vöölt, virutas mõlemad vihaselt nurka ja hakkas kabinetti mööda edasi-tagasi kõndima.

„Jumaluke, mis inimesed need on, mis inimesed need on!" sõnas ta. „Need pole abilised, vaid asja vaenlased! Ei ole enam jõudu teenida! Ei suuda! Ma lähen ära!"

Ta süda peksles tugevasti, ta värises üleni ning oli nutma puhkemas, ja et neist tunnetest lahti saada, hakkas ta end rahustama mõtetega sellest, kui õigus tal on ja kui hästi ta tegi, et lõi velskrit. Kõigepealt on vastik see, mõtles arst, et velsker ei asunud haiglasse tööle lihtsalt, vaid oma tädi eestkostmisel, kes teenis lapsehoidjana semstvovalitsuse esimehe juures (vastik on vaadata seda mõjukat tädikest, kui ta ravimisele tulles käitub haiglas nagu oma kodus ja pre-

tendeerib sellele, et teda väljaspool järjekorda ette võetaks). Velsker on halvasti distsiplineeritud, teab vähe ja ei saa sellest, mida teab, mitte midagi aru. Ta on mittekarske, ninakas, kasimatu, võtab haigetelt meelehead ja müüb salamahti semstvo ravimeid. Samuti teavad kõik, et ta tegeleb praksisega ja ravib noorte pürjelite salajasi haigusi, kusjuures kasutab mingeid omaenese vahendeid. Kui ta oleks veel lihtsalt šarlatan, nagu neid on rohkesti, kuid see on veendunud ja salajas protesteeriv šarlatan. Arsti eest varjates paneb ta ambulatoorseile haigeile kuppusid ja laseb neil aadrit, operatsioonidel viibib pesemata kätega, urgitseb haavades alati musta sondiga, — sellest on küllalt, et mõista, kui sügavalt ning julgelt ta põlgab arstide meditsiini selle õpetatuse ning pedantismiga.

Oodanud ära, kuni sõrmed värisemast lakkasid, istus arst laua äärde ja kirjutas semstvovalitsuse esimehele kirja: „Lugupeetud Lev Trofimovitš! Kui semstvovalitsus ei vallanda selle kirja saamisel velsker Smirnovskit ega jäta mulle õigust ise endale abilisi valida, pean ma end sunnituks (muidugi mõista mitte ilma kahetsuseta) paluma teid mitte enam pidada mind N. haigla arstiks ja hoolitseda mulle järglase leidmise eest. Tervitus Ljubov Fjodorovnale ja Jus'ile. Lugupidavalt G. Ovtšinnikov." Kirja läbi lugedes leidis arst, et see on lühike ja mitte küllalt jahe. Pealegi oli tervitus Ljubov Fjodorovnale ja Jus'ile (nii nimetati naljatades esimehe nooremat poega) asjalikus, ametlikus kirjas enam kui sobimatu.

„Mis pagana Jus?" mõtles arst, rebis kirja puruks ja hakkas uut välja mõtlema. „Armuline härra . . ." mõtles ta, istudes avatud akna juurde ja silmitsedes parte ühes poegadega, kes taarudes ning komistades teed mööda edasi ruttasid, arvatavasti tiigi äärde. Üks pardipoegadest leidis teelt mingi soolika, hakkas läkastama ja tõstis hädakisa; teine jooksis ta juurde, tõmbas tal soolika suust välja ja hakkas samuti läkastama . . . Kaugel aia ääres, pitsilises varjus, mida rohule heitsid noored pärnad, kõndis köögitüdruk Darja ja korjas oblikaid supi jaoks . . . Kuuldus hääli . . .

Kutsar Zot, valjad käes, ja määrdunud põllega sanitar Manuilo seisid kuuri juures, kõnelesid millestki ja naersid.

„Nad räägivad sellest, et ma lõin velskrit . . ." mõtles arst. „Täna saab juba terve maakond sellest skandaalist teada . . . Niisiis: Armuline härra! Kui semstvovalitsus ei vallanda . . ."

Arst teadis väga hästi, et semstvovalitsus ei vaheta teda mingil juhul velskri vastu ja on ennem nõus olema ilma ühegi velskrita kogu maakonnas kui kaotama sellist suurepärast inimest, nagu seda on doktor Ovtšinnikov. Kindlasti sõidab Lev Trofimovitš otsekohe pärast kirja saamist troikal tema juurde ja alustab: „Mis teil, sõbrake, ometi mõttesse on tulnud? Kullake, mis see siis tähendab? Taevas hoidku! Milleks? Mispärast? Kus ta on? Siia tuua see sindrinahk! Minema kihutada! Tingimata minema kihutada! Et teda lurjust juba homme siin ei oleks!" Seejärel lõunastab ta koos arstiga, pärast lõunat aga heidab siia sellele vaarikakarva diivanile, kõht püsti, katab näo ajalehega ja pistab norskama; olles end välja maganud, joob ta teed isu täis ja viib arsti enda juurde ööbima. Ja kogu lugu lõpeb sellega, et velsker jääb edasi haiglasse ja ka arst ei esita lahkumispalvet.

Arst aga soovis südamepõhjas mitte seesugust lahendust. Ta tahtis, et võit jääks velskri tädile ja et semstvovalitsus tema kaheksa-aastasest kohusetruust teenimisest hoolimata, ilma pikema jututa ja isegi heal meelel ta lahkumispalve vastu võtaks. Ta unistas sellest, kuidas ta sõidab ära haiglast, millega ta on harjunud, kuidas kirjutab kirja ajalehele „Arst", kuidas seltsimehed annavad talle üle kaastundeaadressi . . .

Teel tuli nähtavale näkineid. Tippival sammul ja kleidiga kahistades astus ta akna juurde ning küsis:

„Grigori Ivanõtš, kas te hakkate ise haigeid vastu võtma või käsite ilma teieta seda teha?"

Ja ta silmad kõnelesid: „Sa läksid ägedaks, aga nüüd oled rahunenud ja sul on häbi, kuid ma olen suuremeelne ega märka seda."

„Hea küll, ma tulen kohe," ütles arst.

Ta pani jälle põlle ette, sidus käteräti vööle ja läks haiglasse.

„Paha, et ma ära jooksin, kui olin teda löönud . . ." mõtles ta teel. „Tuli välja, nagu oleksin ma piinlikkust tundnud või kohkunud . . . Koolipoissi mängisin . . . Väga paha!"

Talle tundus, et kui ta palatisse astub, on haigetel ebamugav teda vaadata ja tal endal hakkab piinlik, aga kui ta sisse astus, lamasid haiged rahulikult voodites ja vaevalt pöörasid talle tähelepanu. Tiisikushaige Gerassimi nägu väljendas täielikku ükskõiksust ja oleks nagu öelnud: „Ta ei mõistnud su meele järgi teha, sa õpetasid teda tsipake . . . Ilma selleta, kullake, ei saa läbi."

Arst avas purpursel käel kaks mädapesa ja tegi sideme, seejärel läks naiste poolele, kus opereeris ühel maanaisel silma, ja kogu aeg käis näkineid tema järel ning aitas teda sellisel näol, nagu poleks midagi juhtunud ja kõik oleks kõige paremas korras. Pärast ringkäiku palatites algas ambulatoorsete haigete vastuvõtt. Arsti väikeses vastuvõturuumis oli aken pärani lahti. Tarvitses vaid istuda aknalauale ja veidi kummargile laskuda, et näha arssina kaugusel endast noort rohtu. Eile õhtul oli tugev vihmavalang äikesega ja seetõttu on rohi pisut muljutud ning läigib. Teerada, mis akna lähedalt mööda läheb ja nõkku viib, näib pestuna, ja mõlemale poole teed laialiloobitud katkised apteegipudelid, samuti pestud, sätendavad päikese käes ning saadavad välja silmipimestavaid kiiri. Kaugemal teeraja taga suruvad end üksteise ligi noored kuused, toredad rohelised kleidid seljas nende taga seisavad lumivalge'e tüvedega kased ja läbi kergelt tuules väreleva kaskede roheluse paistab helesinine põhjatu taevas. Kui aknast välja vaadata, pööravad teerajal hüplevad muusträstad oma rumalad nokad akna poole ja kaalutlevad: kas ehmuda või mitte? Ja olles otsustanud ehmuda, lendavad üksteise järel lõbusa kädinaga, otsekui nalja heites arsti üle, kes ei oska lennata, kaselatvade poole . . .

Läbi raske jodoformilõhna on tunda kevadise päeva värskust ning aroomi . . . Mõnus on hingata!

„Anna Spiridonova!" hõikas arst.

Vastuvõturuumi astus noor punases kleidis maanaine ja lõi pühapildi poole risti ette.

„Mis valutab?" küsis arst.

Naine kõõritas umbusklikult ukse poole, kust ta oli sisse tulnud, ja apteeki viivale väikesele uksele, astus arstile lähemale ja sosistas:

„Lapsi ei ole!"

„Kes pole veel registreeritud?" hüüdis näkineid apteegis. „Tulge registreerima!"

„Velsker on juba selle poolest tõbras," mõtles arst naist järele vaadates, „et sundis mind esimest korda elus kaklema. Ma pole eladeski kakelnud."

Anna Spiridonova lahkus. Pärast teda tuli vanamees paha haigusega, seejärel naine kolme sügelistes põngerjaga, ja töö läks hoogu. Velsker ei näidanud nägu. Teisel pool väikest ust, apteegis, kahistades kleidiga ja kõlistades pudelitega, kädistas lõbusalt näkineid. Ta käis ühtelugu vastuvõturuumis, et aidata operatsiooni juures või retsepte võtta, ja ikka niisuguse näoga, nagu oleks kõik kõige paremas korras.

„Tal on hea meel, et ma velskrit lõin," mõtles arst, ämmaemanda häält kuulatades. „Ta elas ju velskriga nagu kass koeraga ja temale on pidupäev, kui velsker ametist lahti lastakse. Ka põetajatel näib hea meel olevat... Kui vastik see on!"

Kui haigete vastuvõtt oli kõige suuremas hoos, hakkas talle tunduma, et niihästi ämmaemand kui ka põetajad ja koguni haigedki püüavad meelega näida ükskõiksed ning lõbusad. Nad oleksid justkui mõistnud, et tal on häbi ning valus, kuid peenetundelisusest tegid näo, nagu ei mõistaks. Soovides neile näidata, et tal pole hoopiski häbi, karjus arst vihaselt:

„Kuulge, teie seal! Pange uks kinni, tõmbab!"

Ent tal oli juba häbi ja ta tundis end rusutuna. Nelikümmend viis haiget vastu võtnud, lahkus ta kiirustamata haiglast. Ämmaemand, kes oli juba jõudnud oma korteris ära käia ja erepunase räti õlgadele heita, ruttas, pabeross suus ja lilleõis lahtistes juustes, õuest välja, arvatavasti praktiseerima või külla. Haigla lävel istusid haiged ja soojendasid end vaikides päikese

paistel. Musträstad käratsesid endiselt ja ajasid põrnikaid taga. Arst vaatas kahele poole ja mõtles, et kõigi nende rahulikkude, häirimatute elude seas torkavad teravalt silma ega kõlba kuhugi, nagu kaks rikkis klahvi klaveris, ainult kaks elu: velskri ja tema oma. Velsker heitis nüüd arvatavasti pikali, et end välja magada, kuid ei suuda kuidagimoodi uinuda mõttest, et ta on süüdi, solvatud ja koha kaotanud. Tema seisukord on piinav. Arst aga, kes polnud iial kedagi löönud, tundis end nii, nagu oleks jäädavalt süütuse kaotanud. Ta ei süüdistanud enam velskrit ega õigustanud ennast, vaid oli ainult arusaamatuses: kuidas võis see juhtuda, et tema, korralik inimene, kes iial koerigi ei peksnud, võis lüüa? Oma korterisse jõudes heitis ta kabinetis diivanile, näoga seljatoe poole, ja hakkas mõtlema nõnda:

„Ta on halb inimene, tööle kahjulik. Kolme aasta jooksul, mis ta siin teenib, on ta mu südame ära söönud, kuid sellegipärast ei saa mu käitumist miski õigustada. Ma kasutasin tugeva õigust. Ta on minu alluv, süüdlane ja pealegi purjus, mina aga olen tema ülemus, mul on õigus ja ma olen kaine... Tähendab, ma olen tugevam. Teiseks, ma lõin teda inimeste juuresolekul, kes peavad mind autoriteediks, ja seega andsin neile jõledat eeskuju..."

Arsti kutsuti lõunastama... Ta sõi mõned lusikatäied oblikasuppi, tõusis laua äärest ja heitis jälle diivanile.

„Mis nüüd küll teha?" jätkas ta mõtlemist. „Tarvis on talle võimalikult kiiresti rahuldust anda... Aga kuidasmoodi? Duelli peab ta kui praktiline inimene rumaluseks või ei saa sellest aru. Kui sellessamas palatis, põetajate ning haigete juuresolekul, temalt vabandust paluda, siis see vabandus rahuldab ainult mind, mitte aga teda. Halva inimesena mõistab ta minu vabandust kui argust ja kartust, et ta kaebab ülemustele minu peale. Pealegi paneks see vabandamine lõplikult kõikuma haigla distsipliini. Pakkuda talle raha? Ei, see on kõlvatu ja sarnaneb äraostmisega. Kui nüüd, oletame, pöörduda küsimuse lahendamiseks meie otsese ülemuse, s. o. semstvovalitsuse poole...

Ta võiks teha mulle noomituse või mind vallandada ... Aga seda ta ei tee. Ja pole ka päris sobiv segada haigla siseasjadesse semstvovalitsust, kellel muide ei ole selleks ka mingit õigust ..."

Umbes kolm tundi pärast lõunastamist läks arst tiigi äärde suplema ja mõtles:

„Aga kas mitte talitada mul nõnda, nagu seesugustel juhtudel üldiselt talitatakse? See tähendab, las ta annab mind kohtusse. Ma olen kahtlemata süüdi, end õigustama ma ei hakka ja rahukohtunik mõistab mind aresti. Niiviisi saab solvatu rahuldatud ja need, kes mind autoriteediks peavad, näevad, et mul polnud õigus."

See idee hakkas talle meeldima. Ta muutus rõõmsaks ja arvas, et küsimus on õnnelikult lahendatud ning et õiglasemat lahendust ei saa ollagi.

„Mis siis ikka, suurepärane!" mõtles ta vette ronides ja vaadates, kuidas väikeste kuldsete kogremaimude parved tema eest põgenesid. „Las annab ... See on temale seda sobivam, et meie teenistuslikud suhted on juba katkenud ja üks meist ei saa pärast seda skandaali niikuinii enam haiglasse jääda ..."

Õhtul käskis arst hobuse sarabani ette rakendada, et sõjaväeülema juurde vinti mängima sõita. Kui ta, kaabu peas ja palitu seljas, juba täiesti minekuvalmis keset oma kabinetti seisis ja kindaid kätte tõmbas, avanes kiunudes välisuks ja keegi astus käratult esikusse.

„Kes seal on?" küsis arst.

„See olen mina ..." vastas tulija kõlatult.

Arstil hakkas järsku süda kloppima ja ta kangestus häbist ning mingist arusaamatust hirmust. Velsker Mihhail Zahharõtš (see oli tema) köhatas tasakesi ja astus arglikult kabinetti. Ta vaikis natuke aega ja ütles siis kõlatul, süüdlaslikul häälel:

„Andestage mulle, Grigori Ivanõtš!"

Arst jahmus ega teadnud, mida öelda. Ta mõistis, et velsker tuli tema juurde end alandama ja andestust paluma mitte kristlikust alandlikkusest ja mitte selleks, et oma alandlikkusega hävitada solvajat, vaid lihtsalt arvestuse tõttu: „võtan end kokku, palun andeks, ja vahest ei aeta mind minema ega jäeta leivatükist ilma ..." Mis võib inimväärikusele veel solvavam olla?

„Andestage ..." kordas velsker.

„Kuulge ..." alustas arst, püüdes talle mitte otsa vaadata ja ikka veel teadmata, mida öelda. „Kuulge ... Ma solvasin teid ja ... ja pean karistust kandma, see tähendab, rahuldama teid ... Kahevõitlust teie ei tunnista ... Muide, ma ise ka ei tunnista kahevõitlust. Ma solvasin teid ja teie ... teie võite esitada rahukohtunikule kaebuse minu peale ja ma kannan karistuse ära ... Aga mõlemad siia jääda meie ei või ... Üks meist, kas mina või teie, peab lahkuma! („Issand jumal! Ma räägin talle hoopis muud, kui vaja!" kohkus arst. „Kui rumal, kui rumal!") Ühe sõnaga, esitage palvekiri! Koos teenida meie enam ei või! ... Kas mina või teie ... Esitage juba homme!"

Velsker vaatas altkulmu arsti poole ja ta tumedais, tuhmides silmades süttis kõige varjamatum põlgus. Ta oli alati arsti pidanud ebapraktiliseks, tujukaks poisikeseks, nüüd aga põlgas ta teda arsti sõnades tunduva hirmu ja mõistmatu rahutuse pärast ...

„Esitangi," ütles ta süngelt ning tigedalt.

„Jah, esitage!"

„Aga mis teie siis arvate? Et ei esita? Esitangi ... Teil pole õigust kakelda. Häbi peaks teil olema! Kaklevad ainult purjus külamehed, teie aga olete haritud inimene ..."

Arsti rinnus virgus äkki kogu ta viha ja ta karjatas võõral häälel:

„Kasige minema!"

Velsker hakkas vastumeelselt liikuma (ta oleks justkui veel tahtnud midagi öelda), läks esikusse ja peatus seal mõttes. Ja olles midagi otsustanud, astus otsustavalt uksest välja ...

„Kui rumal, kui rumal!" pomises arst tema lahkumise järel. „Kui rumal see kõik on ja labane!"

Ta tundis, et oli käitunud praegu velskri suhtes nagu poisike, ja mõistis, et kõik ta mõtted kohtust on rumalad, ei lahenda küsimust, vaid teevad seda ainult veel keerulisemaks.

„Kui rumal!" mõtles ta sarabanis istudes ja hiljem sõjaväeülema juures vinti mängides. „Kas tõesti ma olen nii vähe haritud ja tunnen nii vähe elu, et ei suuda lahendada seda lihtsat küsimust? Noh, mis teha?"

Järgmise päeva hommikul nägi arst velskri naist vankrisse istuvat, et kuhugi sõita, ja mõtles: „Ta läheb tädi juurde. Mingu!"

Haigla tuli toime ilma velskrita. Semstvovalitsusele oli tarvis avaldus kirjutada, kuid arst ei suutnud ikka veel kuidagi kirja vormi välja mõtelda. Nüüd pidi kirja mõte olema niisugune: „Palun velsker vallandada, ehkki süüdi pole mitte tema, vaid mina." Sõnastada aga seda mõtet nõnda, et ei tuleks välja rumalasti ega häbistavalt, — see oli korralikule inimesele peaaegu võimatu.

Paar-kolm päeva hiljem teatati arstile, et velsker olevat käinud Lev Trofimovitši juures kaebamas. Esimees polevat lasknud tal sõnagi lausuda, trampinud jalgu ja saatnud ta minema kisaga: „Tunnen sind! Välja! Ma ei taha kuulata!" Velsker sõitnud Lev Trofimovitši juurest semstvovalitsusse ja esitanud seal valekaebuse, milles kõrvakiilu meenutamata ja endale midagi palumata tegi teatavaks, et arst on tema juuresolekul mitu korda semstvovalitsuse ja esimehe kohta laitvalt väljendunud, et arst ei ravi nõnda, nagu tarvis, väljasõite kohtadele teeb korratult ja nõnda edasi. Sellest teada saades puhkes arst naerma ja mõtles: „Vaat kus lollpea!" ja tal hakkas häbi ning kahju, et velsker rumalusi teeb. Mida rohkem rumalusi inimene teeb enda kaitseks, seda kaitsetum ning nõrgem ta järelikult on.

Täpselt nädal aega pärast kirjeldatud hommikut sai arst rahukohtunikult kohtukutse.

„See on juba hoopis rumal . . ." mõtles ta, kutse kättesaamise kohta allkirja andes. „Midagi rumalamat ei saa välja mõteldagi."

Ja kui ta pilvisel, vaiksel hommikul rahukohtuniku juurde sõitis, tundis ta mitte enam häbi, vaid pahameelt ja vastikust. Ta oli tige niihästi iseenese kui ka velskri ja olukorra peale . . .

„Võtan kätte ja ütlen kohtus: kasige kõik kus

kurat!" tigetses ta. „Te olete kõik eeslid ega saa millestki aru!"

Jõudnud rahukohtuniku ametiruumi juurde, nägi ta selle lävel oma kolme põetajat, kes olid tunnistajatena välja kutsutud, ja näkineidu. Põetajate ja elurõõmsa ämmaemanda nägemisel, kes kärsitusest ühelt jalalt teisele tammus ja isegi punastas heameelest, kui nägi eelseisva protsessi peakangelast, tekkis vihasel arstil tahtmine kullina nende kallale söösta ja neid jahmatama panna: „Kes lubas teil haiglast lahkuda? Kasige silmapilk koju!", kuid ta hoidis end tagasi, ja püüdes rahulikuna näida, tungis külameestesumma vahelt läbi kohturuumi. Ruum oli tühi ja kohtuniku ametikett rippus tugitooli seljal. Arst läks kohtukirjutaja tuppa. Siin nägi ta kõhna näoga noormeest ripakil taskutega lõuendkuues — see oli kirjutaja, ja velskrit, kes istus laua ääres ja lehitses ajaviiteks karistusteateid. Kui arst sisse astus, tõusis kirjutaja püsti; ka velsker ajas end kohmetunult üles.

„Kas Aleksandr Arhipovitš pole veel tulnud?" küsis arst piinlikkust tundes.

„Veel mitte. Nad on kodus . . ." vastas kirjutaja.

Kohturuum asus rahukohtuniku mõisas, ühes kõrvalehitises, kohtunik ise aga elas suures majas. Arst väljus kohturuumist ja läks kiirustamata maja poole. Aleksandr Arhipovitši leidis ta kätte söögitoast teemasina juurest. Kohtunik, ilma kuueta ja vestita, särk rinna eest lahti, seisis laua ääres, ja hoides teekannu mõlema käega, kallas endale klaasi teed, mis oli tume nagu kohv. Külalist nähes tõmbas ta kiiresti ligemale teise klaasi, kallas selle täis ja küsis tervitamata:

„Kas teile suhkruga või ilma?"

Kunagi väga ammu teenis kohtunik ratsaväes. Nüüd oli ta oma kauaaegse valitavas ametis teenimise tõttu juba tõelise riiginõuniku auastmes, kuid ei loobunud ikka veel oma sõjaväemundrist ega sõjaväelistest harjumustest. Tal olid pikad politseimeistri-vurrud, kandiga püksid ja kõigis ta tegudes ning sõnades avaldus sõjaväeline graatsia. Kõneldes hoidis ta pead kergelt kuklas ja ilustas oma juttu mahlaka, kindralliku „mnää'ga", liigutas õlgu ja mängis silmadega. Tereta-

des või suitsu pakkudes kraapsis ta saapataldadega ja käimisel täristas nii ettevaatlikult ning õrnalt kannuseid, nagu oleks iga kannuseheli talle väljakannatamatut valu valmistanud. Pannud arsti teed jooma, silitas ta oma laia rinda ja kõhtu, ohkas sügavalt ning ütles:

„Tjaa ... Võib-olla soovite mnää ... napsi ja suupistet võtta? Mnää-ä?"

„Ei, tänan, ma olen söönud."

Mõlemad tundsid, et nad ei saa vältida kõnelust haiglaskandaalist, ja mõlemal oli ebamugav. Arst vaikis. Kohtunik püüdis graatsilise käeliigutusega kinni sääse, kes teda rinnast hammustas, silmitses seda tähelepanelikult igast küljest ja laskis lahti, ohkas siis sügavalt, tõstis pilgu arstile ja küsis sõnahaaval:

„Kuulge, miks te teda minema ei kihuta?"

Arst märkas tema hääles kaastundetooni; tal hakkas järsku endast hale ja ta tundis end väsinuna ning roidununa möödunud nädalal läbielatud sekeldustest. Ta tõusis laua äärest niisuguse näoga, nagu oleks ta kannatus nüüd lõpuks katkenud, ja ütles, ärritatult nägu krimpsutades ning õlgu kehitades:

„Minema kihutada! Kuidas te kõik küll mõtlete, jumala eest ... Imelik, kuidas te kõik mõtlete! Kas ma siis saan teda minema kihutada? Teie istute siin ja arvate, et ma olen haiglas peremees ja teen kõik, mida tahan! Imelik, kuidas te kõik mõtlete! Kas ma siis saan minema kihutada velskrit, kui tema tädi teenib Lev Trofimovitši juures lapsehoidjana ja kui Lev Trofimovitš vajab selliseid kõrvasosistajaid ja kannupoisse nagu see Zahharõtš? Mis ma võin parata, kui semstvo ei pea meid, arste, mitte millekski kui ta meile igal sammul kaikaid kodaraisse pillub? Võtaks neid kurat, ma ei taha enam teenida, ja lõpp! Ei taha!"

„Noo, noo, noo ... Teie, mu kullake, annate liiga suurt tähendust nii-öelda ..."

„Peamees püüab kogu jõust tõestada, et meie kõik oleme nihilistid, spioneerib meie järel ja kohtleb meid nii, nagu me oleksime tema kirjutajad. Mis õigus on tal minu äraolekul haiglas käia ja seal põetajaid ning haigeid üle kuulata? Kas see pole solvav? Ja see teie

totter Semjon Alekseitš, kes ise künnab ega usu arstiteadusse, sest et ta on terve ja täissöönud nagu härg, nimetab meid avalikult ja otse näkku päevavarasteks ja näägutab meid leivatüki pärast! Et pagan teda võtaks! Ma töötan hommikust ööni, puhkamisest pole juttugi, ma olen siin tarvilikum kui kõik need totrad, silmakirjateenrid, reformaatorid ja muud klaunid ühtekokku! Ma olen töö juures tervise kaotanud, tänu asemel aga näägutatakse mind leivatüki pärast! Tänan teid alandlikult! Ja igaüks leiab endal õiguse olevat oma nina võõrastesse asjadesse toppida, õpetada, kontrollida! See teie semstvovalitsuse-liige Kamtšatski noomis semstvo koosolekul arste selle eest, et meil kulub palju joodkaaliumi, ja soovitas meil olla ettevaatlikum kokaiini kasutamisel! Mida ta aru saab, küsin ma teilt? Mis on temal sellega asja? Miks ei õpeta ta teid kohut mõistma?"

„Kuid ... kuid tema on ju mats, mu kullake, tallalakkuja ... Teda ei või tähele panna ..."

„Mats, tallalakkuja, aga ometigi teie valisite selle logardi semstvovalitsuse-liikmeks ja lubate tal igale poole oma nina toppida! Nüüd te muigate! Teie arvates on need puha tühised pisiasjad, kuid saage ometi aru, et neid pisiasju on nii palju, et neist koosneb terve elu, nagu mägi liivaterakestest! Enam ma ei suuda! Ei jõua kannatada, Aleksandr Arhipõtš! Veel natuke, ja uskuge mind, ma hakkan mitte ainult vastu vahtimist virutama, vaid ka tulistama inimeste pihta! Saage aru, et mul on närvid, aga mitte traadid. Ma olen samasugune inimene nagu teiegi ..."

Arsti silmad täitusid pisaraist ja hääl värahtas. Ta pöördus kõrvale ja hakkas aknast välja vaatama. Tekkis vaikus.

„Tjaah, kõrgeauline ..." pomises kohtunik mõtlikult. „Teisest küljest aga, kui külmavereliselt arutleda, siis ... (kohtunik püüdis sääse kinni, vaatles teda tugevasti silmi kissitades igast küljest, muljus surnuks ja viskas loputuskaussi) ... siis, teate, ka minema kihutada teda pole mõtet. Kihutate minema, aga tema kohale istub teine samasugune ja vahest veel hullemgi. Vahetage sada inimest, kuid head te ei leia ... Kõik

on lurjused (kohtunik silitas end kaenla alt ja süütas pikkamisi paberossi). Selle pahega tuleb leppida. Pean teile ütlema, et ausaid ning karskeid töötajaid, keda te võite usaldada, võib praegusel ajal leida ainult intelligentsi ja külameeste hulgas, see tähendab nende kahe äärmuse hulgas — ja mitte mujal. Te võite niiöelda leida väga ausa arsti, suurepärase pedagoogi, väga ausa põllumehe või sepa, kuid keskmised inimesed, see tähendab, kui nõnda öelda, inimesed, kes on eraldunud rahvast ja pole jõudnud intelligentsini, moodustavad ebakindla elemendi. Väga raske on seepärast leida ausat ning karsket velskrit, kirjutajat, valitsejat ja nõnda edasi. Äärmiselt raske! Ma teenin kohtu alal juba iidsest ajast saadik ja kogu oma teenistusaja jooksul pole mul veel kordagi olnud ausat ning karsket kirjutajat, ehkki ma olen neid oma eluajal tohutul hulgal minema kihutanud. Ilma vähemagi moraalse distsipliinita rahvas, rääkimata juba nii-öelda . . . põhimõtetest . . ."

„Milleks ta seda räägib?" mõtles arst. „Me ei räägi seda, mida vaja."

„Mitte rohkem aega tagasi kui möödunud reedel," jätkas kohtunik, „sai minu Djužinski hakkama, kujutage endale ette, seesuguse tembuga. Kutsus õhtul enda juurde kokku mingisuguseid joodikuid, tont neid teab, kes nad niisugused olid, ja purjutas nendega öö otsa kohturuumis. Kuidas see teile meeldib? Mul pole midagi joomise vastu. Pagan sinuga, joo, — aga miks lasta kohturuumi tundmatuid inimesi? Sest, otsustage ise, toimikutest mõnda dokumenti, vekslit või muud ära varastada on ühe silmapilgu töö! Ja mis teie arvate? Pärast seda orgiat pidin ma paar päeva toimikuid kontrollima, kas pole midagi kaotsi läinud . . . Noh, aga mis teha maidaga? Minema kihutada? Hästi . . . Aga millega te garanteerite, et teine ei ole hullem?"

„Ja kuidas sa teda minema kihutad?" ütles arst. „Inimest minema kihutada on kerge ainult sõnadega . . . Kuidas ma kihutan ta minema ja jätan ilma leivatükita, kui ma tean, et ta on perekonnainimene ja näljas? Kuhu ta läheb oma perega?"

„Pagan teab, mis see on, — mitte seda ei peaks ma rääkima!" mõtles ta ja talle tundus veider, et ta ei saa kuidagi püsima jääda mingisugusele ühele, kindlale mõttele või mingisugusele ühele tundmusele. „See tuleb sellest, et ma olen pealiskaudne ega oska mõtelda," arvas ta.

„Keskmine inimene, nagu teie nimetasite, pole kindel," jätkas ta. „Me ajame teda tagant, kirume, peksame vastu nägu, kuid on tarvis ometigi tema olukorrast aru saada. Ta pole ei talumees ega härra, ei lind ega kala. Minevik on tal mõru, olevikus on tal ainult kakskümmend viis rubla kuus, näljane pere ja käsualuseks-olek, tulevikus needsamad kakskümmend viis rubla ja sõltuvus, teeni kas või sada aastat. Tal pole ei haridust ega omandit; lugemiseks ja kirikuskäimiseks pole tal aega, meid ta ei kuule, sest meie ei lase teda endale lähedale. Nii ta siis elabki päevast päeva kuni surmani ilma lootuseta paremusele, poolnäljas, kartes, et teda võidakse iga silmapilk kroonukorterist välja ajada, teadmata, kuhu oma lastega minna. Noh, ütelge, kuidas selles olukorras mitte jooma ja vargile hakata? Kust võivad siin tekkida põhimõtted?"

„Me oleme juba, nagu näha, sotsiaalseid küsimusi lahendama asunud," mõtles ta. „Ja kui kohmakalt, issake! Ja milleks kõike seda?"

Kuuldus kuljuste helinat. Keegi sõitis õue ja peatus algul kohturuumi juures, seejärel suure maja trepi ees.

„Ise ilmus kohale," ütles kohtunik aknast välja vaadates. „Noh, nüüd te saate peapesu!"

„Teie palun laske mind ruttu minema . . ." palus arst. „Kui on võimalik, siis arutage minu asja väljaspool järjekorda. Jumala eest, pole aega."

„Hea küll, hea küll . . . Ainult ma ei tea veel, kas see asi mulle allub. Teil on ju velskriga nii-öelda teenistuslik vahekord ja pealegi te virutasite temale teenistuskohuste täitmisel. Muide, ma ei tea päris hästi. Küsime kohe Lev Trofimovitšilt."

Kuuldus kiirustavaid samme ning rasket hingamist ja uksele ilmus Lev Trofimovitš, semstvovalitsuse esimees, hall kiilaspäine vanamees pika habeme ja punaste silmalaugudega.

„Tervitus teile ..." ütles ta lõõtsutades. „Puhh, issake! Käsi õite, kohtunik, mulle kalja tuua! Hing läheb välja ..."

Ta laskus tugitooli, kuid kargas otsekohe kärmesti püsti, jooksis arsti juurde ja alustas kiunuval tenorihäälel, tallé tigedalt otsa jõllitades:

„Olen teile väga ja ääretult tänulik, Grigori Ivanõtš! Tegite mulle suurt heameelt, tänan teid! Eluilmaski ei unusta seda! Niiviisi head tuttavad ei tee! Kuidas soovite, aga see on teie poolt isegi ebaaus! Mispärast te mulle ei teadustanud? Kes ma teile olen? Kes? Vaenlane või kõrvaline isik? Olen ma teile vaenlane? Kas olen ma teile kunagi milleski ära ütelnud? Ah?"

Esimees kustutas silmi pungitades ja sõrmi liigutades kaljaga oma janu, pühkis kiiresti huuled kuivaks ja jätkas:

„Olen teile väga, väga tänulik! Mispärast te mulle ei teadustanud? Kui teil oleks minu vastu lugupidamist, te oleksite tulnud minu juurde ja öelnud sõbramehe kombel: „Kullake, Lev Trofimõtš, et nii ja nii ... Asjalugu on sedaviisi ja nii edasi ..." Ma oleksin teil ühe silmapilguga kõik jutti ajanud ja poleks vaja olnud seda skandaali ... Too lollpea, justkui oleks peast segaseks läinud, hulgub maakonda mööda ringi, sepitseb salakaebusi ja peksab naistega keelt, teie aga, häbi öelda, vabandage väljendust, saite kurat teab millega hakkama, sundisite seda lollpead asja kohtusse andma! Häbi, lausa häbi! Kõik pärivad minult, milles asi seisab, kuidas ja mis, aga mina, esimees, ei teagi midagi, mis teil seal lahti on. Teil pole minu järele vajadustki! Olen teile väga, väga tänulik, Grigori Ivanõtš!"

Esimees tegi nii sügava kummarduse, et läks näost tulipunaseks, astus siis akna juurde ja hõikas:

„Žigalov, kutsu Mihhail Zahharõtš siia! Ütle, et ta silmapilk siia tuleks! Pole ilus!" ütles ta akna juurest eemaldudes. „Isegi mu naine on solvunud, ehk ta küll hoiab kangesti teie poole. Teie, härrased, targutate liialt! Aina püüate teha suure tarkuse ja põhimõtete järgi ja kõiksugu vigurdamistega, aga välja tuleb teil ainult see, et ajate asja hoopis segi ..."

„Teie püüate aina ilma suure tarkuseta teha, ja mis siis teil välja tuleb?" küsis arst.

„Mis meil välja tuleb? Tuleb välja see, et kui ma poleks praegu siia sõitnud, oleksite teie ennast häbisse saatnud ja ka meid ... Teie õnn, et ma tulin!"

Tuppa astus velsker ja peatus läve juures. Esimees asetus küljega tema poole, pistis käed taskutesse, köhatas kõri puhtaks ja ütles:

„Palu otsekohe doktorilt andeks!"

Arst punastas ja jooksis teise tuppa.

„Näed sa, doktor ei taha sinu vabandust vastu võtta!" jätkas esimees. „Ta tahab, et sa ilmutaksid oma kahetsust mitte sõnades, vaid tegudes. Kas sa annad sõna, et tänasest päevast peale hakkad sõna kuulma ja karsket elu elama?"

„Annan ..." põristas velsker mornilt.

„Vaata aga ette! Hoid-ku sind taevas! Ühe silmapilguga kaotad mul koha! Kui midagi juhtub, ära palu armu ... Noh, mine koju ..."

Velskrile, kes oli juba leppinud oma õnnetusega, tuli asja niisugune pööre üllatusena. Rõõmu tõttu ta koguni kahvatas näost. Ta tahtis midagi öelda ja sirutas käe ette, kuid ei öelnud midagi, naeratas töntsilt ja väljus.

„Ongi kõik!" ütles esimees. „Ja mingit kohut pole vaja."

Ta ohkas kergendatult ja sellise näoga, nagu oleks äsja sooritanud mingi väga raske ning tähtsa töö, silmitses teemasinat ja klaase, hõõrus käsi ning ütles:

„Õndsad on rahunõudjad ... Kalla mulle, Saša, klaasike. Muide, käsi alguses midagi hamba alla anda ... Noh, ja napsi kah ..."

„Härrased, see on võimatu!" ütles arst söögituppa astudes, ikka veel näost punane ja käsi ringutades. „See ... see on komöödia! See on jälk! Ma ei või. Parem on kakskümmend korda kohut käia, kui nii jantlikult küsimusi lahendada. Ei, ma ei või!"

„Mida teie siis tahate?" nähvas esimees talle vastu. „Minema kihutada? Olge lahke, ma kihutan minema ..."

„Ei, mitte minema kihutada ... Ma ei tea, mida ma tahan, kuid niiviisi, härrased, elusse suhtuda ... Ah, issand jumal! See on piinav!"

Arst hakkas närviliselt askeldama ja oma kaabut otsima. Seda mitte leides laskus ta jõuetult tugitooli.

„Jälk!" kordas ta.

„Kallis inimene," sosistas kohtunik, „osalt ei saa ma teist nii-öelda aru ... Teie olete ju süüdi selles vahejuhtumis! Üheksateistkümnenda sajandi lõpus vastu nägu klobida, see on teataval viisil ikkagi mitte päris sünnis ... Ta on lurjus, ku-uid nõustuge, ka teie käitusite ettevaatamatult ..."

„Muidugi!" nõustus esimees.

Lauale toodi viina ja suupistet. Hüvastijätuks tühjendas arst masinlikult napsiklaasi ja hammustas redist peale. Kui ta oli tagasiteel haiglasse, kattusid ta mõtted udulooriga nagu rohi sügisesel hommikul.

„Kas tõesti," mõtles ta, „sai viimase nädala jooksul nii palju kannatatud, järele mõeldud ja öeldud ainult selleks, et kõik lõpeks nii absurdselt ning labaselt! Kui rumal! Kui rumal!"

Tal oli häbi, et ta segas oma isiklikku asjasse kõrvalisi inimesi, häbi sõnade pärast, mida ta oli neile inimestele öelnud, viina pärast, mille ta oli ära joonud harjumuse tõttu tarbetult juua ja elada, häbi oma taipamatu, pealiskaudse mõistuse pärast ... Haiglasse tagasi jõudes asus ta otsekohe palatites ringkäiku tegema. Velsker kõndis tema läheduses, astudes pehmelt nagu kass ja leebelt küsimustele vastates ... Niihästi velsker, näkineid kui ka põetajad tegid näo, nagu poleks midagi juhtunud ja et kõik on kõige paremas korras. Ka arst ise püüdis kõigest jõust ükskõiksena näida. Ta käsutas, vihastas, naljatas haigetega, aga ta ajus mõlkus:

„Rumal, rumal, rumal ..."

1888

Haigushoog

I

Arstiteaduse üliõpilane Maier ja Moskva Maali-, Kujuraiumis- ja Ehituskunstikooli õpilane Rõbnikov tulid kord õhtul oma sõbra, õigusteaduse üliõpilase Vassiljevi juurde ja tegid talle ettepaneku käia nendega ära S. põiktänavas. Vassiljev polnud algul kaua aega nõus, siis aga riietus ja läks nendega kaasa.

Langenud naisi tundis ta ainult kuulu järgi ning raamatuist, ja neis majades, kus nad elavad, polnud ta oma elus kordagi käinud. Ta teadis, et on olemas selliseid ebavooruslikke naisi, kes saatuslikkude olukordade — keskkonna, halva kasvatuse, puuduse jms. survel on sunnitud raha eest oma au müüma. Nad ei tunne puhast armastust, neil pole lapsi, neil puuduvad õigused. Nende emad ja õed nutavad neid taga nagu surnuid, teadus käsitleb neid kui pahet, mehed ütlevad neile sina. Kuid kõigest sellest hoolimata ei kaota nad oma jumalast loodud nägu ega kuju. Kõik nad on teadlikud oma patust ja loodavad lunastusele. Vahendeid, mis viivad lunastusele, võivad nad kasutada kõige suuremas ulatuses. Tõsi küll, ühiskond ei andesta inimestele nende minevikku, kuid jumala juures ei peeta Egiptuse Mariat teistest pühakutest alamaks. Kui Vassiljev juhtus riietuse või käitumisviisi järgi tänaval ära tundma langenud naist või nägema tema kujutust huumoriajakirjas, tuli tal iga kord meelde lugu, mida ta oli kunagi kuskilt lugenud: keegi korralik ning ennastsalgav noormees armus langenud naisesse ja tegi talle ettepaneku saada tema naiseks,

naine aga ei pidanud end niisuguse õnne vääriliseks ja võttis mürki.

Vassiljev elas ühes Tverskoi bulvarile viivas põiktänavas. Kui ta oma sõpradega majast väljus, oli kell üheteistkümne ligi. Hiljuti oli sadanud esimest lund ja kogu loodus oli selle värske lume võimuses. Õhus tundus lume lõhna, jalge all krudises pehmelt lumi, maapind, katused, puud, bulvarite pingid — kõik oli pehme, valge, noor ja seetõttu näisid majad teistsugused kui eile, laternad põlesid heledamini, õhk oli läbipaistvam, sõidukid mürisesid tumedamalt ja koos värske, kerge, külma õhuga kippus südamesse tunne, mis sarnanes valge, värske, udusulgpehme lumega.

„Mind neile nukratele randadele," alustas meedik laulu meeldival tenorihäälel, „jõud mingi tundmatu veel ikka kannab . . ."

„Siin veski on . . ." laulis kunstnik kaasa. „Ta juba varemeis . . ."

„Siin veski on . . . Ta juba varemeis . . ." kordas meedik kulme kergitades ja nukralt pead vangutades.

Ta vaikis pisut, hõõrus laupa, sõnu meelde tuletades, ja hakkas laulma valjusti ning nõnda ilusasti, et möödaminejad tema poole tagasi vaatasid:

„Siin kunagi ma vabana sain tunda vaba armastust . . ."

Nad astusid kõik kolmekesi restorani ja jõid, palitut seljast võtmata, puhveti juures igaüks kaks napsi viina. Enne teise klaasi tühjendamist märkas Vassiljev oma viinas korgitükikest, tõstis klaasi silmade juurde, silmitses seda kaua aega ja kortsutas lühinägelikult kulme. Meedik ei mõistnud tema ilmet ja ütles:

„Noh, mis sa vahid? Palun, ilma filosoofiata! Viin on olemas selleks, et seda juua, ossetriina[1] — et süüa, naised — et nende juures käia, lumi — et seda mööda kõndida. Ela vähemalt üks õhtugi inimese kombel!"

„Egas ma midagi . . ." ütles Vassiljev naerdes. „Kas ma siis keeldun?"

Viin tegi ta rinna soojaks. Ta silmitses heldimusega oma sõpru, imetles neid ja kadestas. Kuidas on neil

[1] Tuurakalaliha. (Tõlkija märkus.)

tervetel, tugevatel, lõbusatel inimestel kõik tasakaalustatud, kuidas nende mõistuses ja hinges on kõik lõplik ja sile! Nad laulavad, armastavad kirglikult teatrit, joonistavad, räägivad palju, joovad ja neil ei valuta pea järgmisel päeval; nad on luulelised ja kõlvatud, õrnad ja jultunud; nad oskavad töötada, pahameelt tunda, põhjuseta naerda ja rumalusi rääkida; nad on ägedad, ausad, ennastsalgavad ja inimestena mitte millegi poolest halvemad kui tema, Vassiljev, kes valvab iga oma sammu ja iga oma sõna, kes on umbusklik, ettevaatlik ja valmis vähimatki tühiasja probleemi tasemele tõstma. Ja tal tekkis soov elada vähemalt üks õhtu nii, nagu elavad sõbrad, endale täielikku voli anda, vabastada end omaenese kontrollist. Tuleb viina juua? Ta joob, kas või lõhkegu tal homme valu pärast pea. Ta viiakse naiste juurde? Ta läheb. Ta hakkab naeru lagistama, tembutama, lõbusalt vastama möödaminejate märkustele . . .

Restoranist väljus ta naeruga. Talle meeldisid ta sõbrad — üks muljutud laiaäärelise, kunstipärasele korratusele pretendeeriva kaabuga, teine väikese kotikmütsiga, mitte vaene inimene, kuid haritud boheemkonda kuulumisele pretendeeriv. Talle meeldis lumi, kahvatud laternatuled, teravad mustad jäljed, mida möödaminejate tallad esimesele lumele jätsid; meeldis õhk ja eriti see puhas, õrn, naiivne, otsekui neitsilik toon, mida võib looduses ainult kaks korda aastas tähele panna: kui kõik on lumega kaetud ja kevadel selgeil päevil või kuuvalgeil õhtuil, kui jõel algab jääminek.

„Mind neile nukratele randadele," alustas ta tasasel häälel laulmist, „jõud mingi tundmatu veel ikka kannab . . ."

Ja kogu tee ei lahkunud millegipärast see lauluviis tema ja ta sõprade keelelt ja nad kõik kolmekesi ümisesid seda masinlikult, mitte taktis üksteisega.

Vassiljev kujutles, kuidas umbes kümne minuti pärast tema ja ta sõbrad koputavad uksele, kuidas nad hakkavad pimedaid koridore ja pimedaid tube mööda hiilima naiste juurde, kuidas ta pimedust kasutades tõmbab tikku ja selle valguses äkki näeb kannatavat

nägu ja süüdlaslikku naeratust. Tundmatu blondiin või brünett on kindlasti lahtiste juustega ja valges ööjakis; ta ehmub valgusest, kohmetab kangesti ja ütleb: „Jumala pärast, mis te teete! Kustutage ära!" Kõik see on hirmus, kuid huvitav ja uus.

II

Trubnaja väljakult pöördusid sõbrad Gratševkale ja jõudsid varsti põiktänavasse, mida Vassiljev teadis ainult kuulu järgi. Nähes kaht rida maju heledasti valgustatud akendega ja pärani lahti ustega, kuuldes lõbusaid klaveri- ja viiulihelisid — helisid, mis paiskusid välja kõigist ustest ja segunesid veidraks virvarriks, sarnanedes sellega, nagu oleks kuskil pimeduses, katuste kohal, nägematu orkester pille häälestanud, imestas Vassiljev ja ütles:

„Kui palju maju!"

„See pole midagi!" sõnas meedik. „Londonis on kümme korda rohkem. Seal on selliseid naisi ligi sada tuhat."

Voorimehed istusid pukis niisama rahulikult ja ükskõikselt nagu kõigis teisteski põiktänavates. Kõnniteedel liikusid samasugused möödaminejad kui teistelgi tänavatel. Keegi ei rutanud, keegi ei peitnud krae vahele oma nägu, keegi ei vangutanud ettehoitvalt pead . . . Ja selles ükskõiksuses, klaveri- ja viiulihelide virvarris, heledasti valgustatud akendes, pärani lahti ustes tundus midagi väga avameelset, jultunut, uljast ning hoogsat. Arvatavasti oli vanasti orjaturgudel niisama lõbus ning kärarikas ja inimeste näod ning kõnnak väljendasid samasugust ükskõiksust.

„Hakkame päris otsast peale," ütles kunstnik.

Sõbrad astusid kitsasse koridori, mida valgustas reflektoriga lamp. Kui nad avasid ukse, tõusis esikus kollaselt diivanilt laisalt püsti mustas saterkuues, raseerimata lakeinäoga ja uniste silmadega mees. Siin lõhnas nagu pesuköögis ja peale selle veel äädika järele. Esikust viis uks heledasti valgustatud tuppa.

Meedik ja kunstnik peatusid sellel uksel ja vaatasid kaela õieli ajades mõlemad korraga tuppa.

„Bona-sera, senjoorid, rigoletto-hugenotid-traviata!" alustas kunstnik, teatraalselt kummardusi tehes.

„Havanna-tarakano-pistoleto!" ütles meedik, oma mütsikest rinnale surudes ja sügavalt kummardades.

Vassiljev seisis nende taga. Ka tema tahtis teatraalselt kummardada ja ütelda midagi rumalat, kuid ta ainult naeratas, tundis ebamugavust, mis sarnanes häbiga, ja ootas kannatamatult, mis saab edasi. Uksele ilmus väike, umbes seitsme-kaheksateistkümne-aastane lühikeseks lõigatud juustega blond neiu helesinises kleidikeses, valge akselbant rinnal.

„Miks te siis uksel seisate?" ütles ta. „Võtke palitud maha ja astuge saali."

Meedik ja kunstnik astusid ikka itaalia keelt rääkides saali. Vassiljev järgnes neile kõheldes.

„Härrased, võtke palitud maha!" ütles teener karmilt. „Nii ei tohi."

Peale blondiini oli saalis veel üks naine, väga tüse ja suur, mittevene näoga ja paljastatud kätega. Ta istus klaveri juures ja ladus oma põlvedel pasjanssi. Külalistele ei pööranud ta mingit tähelepanu.

„Kus on siis teised preilid?" küsis meedik.

„Nad joovad teed," ütles blondiin. „Stepan," hüüdis ta, „mine ütle preilidele, et üliõpilased tulid!"

Natukese aja pärast astus saali kolmas preili. See oli erepunases siniste triipudega kleidis. Ta nägu oli paksult ning oskamatult mingitud, laupa varjasid juuksed, silmad vaatasid pilkumatult ning hirmunult. Sisse astudes hakkas ta otsekohe tugeval, karedal häälel laulma mingit laulu. Tema järel tuli nähtavale neljas preili, selle järel viies . . .

Kõiges selles ei näinud Vassiljev midagi uut ega huvitavat. Talle tundus, et seda saali, klaverit, odavas kuldraamis peeglit, akselbanti, siniste triipudega kleiti ja neid tuimi, ükskõikseid nägusid on ta juba kuskil näinud, ja enam kui üks kord. Pimedusest aga, vaikusest, salapärasusest, süüdlaslikust naeratusest, kõigest sellest, mida ta lootis siin kohata ja mis teda hirmutas, ei näinud ta mitte varjugi.

Kõik oli tavaline, proosaline ja ebahuvitav. Ainult üks asi äratas pisut ta uudishimu: see kole, otsekui sihilikult väljamõeldud maitsetus, mis avaldus karniisides, totrates piltides, kleitides ja akselbandis. Selles maitsetuses oli midagi iseloomulikku, erilist.

„Kui kehv ja rumal on kõik!" mõtles Vassiljev. „Mis võib kõiges selles mõttetuses, mida ma praegu näen, normaalset inimest kiusatusse viia, sundida teda tegema hirmsat pattu: ostma rubla eest elavat inimest? Ma saan aru igasugusest patust, mida tehakse hiilguse, ilu, graatsia, kire, maitse nimel, — kuid mis on siin? Mille nimel siin patustatakse? Muide... ei maksa mõtelda!"

„Habemik, kostitage porteriga!" kõnetas teda blondiin.

Vassiljev muutus äkki kohmetuks.

„Hea meelega..." ütles ta, viisakalt kummardades. „Kuid vabandage, armuline preili... jooma ma teiega ei hakka. Ma ei joo."

Minutit viis hiljem läksid sõbrad juba teise majja.

„Milleks sa tellisid porterit?" pahandas meedik. „Kus miljonär! Viskas kuus rubla, asja ees, teist taga, tuulde!"

„Kui ta tahab, miks siis mitte teha talle seda heameelt?" õigustas end Vassiljev.

„Sa tegid heameelt mitte temale, vaid perenaisele. Külalistelt kostitamist nõuda käsivad neil perenaised, kellele see on kasulik."

„Siin veski on..." laulis kunstnik. „Ta juba varemeis..."

Teise majja jõudes seisid sõbrad natuke aega ainult esikus, kuid saali ei läinud. Niisama nagu esimeseski majas, tõusis esikus diivanilt saterkuues ja unise lakeinäoga inimkogu. Silmitsedes seda teenrit, ta nägu ja kulunud saterkuube, mõtles Vassiljev: „Kui palju peab tavaline, lihtne vene inimene läbi elama, enne kui saatus teda siia teenriks paiskab? Kus oli ta varem ja mida ta tegi? Mis ootab teda? On ta abielus? Kus on ta ema ja kas see teab, et ta on siin teenriks?" Ja Vassiljev pööras tahtmatult igas majas tähelepanu kõigepealt teenrile. Ühes majas, vist arvult neljandas,

oli teener väike, põdur, kuivetu, ketike üle vesti. Ta luges „Listokki" ega pööranud sisseastujaile mingit tähelepanu. Tema nägu vaadates mõtles Vassiljev millegipärast, et säärase näoga inimene võib niihästi varastada, tappa kui ka valet vanduda. Nägu oli tõepoolest huvitav: suur otsmik, hallid silmad, lame nina, kitsad kokkupigistatud huuled, ilme aga tuim ja samal ajal jultunud, nagu noorel hagijal, kui see jänest taga ajab. Vassiljev mõtles, et peaks puudutama selle teenri juukseid: kas nad on karmid või pehmed? Arvatavasti karmid nagu koerakarvad.

III

Kunstnik jäi sellest, et ta oli kaks klaasi porterit ära joonud, äkki kuidagi purju ja muutus ebaloomulikult elavaks.

„Lähme mujale!" kamandas ta kätega veheldes. „Ma viin teid kõige paremasse!"

Toonud sõbrad sellesse majja, mis tema arvates oli kõige parem, avaldas ta kangekaelset soovi kadrilli tantsida. Meedik nurises selle üle, et orkestrantidele tuleb rubla maksta, kuid nõustus olema *vis-à-vis*. Hakati tantsima.

Kõige paremas majas oli niisama paha kui kõige halvemaski. Siin olid täpselt samasugused peeglid ja pildid, samasugused soengud ja kleidid. Sisustust ja riietust silmitsedes mõistis Vassiljev juba, et see pole maitsetus, vaid midagi niisugust, mida võib nimetada S. põiktänava maitseks ja koguni stiiliks ja mida ei leidu kuskil mujal, midagi oma näotuses terviklikku, mitte-juhuslikku, aja jooksul väljakujunenut. Pärast seda, kui ta oli käinud kaheksas majas, ei pannud teda enam imestama ei kleitide värv, ei pikad slepid, ei eredad lehvid, ei madrusekostüümid ega paks violetne põskede värv. Ta mõistis, et see kõik peab siin nii olema, et kui kas või üksainus naistest riietuks inimese kombel või kui seinale riputataks korralik gravüür, siis selle tõttu kannataks kogu põiktänava üldine toon.

„Kui oskamatult nad müüvad end!" mõtles ta. „Kas tõesti nad ei suuda mõista, et patt on ainult siis võluv, kui ta on ilus ja varjab end, kui ta kannab vooruse katet? Tagasihoidlikud mustad kleidid, kahvatud näod, kurvad naeratused ja pimedus mõjuvad enam kui see labane kassikuld. Rumalad! Kui nad ise seda ei mõista, siis peaksid kas või külalised neid õpetama . . ."

Valge karusnahkse äärisega poola kostüümis preili astus tema juurde ja istus ta kõrvale.

„Sümpaatne brünett, miks siis teie ei tantsi?" küsis ta. „Miks te nii igav olete?"

„Sellepärast, et on igav."

„Aga te kostitage lafitiga. Siis ei ole enam igav."

Vassiljev ei vastanud midagi. Ta vaikis natuke aega ja küsis:

„Mis kell te magama heidate?"

„Kell kuus."

„Ja millal üles tõusete?"

„Mõnikord kell kaks, aga mõnikord ka kell kolm."

„Ja mis te teete pärast ülestõusmist?"

„Joome kohvi, kella seitsme ajal lõunastame."

„Ja mida te lõunaks sööte?"

„Tavaliselt . . . Supp, biistek, dessert. Meie madam toidab tütarlapsi hästi. Aga milleks te seda kõike pärite?"

„Niisama, et vestelda . . ."

Vassiljev oleks tahtnud preiliga paljustki kõnelda. Ta tundis kanget tahtmist teada saada, kust preili on pärit, kas ta vanemad on elus ja kas nad teavad, et ta on siin, kuidas ta sattus sellesse majja, kas ta on lõbus ja rahul või kurb ja süngetest mõtetest rõhutud, kas ta loodab kunagi pääseda oma praegusest olukorrast . . . Ent ta ei suutnud kuidagi välja mõtelda, millest alata ja millisel kujul esitada küsimusi, et mitte näida ebadelikaatsena. Ta mõtles kaua aega ja küsis:

„Kui vana te olete?"

„Kaheksakümmend," vastas preili teravmeelselt, vaadates naerunäol vigureid, mida tantsiv kunstnik sooritas käte ja jalgadega.

Järsku puhkes ta millegi üle laginal naerma ja lausus valjusti, nii et kõik kuulsid, pika küünilise fraasi. Vassiljev jahmus ja teadmata, millist ilmet anda oma

näole, naeratas pinguldatult. Naeratas ainult tema üksi, kõik teised — ta sõbrad, orkestrandid ja naised ei heitnud pilkugi ta naabrile, nagu poleks kuulnudki.

„Kostitage lafitiga!" ütles naaber jälle.

Vassiljevile muutus vastikuks naise valge karusnahkne ääris ning hääl ja ta läks eemale. Talle tundus siin juba lämmatav ning kuum ja süda hakkas lööma aeglaselt, kuid tugevasti, nagu vasar: üks! kaks! kolm!

„Lähme siit minema!" ütles ta, kunstnikku varrukast tõmmates.

„Oota, lase lõpetada."

Sellal kui kunstnik ja meedik lõpetasid kadrilli, silmitses Vassiljev, et mitte naisi vaadata, orkestrante. Klaverit mängis näo poolest marssal Bazaine'iga [1] sarnanev, prillidega, korraliku välimusega vanataat; viiulit — väikese ruuge habemega, viimase moe järgi riietatud noormees. Noormehe nägu polnud rumal ega kurnatud, vaid vastupidi, tark, noor, värske. Ta oli valitult ning maitsekalt riides ja mängis hingestatult. Probleem: kuidas sattusid tema ja see kena, korraliku välimusega vanataat siia? Miks pole neil häbi siin istuda? Millele nad mõtlevad naisi vaadates?

Kui oleksid klaverit ja viiulit mänginud näruselt riides, nälginud, sünged, purjus, kurnatud või tuima näoga inimesed, siis oleks nende siinolek võib-olla mõistetav olnud. Nüüd aga ei saanud Vassiljev millestki aru. Talle tuli meelde kunagi loetud lugu langenud naisest ja ta leidis nüüd, et sel süüdlasliku naeratusega inimlikul kujul pole midagi ühist sellega, mida ta nüüd näeb. Talle tundus, et ta näeb mitte langenud naisi, vaid mingit teist, täiesti erilist, temale võõrast ning arusaamatut maailma. Kui ta oleks varemalt seda maailma teatrilaval näinud või selle kohta raamatust lugenud, ei oleks ta uskunud . . .

Valge karusnahkse kostüümiäärisega naine puhkes jälle laginal naerma ja lausus valjusti jälgi fraasi. Tülgastav tunne valdas Vassiljevit, ta punastas ja väljus.

„Pea, meie tuleme ka!" hüüdis kunstnik talle.

---

[1] *Bazaine* (loe: bazään) — Prantsuse marssal, võttis osa Krimmi sõjast (1853—1856). (Tõlkija märkus.)

IV

„Praegu oli mul, sel ajal kui me tantsisime, mu daamiga kõnelus," jutustas meedik, kui nad kõik kolmekesi tänavale astusid. „Jutt oli tema esimesest romaanist. Mees, loo kangelane, oli mingi raamatupidaja Smolenskis, kel oli naine ja viis last. Tüdruk oli seitsmeteistkümne aastane ja elas oma taadi ja memme juures, kes kauplesid seebi ja küünaldega."

„Millega siis see mees ta südame võitis?" küsis Vassiljev.

„Sellega, et ostis talle viiekümne rubla eest pesu. See on kurat teab mis!"

„Näe, ometigi oskas ta oma daamilt tema romaani välja uurida," mõtles Vassiljev meedikust. „Aga mina ei oska . . ." — „Härrased, ma lähen koju!" ütles ta.

„Mispärast?"

„Sellepärast, et ma ei oska siin käituda. Pealegi on mul igav ja vastik. Mis on siin lõbusat? Oleksid vähemalt inimesedki, aga need on ju metslased ja loomad. Ma lähen, tehke kuidas tahate."

„Noh, Griša, Grigori, kullake . . ." lausus kunstnik nutusel häälel, end Vassiljevi vastu surudes. „Lähme! Käime veel ühes ära, ja olgu nad siis neetud . . . Palun! Grigorjants!"

Vassiljev saadi nõusse ja viidi trepist üles. Vaibas ja kullatud käsipuudes, uksehoidjas, kes avas ukse, ja esikut kaunistavais pannoodes tundus ikka sedasama S. põiktänava stiili, kuid see oli viimistletum ning meeldivam.

„Ma lähen tõepoolest koju!" ütles Vassiljev palitut seljast võttes.

„Noo, noo, kullake . . ." sõnas kunstnik ja suudles teda kaelale. „Ära jonni . . . Gri-Gri, ole seltsimees! Üheskoos tulime, üheskoos läheme ka ära. Küll sa oled tõbras, tõepoolest."

„Ma võin teid tänaval oodata. Jumala eest, mulle on siin vastik!"

„Noo, noo, Griša . . . Vastik, — aga sa vaatle! Mõistad? Vaatle!"

„Asjadele tuleb objektiivselt vaadata," ütles meedik tõsiselt.

Vassiljev astus saali ja võttis istet. Peale tema ja ta sõprade oli saalis veel rohkesti külalisi: kaks jalaväeohvitseri, keegi hall ning palja pealaega, kuldprillidega isand, kaks noorukest üliõpilast maamõõtmisinstituudist ja väga purjus, näitlejanäoga mees. Kõik preilid olid nende külalistega tegevuses ega pööranud Vassiljevile mingit tähelepanu. Ainult üks neist, Aïdana riietatu, vaatas kõõrdi temale, naeratas millegipärast ja lausus haigutades:

„Brünett tuli . . ."

Vassiljevil kloppis süda ja hõõgus nägu. Tal oli niihästi häbi külaliste ees oma siinoleku pärast kui ka tülgastav ning piinav tunne. Teda piinas mõte, et tema, korralik ja südamlik inimene (selliseks pidas ta end seniajani), põlgab neid naisi ega tunne nende vastu midagi muud peale vastikuse. Tal polnud kahju ei neist naistest, ei orkestrantidest ega teenritest.

„See tuleb sellest, et ma ei püüa neid mõista," mõtles ta. „Kõik nad sarnanevad rohkem loomade kui inimestega, kuid ometigi on nad inimesed, neil on hing. Tarvis neist aru saada ja siis alles nende üle kohut mõista . . ."

„Ära sa, Griša, ära mine, oota meid!" hüüdis kunstnik talle ja kadus kuhugi.

Varsti kadus ka meedik.

„Jah, tarvis on püüda neid mõista, nõnda ei või . . ." jätkas Vassiljev mõtlemist.

Ja ta hakkas teraselt silmitsema iga naise nägu ning otsima süüdlaslikku naeratust. Kuid — kas ta ei osanud nägudelt lugeda või ei tundnud ükski neist naistest end süüdlasena — igalt näolt luges ta ainult igapäevase, labase igavuse ja rahulolu tuima ilmet. Rumalad silmad, rumalad naeratused, läbilõikavad, rumalad hääled, häbitud liigutused — ja muud mitte midagi. Nähtavasti on igaühel neist olnud minevikus oma romaan raamatupidajaga ja pesuga viiekümne rubla väärtuses, olevikus aga pole elul muud võlu kui kohv, kolmest roast koosnev lõuna, vein, kadrillid, kella kaheni magamine . . .

Leidmata ühtki süüdlaslikku naeratust hakkas Vassiljev otsima: kas pole vahest tarka nägu. Ta pilk peatus ühel kahvatul, pisut unisel, väsinud näol... See oli mitte enam noor brünett naine, kel oli seljas litritega ülekülvatud kostüüm. Ta istus tugitoolis, vahtis põrandale ja mõtles millestki. Vassiljev kõndis korra üle toa ja istus otsekui kogemata ta kõrvale.

„Tarvis on alustada millestki labasest," mõtles ta, „ja siis pikkamööda üle minna tõsisele..." — „Kui kena kostüüm teil on!" ütles ta ja puudutas sõrmega pearäti kuldseid narmaid.

„On nagu ta on..." sõnas brünett naine loiult.

„Millisest kubermangust te pärit olete?"

„Mina? Kaugelt... Tšernigovi kubermangust."

„Kena kubermang. Seal kandis on hea elada."

„Hea on seal, kus meid ei ole."

„Kahju, et ma ei oska loodust kirjeldada," mõtles Vassiljev. „Võiks teda liigutada Tšernigovi looduse kirjeldamisega. Küllap ta seda armastab, kui on seal sündinud."

„On teil siin igav?" küsis Vassiljev.

„Teadagi igav."

„Miks te siis siit ära ei lähe, kui teil igav on?"

„Kuhu mul minna? Armuandi paluma või?"

„Armuandi paluda on kergem, kui siin elada."

„Kust teie teate? Kas te olete palunud?"

„Olen, kui polnud millegagi õppimise eest tasuda. Ja kuigi poleks palunud, see on niigi selge. Kerjus on ikkagi vaba inimene, aga teie olete ori."

Brünett naine ringutas ja vaatas uniste silmadega järele teenrile, kes viis kandmikul klaase ja selterssi.

„Kostitage porteriga," ütles ta ja haigutas jälle.

„Porteriga..." mõtles Vassiljev. „Aga mis siis, kui praegu su vend või ema siia sisse astuks? Mis sa ütleksid? Ja mis ütleksid nemad? Oleks siis aga porter, ma kujutlen..."

Järsku kuuldus nuttu. Kõrvaltoast, kuhu teener oli selterssi viinud, väljus kiiresti keegi punetava näo ja tigedate silmadega blond mees. Temale järgnes pikakasvuline, tüse perenaine ja karjus kiunuval häälel:

„Keegi pole teile lubanud tütarlapsi vastu nägu peksta! Meil käib paremaidki külalisi kui teie, ja nad ei kakle! Šarlatan!"

Tõusis lärm. Vassiljev kohkus ja muutus näost kahvatuks. Kõrvaltoas nuteti suure häälega, siiralt, nagu nutavad solvunud. Ja ta mõistis, et siin tõepoolest elavad inimesed, tõelised inimesed, kes nagu igal pool mujalgi solvuvad, kannatavad, nutavad, paluvad abi... Ränk vaenulikkus ja põlastustunne andsid maad teravale haledustundele ja vihale solvaja vastu. Ta sööstis sinna tuppa, kus nuteti. Läbi laua marmorplaadil seisvate pudelite rea silmas ta kannatavat, pisaraist märga nägu, sirutas käed selle näo poole, astus sammu lauale lähemale, kuid põrkas otsekohe kohkunult tagasi. Nutja oli purjus.

Tungides läbi käratseva jõugu, mis oli kogunenud blondi mehe ümber, kaotas ta julguse, lõi kartma nagu poisike ja talle tundus, et selles võõras, talle mõistmatus maailmas kavatsetakse teda taga ajada, peksta, räpaste sõnadega üle külvata... Ta rebis nagist oma palitu ja sööstis ülepeakaela trepist alla.

V

End plangu vastu surudes seisis ta maja juures ja ootas, millal ta kaaslased väljuvad. Klaveri- ja viiulihelid, lõbusad, uljad, jultunud ja nukrad, segunesid õhus mingiks kaoseks ja see virvarr sarnanes endiselt sellega, nagu oleks pimeduses katuste kohal nägematu orkester pille häälestanud. Üles sellesse pimedusse vaadates oli näha, et kogu must foon oli valgete liikuvate täppidega üle külvatud: sadas lund. Valgusse sattudes keerlesid helbed aeglaselt õhus nagu udusuled ja langesid veel aeglasemalt maapinnale. Lumehelbed keerlesid hulgana Vassiljevi ümber ja jäid pidama ta habemele, ripsmeile, kulmudele... Voorimehed, hobused ja möödaminejad olid valged.

„Kuidas küll võib lumi sadada sellesse põiktänavasse!" mõtles Vassiljev. „Olgu neetud need majad!"

Trepist allajooksmise tõttu nõtkusid ta jalad väsimusest, ta hingeldas, otsekui oleks mäkke roninud, süda kloppis kuuldavalt. Teda piinas soov kiiresti põiktänavast välja pääseda ja koju minna, kuid veel suurem oli soov sõpru ära oodata ning nende peale oma masendavat tunnet välja valada.

Ta ei mõistnud paljutki neis majades, hukkuvate naiste hinged jäid talle endiselt saladuseks, kuid talle oli selge, et asi on hoopis halvem, kui võis arvata. Kui seda süüdiolevat naist, kes end ära mürgitas, nimetati langenuks, siis kõigile neile, kes nüüd helide virvarri saatel tantsisid ja pikki jälke fraase laususid, oli raske sobivat nime leida. Nad olid mitte hukkuvad, vaid juba hukkunud.

„Patt on," mõtles ta, „kuid pole ei süüteadvust ega lootust pääsemisele. Neid müüakse, ostetakse, uputatakse viinasse ja jälkustesse, nemad aga on tuimad ning ükskõiksed nagu lambad ega saa aru. Mu jumal, mu jumal!"

Talle oli samuti selge, et kõik see, mida nimetatakse inimlikuks väärikuseks, isiksuseks ja jumalast loodud näoks ning kujuks, on siin rüvetatud põhjani, ja et selles on süüdi mitte üksnes põiktänav ja tuimad naised.

Temast möödus lõbusalt vesteldes ja naerdes salk lumest valgeid üliõpilasi. Üks neist, pikk ja peenike, peatus, vaatas Vassiljevile näkku ja ütles purjus häälel:

„Meie oma! Oled end täis võtnud, vennas? Ahaa, vennas! Pole viga, lõbutse! Lase käia! Ära noruta, onu!"

Ta võttis Vassiljevil õlgadest kinni ja surus oma märjad külmad vurrud ta põse vastu, libastas siis, lõi vaaruma ja hüüdis, mõlemat kätt üles lüües:

„Hoia kinni! Ära kuku!"

Ja jooksis naerma puhkedes oma kaaslastele järele.

Läbi käratsemise kuuldus kunstniku hääl:

„Teie ei tohi naisterahvaid peksta! Ma ei luba, kurat teid võtku! Lurjused sihukesed!"

Majauksele ilmus meedik. Ta vaatas kahele poole ja ütles Vassiljevit nähes erutatult:

„Sa oled siin? Kuule, jumala eest, Jegoriga on täiesti võimatu kuskil käia! Mis inimene see on, ma ei mõista! Teeb skandaali! Kuuled? Jegor!" hüüdis ta uksest sisse. „Jegor!"

„Ma ei luba teil naisterahvaid peksta!" kostis ülalt kunstniku läbilõikav hääl.

Midagi rasket ning kogukat veeres trepist alla. See oli kunstnik, kes uperkuuti alla lendas. Nähtavasti tõugati ta välja.

Ta tõusis maast, raputas kaabu puhtaks, ähvardas tigedal, põlastaval näol rusikaga üles ja hüüdis:

„Lurjused! Nülgijad! Vereimejad! Ma ei luba teil peksta! Peksta nõrka, purjus naisterahvast! Ah, teid . . ."

„Jegor . . . Jegor, noh . . ." hakkas meedik anuma. „Annan sulle ausõna, et ei lähe sinuga enam iialgi kuhugi. Ausõna!"

Kunstnik rahunes pikapeale ja sõbrad asusid koduteele.

„Mind neile nukratele randadele," alustas meedik laulu, „jõud mingi tundmatu veel ikka kannab . . ."

„Siin veski on . . ." hakkas kunstnik natukese aja pärast kaasa laulma. „ „Ta juba varemeis . . ." Küll aga ajab lund maha, sa taevataadike! Griška, miks sa ära läksid? Argpüks oled sa, vana naine ja muud midagi."

Vassiljev sammus sõprade taga, vahtis nende selgi ja mõtles:

„Üks kahest: kas meile ainult näib, et prostitutsioon on pahe, ja me suurendame seda liialt, või aga, kui prostitutsioon on tõepoolest selline pahe, nagu on kombeks arvata, siis on need mu armsad sõbrad samasugused orjapidajad, vägivallatarvitajad ja mõrvarid nagu need Süüria ja Kairo elanikud, keda kujutatakse „Niivas". Nad laulavad nüüd, naeravad, arutlevad kainelt, — aga kas mitte nemad ei ekspluateerinud nüüdsama nälga, harimatust ja tuimust? Nemad, — mina olin tunnistajaks. Milleks siin nende humaansus, meditsiin, maalikunst? Nende mõrtsukate teadused, kunstid ja ülevad tunded meenutavad mulle pekki ühes anekdoodis. Kaks röövlit tapsid metsas kerjuse. Hakkasid omavahel tema riideid jagama ja leidsid paunast

tüki seapekki. „Kulub ära," ütles üks neist, „võtame suupisteks." — „Mis sa räägid, kuidas seda tohib?" kohkus teine. „Kas sa siis oled unustanud, et täna on kesknädal?" Ja nad ei hakanud sööma. Olles tapnud inimese, väljusid nad metsast veendumusega, et nad on ranged paastupidajad. Niisama ka need, olles ostnud naisi, lähevad ja mõtlevad nüüd, et nad on kunstnikud ja õpetlased..."

„Kuulge teie!" ütles ta tigedalt ning järsult. „Milleks te käite siin? Kas te tõesti ei mõista, kui kohutav see on? Teie arstiteadus ütleb, et kõik need naised surevad enneaegu kas tiisikusse või millessegi muusse. Kunstid ütlevad, et moraalselt surevad nad veelgi varem. Igaüks neist sureb sellepärast, et ta võtab oma elu jooksul vastu keskmiselt, ütleme, viissada meest. Igaühe tapab viissada meest. Nende viiesaja hulgas olete teie! Nii et kui teie kumbki käite oma elu jooksul siin ja teistes seesugustes paikades kakssada viiskümmend korda, siis tähendab tuleb teie kahe peale üks tapetud naine! Kas see pole arusaadav? Kas pole kohutav? Tappa kahekesi, kolmekesi, viiekesi üks rumal, nälgiv naine! Ah, kas see pole siis kohutav, mu jumal?"

„Seda ma teadsin, et see nõnda lõpeb," ütles kunstnik nägu krimpsutades. „Poleks tarvis olnud end siduda selle lollpea ja tolvaniga! Sa arvad, et nüüd on sul peas suured mõtted, ideed? Ei, pagan teab mis, aga mitte ideed! Sa vahid praegu mind viha ja vastikusega, minu arvates aga võiksid sa parem veel kakskümmend niisugust maja ehitada, kui et niiviisi vahtida. Selles sinu pilgus on rohkem pattu kui terves põiktänavas! Lähme, Volodja, pagan temaga! Lollpea, tolvan ja muud midagi..."

„Meie, inimesed, tapame vastastikku üksteist," ütles meedik. „See on muidugi mõista kõlvatu, kuid filosoofiaga ei saa siin aidata. Hüvasti!"

Trubnaja väljakul jätsid sõbrad hüvasti ja läksid lahku. Üksi jäädes hakkas Vassiljev kiiresti bulvarit mööda edasi minema. Ta tundis hirmu pimeduse ees, tundis hirmu lume ees, mis räitsakatena maapinnale langes ja näis tahtvat kogu maailma enda alla matta, tundis hirmu laternatulede ees, mis kahvatult läbi

lumepilvede vilkusid. Ta südant valdas arusaamatu, pelgurlik hirm. Aeg-ajalt juhtus mõni inimene talle vastu tulema, kuid ta hoidis kartlikult neist eemale. Talle tundus, et kõikjalt tulevad ja kõikjalt vahivad teda naised, ainult naised...

„Nüüd hakkab mul peale," mõtles ta. „Hoog algab..."

VI

Kodus lebas ta voodil ja rääkis, kogu kehast vappudes:

„Elusad! Elusad! Mu jumal, nad on elusad!"

Ta õhutas igati oma fantaasiat, kujutles end kord langenud naise vennana, kord ta isana, kord mingitud põskedega langenud naisena enesena, ja kõik see kohutas teda.

Millegipärast tundus talle, et ta peab selle küsimuse lahendama viibimata, iga hinna eest, ja et see küsimus pole võõras, vaid tema isiklik. Ta pingutas jõudu, sai võitu oma meeleheitest, ja istudes voodile ning võttes pea käte vahele, hakkas lahendama: kuidas päästa kõiki neid naisi, keda ta täna nägi? Igasuguste küsimuste lahendamise kord oli tal kui haritud inimesel hästi teada. Ja nii erutatud kui ta oligi, ta pidas sellest korrast rangelt kinni. Ta meenutas küsimuse ajalugu, kirjandust selle kohta, ja neljandal hommikutunnil sammus nurgast nurka ning püüdis meelde tuletada kõiki neid katseid, mida käesoleval ajal kasutatakse naiste päästmiseks. Tal oli väga palju häid tuttavaid ja sõpru, kes elasid Falzfeini, Galjaškini, Netšajevi, Jetškini numbritubades... Nende hulgas oli rohkesti ausaid ning ennastsalgavaid inimesi. Mõned neist olid püüdnud naisi päästa...

„Kõik need vähesed katsed," mõtles Vassiljev, „võib jaotada kolme gruppi. Ühed, olles naise salaurkast välja ostnud, üürisid talle numbritoa, ostsid õmblusmasina, ja temast sai õmbleja. Ja väljaostja tegi temast tahes või tahtmata oma armukese, hiljem, lõpetades kursuse, sõitis minema ja andis naise mõne teise korraliku mehe kätte, nagu mingi asja. Ja langenu jäi

langenuks. Teised üürisid väljaostmise järel samuti eraldi numbritoa, ostsid möödapääsmatu õmblusmasina, võtsid tarvitusele kirjaoskuse, jutlustamise, raamatute lugemise. Naine elas ja õmbles, kuni see oli talle uus ja huvitav, hiljem aga hakkas igavust tundes jutlustajate seljataga mehi vastu võtma või siis jooksis tagasi sinna, kus võib kella kolmeni magada, kohvi juua ja tugevasti lõunat süüa. Kolmandad, kõige ägedamad ja ennastsalgavamad, astusid julge, otsustava sammu. Nad abiellusid. Ja kui jõhker, hellitatud või tuim, maharõhutud loom muutus abielunaiseks, perenaiseks ja hiljem emaks, siis see pööras pahupidi ta elu ja maailmavaate, nii et pärast oli naises ja emas raske ära tunda endist langenud naist. Jah, abiellumine on kõige parem ja vist küll ainus vahend."

„Kuid võimatu!" lausus Vassiljev kuuldavalt ja langes voodile. „Mina oleksin esimene, kes ei saa abielluda! Selleks peab olema pühak, mitte oskama vihata ja mitte tundma vastikust. Kuid oletame, et mina, meedik ja kunstnik saime enesest võitu ja abiellusime, et kõik need naised abielluvad. Aga milline oleks tulemus? Mis oleks tulemuseks? Tulemuseks oleks see, et sellal kui siin, Moskvas, nad lähevad mehele, hukutab Smolenski raamatupidaja uue partii, ja see partii tulvab siia vakantsetele kohtadele koos Saraatovi, Nižni-Novgorodi, Varssavi omadega... Aga kuhu panna Londoni sada tuhat? Kuhu panna Hamburgi omad?"

Lamp, milles petrooleum oli lõpule põlenud, hakkas suitsema. Vassiljev ei märganud seda. Ta kõndis jälle nurgast nurka, jätkates mõtlemist. Nüüd püstitas ta küsimuse juba teisiti: mis on tarvis teha, et langenud naised lakkaksid olemast vajalikud? Selleks on tarvis, et mehed, kes neid ostavad ja tapavad, tunneksid oma orjapidajaliku osa kogu kõlvatust ja kohkuksid. On tarvis päästa mehi.

„Teaduse ja kunstidega ei saa nähtavasti midagi ära teha..." mõtles Vassiljev. „Siin on üksainus väljapääs — see on apostlus."

Ja ta hakkas unistama sellest, kuidas ta juba homme õhtul seisab põiktänava nurgal ja lausub igale möödaminejale:

„Kuhu ja milleks te lähete? Kartke jumalat!"

Ta pöördub ükskõiksete voorimeeste poole ja ütleb:

„Milleks te siin seisate? Miks te ei tunne viha ega meelepaha? Te ju usute jumalasse ja teate, et see on patt, et selle eest lähevad inimesed põrgusse, — miks te siis vaikite? Tõsi küll, nad on teile võõrad, kuid ka neil on ju isad, vennad, just samasugused nagu teie..."

Keegi sõpradest ütles kord Vassiljevi kohta, et ta on andekas inimene. On olemas kirjaniku-, näitleja-, kunstnikuanded, temal aga on eriline anne — i n i m l i k. Tal on peen, suurepärane vaist valu suhtes üldse. Nii nagu hea näitleja kajastab eneses võõraid liigutusi ja häält, nõnda oskab Vassiljev oma südames kajastada võõrast valu. Pisaraid nähes ta nutab; haige juures muutub ta ise haigeks ja oigab; kui ta näeb vägivalda, siis tundub talle, et vägivalda tarvitatakse tema enda kallal, ta kardab nagu poisike ja kartes jookseb appi. Võõras valu ärritab teda, erutab, viib teda ekstaasi-seisukorda jne.

Ons sõbral õigus — ma ei tea, kuid see, mida Vassiljev läbi elas, kui talle tundus, et küsimus on lahendatud, sarnanes väga inspiratsiooniga. Ta nuttis, naeris, lausus valjusti sõnu, mida ta ütleb homme, tundis palavat armastust nende inimeste vastu, kes teda kuulda võtavad ja asetuvad tema kõrvale põiktänava nurgale, et jutlustada. Ta istus kirju kirjutama, andis endale tõotusi...

Kõik see sarnanes inspiratsiooniga juba sellepärast, et kestis lühikest aega. Vassiljev väsis varsti. Londoni, Hamburgi, Varssavi naised rõhusid teda oma massiga, nagu mäed rõhuvad maapinda. Ta tundis hirmu selle massi ees, sattus segadusse. Talle meenus, et ta pole sõnaosav, et ta on kartlik ja meelekindlusetu, et vaevalt on ükskõiksetel inimestel tahtmist kuulata ja mõista teda, kolmanda kursuse üliõpilast-juristi, arglikku ning tähtsusetut inimest, et tõeline apostlus seisab mitte ainuüksi jutlustamises, vaid ka tegudes...

Kui valgeks läks ja tänaval juba kolistasid sõidukid, lebas Vassiljev liikumatult diivanil ja vahtis ühte

punkti. Ta ei mõtelnud enam ei naistest, meestest ega apostlusest. Tema tähelepanu oli pööratud hingevalule, mis teda piinas. See oli tuim, mõistmatu, ebamäärane valu, sarnanev niihästi tusa, äärmise hirmu kui ka ahastusega. Näidata, kus see asub, ta võis: rinnus, südame all. Ent võrrelda polnud seda võimalik millegagi. Varem oli tal vahel olnud kange hambavalu, olid olnud pleuriit ja närvivalud, kuid kõik see oli hingevaluga võrreldes tühine. Selle valu ajal näis elu vastikuna. Väitekiri, oivaline teos, mille ta oli juba valmis kirjutanud, armastatud inimesed, hukkuvate naiste päästmine — kõik see, mida ta veel eile armastas või mille suhtes ta oli ükskõikne, ärritas teda nüüd meeldetuletamisel samavõrra kui sõidukite mürin, koridoriteenijate jooksmine ja päevavalgus . . . Kui nüüd keegi oleks tema silma all halastusevägiteo korda saatnud või jõleda vägivallaga hakkama saanud, siis oleks nii üks kui teine talle ühtemoodi vastikut muljet avaldanud. Kõigist mõtteist, mis laisalt ta peas mõlkusid, ei ärritanud teda ainult kaks: üks — et tal on võimalus end iga hetk ära tappa, teine — et valu ei kesta üle kolme päeva. Viimast teadis ta kogemuste põhjal.

Olles tükk aega lamanud, tõusis ta püsti ja hakkas käsi ringutades käima mitte nurgast nurka, nagu tavaliselt, vaid ruutu mööda, piki seinu. Ta vaatas end vilksamisi peeglist. Ta nägu oli kahvatu ning kõhnaks jäänud, meelekohad olid auku vajunud, silmad olid suuremad, tumedamad, liikumatumad, otsekui võõrad, ja väljendasid talumatut hingepiina.

Keskpäeval koputas uksele kunstnik.

„Grigori, oled sa kodus?" küsis ta.

Vastust mitte saades seisis ta hetke paigal, mõtles pisut ja vastas endale väikevene keeles:

„Pole. Ülikooli on läinud, kurjavaimu poiss."

Ja läks minema. Vassiljev heitis voodisse, peitis pea padja alla ja puhkes valu pärast nutma, ja mida ohtramalt voolasid pisarad, seda koledamaks muutus hingevalu. Kui pimedaks läks, meenus talle see piinarikas öö, mis teda ees ootab, ja teda valdas hirmus meeleheide. Ta riietus kiiresti, jooksis numbritoast välja,

ust pärani jättes, ja astus ilma mingi vajaduseta ning sihita tänavale. Küsimata eneselt, kuhu minna, läks ta kiiresti Sadovaja tänavat mööda edasi.

Sadas tihedat lund nagu eilegi; oli sula. Käed varrukaisse topitud, lõdisedes ja kartes kolinaid, hoburaudtee kellahelinat ja vastutulijaid, läks Vassiljev Sadovajat mööda Suhharevi tornini, seejärel Punase väravani, siit pööras Basmannajale. Ta astus kõrtsi ja jõi ära suure klaasitäie viina, kuid see ei toonud kergendust. Jõudnud Razguljaini, keeras ta paremale ja sammus mööda põiktänavaid, kus ta varem polnud iial käinud. Ta jõudis selle vana silla juurde, kus kohiseb Jausa ja kust paistavad pikad tulederead Punaste kasarmute akendes. Et oma hingevalu mingi uue tundega või teise valuga kõrvale juhtida, teadmata, mida teha, nuttes ja värisedes, nööpis Vassiljev palitu ning kuue eest lahti ja seadis oma palja rinna rõske lume ja tuule kätte. Ent ka see ei vähendanud valu. Siis kummardus ta üle silla käsipuu ja vaatas alla, mustale, tormitsevale Jausale, ja tal tekkis tahtmine hüpata alla, pea ees, mitte vastikusest elu vastu, mitte enesetapmiseks, vaid et vähemalt haiget saada ja ühe valuga teist kõrvale juhtida. Kuid must vesi, pimedus, lagedad lumega kaetud kaldad olid kohutavad. Ta võpatas ja läks edasi. Kõndis piki Punaseid kasarmuid, siis tagasi ja laskus mingisugusesse metsatukka, metsatükast jälle sillale . . .

„Ei, koju, koju!" mõtles ta. „Kodus on vist kergem . . ."

Ja ta läks tagasi. Koju jõudes tõmbas ta oma märja palitu seljast ja mütsi peast, hakkas sammuma piki seinu ja sammus väsimatult kuni hommikuni.

VII

Kui kunstnik ja meedik järgmise päeva hommikul tema juurde tulid, tammus ta puruksrebitud särgis ja äranäritud kätega mööda tuba ning oigas valust.

„Jumala pärast!" puhkes ta sõpru nähes valjusti nutma. „Viige mind, kuhu tahate, tehke, mis heaks

arvate, kuid, jumala pärast, päästke mind kiiresti! Ma tapan end ära!"

Kunstnik kahvatas ja kaotas pea. Ka meedik oleks peaaegu nutma hakanud, kuid olles arvamisel, et arstiteadlased on kohustatud kõigil elujuhtudel olema külmaverelised ning tõsised, ütles jahedalt:

„See on sul haigushoog. Aga sellest pole midagi. Lähme kohe arsti juurde."

„Kuhu tahate, ainult, jumala pärast, kiiremini!"

„Sa ära erutu. On tarvis end kätte võtta."

Kunstnik ja meedik panid Vassiljevi värisevail kätel riidesse ja viisid tänavale.

„Mihhail Sergeitš tahab juba ammugi sinuga tuttavaks saada," kõneles meedik tee peal. „Ta on väga kena inimene ja tunneb oma asja suurepäraselt. Lõpetas ta kaheksakümne teisel aastal, aga praksis on tal juba tohutu. Üliõpilasi kohtleb seltsimehelikult."

„Rutem, rutem . . ." kiirustas Vassiljev.

Mihhail Sergeitš, tüse blond arst, võttis sõbrad vastu viisakalt, soliidselt, jahedalt ja naeratas ainult põsega.

„Kunstnik ja Maier rääkisid mulle juba teie haigusest," ütles ta. „Olen meelsasti teie teenistuses. Noh? Istuge, palun alandlikult . . ."

Ta pani Vassiljevi istuma laua lähedale suurde tugitooli ja nihutas tema poole kastikese paberossidega.

„Noh?" alustas ta, põlvi silitades. „Asume asja juurde . . . Kui vana te olete?"

Tema esitas küsimusi, meedik vastas. Ta küsis, kas Vassiljevi isa ei põdenud mingeid erilisi haigusi, ei kannatanud joomatõve all, ei paistnud silma julmuse või mingisuguste veidruste poolest. Sedasama küsis ta ka tema vanaisa, ema, õdede ja vendade kohta. Teada saades, et Vassiljevi ema omas oivalist häält ja mängis mõnikord teatris, elavnes ta äkki ja küsis:

„Vabandust, kas teil on vahest meeles, kas ehk oli teater teie emal kireks?"

Möödus paarkümmend minutit. Vassiljevile muutus tüütavaks, et arst aina silitab põlvi ja räägib ikka ühte ning sedasama.

„Kuivõrd ma teie küsimustest aru saan, doktor," ütles ta, „te tahate teada, kas mu haigus on pärilik või mitte. Ta ei ole pärilik."

Edasi küsis arst, kas Vassiljevil vahest polnud noores eas mingeid salajasi patte, peapõrutusi, harrastusi, veidrusi, erilisi kiindumusi. Pooltele neist küsimustest, mida püüdlikud arstid tavaliselt esitavad, võib jätta vastamata, ilma et sellest tervisele vähematki kahju tuleks, kuid Mihhail Sergeitšil, meedikul ja kunstnikul olid säärased näod, nagu oleks juhul, kui Vassiljev kas või üheainsa küsimuse vastamata jätab, kõik kadunud. Vastused kirjutas arst millegipärast paberile üles. Teada saades, et Vassiljev on juba lõpetanud loodusteaduskonna ja õpib praegu õigusteaduskonnas, jäi arst mõttesse . . .

„Möödunud aastal kirjutas ta suurepärase töö . . ." ütles meedik.

„Vabandust, ärge katkestage mind, te segate mul mõtteid koondada," sõnas arst ja naeratas ühe põsega. „Jah, muidugi, ka sellel on tähtsust haigusloos. Forsseeritud vaimne töö, liigväsimus . . . Jaa, jaa . . . Aga kas te viina joote?" pöördus ta Vassiljevi poole.

„Väga harva."

Möödus veel kakskümmend minutit. Meedik hakkas tasasel häälel väljendama oma arvamust haigushoo lähemate põhjuste kohta ja jutustas, kuidas tema, kunstnik ja Vassiljev tunaeile käisid S. põiktänavas.

Ükskõikne, tagasihoidlik, jahe toon, millega ta sõbrad ja arst kõnelesid naistest ja õnnetust põiktänavast, tundus Vassiljevile äärmiselt kummalisena . . .

„Doktor, ütelge mulle ainult ühte," ütles ta, end tagasi hoides, et mitte jäme olla. „Kas prostitutsioon on pahe või mitte?"

„Kullake, kes siis selle vastu vaidleb?" lausus arst sellisel ilmel, nagu oleks ta juba ammugi kõigis neis küsimustes selgusele jõudnud. „Kes vaidleb vastu?"

„Kas te olete psühhiaater?" küsis Vassiljev jämedalt.

„Jah, psühhiaater."

„Võib-olla on teil kõigil ka õigus!" ütles Vassiljev tõustes ja nurgast nurka kõndima hakates. „Võib-olla!

Kuid mulle näib see kõik imelik! Et ma olen olnud kahes teaduskonnas, selles nähakse vägitegu; selle eest, et ma kirjutasin töö, mis kolme aasta pärast nurka visatakse ja unustatakse, ülistatakse mind taevani, aga selle eest, et ma ei saa langenud naistest rääkida niisama külmavereliselt nagu neist toolidest, ravitakse mind, nimetatakse hullumeelseks, haletsetakse!"

Vassiljevil hakkas äkki millegipärast talumatult kahju niihästi enesest, oma seltsimeestest, kõigist neist, keda ta oli tunaeile näinud, kui ka sellest arstist, ta puhkes nutma ja langes tugitooli.

Sõbrad vaatasid küsivalt arstile otsa. Too astus Vassiljevi juurde sellisel ilmel, nagu mõistaks ta väga hästi nii pisaraid kui meeleheidet, nagu tunneks ta end spetsialistina sel alal, ja andis talle vaikides juua mingeid tilku, pärast aga, kui Vassiljev oli rahunenud, riietas ta tema lahti ja hakkas uurima ta naha tundlikkust, põlvereflekse ja nõnda edasi.

Ja Vassiljevil hakkas kergem. Kui ta arsti juurest lahkus, oli tal juba häbi, sõidukite mürin ei tundunud erutavana ja raskus südame all muutus üha kergemaks, otsekui sulas. Käes oli tal kaks retsepti: ühel oli kaaliumbromaat, teisel morfium ... Kõike seda tarvitas ta ka varem!

Tänaval seisis ta natuke aega paigal, mõtles, ja jätnud sõpradega hüvasti, lonkis laisalt ülikooli poole.

1888

Hüpik

I

Olga Ivanovna pulmas olid kõik ta sõbrad ja head tuttavad.

„Vaadake teda: eks ole, temas on midagi?" kõneles ta oma sõpradele, mehe poole noogutades ja otsekui soovides selgitada, miks ta abiellus lihtsa, väga tavalise ja mitte millegi poolest silmapaistva mehega.

Tema mees Ossip Stepanõtš Dõmov oli arst ja omas titulaarnõuniku auastet. Ta töötas kahes haiglas: ühes ülemääralise ordinaatorina, teises prosektorina. Iga päev hommiku kella üheksast kuni keskpäevani võttis ta haigeid vastu ja oli tegevuses oma palatis, pärastlõunal aga sõitis hoburaudteega teise haiglasse, kus lahkas surnuid. Ta erapraksis oli tühine, umbes viiesaja rubla eest aastas. See oli kõik. Mida veel võiks tema kohta öelda? Olga Ivanovna ja tema sõbrad ning head tuttavad aga olid mitte päris tavalised inimesed. Igaüks neist oli millegipoolest silmapaistev ja teataval määral tuntud, omas juba nime ja teda peeti kuulsuseks, või siis ehkki polnud veel kuulus, kuid andis hiilgavaid lootusi. Draamateatri näitleja, suur, ammugi tunnustatud talent, elegantne, tark ning tagasihoidlik inimene ja oivaline deklameerija, kes Olga Ivanovnat deklameerima õpetas; ooperilaulja, heasüdamlik paksuke, kes ohates Olga Ivanovnale kinnitas, et too hukutab end: kui Olga Ivanovna poleks nii laisk ja end kätte võtaks, saaks temast silmapaistev lauljanna; siis mõned kunstnikud ja nende eesotsas žanri-, looma- ja maastikumaalija Rjabovski, väga ilus umbes kahe-

kümneviie-aastane blond noormees, kel oli menu näitustel ja kes oli oma viimase pildi müünud viiesaja rubla eest; ta korrigeeris Olga Ivanovna etüüde ja rääkis, et võib-olla saab temast asja; siis tšellokunstnik, kelle käes tšello nuttis ja kes avameelselt tunnistas, et kõigist temale tuntud naisterahvastest oskab klaveril saata ainult Olga Ivanovna; siis veel noor, kuid juba tuntud literaat, kes kirjutas novelle, näidendeid ja jutustusi. Kes veel? Noh, veel Vassili Vassiljitš, härrasmees, mõisnik, asjaarmastaja illustraator ja vinjetist, kel oli kunstimeelt vana vene stiili, bõliinade ja eeposte jaoks; paberil, portselanil ja tahmatud taldrikuil tegi ta lausa imet. Selles artistlikus, vabas ning saatuse poolt hellitatud seltskonnas, mis oli, tõsi küll, delikaatne ja tagasihoidlik, kuid kus mingisuguste arstide olemasolu ainult haiguse ajal meelde tuli ja kellele nimi Dõmov ei ütelnud midagi rohkem kui Sidorov või Tarassov, — selles seltskonnas tundus Dõmov võõrana, ülearusena ja väikesena, ehkki ta oli suurt kasvu ning laiaõlaline. Näis, et ta kannab võõrast frakki ja et tal on poeselli habe. Muide, kui ta oleks olnud kirjanik või kunstnik, siis oleks öeldud, et ta oma habemega meenutab Zola'd.

Näitleja rääkis Olga Ivanovnale, et too oma linavalgete juustega ja pulmaehetes väga sarnaneb sihvaka kirsipuuga, kui see kevadel on üleni õrnades valgetes õites.

„Te kuulake ometi!" kõneles Olga Ivanovna, tal käest kinni haarates. „Kuidas see võis järsku juhtuda? Te kuulake, kuulake ... Pean teile ütlema, et mu isa ja Dõmov teenisid ühes haiglas. Kui isa, vaeseke, haigeks jäi, valvas Dõmov tervete päevade ja ööde kaupa tema voodi juures. Milline eneseohverdus! Kuulake, Rjabovski ... Ka teie, kirjanik, kuulake, see on väga huvitav. Tulge lähemale. Kui palju eneseohverdust, siirast osavõttu! Ka mina ei maganud öösiti ja istusin isa juures, ja järsku — olge lahked, vallutasin tubli poisi! Mu Dõmov armus kõrvuni. Saatus on tõesti vahel nii kummaline. Noh, pärast isa surma käis ta vahel minu pool, juhtus tänaval vastu ja ühel kaunil õhtul järsku — patsti! tegi abieluettepaneku ... nagu

vihm selgest taevast ... Ma nutsin kogu öö ja armusin ise kah põrgulikult. Ja nüüd, nagu näete, olen saanud tema abikaasaks. Eks ole, temas on midagi tugevat, võimast, karulikku? Praegu on tema näost kolmveerand meie poole pööratud ja see on halvasti valgustatud, aga kui ta end pöörab, vaadake siis tema laupa. Rjabovski, mis te ütlete selle lauba kohta? Me kõneleme sinust, Dõmov!" hüüdis ta oma mehele. „Tule siia. Ulata Rjabovskile oma aus käsi ... Vaat nii. Saage sõpradeks."

Dõmov sirutas heasüdamlikult ning naiivselt naeratades Rjabovskile käe ja lausus:

„Olen väga rõõmus. Minuga koos lõpetas kursuse kah keegi Rjabovski. Kas see vahest pole teie sugulane?"

II

Olga Ivanovna oli kahekümne kahe aastane, Dõmov kolmekümneühene. Pärast pulmi hakkasid nad elama suurepäraselt. Olga Ivanovna riputas võõrastetoas kõik seinad otsast otsani täis raamitud ja raamimata omi ning võõraid etüüde, klaveri ja mööbli ümber aga korraldas kauni kitsikuse hiina sirmidest, maalipukkidest, iga värvi riidelappidest, pistodadest, väikestest büstidest, ülesvõtetest ... Söögitoas kattis kõik seinad odavate puulõikepiltidega, riputas üles viisud ja sirbid, nurka asetas vikati ja reha, ja tuli välja vene stiilis söögituba. Et magamistuba sarnaneks koopaga, drapeeris ta lae ja seinad tumeda kaleviga, voodite kohale riputas veneetsia laterna ja ukse juurde paigutas hellebardiga kuju. Ja kõik leidsid, et noorel abielupaaril on väga armas nurgake.

Iga päev, tõusnud magamast kella üheteistkümne paiku, mängis Olga Ivanovna klaverit või, kui paistis päike, maalis midagi. Seejärel, kella ühe ajal, sõitis ta oma õmbleja juurde. Kuna temal ja Dõmovil oli raha väga napilt, siis tuli selleks, et tihti uutes kleitides seltskonda ilmuda ja oma riietusega hämmastama panna, tal ja tema õmblejal kavalust appi võtta. Vanast ümbervärvitud kleidist, mitte midagi maksvaist

tülli-, pitsi-, plüüši- ja siiditükikestest tuli sagedasti välja lihtsalt ime, midagi nõiduslikku, mitte kleit, vaid unelm. Õmbleja juurest sõitis Olga Ivanovna tavaliselt mõne tuttava näitlejanna poole, et kuulda teatriuudiseid ja ühtlasi astuda samme pääsme asjus uue näidendi esietendusele või tuluõhtule. Näitlejanna juurest oli tarvis sõita kunstniku stuudiosse või kunstinäitusele, seejärel mõne kuulsa isiku juurde — endale külla kutsuma, või vastuvisiidile, või lihtsalt lobisema. Ja kõikjal võeti teda vastu lõbusalt ning sõbralikult ja kinnitati talle, et ta on kena, armas, haruldane... Need, keda ta nimetas kuulsateks või suurteks, kohtlesid teda kui omasugust, kui samaväärset ja ennustasid talle üksmeelselt, et tema andekuse, maitse ja mõistuse juures, kui ta end ei killusta, võib ta kaugele jõuda. Ta laulis, mängis klaverit, maalis, voolis, võttis osa asjaarmastajate etendustest, ent kõike seda mitte ainult kuidagimoodi, vaid andekalt. Kas tegi ta illuminatsioonilaternaid, ehtis end või sidus kellelegi kaelasidet, — kõik tuli tal välja ebatavaliselt kunstipärane, graatsiline ja armas. Ent milleski ei avaldunud ta andekus nii eredalt kui oskuses kiiresti tutvuda kuulsate inimestega ja nendega lähedasse vahekorda astuda. Tarvitses kellelgi kas või natuke kuulsaks saada ja endast kõnelema panna, kui juba Olga Ivanovna sõlmis temaga tutvust, sai samal päeval sõbraks ja kutsus endale külla. Iga uus tutvus oli talle tõeliseks pidupäevaks. Ta jumaldas kuulsaid inimesi, oli uhke nende üle ja nägi neid igal ööl unes. Ta janunes neid ega suutnud kuidagi oma janu kustutada. Vanad läksid ja ununesid, nende asemele tulid uued, kuid ka nendega harjus ta ruttu või pettus neis ja hakkas õhinal aina uusi suuri inimesi otsima, leidis ja otsis jälle. Milleks?

Kella viie paiku lõunastas ta kodus koos mehega. Mehe lihtsus, terve mõistus ja heasüdamlikkus panid heldima ja vaimustasid teda. Ta kargas ühtelugu üles, embas ägedalt mehe pead ja kattis seda suudlustega.

„Sina, Dõmov, oled tark, õilis inimene," kõneles ta, „kuid sul on üks väga suur puudus. Sa pole põrmugi

huvitatud kunstist. Sa suhtud eitavalt niihästi muusikasse kui ka maalikunsti."

„Ma ei mõista neid," vastas Dõmov vaguralt. „Ma olen eluaeg tegelnud loodusteadustega ning meditsiiniga ja mul pole aega olnud kunstide vastu huvi tunda."

„Aga see on ju hirmus, Dõmov!"

„Miks nii? Sinu tuttavad ei tunne loodusteadusi ega meditsiini, kuid sa ei pane seda neile ju pahaks. Igaühel oma. Mina ei saa aru maastikumaalidest ja ooperitest, kuid arvan nõnda: kui ühed targad inimesed pühendavad neile kogu oma elu ja teised targad inimesed maksavad nende eest tohutut raha, siis, tähendab, on nad vajalikud. Ma ei mõista, kuid mittemõistmine ei tähenda eitamist."

„Luba, ma surun su ausat kätt!"

Pärast lõunat sõitis Olga Ivanovna tuttavate juurde, siis teatrisse või kontserdile ja tuli koju tagasi pärast kesköö d. Niiviisi iga päev.

Kolmapäeviti olid tema juures õhtused koosviibimised. Neil koosviibimistel perenaine ja külalised ei mänginud kaarte ega tantsinud, vaid lõbustasid end igasugu kunstidega. Draamateatri näitleja deklameeris, laulja laulis, kunstnikud joonistasid albumitesse, mida Olga Ivanovnal oli terve hulk, tšellokunstnik mängis ja perenaine ise joonistas samuti ja voolis, laulis ning saatis klaveril. Deklameerimise, muusika ja laulmise vaheaegadel kõneldi ja vaieldi kirjanduse, teatri ning kunsti üle. Daame polnud, sest Olga Ivanovna pidas kõiki daame peale näitlejannade ja oma õmbleja igavateks ning labasteks. Mitte ükski koosviibimine ei möödunud nii, et perenaine poleks iga kellahelina puhul võpatanud ja öelnud võidukal ilmel: „See on tema!", mõistes sõna „tema" all mõnda uut küllakutsutud kuulsust. Dõmovit võõrastetoas polnud ja kellelegi ei tulnud meelde tema olemasolu. Kuid täpselt kell pool kaksteist avanes söögituppa viiv uks ja nähtavale ilmus Dõmov oma heasüdamliku vagura naeratusega ning lausus käsi hõõrudes:

„Palun, härrased, kehakinnitust võtma."

Kõik astusid söögituppa ja nägid laual alati ühte ja sedasama: vaagnat austritega, tükki suitsusinki või vasikaliha, sardiine, juustu, kalamarja, seeni, viina ja kaht karavini veiniga.

„Mu armas metr d'otel[1]!" kõneles Olga Ivanovna, vaimustusest käsi kokku lüües. „Sa oled lihtsalt võluv! Härrased, vaadake tema otsaesist! Dõmov, pööra end profiili. Härrased, vaadake: bengaali tiigri nägu, aga ilme heasüdamlik ning armas nagu hirvel. Uu, armas!"

Külalised sõid ja mõtlesid Dõmovit vaadates: „Tõepoolest tore poiss", kuid unustasid ta varsti ja jätkasid vestlust teatrist, muusikast, maalikunstist.

Noor abielupaar oli õnnelik ja nende elu läks nagu õlitatult. Muide, nende mesikuu kolmas nädal möödus mitte päris õnnelikult, koguni kurvalt. Dõmov nakatus haiglas roosi, lebas kuus päeva voodis ja pidi oma ilusad mustad juuksed maha pügada laskma. Olga Ivanovna istus tema juures ja nuttis kibedasti, aga kui mehe tervis paremaks läks, sidus ta tema pöetud pähe valge rätiku ja hakkas tema järgi beduiini maalima. Ja mõlemal oli lõbus. Umbes kolm päeva pärast seda, kui Dõmov tervenuna jälle haiglas käima hakkas, juhtus temaga uus äpardus.

„Mul ei vea, ema!" ütles ta kord lõunalauas. „Täna oli mul neli lahkamist ja ma lõikasin endale korraga kahte sõrme. Ja alles kodus märkasin seda."

Olga Ivanovna kohkus. Dõmov naeratas ja ütles, et see on tühine asi ja et ta lõikab lahkamiste ajal endale tihti kätte.

„Ma innustun, ema, ja muutun hajameelseks."

Olga Ivanovna ootas ärevalt laibamürgistust ja palus öösiti jumalat, kuid kõik möödus õnnelikult. Ja jälle läks edasi rahulik õnnelik elu ilma kurvastuste ning ärevusteta. Olevik oli kaunis ja selle asemele lähenes kevad, mis juba naeratas eemalt ja tõotas tuhandeid rõõme. Õnnele ei tule lõppu! Aprillis, mais ja juunis suvila kaugel linnast väljas, jalutuskäigud, etüüdid, kalastamine, ööbikud, hiljem aga, juulist kuni sügi-

[1] Ülemkelner (prantsuse k. *maître d'hôtel*).

seni, kunstnike matk Volgale, ja sellest matkast võtab osa ka Olga Ivanovna kui sosjetee[1] alatine liige. Ta laskis endale juba õmmelda kaks linasest riidest reisikostüümi, ostis tee peale kaasa värve, pintsleid, lõuendit ja uue paleti. Peaaegu iga päev käis tema juures Rjabovski, et vaadata, milliseid edusamme ta on maalimise alal teinud. Kui ta näitas Rjabovskile oma maali, pistis too käed sügavale taskutesse, pigistas huuled kõvasti kokku, nohises ja lausus:

„Nõndaks... See pilv kisendab teil: ta valgustus pole õhtune. Esiplaan on kuidagi ära näritud ja miski siin, mõistate, pole korras... Hütike aga läkastab teil ja piiksub kaeblikult... see nurk tuleks tumedamalt võtta. Aga üldiselt läheb korda... Kiidan."

Ja mida arusaamatumalt ta rääkis, seda kergemini mõistis teda Olga Ivanovna.

III

Nelipühade teise päeva pärastlõunal ostis Dõmov suupisteid ja kompvekke ning sõitis naise juurde suvituskohta. Ta polnud teda juba kaks nädalat näinud ja tundis kangesti igatsust. Vagunis istudes ja hiljem suures metsatukas oma suvilat otsides tundis ta kogu aeg nälga ning väsimust ja unistas sellest, kuidas ta koos naisega tööst vabana õhtust sööb ja seejärel magama keerab. Ja talle valmistas lõbu vaadata oma pakki, milles olid kalamari, juust ja valge lõhi.

Kui ta oma suvila üles leidis ja ära tundis, hakkas päike juba loojuma. Vanaeidest teenija ütles, et proua pole kodus ja et arvatavasti tulevad nad varsti. Kirjutuspaberiga ülekleebitud madalate lagedega ja ebatasaste, praguliste põrandatega väga näotuna näivas suvilas oli ainult kolm tuba. Ühes asus voodi, teises vedelesid toolidel ja akendel lõuenditükid, pintslid, õlitatud paberid ja meeste palitud ning kaabud, kolmandast aga leidis Dõmov eest kolm mingisugust tund-

[1] Ühing, ring (prantsuse k. *société*).

matut meest. Kaks neist olid väikeste habemetega brünetid, kolmas täiesti paljaks raseeritud ning paks, nähtavasti näitleja. Laual kees teemasin.

„Mida te soovite?" küsis näitleja jämedal häälel, ebasõbralikult Dõmovit silmitsedes. „Teile on vaja Olga Ivanovnat? Oodake, ta tuleb kohe."

Dõmov istus ja jäi ootama. Üks brünettidest kallas uniselt ning loiult tema poole vaadates endale teed ja küsis:

„Vahest tahate teed?"

Dõmov tahtis niihästi juua kui ka süüa, kuid et mitte isu rikkuda, keeldus ta teejoomisest. Varsti kuuldusid sammud ja tuttav naer. Uks paugatas ja tuppa jooksis Olga Ivanovna, laiaääreline kübar peas ja kast käes, tema järel astus suure päevavarju ja klapptooliga sisse lõbus, punapõskne Rjabovski.

„Dõmov!" hüüatas Olga Ivanovna ja punastas rõõmust. „Dõmov!" kordas ta, asetades pea ja mõlemad käed mehe rinnale. „See oled sina! Miks sa nii kaua ei tulnud? Miks? Miks?"

„Kus mul see aeg on, ema? Ma olen alati kinni, ja kui olengi vaba, siis juhtub ikka nõnda, et rongide sõiduplaan ei klapi."

„Kui hea meel mul on sind näha! Ma nägin sind terve, terve öö unes ja kartsin, et kas sa viimaks pole haigeks jäänud. Ah, kui sa teaksid, kui armas sa oled, kui õigel ajal sa tulid! Sa saad minu päästjaks. Ainult sina võid mind päästa! Homme toimub siin ülimalt originaalne pulm," jätkas ta naerdes ja mehe kaelasidet sõlmides. „Abiellub raudteejaama noor telegrafist, keegi Tšikeldejev. Ilus noormees, ka mitte rumal, ja näos on tal, tead, midagi tugevat, karulikku . . . Tema järgi võib noort varjaagi maalida. Meie, kõik suvitajad, suhtume temasse osavõtlikult ja andsime talle ausõna tema pulma tulla . . . Ta on vaene, üksik, arglik inimene ja patt oleks tema suhtes hoolimatu olla. Kujutle, pärast jumalateenistust on laulatus, siis läheme kõik kirikust jalgsi pruudi korteri juurde . . . mõistad, metsatukk, linnulaul, päikesevalguse laigud rohul ja meie kõik mitmevärviliste laikudena ererohelisel taustal, — ülimal määral originaalne, prantsuse

ekspressionistide stiilis. Aga, Dõmov, millega ma lähen kirikusse?" lausus Olga Ivanovna ja tegi nutuse näo. „Mul pole siin mitte midagi, sõna tõsises mõttes mitte midagi! Ei kleiti, ei lilli ega kindaid . . . Sa pead mind päästma. Kuna sa tulid, siis, tähendab, saatus ise käsib sul mind päästa. Võta, mu kallis, võtmed, sõida koju ja võta seal garderoobist mu roosa kleit. Sa mäletad seda, ta ripub esimesena . . . Siis näed sa paremal pool panipaiga põrandal kaht kartongi. Kui avad ülemise, siis seal on aina tüll, tüll, tüll ja igasugu lapikesed, nende all aga lilled. Lilled võta kõik ettevaatlikult välja, katsu, paike, neid mitte muljuda, — pärast ma valin välja . . . Ja osta kindad."

„Hea küll," ütles Dõmov. „Homme sõidan ja saadan ära."

„Millal siis homme?" küsis Olga Ivanovna ja vaatas talle imestunult otsa. „Millal sa homme jõuad? Homme läheb esimene rong kell üheksa, aga laulatus on kell üksteist. Ei, kullake, tarvis on täna, tingimata täna! Kui sa homme ei saa sõita, siis saada käskjalaga. Noh, mine nüüd . . . Kohe peab tulema reisirong. Ära hiline, paike."

„Hea küll."

„Ah, kui kahju on mul sind ära lasta," ütles Olga Ivanovna, ja pisarad ilmusid ta silmi. „Miks ma, rumal, andsin telegrafistile sõna?"

Dõmov jõi kiiresti klaasi teed, võttis baranka ja läks vaguralt naeratades jaama. Aga kalamarja, juustu ja valge lõhe sõid ära kaks brünetti ja paks näitleja.

IV

Vaiksel kuupaistelisel juuliööl seisis Olga Ivanovna Volga-auriku tekil ja vaatas kord veepinnale, kord ilusatele kallastele. Tema kõrval seisis Rjabovski ja rääkis talle, et mustad varjud veepinnal pole varjud, vaid unenägu, et nähes seda fantastiliselt sätendavat nõiduslikku vett, nähes põhjatut taevast ja nukraid, mõtlikke kaldaid, mis kõnelevad meie elu tühisusest ja millegi kõrgema, igavese ning püha olemasolust, oleks

hea end unustada, surra, mälestuseks muutuda. Minevik on labane ja ebahuvitav, tulevik vääritu, ja see imekaunis öö, ainulaadne kogu elus, lõpeb varsti, sulab ühte igavikuga, — milleks siis elada?

Olga Ivanovna aga kuulatas kord Rjabovski häält, kord öö vaikust ja mõtles sellest, et tema on surematu ega sure iialgi. Vee türkiissinine värv, millist ta polnud iial varem näinud, taevas, kaldad, mustad varjud ja ebateadlik rõõm, mis täitis ta südant, kõnelesid talle, et temast saab suur kunstnik ja et kuskil seal lõpmatuses, teisel pool kuuvalget ööd, ääretus kauguses ootavad teda edu, kuulsus, rahva armastus ... Kui ta pilkumatuil silmil kaua aega kaugusse vaatas, viirastusid talle rahvahulgad, tuled, pidulikud muusikahelid, vaimustusehüüded, ta ise valges kleidis ja lilled, mis langesid temale igast küljest. Ta mõtles samuti ka sellest, et tema kõrval, küünarnukkidega reelingile toetudes, seisab tõeline suur inimene, geenius, jumalast äravalitu ... Kõik, mis see inimene on seniajani loonud, on suurepärane, uus ja ebatavaline, see aga, mida ta edaspidi loob, kui tema mehistudes tugevneb ka ta haruldane talent, see saab olema hämmastav, ääretult kõrge, ja seda on näha ta näost, ta viisist end väljendada ja ta suhtumisest loodusesse. Varjudest õhtustest värvitoonidest, kuuvalguse sädelusest kõneleb ta kuidagi eriliselt, omal keelel, nii et tahtmatult oled võlutud tema võimust looduse üle. Ta ise on väga ilus, originaalne, ja tema sõltumatu, vaba elu, millele on võõras kõik argipäevane, sarnaneb linnu eluga.

„Jahedaks läheb," ütles Olga Ivanovna ja võpatas.

Rjabovski mähkis ta oma mantlisse ja lausus kurvalt:

„Ma tunnen end olevat teie võimuses. Olen ori. Miks te olete täna nii võluv?"

Ta vaatas kogu aeg ainiti Olga Ivanovnale, ta silmad olid hirmuäratavad ja Olga Ivanovna kartis talle otsa vaadata.

„Ma armastan teid meeletult ..." sosistas Rjabovski, Olga Ivanovna põsele hingates. „Ütelge mulle üksainus sõna, ja ma ei ela enam, jätan kunsti sinna-

paika ..." pomises ta väga erutatult. „Armastage mind, armastage ..."

„Ärge rääkige niiviisi," ütles Olga Ivanovna silmi sulgedes. „See on hirmus. Aga Dõmov?"

„Mis on Dõmov? Milleks Dõmov? Mis on mul asja Dõmoviga? Volga, kuu, ilu, mu armastus, mu vaimustus, aga mingisugust Dõmovit pole olemas ... Ah, ma ei tea midagi ... Ma ei vaja minevikku, andke mulle üks silmapilk ... üksainus hetk!"

Olga Ivanovnal hakkas süda kloppima. Ta tahtis mõtelda oma mehest, ent kogu ta minevik pulmadega, Dõmoviga ja õhtuste koosviibimistega näis talle väikesena, tühisena, tuhmina, tarbetuna ja hirmus kaugena ... Tõepoolest: mis on Dõmov? milleks Dõmov? mis on tal asja Dõmoviga? Ja kas on Dõmov tegelikult olemas, kas ta pole ainult unenägu?

„Temale, lihtsale ning tavalisele inimesele jätkub sellestki õnnest, mida ta on juba saanud," mõtles Olga Ivanovna, nägu kätega varjates. „Las s e a l mõistavad hukka, neavad, mina aga võtan just kiuste kätte ja hukkun, võtan kätte ja hukkun ... Tarvis on elus kõike kogeda. Mu jumal, kui jube see on ja kui tore!"

„Noh, kuidas on? Mis?" pomises kunstnik, süleldes Olga Ivanovnat ja suudeldes õhinal käsi, millega too tegi nõrku katseid teda eemale tõrjuda. „Sa armastad mind? Jah? Jah? Oo, milline öö! Imeline öö!"

„Jaa, milline öö!" sosistas Olga Ivanovna, vaadates Rjabovski pisaraist läikivaisse silmadesse, heitis siis kiiresti pilgu enda ümber, süleles teda ja suudles tugevasti huultele.

„Läheneme Kinešmale!" ütles keegi laevalae teisel äärel.

Kuuldusid rasked sammud. Möödus kelner.

„Kuulge," ütles talle Olga Ivanovna, naerdes ja nuttes õnnest, „tooge meile veini."

Kunstnik istus erutusest kahvatuna pingile, vaatas jumaldavail, tänulikel silmil Olga Ivanovnale, sulges siis silmad ja sõnas roidunult naeratades:

„Ma olen väsinud."

Ja toetas pea vastu reelingit.

V

Teisel septembril oli soe ja vaikne, kuid sombune ilm. Varahommikul hõljus Volga kohal kerge udu ja pärast kella üheksat hakkas vihma tibama. Polnud mingisugust lootust, et taevas selgineb. Teelauas kõneles Rjabovski Olga Ivanovnale, et maalikunst on kõige tänamatum ja kõige igavam kunst, et tema, Rjabovski, pole kunstnik, et ainult lollpead arvavad, nagu oleks tal annet, ja järsku, asja ees, teist taga, haaras noa ning kriimustas sellega oma kõige paremat etüüdi. Pärast teejoomist istus ta tusasena akna juures ja vahtis Volgale. Volga aga oli juba ilma särata, tuhm, läiketu ja näis külm. Kõik, kõik meenutas nukra, sünge sügise lähenemist. Ja tundus, nagu oleks loodus võtnud nüüd Volgalt ja kuni järgmise kevadeni kohvritesse pakkinud kallaste uhked rohelised vaibad, kiirte säravad vastuhelgid, läbipaistva sinise kauguse, kõik toreda ning esindusliku; ja varesed lendasid Volga ümber ning narritasid teda: „Paljas! Paljas!" Rjabovski kuulas nende kraaksumist ja mõtles sellest, et ta on juba loomisvõimetuks jäänud ja ande kaotanud, et kõik selles maailmas on tinglik, suhteline ning rumal ja et poleks maksnud end selle naisega siduda ... Ühe sõnaga, ta oli halvas tujus ja tusatses.

Olga Ivanovna istus vaheseina taga voodil ja kujutles oma kauneid linakarva juukseid sõrmitsedes end olevat kord võõrastetoas, kord magamistoas, kord mehe kabinetis. Kujutlus kandis teda teatrisse, õmbleja ja tuttavate ning sõprade juurde. Mida peaksid nad nüüd küll tegema? Kas tuleb ka tema neile meelde? Hooaeg on juba alanud ja tuleks hakata õhtustele koosviibimistele mõtlema. Aga Dõmov? Armas Dõmov! Kui alandlikult ja lapselik-haledalt palub ta oma kirjades teda rutem koju tulla! Iga kuu saatis ta Olga Ivanovnale seitsekümmend viis rubla, ja kui naine kirjutas talle, et võlgneb kunstnikkudele sada rubla, siis saatis ta ka need sada. Milline hea, õilsahingeline inimene! Reis oli väsitanud Olga Ivanovnat, ta tundis igavust ja tahtis rutem lahkuda neist maameestest, jõe niiskuselõhnast ja vabaneda sellest füüsilise ebapuh-

tuse tundest, mis tal oli kogu aeg, kui ta talutaredes elas ja külast külla rändas. Kui Rjabovski poleks andnud kunstnikele sõna, et elab nendega siin kahekümnenda septembrini, siis oleks võinud kohe täna ära sõita. Ja kui tore see oleks!

„Mu jumal," oigas Rjabovski, „millal ometi kord päike välja tuleb? Ma ei saa ju päikesepaistelist maastikku jätkata ilma päikeseta! ..."

„Aga sul on ju olemas pilvise taevaga etüüd," ütles Olga Ivanovna vaheseina tagant välja tulles. „Mäletad, paremal plaanil mets, vasakul lehmakari ja haned. Sa võiksid selle nüüd lõpetada."

„Äh!" kortsutas kunstnik kulmu. „Lõpetada! Kas te tõesti arvate, et ma ise nii rumal olen, et ei tea, mida tegema pean!"

„Kuidas sa oled muutunud minu suhtes!" õhkas Olga Ivanovna.

„Noh, ja ongi tore."

Olga Ivanovnal hakkas nägu võbisema, ta eemaldus ahju juurde ja puhkes nutma.

„Jah, ainult pisarad puudusid veel. Jätke järele! Mul on tuhat põhjust nutmiseks, kuid ma ei nuta."

„Tuhat põhjust!" nuuksatas Olga Ivanovna. „Peamine põhjus on see, et ma tundun teile juba koormana. Jah!" ütles ta ja puhkes valjusti nutma. „Kui tõtt öelda, siis te häbenete meie armastust. Te püüate kogu aeg, et kunstnikud ei märkaks, ehkki seda pole võimalik varjata ja neile on juba ammugi kõik teada."

„Olga, ma palun teilt ühte," ütles kunstnik anuvalt ja kätt südamele pannes, „ainult ühte: ärge piinake mind! Muud ei vaja ma teilt mitte midagi!"

„Kuid vanduge, et te ikka veel armastate mind!"

„See on piinav!" pigistas kunstnik läbi hammaste ja kargas püsti. „Lõpeb sellega, et ma heidan end Volgasse või lähen hulluks! Jätke mind rahule!"

„Noh, tapke, tapke mind!" karjatas Olga Ivanovna. „Tapke!"

Ta puhkes jälle nutma ja läks vaheseina taha. Talutare õlgkatuse vastu hakkas vihma rabistama. Rjabovski haaras endal peast kinni ja kõndis korra üle toa edasi-tagasi, tõmbas siis otsustaval näol, otsekui

tahtes kellelegi midagi tõestada, mütsi pähe, heitis püssi üle õla ja väljus tarest.

Kui ta oli läinud, lebas Olga Ivanovna kaua aega voodil ja nuttis. Algul mõtles ta, et oleks hea end ära mürgitada, et Rjabovski leiaks tagasi tulles ta surnuna eest, hiljem aga kandus ta mõttes võõrastetuppa, mehe kabinetti ja kujutles, kuidas ta istub liikumatult Dõmovi kõrval ja naudib füüsilist rahu ning puhtust ja kuidas ta õhtul istub teatris ning kuulab Mazinit. Ja igatsus tsivilisatsiooni, linnamüra ja tuntud inimeste järele pigistas ta südant. Tarre astus eit ja hakkas kiirustamata ahju kütma, et lõunat valmistada. Tundus kärtsahaisu ja õhk muutus suitsust siniseks. Tulid poristes säärsaabastes ning vihmast märgade nägudega kunstnikud, silmitsesid etüüde ja kõnelesid enda rahustamiseks, et Volgal on isegi halva ilmaga oma võlu. Odav kell seinal tiksub: tikk-tikk-tikk ... Külmetavad kärbsed on kogunenud esinurka pühapiltide juurde ja sumisevad, ja on kuulda, kuidas pinkide all paksudes mappides askeldavad prussakad ...

Rjabovski tuli tagasi koju, kui päike oli loojumas. Ta viskas mütsi lauale, laskus kahvatuna, puruväsinuna, porised saapad jalas, pingile ja sulges silmad.

„Ma olen väsinud ..." ütles ta ja liigutas kulme, püüdes laugusid tõsta.

Et kunstnikku meelitada ja näidata, et ta pole pahane, lähenes Olga Ivanovna temale, suudles teda vaikides ja tõmbas kammiga üle ta blondide juuste. Tal tekkis soov Rjabovski juukseid siledaks kammida.

„Mis see on?" küsis Rjabovski võpatades, otsekui oleks teda millegi külmaga puudutatud, ja avas silmad. „Mis see on? Jätke mind rahule, palun teid."

Ta tõukas Olga Ivanovna kätega kõrvale ja eemaldus, ja Olga Ivanovnale näis, et tema nägu väljendas vastikust ning pahameelt. Sel ajal tõi eit talle ettevaatlikult kahe käega taldrikut kapsasupiga ja Olga Ivanovna nägi, kuidas eide pöidlad supis märjaks said. Ja niihästi tugevasti võõtatud kõhuga räpane eit kui ka kapsasupp, mida Rjabovski ahnelt sööma hakkas, ja tare ja kogu see elu, mida ta algul nii väga armastas selle lihtsuse ning kunstipärase korratuse

pärast, tundusid nüüd talle kohutavatena. Ta tundis järsku end solvatuna ja ütles jahedalt:

„Me peame mõneks ajaks lahku minema, muidu võime igavuse tõttu tõsiselt tülli minna. Mind on see ära tüüdanud. Sõidan täna minema."

„Millega? Ratsa kepi seljas?"

„Täna on neljapäev, tähendab, kella poole kümne ajal tuleb laev."

„Aa? Jaa, jaa ... Noh, mis siis ikka, sõida ..." lausus Rjabovski leebelt, salvrätiku asemel käterätiga suud pühkides. „Praegu on siin igav ja pole midagi teha, ja peab olema suur egoist, et sind tagasi hoida. Sõida, eks pärast kahekümnendat näeme jälle."

Olga Ivanovna pakkis lõbusas tujus ja isegi ta põsed lõid heameelest õhetama. Kas see on tõesti tõsi, küsis ta eneselt, et varsti hakkab ta maalima võõrastetoas, magama magamistoas ja lõunastama laudlinaga kaetud laua ääres? Ta süda muutus kergeks ja ta polnud enam pahane kunstnikule.

„Värvid ja pintslid jätan ma sulle, Rjabuša," kõneles ta. „Mis üle jääb, tood kaasa ... Vaata aga, et sa ilma minuta siin ei laiskle ega tusatse, vaid töötad. Sa oled mul tubli poiss, Rjabuša."

Kella kümne ajal suudles Rjabovski teda lahkumiseks, Olga Ivanovna arvates sellepärast, et mitte suudelda laeval kunstnikkude juuresolekul, ja saatis ta sadamasse. Varsti saabus aurik ja viis Olga Ivanovna minema.

Koju jõudis ta kahe ja poole päeva pärast. Kübarat ja mantlit ära võtmata, erutusest raskelt hingates läks ta võõrastetuppa, sealt söögituppa. Dõmov istus ilma kuueta, vestinööbid lahti, laua ääres ja teritas nuga kahvli vastu. Tema ees taldrikul lebas laanepüü. Kui Olga Ivanovna oma korterisse sisse astus, oli ta veendunud, et on tingimata tarvis varjata kõike mehe eest ja et tal jätkub selleks oskust ning jõudu, ent nüüd, kui ta nägi laia, vagurat, õnnelikku naeratust ja rõõmsaid säravaid silmi, tundis ta, et selle inimese eest midagi varjata on niisama alatu, vastik ja niisama võimatu ning üle ta jõu käiv kui laimata, varastada või tappa, ja ta otsustas silmapilkselt jutustada

mehele kõik, mis oli olnud. Lasknud end mehel suudelda ja sülelda, põlvitas ta tema ette ja kattis näo.

„Mis on? Mis on, ema?" küsis Dõmov õrnalt. „Igatsema hakkasid?"

Olga Ivanovna tõstis häbist punetava näo ja vaatas mehele süüdlaselt ning anuvalt otsa, kuid hirm ja häbi ei lasknud tal tõtt öelda.

„Pole midagi . . ." ütles ta. „Ma niisama . . ."

„Istume," sõnas Dõmov teda üles tõstes ja laua äärde istuma pannes. „Vaat nii . . . Söö laanepüüd. Sa oled ära nälginud, vaeseke."

Olga Ivanovna hingas ahnelt sisse kodust õhku ja sõi laanepüüd, Dõmov aga silmitses teda heldimusega ja naeris rõõmsalt.

VI

Talve keskpaiku näis Dõmov hakkavat aimama, et teda petetakse. Ta ei saanud enam naisele otse silma vaadata, justkui poleks tal südametunnistus puhas, ei naeratanud rõõmsalt naist kohates, ja et vähem temaga nelja silma alla jääda, tõi sageli enda juurde lõunastama oma seltsimehe Korosteljovi, pöetud pea ja roidunud näoga väikese mehe, kes Olga Ivanovnaga vesteldes nööpis hämmelduse tõttu kõik oma kuue nöövid lahti ja siis jälle kinni ning seejärel hakkas parema käega näppima vasakut vurruotsa. Lõunalauas kõnelesid mõlemad arstid sellest, et diafragma kõrge seisu puhul esinevad vahel südame rütmihäired, või et viimasel ajal täheldatakse väga sageli polüneuriite, või et eile leidis Dõmov „pahaloomulise aneemiaga" diagnoositud laiba lahkamisel kõhunäärme vähi. Ja tundus, et nad mõlemad ajasid arstiteaduslikku juttu ainult selleks, et anda Olga Ivanovnale võimalust vaikida, see tähendab, mitte valetada. Pärast lõunat istus Korosteljov klaveri ette, Dõmov aga ohkas ja lausus talle:

„Eh, vennas! Noh, mis siis ikka! Mängi õige midagi kurba."

Õlgu kõrgele tõstes ja sõrmi laialt harali ajades võttis Korosteljov mõned akordid ja alustas tenorihäälel

laulu: „Näita mulle sa niisugust paika, kus vene maamees on orjusest prii", Dõmov aga ohkas veel kord, toetas pea rusikale ja jäi mõttesse.

Viimasel ajal käitus Olga Ivanovna äärmiselt ettevaatamatult. Igal hommikul ärkas ta kõige halvemas meeleolus, mõttega, et ta ei armasta enam Rjabovskit ja et, jumal tänatud, kõik on juba lõpetatud. Ent olles kohvi joonud, arutles ta endamisi, et Rjabovski on võtnud temalt mehe ja et nüüd on ta ilma jäänud mehest ja Rjabovskist. Seejärel tulid talle meelde tuttavate kõnelused sellest, et Rjabovski valmistab näituse jaoks midagi rabavat, maastiku- ja žanrimaali segu, Polenovi stiilis, millest satuvad vaimustusse kõik, kes külastavad tema ateljeed. Kuid seda, mõtles Olga Ivanovna, on Rjabovski loonud ju tema mõjul, ja üldse on ta, tänu tema mõjule, tublisti muutunud paremuse poole. Tema, Olga Ivanovna mõju on niivõrd hea ja oluline, et kui ta Rjabovski maha jätab, siis võib too vist küll hukkuda. Samuti tuli talle meelde, et viimasel korral käis Rjabovski tema pool mingis hallis täppidega kuues ning uue kaelasidemega ja küsis raugelt: „Olen ma ilus?" Ja ta oli oma pikkade kiharatega, helesiniste silmadega ning elegantses riietuses tõepoolest väga ilus (või vahest tundus see nõnda) ja oli väga lahke Olga Ivanovna vastu.

Olles mõndagi meelde tuletanud ja järele mõtelnud, riietus Olga Ivanovna ja sõitis suures erutuses Rjabovski juurde ateljeesse. Ta leidis kunstniku eest lõbusana ning vaimustatuna oma tõepoolest oivalisest maalist. Rjabovski hüples, tembutas ja vastas tõsistele küsimustele naljatustega. Olga Ivanovna armukadestas Rjabovskit maali pärast ja vihkas seda maali, kuid viisakusest seisis vaikides minutit viis selle ees, ja ohanud, nagu ohatakse pühaduse ees, lausus tasa:

„Jah, sa pole veel iial midagi seesugust maalinud. Tead, hirm tuleb koguni peale."

Seejärel hakkas ta anuma Rjabovskit, et too armastaks teda, ei jätaks maha, et haletseks teda vaest ning õnnetut. Ta nuttis, suudles kunstniku käsi, nõudis talt armastusevandeid, tõendas, et ilma tema hea mõjuta eksib Rjabovski teelt ja hukkub. Rikkunud kunstniku

hea meeleolu ja tundes end alandatuna, sõitis Olga Ivanovna edasi õmbleja juurde või tuttava näitlejanna juurde pääsme pärast samme astuma.

Kui ta ei leidnud Rjabovskit ateljeest, jättis ta temale kirja, milles vandus, et kui Rjabovski ei tule täna tema juurde, võtab ta tingimata mürki. Rjabovski lõi kartma, tuli tema juurde ja jäi lõunale. Mehe juuresolekut häbenemata kõneles ta Olga Ivanovnale häbematusi, too vastas temale samaga. Mõlemad tundsid, et nad seovad teineteist, et nad on despoodid ja vaenlased, olid tigedad ning tigeduse tõttu ei märganud, et nad mõlemad on ebaviisakad ja et isegi pöetud peaga Korosteljov saab kõigest aru. Pärast lõunat kiirustas Rjabovski hüvasti jätma ja lahkuma.

„Kuhu te lähete?" küsis Olga Ivanovna temalt esikus, talle vihkavalt otsa vaadates.

Rjabovski nimetas nägu krimpsutades ja silmi vidutades mõne neile mõlemale tuttava daami nime ja oli näha, et ta naeris sellega Olga Ivanovna armukadeduse üle ning tahtis talle meelehärmi valmistada. Olga Ivanovna läks magamistuppa ja heitis voodisse. Armukadedusest, meelepahast, alanduse- ja häbitundest näris ta patja ning puhkes valjusti nutma. Dõmov jättis Korosteljovi võõrastetuppa, läks magamistuppa ja kõneles kohmetunult ning hämmeldunult tasasel häälel:

„Ära nuta nii valjusti, ema... Milleks? Sellest on tarvis vaikida... Ei maksa välja näidata... Tead, mis on juhtunud, seda ei saa enam heaks teha."

Teadmata, kuidas endas maha suruda ränka armukadedust, mis isegi meelekohad valutama pani, ja arvates, et asja on veel võimalik parandada, pesi Olga Ivanovna end, puuderdas nutust nägu ja ruttas tuttava daami juurde. Sealt Rjabovskit eest leidmata sõitis ta teise juurde, siis kolmanda juurde... Alguses oli tal häbi nõnda ringi sõita, kuid pärast harjus ta ära ja vahel juhtus, et ta sõitis Rjabovskit otsides ühel õhtul läbi kõik tuttavad naisterahvad, ja kõik mõistsid seda.

Kord ütles ta Rjabovskile oma mehe kohta:

„See inimene rõhub mind oma suuremeelsusega!"

See fraas hakkas talle nõnda meeldima, et kohates kunstnikke, kes olid teadlikud tema romaanist Rjabovskiga, kõneles ta käega energilist liigutust tehes iga kord oma mehest:

„See inimene rõhub mind oma suuremeelsusega!"

Elukord oli samasugune kui möödunud aastal. Kolmapäeviti toimusid koosviibimised. Näitleja deklameeris, kunstnikud joonistasid, tšellokunstnik mängis, laulja laulis, ja nagu ikka avanes kella poole kaheteistkümne ajal söögituppa viiv uks ning Dõmov lausus naeratades:

„Palun, härrased, kehakinnitust võtma."

Olga Ivanovna otsis ikka endiselt suuri inimesi, leidis ega rahuldunud, vaid otsis jälle. Ikka endiselt tuli ta iga päev koju hilja öösel, kuid Dõmov polnud juba magama läinud nagu möödunud aastal, vaid istus oma kabinetis ja töötas millegi kallal. Magama heitis Dõmov kella kolme paiku ja tõusis kella kaheksa ajal.

Kord õhtul, kui Olga Ivanovna teatrisse minekuks valmistudes trümoo ees seisis, astus magamistuppa Dõmov, frakk seljas ja valge kaelaside ees. Ta naeratas vaguralt ja vaatas naisele nagu varemgi rõõmsalt otse silma. Ta nägu säras.

„Ma kaitsesin praegu väitekirja," ütles ta istet võttes ja põlvi silitades.

„Edukalt?" küsis Olga Ivanovna.

„Jajaa!" puhkes Dõmov naerma ja sirutas kaela, et peeglist näha ikka seljaga tema poole seisva ning soengut seadva naise nägu. „Jajaa!" kordas ta. „Tead, väga võimalik, et mulle pakutakse eradotsentuuri üldpatoloogia alal. Lõhnab selle järele."

Tema õndsast, säravast näost oli näha, et kui Olga Ivanovna oleks temaga jaganud ta rõõmu ja võidujoovastust, siis oleks ta naisele andestanud kõik, niihästi oleviku kui tuleviku, ja oleks kõik unustanud, kuid Olga Ivanovna ei mõistnud, mis tähendab eradotsentuur ja üldpatoloogia, pealegi kartis ta teatrisse hilineda, ega öelnud midagi.

Dõmov istus paar minutit, naeratas süüdlaslikult ja väljus.

VII

See oli äärmiselt rahutu päev.

Dõmovil valutas kangesti pea. Ta ei joonud hommikul teed, ei läinud haiglasse, vaid lebas kogu aeg oma kabinetis türgi diivanil. Olga Ivanovna läks nagu harilikult kella ühe paiku Rjabovski juurde, et näidata talle oma natüürmort-etüüdi ja küsida temalt, miks ta eile ei tulnud. Etüüdi pidas ta tühiseks ja oli selle maalinud ainult selleks, et oleks põhjust kunstniku juurde minna.

Ta astus Rjabovski juurde sisse helistamata, ja kui ta esikus kalosse jalast võttis, kostis talle, nagu oleks kleidi kahisedes tasakesi üle ateljee joostud, ja kui ta kiirustas ateljeesse pilku heitma, nägi ta ainult pruuni seelikuhõlma, mis hetkeks vilksatas ja kadus suure, koos maalipukiga kuni põrandani musta kalinguriga kaetud pildi taha. Polnud kahtlust: end peitis naisterahvas. Kui sageli oli Olga Ivanovna ise selle pildi taga peidupaika leidnud! Rjabovski, kes näis olevat väga hämmeldunud, tegi, nagu imestaks ta Olga Ivanovna tuleku üle, sirutas talle mõlemad käed ja ütles, tehtult naeratades:

„Aa-aa! Väga rõõmustav teid näha. Mis head on kuulda?"

Olga Ivanovnal täitusid silmad pisaraist. Ta tundis häbi, kibedust ja poleks miljonigi eest nõustunud kõnelema kõrvalise naisterahva, võistleja, luiskaja juuresolekul, kes seisis nüüd pildi taga ja arvatavasti kahjurõõmsalt naerda kihistas.

„Ma tõin teile etüüdi..." ütles Olga Ivanovna arglikult, peenikesel häälel ja ta huuled hakkasid värisema, „natüürmordi."

„Aa... etüüdi?"

Kunstnik võttis etüüdi kätte ja astus seda silmitsedes justkui mehaaniliselt teise tuppa.

Olga Ivanovna järgnes talle alandlikult.

„Natüürmort... esimene sort," pomises Rjabovski riime otsides, „kuurort... tort... sport..."

Ateljeest kuuldusid rutulised sammud ja kleidi kahin. Tähendab, t e m a läks ära. Olga Ivanovna oleks

tahtnud valjusti karjatada, lüüa kunstnikule millegi raskega pähe ja ära minna, kuid ta ei näinud midagi läbi pisarate, oli masendatud oma häbist ja tundis end juba mitte Olga Ivanovnana ja mitte kunstnikuna, vaid väikese putukana.

„Ma olen väsinud..." lausus kunstnik roidunult, vaadeldes etüüdi ja raputades pead, et unisusest võitu saada. „See on muidugi mõista kena, kuid täna etüüd, ja möödunud aastal etüüd, ja kuu aja pärast etüüd... Kuidas see teid ära ei tüüta? Mina teie asemel jätaksin maalikunsti sinnapaika ja hakkaksin tõsiselt tegelema muusikaga või millegi muuga. Teie pole ju maalikunstnik, vaid helikunstnik. Kuid teate, kui väsinud ma olen! Ma ütlen kohe, et teed toodaks... Ah?"

Ta väljus toast ja Olga Ivanovna kuulis, kuidas ta oma teenrile mingi käsu andis. Et mitte hüvasti jätta, mitte laskuda selgitustesse kõige tähtsam aga — mitte nutma puhkeda, jooksis ta kiiresti, enne kui Rjabovski tagasi tuli, esikusse, tõmbas kalossid jalga ja astus tänavale. Siin ohkas ta kergendatult ja tundis end igaveseks vabana niihästi Rjabovskist, maalikunstist kui ka rängast häbist, mis oli teda ateljees nii väga rõhunud. Kõik oli lõpetatud!

Ta sõitis õmbleja juurde, siis Barnai juurde, kes oli alles eile saabunud, Barnai juurest noodikauplusse ja kogu aeg mõtles ta sellest, kuidas ta kirjutab Rjabovskile külma, karmi, eneseväärikusest tulvil kirja ja kuidas ta kevadel või suvel sõidab koos Dõmoviga Krimmi, vabaneb seal lõplikult minevikust ja alustab uut elu.

Hilja õhtul koju tagasi tulnud, istus ta ümberriietumata võõrastetuppa kirja sepitsema. Rjabovski oli talle öelnud, et tema, Olga Ivanovna, pole kunstnik, ja ta kirjutab nüüd Rjabovskile kättemaksuks, et tema, Rjabovski, maalib iga aasta ikka ühte ja sedasama ja kõneleb iga päev ühte ja sedasama, et ta on tardunud ja et temast ei saa midagi peale selle, mis on juba saanud. Olga Ivanovna tahtis samuti kirjutada, et Rjabovski võlgneb palju tema heale mõjule ja et kui ta siiski inetult käitub, siis ainult sellepärast, et

tema, Olga Ivanovna mõju paralüseerivad igasugused kahtlased isikud, nagu see, kes täna end peitis pildi taha.

„Ema!" hüüdis Dõmov kabinetist, ust avamata. „Ema!"

„Mis sa tahad?"

„Ema, ära sa minu juurde sisse tule, astu ainult ukse ligi. Tead mis ... Tunaeile nakatusin ma haiglas difteeriasse ja nüüd ... on mul paha. Saada kiiresti Korosteljovi järele."

Olga Ivanovna kutsus alati oma meest, samuti kui kõiki teisi tuttavaid mehi, mitte eesnime, vaid perekonnanime järgi. Mehe eesnimi Ossip ei meeldinud talle, sest see meenutas Gogoli Ossipit ja sõnademängu: „Ossip ohrip, a Arhip ossip.[1]" Nüüd aga karjatas ta:

„Ossip, see pole võimalik!"

„Saada! Mul on paha ..." ütles Dõmov ukse tagant ja oli kuulda, kuidas ta diivani juurde astus ja pikali heitis. „Saada!" kostis kõlatult ta hääl.

„Mis see siis on?" mõtles Olga Ivanovna, hirmust tardudes. „See on ju hädaohtlik!"

Ta võttis ilma mingi vajaduseta küünla ning läks magamistuppa, ja kaalutledes siin, mis ta peab tegema, nägi end kogemata seinapeeglist. Kahvatu ning kohkunud näoga, puhvvarrukatega jakis, kollaste volangidega rinnal ja triipude ebatavalise suunaga seelikul tundus ta endale kole ning vastik. Tal hakkas äkki piinavalt kahju Dõmovist, viimase piiritust armastusest tema vastu, mehe noorest elust ja koguni sellest tema unustusse jäänud voodist, kus ta polnud ammu enam maganud, ja meenus mehe tavaline vagur, alandlik naeratus. Olga Ivanovna puhkes kibedalt nutma ja kirjutas Korosteljovile anuva kirja. Kell oli kaks öösel.

[1] Tõlkimatu sõnademäng nimede „Ossip" ja „Arhip" ning sõnade „ossip" ja „ohrip" (mõlemate tähendus: hakkas kähisema) samakõlalisuse alusel. (Tõlkija märkus.)

VIII

Kui Olga Ivanovna hommikul kella kaheksa paiku magamatusest raske peaga, kammimatuna, inetuna ja süüdlaslikul ilmel magamistoast väljus, läks temast mööda esikusse keegi musta habemega isand, nähtavasti arst. Lõhnas arstimite järele. Kabinetiukse juures seisis Korosteljov ja keerutas parema käega vasakut vurruotsa.

„Vabandage, tema juurde ma teid ei lase," ütles ta süngelt Olga Ivanovnale. „Võite nakatuda. Ja õieti öelda, teil polegi põhjust. Ta sonib niikuinii."

„On tal päris difteeria?" küsis Olga Ivanovna sosinal.

„Neid, kes meeletult riskeerivad, tuleks õigupoolest kohtu alla anda," pomises Korosteljov, Olga Ivanovna küsimusele vastamata. „Teate, millest ta nakatus? Teisipäeval imes ta poisikesel torukese kaudu difteeriakilet välja. Ja milleks? Lollus ... Niisama, rumalast peast ..."

„On see hädaohtlik? Väga?" küsis Olga Ivanovna.

„Jah, kõneldakse, et raske vorm. Õieti öelda, oleks tarvis Šreki järele saata."

Tuli väike, punapäine, pika nina ja juudi aktsendiga mees; seejärel pikk, kühmus, sagrine, ülemdiakoni sarnane; siis noor, väga tüse, punase näoga ja prillidega. Need olid arstid, kes käisid oma seltsimehe juures valvet pidamas. Korosteljov ei läinud, kui ta oli oma aja ära valvanud, koju, vaid jäi kohale ja kõndis nagu vari kõiki tube mööda. Toatüdruk kandis valvet pidavaile arstidele teed ning jooksis alatihti apteeki ja polnud kedagi, kes oleks tube koristanud. Oli vaikne ja nukker.

Olga Ivanovna istus magamistoas ja mõtles sellele, et jumal karistab teda nüüd selle eest, et ta pettis oma meest. Vaikiv, nurisematu, mittemõistetav olend, oma vaguruse tõttu isikupäratu, iseloomutu, liigsest headusest nõrk, kannatas tummalt kuskil seal oma diivanil ega kurtnud. Kui aga ta oleks kurtma hakanud, kas või sonides, siis oleksid valvet pidavad arstid teada saanud, et siin pole süüdi mitte üksnes difteeria. Olek-

sid nad küsinud Korosteljovilt: ta teab kõik ja ega ta ilmaaegu oma sõbra naist selliste silmadega vaata, nagu too just olekski peamine, tõeline kurjategija, difteeria aga ainult tema kaassüüdlane. Olga Ivanovna ei mäletanud enam ei kuuvalget õhtut Volgal, ei armuavaldust ega luulelist elu talutares, vaid mäletas ainult, et ta tühise kapriisi, üleannetuse tõttu oli end üleni, ka käed ja jalad ära määrinud millegi räpase, kleepuvaga, millest ei saa end enam iial puhtaks pesta...

„Ah, kui koledasti ma valetasin!" mõtles ta, tuletades meelde oma rahutut armastust Rjabovskiga. „Olgu see kõik neetud!..."

Kella nelja ajal lõunastas ta koos Korosteljoviga. Arst ei söönud midagi, jõi ainult punast veini ja kortsutas kulmu. Ka Olga Ivanovna ei söönud midagi. Kord ta palvetas mõttes ja tõotas jumalale, et kui Dõmov terveks saab, hakkab tema, Olga Ivanovna, teda jälle armastama ja muutub truuks naiseks. Siis, unustades end hetkeks, vaatas ta Korosteljovile ja mõtles: „Kas tõesti pole igav olla lihtne, mitte millegi poolest silmapaistev, tundmatu inimene ja pealegi veel säärase roidunud näoga ning halbade kommetega?" Kord tundus talle, et jumal tapab ta silmapilk sellepärast, et ta nakatumist kartes polnud veel kordagi mehe juures kabinetis käinud. Üldiselt aga oli tal tuim, nukker tunne ja kindel teadmine, et elu on juba rikutud ja et seda ei saa enam millegagi parandada...

Pärast lõunat läks pimedaks. Kui Olga Ivanovna võõrastetuppa tuli, magas Korosteljov väikesel kušetil, kullaga väljaõmmeldud siidpadi pea alla pandud. „Khii-pua..." norises ta, „khii-pua."

Arstid, kes tulid valvet pidama ja lahkusid, ei märganud seda korralagedust. See, et võõras inimene magas võõrastetoas ja norskas, ja etüüdid seintel, kummaline toasisustus ja see, et perenaine oli kammimata peaga ning lohakalt riides, — kõik see ei äratanud nüüd vähimatki huvi. Keegi arstidest puhkes kogemata millegi üle naerma ja see naer kõlas kuidagi veidralt ning arglikult, nii et isegi jube hakkas.

Kui Olga Ivanovna teist korda söögituppa tuli, ei maganud Korosteljov enam, vaid istus ja suitsetas.

„Tal on ninaõõne difteeria," ütles Korosteljov vaiksel häälel. „Ka süda töötab juba kehvasti. Õieti öelda, asjad on halvad."

„Aga te saatke Šreki järele," lausus Olga Ivanovna.

„Käis juba. Tema märkaski, et difteeria on ninasse üle läinud. Eh, ja mis on Šrekk! Õieti öelda, Šrekk pole midagi. Tema on Šrekk, mina Korosteljov — ja muud mitte midagi."

Aeg venis kohutavalt pikkamisi. Olga Ivanovna lebas riietatuna hommikust saadik ülestegemata voodis ja tukkus. Talle näis, nagu täidaks kogu korterit põrandast laeni tohutu suur rauatükk ja et tarvitseks vaid see raud välja viia, kui kõigil hakkaks lõbus ning kerge. Ärgates meenus talle, et see pole raud, vaid Dõmovi haigus.

„Natüürmort, tort..." mõtles ta, jälle unne vajudes, „sport... kuurort... Aga kuidas on Šrekiga? Šrekk, strekk, plekk... tšekk. Ja kus on nüüd mu sõbrad? Kas nad teavad, et meil on mure? Issand, hoia ja kaitse. Šrekk, strekk..."

Ja jälle raud... Aeg venis pikkamisi, aga kell alumisel korral lõi tihti. Ühtelugu kostis kellahelin: tulid arstid... Sisse astus toatüdruk tühja teeklaasiga kandmikul ja küsis:

„Proua, kas käsite ase valmis teha?"

Ja väljus, ilma et oleks vastust saanud. All lõi kell, Olga Ivanovna nägi unes vihmasadu Volgal ja jälle tuli keegi magamistuppa, arvatavasti võõras. Olga Ivanovna kargas istukile ja tundis ära Korosteljovi.

„Mis kell on?" küsis ta.

„Kolme ligi."

„Noh, mis on?"

„Mis on! Ma tulin ütlema: on suremas..."

Korosteljov nuuksatas, istus Olga Ivanovna kõrvale voodile ja pühkis varrukaga pisaraid. Olga Ivanovna ei taibanud järsku, kuid kangestus üleni ja hakkas pikkamisi risti ette lööma.

„On suremas..." kordas Korosteljov peenikesel häälel ja nuuksatas jälle. „Sureb, sellepärast et ohverdas end... Milline kaotus teadusele!" ütles ta kibedalt. „Ta oli, kui meid kõiki temaga võrrelda, suur,

ebatavaline inimene! Milline andekus! Milliseid lootusi ta meile kõigile andis!" jätkas Korosteljov käsi ringutades. „Issand jumal, ta oleks olnud niisugune õpetlane, missugust ei leia nüüd tikutulegagi. Oska Dõmov, Oska Dõmov, mis sa küll tegid! Ai-ai, mu jumal!"

Korosteljov kattis ahastuses mõlema käega näo ja vangutas pead.

„Ja milline moraalne jõud!" jätkas ta, muutudes üha tigedamaks kellegi peale. „Hea, puhas, armastav hing, — mitte inimene, vaid klaas! Teenis teadust ja suri teaduse pärast. Töötas nagu härg, päevad ja ööd läbi, keegi ei säästnud teda, ja noor õpetlane, tulevane professor, pidi endale praksist otsima ja öösiti tõlkimisega tegelema, et tasuda vaat nende ... vastikute räbalate eest!"

Korosteljov vaatas vihaselt Olga Ivanovnale otsa, haaras mõlema käega voodilinast kinni ja kaksas seda vihaselt, otsekui oleks see süüdi.

„Ise ei säästnud ennast ja teised ei säästnud teda. Ah, mis seda rääkida!"

„Jah, haruldane inimene!" ütles keegi jämedal häälel võõrastetoas.

Olga Ivanovnale tuli meelde kogu oma elu Dõmoviga, algusest lõpuni, kõigi üksikasjadega, ja järsku mõistis ta, et Dõmov oli tõepoolest ebatavaline, haruldane ja võrreldes nendega, keda tema, Olga Ivanovna, tundis, suur inimene. Ja kui talle meenus, kuidas Dõmovisse suhtusid tema kadunud isa ja kõik arstidest seltsimehed, mõistis ta, et kõik nad nägid Dõmovis tulevast kuulsat meest. Seinad, lagi, lamp ja põrandavaip hakkasid talle pilkavalt silmi pilgutama, otsekui tahtes öelda: „Maha magasid! Maha magasid!" Ta sööstis nuttes magamistoast välja, lipsas võõrastetoas kellestki võõrast mehest mööda ja jooksis oma mehe juurde kabinetti. Dõmov lebas liikumatult, poolest kehast saadik tekiga kaetuna türgi diivanil. Ta nägu oli hirmsasti auku vajunud, kõhnaks jäänud ja hallikaskollane, nagu elusatel inimestel iialgi ei ole. Ja ainult laubast, mustadest kulmudest ning tuttavast naeratusest võis ära tunda, et see oli Dõmov. Olga Ivanovna kompas kiiresti ta rinda, laupa ja käsi. Rind oli veel soe, kuid laup ja käed olid ebameeldivalt külmad. Ja pooleldi avatud silmad vaatasid mitte Olga Ivanovnale, vaid tekile.

„Dõmov!" hüüdis Olga Ivanovna valjusti. „Dõmov!"

Ta tahtis mehele selgitada, et see oli eksitus, et kõik pole veel kadunud, et elu võib veel kaunis ning õnnelik olla, et ta on haruldane, ebatavaline, suur inimene ja et tema, Olga Ivanovna, hakkab eluaeg temasse hardusega suhtuma, palvetama ja püha hirmu tundma ...

„Dõmov!" hüüdis ta meest, teda õlast raputades ja mitte uskudes, et too enam iial ei ärka. „Dõmov, Dõmov!"

Võõrastetoas kõneles Korosteljov toatüdrukule:

„Ja mida siin pärida? Te minge kirikuvahi majakesse ja küsige, kus elavad vaestemaja-eided. Nemad pesevad laiba ja panevad riidesse, — teevad kõik, mis tarvis."

1892

Naabrid

Pjotr Mihhailõtš Ivašin oli väga halvas tujus: tema õde, noor neiu, oli ära läinud Vlassitši, abielus mehe juurde. Et kuidagimoodi vabaneda raskest, masendavast meeleolust, mis ei lahkunud temast ei kodus ega põllul, kutsus ta endale appi õiglustunnet, oma õilsaid, häid tõekspidamisi — ta oli ju alati kaitsnud vaba armastust! — kuid see ei aidanud ja ta jõudis ikka tahtmatult samasugusele järeldusele kui rumal lapsehoidjagi, see tähendab, et õde toimis pahasti, Vlassitš aga varastas õe. Ja see oli piinav.

Ema ei tulnud kogu päev oma toast välja, lapsehoidja rääkis sosinal ja aina õhkas, tädi plaanitses iga päev ärasõitu ja tema kohvreid kanti kord esikusse, kord jälle tagasi tuppa. Majas, õues ja aias oli selline vaikus, nagu oleks surnu majas. Pjotr Mihhailõtšile näis, et tädi, teenijaskond ja isegi külamehed vaatasid temale mõistatuslikult ning nõutult, otsekui tahtes öelda: „Sinu õde võrgutati ära, miks sa siis ei tegutse?" Ja ta heitis endale ette tegevusetust, ehkki ei teadnud, milles õieti pidi see tegevus seisma.

Nõnda möödus kuus päeva. Seitsmendal — see oli pühapäeva pärastlõunal — tõi ratsakäskjalg kirja. Aadress oli kirjutatud tuttava naiseliku käekirjaga: „Tema Eksts. Anna Nikolajevna Ivašinale." Pjotr Mihhailõtšile tundus millegipärast, et kirjaümbrikus, käekirjas ja lõpuni kirjutamata sõnas „Eksts." oli midagi väljakutsuvat, trotslikku ning vabameelset. Naiste vabameelsus aga on kangekaelne, järeleandmatu, julm...

„Ta on ennem valmis suremа, kui õnnetule emale

järele andma, temalt andeks paluma," mõtles Pjotr Mihhailõtš kirjaga ema juurde minnes.

Ema lamas lahtiriietumatult voodis. Poega nähes tõusis ta järsult istukile ja küsis tanu alt väljalangenud halle juukseid kohendades kiiresti:

„Mis on? Mis on?"

„Saatis..." ütles poeg, talle kirja ulatades.

Ziina nime ja isegi sõna „tema" majas ei lausutud. Ziinast kõneldi umbisikuliselt: „saatis", „läks ära"... Ema tundis tütre käekirja ära ja ta nägu muutus inetuks, ebameeldivaks ja hallid juuksed tungisid jälle tanu alt välja.

„Ei!" ütles ta, tehes kätega liigutuse, nagu oleks kiri ta näppe kõrvetanud. „Ei, ei iial! Ei mingil tingimusel!"

Ema puhkes murest ja häbist hüsteeriliselt nutma. Tal oli ilmsesti tahtmine kirja läbi lugeda, kuid uhkus takistas. Pjotr Mihhailõtš mõistis, et ta peaks ise kirja avama ja valjusti ette lugema, kuid teda valdas järsku selline viha, mida ta polnud iial varem tundnud. Ta jooksis õue ja hüüdis käskjalale:

„Ütle, et vastust ei tule! Ei tule vastust! Just nõnda ütle, tõbras!"

Ja rebis kirja puruks. Seejärel täitusid ta silmad pisaraist, ta tundis end julmana, süüdlasena ning õnnetuna ja läks ära põllule.

Ta polnud veel kahekümne kaheksa aastanegi, aga juba oli ta paks, kandis vanamehe kombel laiu ning avaraid riideid ja kannatas hingeldustõve all. Tal olid juba olemas kõik vanapoisist mõisniku kalduvused. Ta ei armunud, abiellumisele ei mõtelnud ja armastas ainult oma ema, õde, hoidjat, aednik Vassiljitšit; armastas hästi süüa, lõunauinakut teha, vestelda poliitikast ja kõrgematel kõneainetel... Omal ajal lõpetas ta ülikooli, kuid nüüd vaatas sellele nii, nagu oleks ta ära kandnud kohustuse, mis on paratamatu noorukitele kaheksateistkümne kuni kahekümne viie aasta vanuses; vähemalt polnud ta mõtteil, mis nüüd ta peas mõlkusid, midagi ühist ülikooliga ja nende teadustega, mida ta oli õppinud.

Põldude vahel oli palav ning vaikne nagu vihma eel. Metsas tundus hautavat kuumust ja mändide ning leht-

puuhuumuse aromaatset rasket hõngu. Pjotr Mihhailõtš peatus sageli ja kuivatas märga laupa. Ta vaatas üle oma tali- ja suviviljad, käis ümber ristikupõllu ja ajas paar korda metsaserval lendu põldpüü ühes poegadega. Ja ta mõtles kogu aeg sellele, et see talumatu olukord ei või igavesti kesta ja et see tuleb nii või teisiti lõpetada. Lõpetada kuidagi rumalalt, metsikult, kuid tingimata lõpetada.

„Aga kuidasmoodi? Mis siis teha?" küsis ta eneselt ja heitis anuvalt pilku taevale ning puudele, otsekui neilt abi paludes.

Ent taevas ja puud vaikisid. Auväärsed tõekspidamised ei aidanud, terve mõistus aga ütles, et seda piinavat küsimust ei saa lahendada teisiti kui rumalalt ja et tänane stseen käskjalaga pole viimane selletaoline. Mis veel tuleb, — hirmus mõelda!

Kui ta koju minema hakkas, oli päike juba loojumas. Nüüd tundus talle juba, et küsimust pole kuidagi võimalik lahendada. Sündinud faktiga leppida pole võimalik, mitte-leppida pole kah võimalik, keskteed aga ei ole. Kui ta, olles kaabu peast võtnud, taskurätikuga tuult lehvitades teed mööda sammus ja koduni oli jäänud veel paar versta, kuuldus selja tagant kuljuste kõlinat. See oli leidlikult ja väga õnnestunult valitud kogu kellukesi ning kuljuseid, mis andsid klaasselget heli. Sellise helinaga sõitis ainult ispravnik Mjodovski, endine husariohvitser, laostunud ja äraelanud, haiglane mees, Pjotr Mihhailõtši kaugelt sugulane. Ivašinite juures oli ta oma inimene ja Ziinasse suhtus isaliku õrnusega ning oli temast vaimustuses.

„Ma sõidan teile," ütles ta, Pjotr Mihhailõtšile järele jõudes. „Istuge peale, viin kohale."

Ta naeratas ja näis lõbus. Ilmsesti ei teadnud ta veel, et Ziina oli Vlassitši juurde läinud, või ehk teatati talle sellest juba, kuid ta ei uskunud. Pjotr Mihhailõtš tundis end raskes seisukorras olevat.

„Tere tulemast," pomises ta pisarateni punastades ja teadmata, kuidas ning mida valetada. „Ma olen väga rõõmus," jätkas ta naeratada püüdes, „kuid... Ziina sõitis ära ja ema on haige."

„Küll on kahju!" ütles ispravnik, mõtlikult Pjotr

Mihhailõtšile vaadates. „Ja mina kavatsesin õhtu teie juures veeta. Kuhu siis Zinaida Mihhailovna sõitis?"

„Sinitskite juurde, sealt aga kavatses vist kloostrisse sõita. Kindlasti ei tea."

Ispravnik ajas veel pisut juttu ja pööras tagasi. Pjotr Mihhailõtš sammus kodu poole ja mõtles õudusega sellele, milline tunne on ispravnikul, kui ta tõde teada saab. Pjotr Mihhailõtš kujutles seda tunnet ja astus selle tundega majja.

„Aita, issand, aita..." mõtles ta.

Söögitoas istus õhtust teed juues ainuüksi tädi. Ta näol oli nagu tavaliselt selline ilme, et ta on küll nõrk ning kaitsetu, kuid solvata ei luba ta end kellelgi. Pjotr Mihhailõtš istus laua teise otsa (ta ei sallinud tädi) ja asus vaikides teed jooma.

„Sinu ema ei söönud täna jälle lõunat," ütles tädi. „Sa, Petruša, peaksid sellele tähelepanu pöörama. Enda näljutamisega ei saa hädale abi."

Pjotr Mihhailõtšile tundus näotu, et tädi end võõrastesse asjadesse segab ja oma ärasõidu seab sõltuvusse sellest, et Ziina ära läks. Ta tahtis öelda talle midagi häbematut, kuid hoidis end tagasi. Ja end tagasi hoides tundis ta, et on kätte jõudnud sobiv aeg tegutsemiseks ja et kauem kannatamiseks ei jätku tal jõudu. Kas tegutseda otsekohe või siis langeda maha, kisendada ja taguda pead vastu põrandat. Ta kujutles Vlassitšit ja Ziinat, kuidas nad, vabameelsed ja enesega rahul, suudlevad nüüd kuskil vahtra all, ja kõik ränk ning õel, mis oli temasse kogunenud seitsme päeva jooksul, langes Vlassitši peale.

„Üks võrgutas ja varastas õe," mõtles ta, „teine tuleb ja tapab ema, kolmas pistab maja põlema või röövib paljaks... Ja kõik see toimub sõpruse, kõrgete ideede, kannatuste maski all!"

„Ei, seda ei juhtu!" hüüdis Pjotr Mihhailõtš äkki ja põrutas rusikaga vastu lauda.

Ta kargas püsti ja jooksis söögitoast välja. Tallis seisis saduldatuna valitseja hobune. Ta istus sellele selga ja ratsutas Vlassitši juurde.

Hinges oli tal lausa torm. Ta tundis vajadust teha midagi ebatavalist, toorest, ehkki pärast tuleks kogu

eluaeg kahetseda. Nimetada Vlassitšit lurjuseks, anda talle kõrvakiil ja kutsuda ta siis kahevõitlusele? Ent Vlassitš ei kuulu nende inimeste hulka, kes kahevõitlusi peavad; lurjus ja kõrvakiil aga teevad ta ainult õnnetumaks ja ta tõmbub veel rohkem enesesse. Need õnnetud, pelglikud inimesed on kõige talumatumad, kõige raskemini koheldavad inimesed. Nemad pääsevad kõigest karistamatult. Kui õnnetu inimene vastuseks pälvitud etteheitele oma sügavate süüdlaslikkude silmadega otsa vaatab, valuliselt naeratab ja alandlikult oma pea ette asetab, siis ei jätku vist õiglusel eneselgi südant tema vastu kätt tõsta.

„Ükskõik. Ma löön teda Ziina juuresolekul ratsapiitsaga ja ütlen talle häbematusi näkku," otsustas Pjotr Mihhailõtš.

Ta sõitis oma metsa ning jäätmaade kaudu ja kujutles, kuidas Ziina hakkab oma käitumise õigustamiseks rääkima naise õigustest, isikuvabadusest ja sellest, et kirikliku ja kodanliku abielu vahel pole mingit vahet. Ta hakkab naiste kombel vaidlema selle üle, mida ta ei mõista. Ja arvatavasti küsib ta lõpuks: „Mis sul sellega asja? Mis õigus on sul end vahele segada?"

„Jah, mul pole õigust," pomises Pjotr Mihhailõtš. „Kuid seda parem . . . Mida tooremalt, mida vähem on õigust, seda parem."

Ilm oli lämmatav. Madalal maapinna kohal seisid sääseparved ja jäätmaadel nutsid kaeblikult kiivitajad. Kõik ennustas vihma, kuid näha polnud pilveraasugi. Pjotr Mihhailõtš sõitis üle oma piiripeenra ja ratsutas edasi mööda tasast, lagedat välja. Ta sõitis sageli seda teed ja tundis sellel iga põõsast ning iga lohku. See, mis nüüd, videvikus, paistis kaugel ees tumeda kaljurünkana, oli punane kirik. Ta võis seda kujutleda kuni peensusteni, isegi krohvi väraval ja vasikaid, keda alati kirikuaias karjatati. Verst maad kirikust paremal paistab tumedana metsatukk, see kuulub krahv Koltovitšile. Ja metsatuka tagant algab juba Vlassitši maa.

Krahvi metsatuka ja kiriku tagant kerkis tohutu suur must pilv ja selle taustal välgatasid kahvatud välgusähvatused.

„Seal see ongi!" mõtles Pjotr Mihhailõtš. „Aita, issand, aita."

Hobune väsis varsti kiirest sõidust ja ka Pjotr Mihhailõtš ise väsis. Äikesepilv silmitses teda tigedalt ja näis soovitavat koju tagasi pöörata. Hakkas pisut jube.

„Ma tõestan neile, et neil pole õigus!" julgustas ta end. „Nad ütlevad muidugi, et see on vaba armastus, isikuvabadus. Kuid vabadus avaldub ju kirgedest hoidumises, aga mitte neile alistumises. See on neil kombelõtvus, aga mitte vabadus!"

Ja siin on suur krahvi tiik. Pilve tõttu on ta siniseks tõmbunud ja süngestunud. Tundub rõskuse ja muda hõngu. Roigastee ääres toetuvad kaks paju, vana ja noor, õrnalt teineteise vastu. Sellessamas kohas sammusid paar nädalat tagasi Pjotr Mihhailõtš ja Vlassitš ning laulsid vaiksel häälel üliõpilaslaulu: „Kes ei armasta, tarbetult elu sel möödub . . ." Vilets laul!

Kui Pjotr Mihhailõtš läbi metsatuka sõitis, kõmises kõu ja puud kohisesid ning paindusid tuules. Tarvis oli rutata. Metsatukast Vlassitši mõisani oli jäänud sõita heinamaa kaudu mitte üle versta. Siin seisid mõlemal pool teed vanad kased. Need näisid niisama nukrad ning õnnetud nagu nende peremees Vlassitš ja olid niisama kõhetud ning vilajad nagu temagi. Kaskedes ja rohus hakkasid sahisema jämedad vihmapiisad. Tuul vaikis otsekohe ja tundus märja maa ning paplite lõhna. Eemal tuli nähtavale Vlassitši varbtara kollaste akaatsiatega, mis olid samuti kõhetud ja vilajad. Sealt, kus tara oli maha langenud, paistis hooletusse jäetud viljapuuaed.

Pjotr Mihhailõtš ei mõtelnud enam ei kõrvakiilust ega ratsapiitsast ja ei teadnud, mida ta Vlassitši juures teeb. Ta lõi kartma. Tal oli hirm enese ja õe pärast ning jube tunne, et ta teda nüüd kohe näeb. Kuidas käitub Ziina venna suhtes? Millest hakkavad nad mõlemad rääkima? Kas mitte pöörata tagasi, kuni pole veel hilja? Niiviisi mõeldes ratsutas ta pärnaalleed mööda maja juurde, sõitis ümber laiade sirelipõõsaste ja nägi järsku Vlassitšit.

Ilma kaabuta, sitssärk seljas ja säärsaapad jalas, tuli Vlassitš vihma all küürutades majanurga juurest

välistrepi poole. Temale järgnes töömees haamri ja naelakastiga. Arvatavasti käisid nad tuules paukuvat luuki parandamas. Pjotr Mihhailõtšit nähes Vlassitš peatus.

„See oled sina?" ütles ta ja naeratas. „Noh, väga kena."

„Jah, tulin, nagu näed..." lausus Pjotr Mihhailõtš tasa, mõlema käega endalt vihma maha raputades.

„Noh, väga hästi. Olen väga rõõmus," ütles Vlassitš, kuid kätt ei ulatanud: nähtavasti ei söandanud ja ootas, et temale ulatataks. „Kaerale on hea!" ütles ta ja vaatas taeva poole.

„Jah."

Vaikides astuti majja. Paremat kätt viis uks esikust teise esikusse ja siis saali, vasakut kätt — väikesse tuppa, kus talvel elas kubjas. Pjotr Mihhailõtš ja Vlassitš astusid sellesse tuppa.

„Kuskohas sa vihma kätte jäid?" küsis Vlassitš.

„Lähedal. Peaaegu maja juures."

Pjotr Mihhailõtš istus voodile. Tal oli hea meel, et vihm kohises ja et toas oli pime. Nii on parem: ei ole nii jube ja pole tarvis kaasvestlejale näkku vaadata. Viha tal enam ei olnud, olid vaid hirm ja pahameel enese peale. Ta tundis, et alustas halvasti ja et sellest sõidust ei tule mingit kasu.

Mõlemad vaikisid mõnda aega ja tegid näo, nagu kuulataksid vihma.

„Aitäh, Petruša," algas Vlassitš köhatades. „Olen sulle väga tänulik, et sa tulid. See on sinust suuremeelne ja õilis. Ma mõistan seda ja, usu mind, hindan väga. Usu mind."

Ta vaatas aknast välja ja jätkas, seistes keset tuba:

„Kõik toimus kuidagi salaja, justkui me oleksime varjanud sinu eest. Teadmine, et vahest sa oled solvunud ja meie peale tige, püsis kõik need päevad musta plekina meie õnnel. Kuid luba seletada. Me tegutsesime salaja mitte sellepärast, et oleksime sind vähe usaldanud. Esiteks, kõik juhtus ootamatult, mingi innustuse ajel, ja polnud aega arutleda. Teiseks, see asi on intiimne, hell... ebamugav oli sellesse segada kolmandat isikut, ehkki nii lähedast, nagu sina oled.

Peamine aga, me arvestasime kõige selle juures väga sinu suuremeelsust. Sa oled kõige suuremeelsem, kõige õilsam inimene. Ma olen sulle lõpmata tänulik. Kui sul kunagi läheb tarvis minu elu, siis tule ja võta ta."

Vlassitš rääkis vaiksel, sügaval bassihäälel, ühetooniliselt, otsekui unnates. Ta oli ilmsesti erutatud. Pjotr Mihhailõtš tundis, et nüüd on tema kord kõnelda ja et kuulata ning vaikida tähendaks tõepoolest etendada suuremeelset ning õilsat kohtlast, tema aga ei tulnud mitte selleks siia. Ta tõusis kiiresti püsti ja lausus vaiksel häälel, lõõtsutades:

„Kuule, Grigori, sa tead, ma armastasin sind ja poleks oma õele paremat meest soovinudki, kuid see, mis toimus, on kohutav! Hirmus mõelda!"

„Miks hirmus?" küsis Vlassitš värahtaval häälel. „Hirmus oleks olnud, kui me oleksime talitanud halvasti, aga nii see ju ei ole!"

„Kuule, Grigori, sa tead, mul pole eelarvamusi. Kuid, vabanda mu otsekohesust, minu arusaamise järgi talitasite teie mõlemad egoistlikult. Muidugi mõista ei ütle ma seda Ziinale, see valmistaks talle meelehärmi, kuid sina pead teadma: ema kannatab sel määral, et raske on kirjeldada."

„Jah, see on kurb," ohkas Vlassitš. „Me nägime seda ette, Petruša, — kuid mis me oleksime pidanud tegema? Kui su tegu valmistab kellelegi meelehärmi, siis ei tähenda see veel, et ta on halb. Mis parata! Iga su tõsine samm peab paratamatult kellelegi meelehärmi tegema. Kui sa läheksid võitlema vabaduse eest, siis paneks ka see su ema kannatama. Mis parata! Kes peab kõige kõrgemaks omaste rahu, sel tuleb täielikult loobuda ideelisest elust."

Akna taga sähvatas heledalt välk, ja see välgatus oleks nagu muutnud Vlassitši mõtete suunda. Ta istus Pjotr Mihhailõtši kõrvale ja hakkas rääkima hoopis midagi muud, kui oli vaja.

„Mina, Petruša, suhtun hardusega su õesse," ütles ta. „Kui ma sinu juures käisin, oli mul iga kord niisugune tunne, nagu läheksin ma palverännakule, ja ma tõepoolest palvetasin Ziina poole. Nüüd suureneb mu hardus iga päevaga. Ta on mulle kõrgem kui naine! Kõr-

gem! (Vlassitš lõi käed üles.) Ta on mu pühadus. Sellest ajast, kui ta minu juures elab, astun ma oma majja nagu pühakotta. Ta on haruldane, ebatavaline, õilis naisterahvas!"

„Noh, nüüd pani oma leierkasti käima!" mõtles Pjotr Mihhailõtš. Talle ei meeldinud sõna „naisterahvas".

„Miks te ei võiks abielluda nagu kord ja kohus?" küsis ta. „Kui palju su naine tahab lahutuse eest?"

„Seitsekümmend viis tuhat."

„Paljuvõitu. Aga kui kaubelda?"

„Ei jäta kopikatki alla. Tema, vennas, on kohutav naine!" ohkas Vlassitš. „Ma pole sulle varem iialgi temast rääkinud, vastik oli meelde tuletada, aga kuna nüüd on jutuks tulnud, siis ma räägin. Abiellusin temaga ühe kauni, õilsa hetke mõju all. Meie polgus, kui sa soovid üksikasju, hakkas üks pataljonikomandör sõbrutsema kaheksateiskümne-aastase tütarlapsega, see tähendab lihtsalt võrgutas ta, elas temaga paar kuud ja jättis maha. Tütarlaps sattus kohutavasse olukorda, vennas. Vanemate juurde tagasi minna on häbi, ja ei võetagi vastu, armuke jättis maha, — mine kas või kasarmusse end müüma. Polgukaaslased olid täis meelepaha. Nad ise polnud kah pühakud, kuid see alatus oli juba liiga valus vaadata. Pealegi ei sallinud polgus keegi pataljoniülemat. Ja et talle seatempu teha, mõistad sa, hakkasid kõik pahameelt tundvad lipnikud ja nooremleitnandid õnnetu tütarlapse heaks raha kokku panema. Kui siis meie, nooremad ülemohvitserid, kokku tulime ja hakkasime viie ja kümne rubla kaupa välja panema, valdas mind äkki kihk. Olukord näis mulle äärmiselt sobivana vägiteoks. Ma ruttasin tütarlapse juurde ja avaldasin talle õhinal oma kaastunnet. Ja sellal kui ma tema juurde läksin ja pärast temaga kõnelesin, armastasin ma teda palavalt kui alandatut ning solvatut. Jah . . . Tuli nõnda välja, et nädal aega pärast seda tegin talle abieluettepaneku. Ülemused ja seltsimehed leidsid mu abielu olevat kokkusobimatu ohvitseri väärikusega. See pani mind veel rohkem põlema. Ma, mõistad sa, kirjutasin pika kirja, milles tõestasin, et mu tegu peab kuldtähtedega polgu ajalukku kirja pandama ja nõnda edasi.

Kirja saatsin komandörile ja ärakirjad seltsimeestele. Ma olin muidugi mõista erutatud ja teravused olid paratamatud. Mind paluti polgust lahkuda. Mustand on mul kuhugi ära pandud, ma annan sulle kunagi lugeda. Väga hingestatult on kirjutatud. Sa näed, milliseid õilsaid, helgeid silmapilke ma läbi elasin. Läksin erru ja sõitsin koos naisega siia. Isast olid jäänud mõnesugused võlakesed, raha mul polnud, naine aga sobitas esimesest päevast peale tutvusi, hakkas uhkust taga ajama ja kaarte mängima, ja ma olin sunnitud mõisale obligatsioonid peale tegema. Ta elas, mõistad sa, inetut elu ja kõigist mu naabritest polnud ainult sina tema armukeseks. Paari aasta pärast maksin talle loobumistasuks kõik, mis mul tookord oli, ja ta sõitis ära linna. Jah . . . Ja nüüd maksan talle tuhat kakssada rubla iga aasta. Kohutav naine! On, vennas, olemas kärbes, kes asetab tõugu niiviisi ämbliku seljale, et see ei saa teda kuidagiviisi maha paisata. Tõuk kasvab ämbliku külge ja imeb verd ta südamest. Täpselt niisamuti on minu külge kasvanud ja imeb verd mu südamest see naine. Ta vihkab ja põlgab mind sellepärast, et ma rumalusega hakkama sain, see tähendab abiellusin niisuguse naisega nagu tema. Mu suuremeelsus näib talle armetuna. „Tark inimene," ütleb ta, „jättis mu maha, aga loll korjas üles." Tema arvates võis ainult armetu idioot toimida nii nagu mina. Ja mulle, vennas, on see talumatult kibe. Üldse, vennas, ütlen seda muuseas, saatus kiusab mind. Koledasti kiusab."

Pjotr Mihhailõtš kuulas Vlassitšit ja küsis endalt arusaamatuses: mille tõttu võis see inimene Ziinale nii väga meeldima hakata? Ta on juba küllalt eakas, — tal on käes neljakümne esimene eluaasta, — kõhn, kuivetu, ahtarinnane, pika ninaga, hallide karvadega habemes. Kõneleb ta otsekui unnates, naeratab valuliselt ja rääkides vehib inetult kätega. Ei tervist, ei ilusaid mehelikke maneere, ei mondäänsust ega lõbusust, vaid niisama, välisest küljest, midagi tuhmi ning ebamäärast. Riietub ta maitsetult, sisustus on tal nukker luulet ja maalikunsti ta ei tunnista, sest need „ei vasta tänapäeva nõuetele", see tähendab, ta ei mõista neid; muusika teda ei liiguta. Ta on vilets peremees.

Mõis on tal täiesti laostunud ja võlgadega koormatud. Teise obligatsiooni järgi maksab ta kaksteist protsenti ja peale selle on veel vekslite järgi võlgu oma kümme tuhat. Kui jõuab kätte aeg protsente maksta või naisele raha saata, palub ta kõigilt laenu niisuguse näoga, otsekui oleks tal kodus tulekahju, ja samal ajal müüb ta mõtlematult kogu oma talvise haotagavara viie rubla eest, õlekuhja kolme rubla eest ja käsib pärast oma ahjusid kütta aiateivastega või vanade lavaraamidega. Heinamaad on tal sigade poolt üles tuhnitud, metsas tallab noori puid külameeste kari, vanu puid aga jääb iga talvega üha vähemaks. Juurvilja- ja viljapuuaias vedelevad meepakud ja roostetanud ämbrid. Tal pole ei talenti ega andeid, pole isegi tavalist oskust elada nii, nagu teised inimesed elavad. Praktilises elus on ta naiivne, nõrk inimene, keda on kerge petta, ja ega külamehed asjata teda „kohtlaseks" nimeta.

Ta on liberaal ja maakonnas peetakse teda punaseks, kuid ka see tuleb tal nigelalt välja. Tema vabamõttelisuses puudub originaalsus ja paatos. Ta tunneb pahameelt, vihastab ja rõõmutseb ikka kuidagi ühetooniliselt, ebaefektselt ning loiult. Isegi suure vaimustuse silmapilkudel ei tõsta ta pead, vaid püsib vimmas. Kõige kurvem aga on see, et ta oskab isegi oma häid, õilsaid ideesid väljendada nii, et need tunduvad labastena ning mahajäänutena. Midagi vana, ammuloetut tuleb meelde, kui ta hakkab pikaldaselt, sügavtõsisel ilmel rääkima õilsaist, helgeist silmapilkudest, parimaist aastaist või kui ta vaimustub noorsoost, kes on alati käinud ja käib ühiskonna ees, või laidab vene inimesi selle eest, et nad kolmekümneaastastena tõmbavad hommikukuue selga ja unustavad oma *alma mater*'i õpetused. Kui jääd tema juurde ööbima, paneb ta öölauale Pissarevi või Darwini. Kui ütled, et ma olen seda juba lugenud, läheb ta ja toob Dobroljubovi.

Seda nimetati maakonnas vabamõttelisuseks ja paljud vaatasid sellele vabamõttelisusele kui süütule ning kahjutule veidrusele; ometigi tegi see teda sügavalt õnnetuks. See oli temale selleks tõuguks, millest ta äsja rääkis: oli kasvanud kõvasti tema külge ja imes

verd ta südamest. Minevikus veider abielu Dostojevski laadis, pikad kirjad ja ärakirjad, mis on kirjutatud halva, segase käekirjaga, kuid hingestatult, lõpmatud arusaamatused, selgitused, pettumused, seejärel võlad, teine obligatsioon, elatusraha naisele, igakuised laenud — ja kõike seda mitte kellelegi kasuks, ei endale ega teistele. Ja nagu varemalt, nii ka nüüd ta aina tõttab, otsib vägitegu ja topib end võõrastesse asjadesse. Ikka endiselt igal võimalikul juhul pikad kirjad ja ärakirjad, väsitavad šabloonilised kõnelused külakogukonnast, kodutööonduse arendamisest või juustutehaste asutamisest, — kõnelused, mis sarnanevad üksteisega, nagu ei valmistaks ta neid elavas ajus, vaid mehaanilisel teel. Ja lõpuks see skandaal Ziinaga, millest pole veel teada, millega see lõpeb!

Õde Ziina aga on noor, — ta on alles kahekümne kahe aastane — kena välimusega, elegantne, lõbus. Ta on lõkerdaja, lobiseja, vaidleja, kirglik muusikaharrastaja. Ta oskab lugu pidada ilusatest kleitidest, raamatutest ja nägusast sisustusest ja oma kodus poleks ta kannatanud niisugust tuba, nagu see siin, kus lõhnab saabaste ja odava viina järele. Ka tema on liberaal, kuid tema vabamõttelisuses on tunda jõu ülekküllust, noore, tugeva, julge neiu auahnust, iha olla teistest parem ja originaalsem... Kuidas küll võis juhtuda, et ta hakkas Vlassitšit armastama?

„Vlassitš on Don Quijote, kangekaelne fanaatik, maniakk," mõtles Pjotr Mihhailõtš, „Ziina aga on samasugune muhe, nõrgaiseloomuline ja järeleandlik nagu minagi... Me alistume kergesti ja ilma vastupanuta. Ziina hakkas teda armastama — aga kas ma ise siis ei armasta teda kõigest hoolimata..."

Pjotr Mihhailõtš pidas Vlassitšit heaks, ausaks, kuid piiratud mõistusega ja ühekülgseks inimeseks. Tema erutustes ning kannatustes ja ka kogu ta elus ei näinud Pjotr Mihhailõtš ei lähedasi ega kaugeid kõrgemaid sihte, vaid nägi ainult igavust ja oskamatust elada. Ta ennastsalgavus ja kõik see, mida Vlassitš nimetas vägiteoks või õilsaks puhanguks, näis talle kasutu jõukulutusena, tarbetu pauklaengutega tulistamisena, mis kulutab väga palju püssirohtu. See aga,

et Vlassitš fanaatiliselt uskus oma mõtteviisi äärmisse aususse ja eksimatusse, näis talle naiivsena ning koguni haiglasena. Ja see, et Vlassitš kogu eluaeg sai ikka ja jälle hakkama sellega, et ajas tühise segi kõrgega, et ta rumalasti abiellus ja pidas seda vägiteoks ning hiljem sõlmis vahekordi naistega ja nägi selles mingisuguse idee triumfi, — see oli lihtsalt arusaamatu.

Ent ikkagi Pjotr Mihhailõtš armastas Vlassitšit, tundis temas olevat mingit jõudu ja millegipärast ei jätkunud tal iialgi julgust temale vastu rääkida.

Vlassitš istus päris ligidale, et vestelda vihma tasase sahina saatel, pimeduses, ja juba kõhatas kõri puhtaks, olles valmis jutustama midagi pikka, oma abiellumisloo taolist. Kuid Pjotr Mihhailõtš ei suutnud kuulata: teda piinas mõte, et otsekohe näeb ta oma õde.

„Jah, sul pole vedanud elus," ütles ta leebelt, „kuid, vabanda, me kaldusime kõige tähtsamast kõrvale. Me kõneleme millestki muust."

„Jaa, jaa, tõsi küll. Pöördume siis tagasi kõige tähtsama juurde," lausus Vlassitš ja tõusis püsti. „Ma ütlen sulle, Petruša: meie südametunnistus on puhas. Me pole laulatatud, kuid et meie abielu on täiesti seaduslik, — seda ei ole mul vaja tõestada ega sul kuulata. Sa mõtled niisama vabalt kui minagi ja ses suhtes meil, jumal tänatud, lahkarvamusi ei saa olla. Mis aga puutub meie tulevikku, siis see ei peaks sind hirmutama. Ma hakkan töötama viimse jõuraasuni, öid magamata, — ühe sõnaga, ma pingutan kogu jõudu, et Ziina oleks õnnelik. Ta elu saab olema imekaunis. Sa küsid: kas ma suudan sellega hakkama saada? Suudan, vennas! Kui inimene mõtleb iga hetk ikka ühte ja sedasama, siis pole tal raske saavutada seda, mida ta soovib. Aga lähme Ziina juurde. Tarvis talle rõõmu teha."

Pjotr Mihhailõtšil hakkas süda kloppima. Ta tõusis püsti ja järgnes Vlassitšile esikusse, sealt saali. Selles tohutu suures sünges toas oli ainult pianiino ja pikk rida vanaaegseid pronksiga kaunistatud toole, millele keegi iialgi ei istunud. Pianiinol põles üks küünal.

Saalist läksid nad vaikides söögituppa. Ka siin oli ruumi rohkesti ning ebamugav. Toa keskel kahest poolest koosnev ümmargune laud kuuel jämedal jalal ja ainult üks küünal. Kell kioodiga[1] sarnanevas suures punases klaaskastis näitas pool kolm.

Vlassitš avas kõrvaltuppa viiva ukse ja ütles:

„Ziinake, Petruša on meie juures!"

Otsekohe kostsid rutulised sammud ja söögituppa astus Ziina, pikk, täidlane ja väga kahvatu, nagu Pjotr Mihhailõtš oli teda viimasel korral kodus näinud, — musta seelikuga ja punase pluusiga, suur pannal vööl. Ta võttis venna ümbert ühe käega kinni ja suudles teda meelekohta.

„Missugune äike!" ütles Ziina. „Grigori läks kuhugi ära ja ma jäin üksinda kogu majja."

Ta polnud kohmetunud ja vaatas vennale otsa avameelsel ning selgel pilgul, nagu kodus. Teda vaadates lakkas ka Pjotr Mihhailõtš kohmetust tundmast.

„Aga sa ei karda ju äikest," ütles ta laua äärde istudes.

„Jah, kuid siin on hiiglasuured toad, maja on vana ja kõliseb kõuemürinast nagu kapp lauanõudega. Üldiselt armas majake," jätkas ta venna vastu istudes. „Siin on iga toaga ühenduses mingi meeldiv mälestus. Minu toas, kujutad sa ette, laskis end maha Grigori vanaisa."

„Augustis saan ma raha, sean aiamaja korda," ütles Vlassitš.

„Millegipärast meenub äikese ajal vanaisa," jätkas Ziina. „Ja selles söögitoas peksti üks inimene surnuks."

„See on sündinud fakt," kinnitas Vlassitš ja vaatas suuril silmil Pjotr Mihhailõtšile otsa. „Neljakümnendail aastail oli selle mõisa rentnikuks keegi Olivier, prantslane. Tema tütre portree vedeleb meil nüüd pööningul. Väga kena neiu. See Olivier, nagu isa mulle jutustas, põlgas venelasi harimatuse pärast ja irvitas julmalt nende üle. Nii nõudis ta, et preester härrastemajast mööda minnes juba poole versta kaugusel

[1] *Kioot* — klaaskast pühakujude jaoks. (Tõlkija märkus.)

mütsi maha võtaks, ja kui Olivier'de perekond külast läbi sõitis, et siis kirikus kella löödaks. Pärisorjadega ja üldse selle maailma väetitega peenutses ta muidugi mõista veel vähem. Kord möödus siit üks hulkuva Venemaa heasüdamlikemaid poegi, midagi Gogoli bursaki Homa Bruti taolist. Ta palus öömaja, hakkas siin kubjastele meeldima ja need jätsid ta kontori juurde ametisse. On olemas hulk variatsioone. Ühed ütlevad, et bursakk ässitas talupoegi, teised — Olivier' tütar olevat teda armastama hakanud. Ma ei tea, kumb on õige, kuid ühel ilusal õhtul kutsus Olivier ta siia ja korraldas ülekuulamise, seejärel aga käskis teda peksta. Mõistad sa, ise istub selle laua ääres ja joob bordood, tallipoisid aga peksavad bursakki. Arvatavasti ka piinas. Hommikuks oli bursakk piinamise kätte surnud, ta laip peideti kuhugi ära. Räägitakse, et visati Koltovitši tiiki. Asi võeti üles, kuid prantslane maksis kellele tarvis mõned tuhanded ja sõitis ära Elsassi. Parajasti jõudis kätte ka renditähtaeg, ja sellega asi lõppeski."

„Millised lurjused!" lausus Ziina ja võpatas.

„Mu isa mäletas hästi nii Olivier'd kui ka tütart. Utles, et viimane olevat olnud silmapaistev iludus ja seejuures ekstsentriline. Ma arvan, et bursakk tegi mõlemat: ässitas talupoegi ja ahvatles tütre ära. Võib isegi olla, et see polnud hoopiski bursakk, vaid mingisugune inkognito."

Ziina jäi mõttesse: nähtavasti kandis bursaki ja ilusa prantslanna lugu ta kujutluse kaugele. Pjotr Mihhailõtšile tundus, et Ziina polnud viimase nädala jooksul väliselt sugugi muutunud, ainult natuke kahvatumaks oli jäänud. Ta näis rahulik ning tavaline, nagu oleks koos vennaga Vlassitšile külla tulnud. Kuid Pjotr Mihhailõtš tundis, et temas endas oli mingi muudatus toimunud. Tõepoolest, varem, kui Ziina kodus elas, võis ta temaga rääkida absoluutselt kõigest, nüüd aga ei suutnud ta esitada isegi lihtsat küsimust: „Kuidas su elu siin läheb?" See küsimus tundus ebamugav ning tarbetu. Küllap vist oli samasugune muudatus toimunud ka Ziinas. Ta ei rutanud alustama juttu emast, kodust, oma romaanist Vlassitšiga; ta ei

õigustanud end, ei rääkinud, et kodanlik abielu on kiriklikust parem, ei olnud erutatud, vaid mõtles rahulikult Olivier' loo üle ... Ja miks hakati järsku Olivier'st rääkima?

„Teil mõlemal on õlad vihmast märjad," ütles Ziina ja naeratas rõõmsalt. Teda liigutas see väike sarnasus venna ja Vlassitši vahel.

Ja Pjotr Mihhailõtš tundis oma seisukorra kogu kibedust ning koledust. Talle meenus oma tühjaks jäänud kodu, suletud klaver ja Ziina valge tuba, kuhu nüüd enam keegi sisse ei astu; meenus, et aias pole enam alleedel väikeste jalgade jälgi ja et enne õhtust teejoomist ei lähe enam keegi valjusti naerdes suplema. See, millesse ta oli kõige varasemast lapsepõlvest peale ikka enam ja enam kiindunud, millest ta armastas mõtelda, istudes umbses klassis või auditooriumis, — selgus, puhtus, rõõm, kõik, mis täitis kodu elu ja valgusega, oli jäädavalt lahkunud, kadunud ning segunenud mingi pataljonikomandöri, suuremeelse lipniku, liiderliku naise ja end maha lasknud vanaisa näotu, kohmaka looga ... Ja alustada juttu emast või arvata, et minevik võib tagasi tulla, oleks tähendanud mitte mõista seda, mis on selge.

Pjotr Mihhailõtšil täitusid silmad pisaraist ja käsi, mis lebas laual, hakkas värisema. Ziina taipas, mida vend mõtles, ja ka tema silmad tõmbusid punaseks ning läikivaks.

„Grigori, tule siia!" ütles ta Vlassitšile.

Nad eemaldusid akna juurde ja hakkasid sosinal millestki rääkima. Ja selle järgi, kuidas Vlassitš Ziina poole kummardus ja kuidas Ziina talle otsa vaatas, mõistis Pjotr Mihhailõtš veel kord, et kõik on juba parandamatult lõpetatud ja et rääkida ei maksa millestki. Ziina väljus toast.

„Nõndaks, vennas," alustas Vlassitš vähese vaikimise järel, käsi hõõrudes ja naeratades. „Ennist ma nimetasin meie elu õnnelikuks, kuid seda alistudes nii-öelda kirjanduslikkudele nõuetele. Õieti öelda ei ole õnnetunnet veel olnud. Ziina on kogu aeg mõtelnud sinule ja emale ning piinelnud. Teda vaadates olen ka mina piinelnud. Ta on vaba, julge loomus,

kuid ilma harjumata on, tead, raske, ja pealegi on ta noor. Teenijaskond nimetab teda preiliks. Näib olevat tühine asi, kuid see ärritab teda. Nõndaks, vennas."

Ziina tõi taldrikutäie maasikaid. Tema järel astus tuppa väike toatüdruk, pealtnäha tuim ning tülpinud. Ta asetas piimakannu lauale ja tegi sügava-sügava kummarduse... Temas oli midagi ühist vanaaegse mööbliga, midagi samasugust tardunut ning igavat.

Vihma polnud enam kuulda. Pjotr Mihhailõtš sõi maasikaid, Vlassitš ja Ziina silmitsesid teda vaikides. Lähenes tarbetu, kuid vältimatu kõneluse aeg ja kõik kolm tundsid juba selle raskust. Pjotr Mihhailõtši silmad täitusid jälle pisaraist. Ta lükkas taldriku eemale ja ütles, et tal on juba aeg koju sõita, muidu jääb aeg hiliseks ja võib-olla hakkab jälle vihma sadama. Jõudis kätte silmapilk, millal Ziina pidi viisakuse tõttu alustama juttu kodustest ja oma uuest elust.

„Kuidas meie pool lood on?" küsis ta kiiresti ja ta kahvatu nägu hakkas vabisema. „Mis ema teeb?"

„Sa tunned ema..." vastas Pjotr Mihhailõtš, talle otsa vaatamata.

„Petruša, sa oled kaua mõtelnud selle üle, mis toimus," lausus Ziina vennal varrukast kinni võttes ja Pjotr Mihhailõtš mõistis, kui raske on tal rääkida. „Sa oled kaua mõtelnud. Ütle mulle, kas võib loota, et ema kunagi lepib Grigoriga... ja üldse selle olukorraga?"

Ta seisis venna lähedal, nägu näo vastas, ja Pjotr Mihhailõtš imestas, et Ziina on nii ilus ja et ta varem seda justkui ei olnud märganud. Ja see, et tema hellitatud, elegantne, näolt emaga sarnanev õde elas Vlassitši juures ja Vlassitšiga, jäiga toatüdruku läheduses, kuue jalaga laua läheduses, majas, kus elus inimene surnuks peksti, et ta nüüd ei tule kaasa koju, vaid jääb siia ööbima, — see tundus talle uskumatu absurdsusena.

„Sa tunned ema..." ütles ta küsimusele vastamata. „Minu arvates tuleks silmas pidada... midagi teha, talt andeks paluda või..."

„Kuid andeks paluda tähendab — näidata, et me talitasime halvasti. Ema rahustamiseks olen ma valmis valetama, kuid sellest pole ju mingit kasu. Ma tunnen ema. Noh, tulgu mis tuleb!" ütles Ziina lõbusamaks muutudes, sest kõige ebameeldivam oli juba öeldud. „Ootame viis, kümme aastat, kannatame ära, ja eks siis näe, mis jumal annab."

Ta võttis vennal käe alt kinni ja pimedast esikust läbi minnes surus end ta õla vastu.

Nad astusid välistrepile. Pjotr Mihhailõtš jättis hüvasti, istus hobuse selga ja sõitis sammu kodu poole. Ziina ja Vlassitš läksid teda natuke saatma. Oli vaikne, soe ja lõhnas oivaliselt heina järele. Pilvede vahel taevas särasid heledalt tähed. Vlassitši vana aed, mis oli oma eluea jooksul nii palju kurbi lugusid näinud, magas pimedusse mähituna ja millegipärast muutus meel nukraks sealt läbi sõites.

„Meie Ziinaga veetsime täna pärastlõunal mõned tõesti helged silmapilgud!" ütles Vlassitš. „Ma lugesin talle ette suurepärase artikli ümberasustamisküsimuse kohta. Loe läbi, vennas! See on sulle tingimata tarvilik! Artikkel on tähelepanuväärne oma aususelt. Ma ei suutnud pidada ja kirjutasin toimetusse kirja — autorile edasiandmiseks. Kirjutasin üheainsa rea: „Tänan ja surun tugevasti ausat kätt!" "

Pjotr Mihhailõtš tahtis öelda: „Ära sega end, palun, võõrastesse asjadesse!" — kuid vaikis.

Vlassitš kõndis parempoolse, Ziina vasakpoolse jaluse juures. Mõlemad oleksid justkui unustanud, et on tarvis koju tagasi minna, — oli rõske ja Koltovitši metsatukani polnud enam palju maad. Pjotr Mihhailõtš tundis, et nad ootavad temalt midagi, ehkki ise ei tea mida, ja tal hakkas neist talumatult kahju. Nüüd, kus nad alandlikul ilmel ja mõtlikkudena hobuse kõrval kõndisid, oli ta sügavalt veendunud, et nad on õnnetud ega saa olla õnnelikud, ja nende armastus näis talle kurva, parandamatu eksitusena. Haledusest ja teadmisest, et ta ei suuda millegagi aidata, valdas teda see hingelise jõuetuse seisukord, mil ta oli selleks, et vabaneda raskelt rõhuvast kaastundest, valmis igasugust ohvrit tooma.

„Ma tulen vahel teie juurde ööbima," ütles ta.

Kuid see tundus kompromissina ega rahuldanud teda. Kui nad peatusid Koltovitši metsatuka juures, et hüvasti jätta, kummardus ta Ziina poole, puudutas tema õlga ja ütles:

„Sul on õigus, Ziina. Sa talitasid hästi!"

Ja et mitte rohkem öelda ega nutma puhkeda, lõi ta hobust ja ratsutas galopis metsatukka. Pimedusse sisse sõites vaatas ta tagasi ja nägi, kuidas Vlassitš ja Ziina teed mööda koju läksid — Vlassitš pikal sammul, Ziina tema kõrval rutakal hüpleval kõnnakul — ja kõnelesid millestki elavalt.

„Ma olen vana naine," mõtles Pjotr Mihhailõtš. „Sõitsin selleks, et küsimust lahendada, aga ajasin ta veel rohkem sassi. Aga noh, jumal temaga!"

Ta süda oli raske. Kui metsatukk lõppes, laskis ta hobuse sammu käima ja peatus seejärel tiigi juures. Oli tahtmine liikumatult istuda ja mõtelda. Kuu oli tõusmas ja peegeldus punase sambana tiigi teises servas. Kuskil kõmises aeg-ajalt kõu. Pjotr Mihhailõtš vahtis silmi pilgutamata vette ja kujutles õe ahastust, ta kannataja-kahvatust ja kuivi silmi, millega ta hakkab oma alandust inimeste eest varjama. Ta kujutles õe rasedust, ema surma ja matuseid, Ziina õudusetunnet... Uhke ebausklik eideke lõpetab mitte teisiti kui surmaga. Kohutavad tulevikupildid kerkisid ta ette tumedale siledale veepinnale ja kahvatute naisekujude keskel nägi ta iseennast, meelekindlusetut, nõrka, süüdlasliku näoga...

Saja sammu kaugusel tiigi parempoolsel kaldal seisis liikumatult midagi tumedat: ons see inimene või kõrge känd? Pjotr Mihhailõtšile meenus bursakk, kes tapeti ja sellesse tiiki visati.

„Olivier toimis ebainimlikult, kuid nii või teisiti, ometigi ta lahendas küsimuse, mina aga ei lahendanud midagi, ajasin ainult segamini," mõtles ta viirastusega sarnanevat tumedat kogu silmitsedes. „Ta rääkis ja tegi seda, mida mõtles, mina aga räägin ja teen mitte seda, mida mõtlen. Ja ma ei teagi kindlasti, mida ma õieti mõtlen..."

Ta ratsutas tumeda kogu juurde: see oli mingisugusest ehitusest säilinud vana mädanev post.

Koltovitši metsatuka ja härrastemaja poolt hoovas tugevat maikellukeste ja meetaimede lõhna. Pjotr Mihhailõtš ratsutas tiigi kallast mööda ja vaatas nukralt vette. Oma elu meenutades veendus ta üha enam, et seniajani on ta rääkinud ja teinud mitte seda, mida on mõtelnud, ja inimesed on tasunud talle sellesamaga. Seetõttu paistis talle nüüd kogu elu niisama tumedana nagu see vesi, milles peegeldus öine taevas ja olid sassi läinud vesikasvud. Ja talle tundus, et seda ei saa parandada.

1892

Anna kaelas

I

Pärast laulatust ei olnud isegi kerget suupistet: äsja-abiellunud tühjendasid kumbki pokaali, riietusid ümber ja sõitsid raudteejaama. Lõbusa pulmapeo ja õhtusöögi asemel, muusika ja tantsu asemel — palveränak kahesaja versta kaugusele. Paljud kiitsid seda heaks, öeldes, et Modest Alekseitš on juba küllalt kõrges auastmes ja pole enam noor ning kärarikkad pulmad võiksid vahest näida mitte päris viisakana. Ja on ka kurb muusikat kuulata, kui viiekümnekahe-aastane ametnik abiellub neiuga, kes on vaevalt kaheksateistkümneseks saanud. Kõneldi samuti, et selle kloostrissesõidu on Modest Alekseitš kui põhimõtetega inimene ette võtnud õigupoolest selleks, et oma noorele naisele mõista anda, et ta asetab ka abielus esikohale usu ja kõlbluse.

Noorpaari tuldi saatma. Hulk kaasametnikke ja sugulasi seisis, pokaalid käes, ja ootas, millal rong liikuma hakkab, et hüüda hurraa, ja Pjotr Leontjitš, isa, silinder peas, õpetajafrakk seljas, juba purjus ja väga kahvatu, aina sirutas end oma pokaaliga akna poole ja kõneles anuvalt:

„Anjuta! Anja! Anja, üks sõna veel!"

Anja kallutas end aknast tema poole ja ta sosistas tütrele midagi, hingates talle näkku veinilõhna, puhus kõrva, — midagi polnud võimalik aru saada, — tegi ristimärke tütre näo, rinna ja käte kohale. Seejuures ta hingamine väreles ja silmis läikisid pisarad. Anja vennad aga, Petja ja Andrjuša, gümnasistid,

kiskusid isa frakihõlmadest ja sosistasid piinlikkust tundes:

„Jätke, isake ... Ei maksa, isake ..."

Kui rong liikuma hakkas, nägi Anja, kuidas isa vaarudes ja oma veini maha läigatades vagunile pisut järele jooksis ja milline hale, heasüdamlik, süüdlaslik nägu tal oli.

„Hurraa-a!" kisendas isa.

Noorpaar jäi üksinda. Modest Alekseitš vaatas kupees ringi, paigutas asjad pakiriiulitele ja istus naeratades oma noore naise vastu. Ta oli keskmist kasvu ametnik, kaunis tüse, lihav, täissöönud, pika põskhabemega ning ilma vurrudeta ja tema raseeritud, ümmargune, teravalt piiritletud lõug sarnanes jalakannaga. Kõige iseloomulikum ta näos oli vurrude puudumine, see äsjaraseeritud paljas koht, mis läks pikkamisi üle rasvasteks, tarretisena võbisevaiks põskedeks. Ta pidas end ülal soliidselt, liigutused olid tal pikaldased, käitumisviis leebe.

„Ma ei saa nüüd meelde tuletamata jätta üht juhtumit," sõnas ta naeratades. „Viis aastat tagasi, kui Kossorotov sai püha Anna teise järgu ordeni ja tuli tänu avaldama, lausus tema hiilgus nõnda: „Tähendab, teil on nüüd kolm Annat: üks nööpaugus, kaks kaelas." Peab aga ütlema, et sel ajal oli Kossorotovi juurde parajasti tagasi tulnud tema riiakas ning kergemeelne naine, kelle nimi oli Anna. Loodan, et kui mina teise järgu Anna saan, siis tema hiilgusel ei saa olema põhjust mulle sedasama öelda."

Ta naeratas oma väikeste silmadega. Ka Anja naeratas, tundes erutust mõtte juures, et see mees võib iga hetk teda suudelda oma paksude, niiskete huultega ja et temal pole enam õigust talle seda keelata. Mehe lihava keha liigutused hirmutasid teda, ta kartis ja tundis vastikust. Modest Alekseitš tõusis, võttis pikkamisi ordeni kaelast, fraki ja vesti seljast ning tõmbas hommikukuue selga.

„Nõnda," ütles ta Anja kõrvale istudes.

Anjale meenus, kui piinav oli olnud laulatus, mil talle tundus, et niihästi preester, külalised kui ka kõik kirikusolijad silmitsesid teda kurvalt: milleks, milleks

tema, niisugune armas, kena neiu, abiellub selle elatanud, ebahuvitava isandaga? Alles täna hommikul oli ta vaimustuses, et kõik nii hästi lahenes, laulatuse ajal aga ja nüüd vagunis tundis ta end süüdlasena, petetuna ning naeruväärsena. Ta on nüüd abielus rikka mehega, aga raha pole tal ikkagi, laulatuskleit õmmeldi võlgu, ja kui isa ning vennad teda täna saatmas olid, nägi ta nende nägudest, et neil polnud kopikatki. Kas nad söövad täna õhtust? Aga homme? Ja talle tundus millegipärast, et isa ja poisid istuvad nüüd ilma temata näljastena ning tunnevad täpselt samasugust valusat tuska nagu esimesel õhtul pärast ema matuseid.

„Oo, kui õnnetu ma olen!" mõtles ta. „Miks olen ma nii õnnetu?"

Soliidse mehe kohmakusega, kes pole harjunud naistega ümber käima, puudutas Modest Alekseitš teda pihast ja patsutas õlale, tema aga mõtles rahast, emast ja ema surmast. Kui ema suri, hakkas isa, Pjotr Leontjitš, ilukirja- ja joonistusõpetaja gümnaasiumis, jooma ja neil algas puudus. Poistel polnud saapaid ega kalosse, isa veeti rahukohtuniku ette, kohtupristav käis mööblit üles kirjutamas ... Milline häbi! Anja pidi purjus isa talitama, vendade sukki nõeluma, turul käima, ja kui kiideti tema ilu, noorust ning peeni kombeid, tundus talle, et kõik näevad tema odavat kübarat ja tindiga ülemääritud augukesi kingades. Öösiti aga pisarad ja pealetükkiv, rahutu mõte, et õige varsti vallandatakse isa gümnaasiumist tema nõrkuse pärast ja ta ei kannata seda välja ning sureb nagu emagi. Kuid siis võtsid tuttavad daamid asja käsile ja hakkasid Anjale tublit meest otsima. Peagi leiti seesama Modest Alekseitš, mitte enam noor ja mitte ilus, kuid jõukas. Tal on pangas umbes sada tuhat ja on olemas pärusmõis, mis on rendile antud. Ta on põhimõtetega inimene ja hinnas tema hiilguse juures. Temale ei maksa midagi, nagu Anjale räägiti, võtta tema hiilguselt kirjake gümnaasiumi direktorile või koguni kuraatorile, et Pjotr Leontjitši ei vallandataks ...

Sellal kui ta neid üksikasju meelde tuletas, hakkas järsku kostma muusika, mis koos häälte kõminaga akna sisse tungis. Rong oli peatunud pooljaamas. Perrooni taga rahvasummas mängiti hoogsalt lõõtspilli ja odavat kiunuvat viiulit, kõrgete kaskede ja paplite ning kuuvalgusse uppuvate suvilate tagant aga kostsid sõjaväeorkestri helid: nähtavasti oli suvituskohas tantsuõhtu. Perroonil jalutasid suvitajad ja linlased, kes ilusate ilmadega käisid siin puhast õhku hingamas. Kohal oli ka Artõnov, kogu selle suvituskoha omanik, rahamees, pikk tüse brünett, näolt armeenlasega sarnanev, pungis silmadega ja veidralt riides. Ta kandis eest lahtinööbitud särki ja kannustega säärsaapaid, õlgadelt langes alla must mantel, mis lohises mööda maad nagu slepp. Tema järel käisid kaks hurdakoera, teravad koonud ligi maad.

Anja silmis läikisid veel pisarad, kuid ta ei mäletanud enam ei ema, ei raha ega oma pulmi, vaid surus tuttavate gümnasistide ja ohvitseride käsi, naeris lõbusalt ja kõneles kiiresti:

„Tervist! Kuidas elate?"

Ta väljus vaguniplatvormile, kuuvalguse kätte, ja asetus nõnda, et ta oleks tervenisti näha oma uues oivalises kleidis ja kübaras.

„Miks me seisame siin?" küsis ta.

„Siin on vahetus," vastati talle, „oodatakse postirongi."

Märgates, et Artõnov teda silmitseb, tõmbas Anja silmad koketselt pilukile ja hakkas valjusti prantsuse keelt kõnelema. Ja sellest, et tema enese hääl kõlas nii kaunilt ja et kuuldus muusikat ning kuu peegeldus tiigis, ja sellest, et teda huviga ning uudishimulikult vaatles Artõnov, see tuntud donžuan ja tembumees, kui ka sellest, et kõigil oli lõbus, muutus ta järsku rõõmsaks, ja kui rong liikuma hakkas ning tuttavad ohvitserid temale hüvastijätuks käe mütsisirmi juurde tõstsid, ümises ta juba polkat, mille helisid kuskil seal puude taga mürtsuv sõjaväeorkester talle järele saatis. Ja ta tuli oma kupeesse tagasi sellise tundmusega, justkui oleks teda pooljaamas uskuma pandud, et ta saab kindlasti, kõigest hoolimata õnnelikuks.

Noorpaar veetis kloostris kaks päeva ja tuli siis tagasi linna. Nad elasid kroonukorteris. Kui Modest Alekseitš oli ametisse läinud, mängis Anja klaverit, nuttis igavusest või heitis kušetile ja luges romaane ning silmitses moodsat žurnaali. Lõunalauas sõi Modest Alekseitš väga palju ja kõneles poliitikast, ametissemääramistest, ümberpaigutustest ja autasudest, sellest, et on tarvis tööd teha, et perekonnaelu pole mitte lõbu, vaid kohustus, et kes kopikat ei korja, see rubla ei näe, ja et kõige kõrgemaks maailmas peab ta usku ning kõlblust. Ja hoides nuga nagu mõõka rusikas, kõneles ta:

„Igal inimesel peavad olema oma kohustused!"

Anja kuulas teda, kartis ega saanud süüa ja tõusis tavaliselt lauast tühja kõhuga. Pärast lõunat mees puhkas ja norskas valjusti. Anja aga läks omaste juurde. Isa ja poisid vaatasid temale kuidagi eriliselt, otsekui oleksid nad just enne tema tulekut teda hukka mõistnud sellepärast, et ta abiellus raha pärast igava, tüütu mehega, keda ta ei armastanud. Tema kahisev kleit, käevõrud ja üldse ta daamilik välimus häirisid ning solvasid neid. Tema juuresolekul tundsid nad veidi piinlikkust ega teadnud, millest temaga kõnelda. Aga ometigi armastasid nad teda endiselt ja polnud veel harjunud ilma temata lõunastama. Ta istus lauda ja sõi nendega koos kapsasuppi, putru ja lambarasvaga praetud kartuleid, mis lõhnasid küünla järele. Pjotr Leontjitš kallas väriseval käel karavinist viina ja tühjendas kiiresti, ahnelt, vastikusega klaasi, seejärel tühjendas teise, siis kolmanda... Petja ja Andrjuša, kõhnukesed, suurte silmadega, kahvatud poisikesed, võtsid talt karavani ja kõnelesid kohmetunult:

„Ei maksa, isake... Küllalt, isake..."

Ka Anja erutus ja anus isa mitte enam juua, too aga ägestus äkki ja põrutas rusikaga vastu lauda.

„Ma ei luba kellelgi enda järele valvata!" hüüdis ta. „Poisiklutid! Plika! Ma kihutan teid kõiki välja!"

Ent ta hääles kuuldus nõrkust, heasüdamlikkust ja keegi ei kartnud teda. Pärast lõunat hakkas ta tavaliselt end ehtesse seadma. Kahvatuna, habemeajamisel kriimustatud lõuaga, kõhetut kaela õieli ajades seisis

ta tervelt pool tundi peegli ees ja ehtis end, kord juukseid kammides, kord oma musti vurrusid keerutades, lõhnastas end lõhnaõliga, sidus kaelasideme lehvina otte, tõmbas siis kindad kätte, silindri pähe ja läks eratunde andma. Pühapäeviti aga jäi ta koju ja maalis või mängis harmooniumi, mis susises ja möirgas. Ta püüdis sellest välja pressida korralikke harmoonilisi helisid ja laulis kaasa või siis pahandas poistega:

„Nurjatud! Lurjused! Pilli on ära rikkunud!"

Õhtuti mängis Anja mees kaarte oma kaasametnikega, kes elasid temaga ühe katuse all kroonumajas. Kaardimängu ajal käisid koos ametnikkude naised, inetud, maitsetult väljaehitud, harimatud nagu köögitüdrukud, ja korteris algas keelepeks, niisama inetu ning maitsetu nagu ametnikunaised ise. Juhtus vahel, et Modest Alekseitš käis Anjaga teatris. Vaheaegadel ei lasknud ta naist sammugi endast eemale, vaid käis temaga käe alt kinni mööda koridore ja jalutusruumi. Olles kedagi tervitanud, sosistas ta otsekohe Anjale: „Riiginõunik... tema hiilguse poolt vastu võetud..." või: „Jõukas inimene... tal on oma maja..." Kui nad möödusid puhvetist, tundis Anja kanget isu millegi magusa järele. Ta armastas šokolaadi ja õunakooke, kuid tal polnud raha ja mehelt küsida ta ei tihanud. Modest Alekseitš võttis pirni, muljus seda sõrmede vahel ja küsis kõhklevalt:

„Mis see maksab?"

„Kakskümmend viis kopikat."

„Siiski!" lausus ta ja pani pirni tagasi. Et aga polnud sünnis midagi ostmata puhvetist eemalduda, nõudis ta selterssi ja jõi üksinda kogu pudeli tühjaks, ja pisarad tulid tal silmi ning Anja vihkas teda sel ajal.

Või siis ütles ta, äkki näost punaseks minnes Anjale kiiresti:

„Tervita seda vana daami!"

„Aga ma ei tunne ju teda."

„Ükskõik. Ta on kameraalpalati juhataja abikaasa! Tervita siis ometi, ütlen ma sulle!" torises ta tungivalt. „Ega su pea otsast ära ei kuku."

Anja tervitas, ja ta pea ei kukkunud tõepoolest otsast ära, kuid oli piinav. Ta tegi kõik, mida mees tah-

tis, ja tundis enda vastu viha sellepärast, et mees oli teda petnud nagu viimast lollikest. Ta abiellus Modest Alekseitšiga ainult raha pärast, raha aga oli tal nüüd vähem kui enne abiellumist. Varemalt andis isagi vahel kahekümnekopikalise, nüüd aga polnud krossigi. Salaja võtta või küsida ta ei suutnud, ta kartis meest, värises tema ees. Talle tundus, et hirmu selle inimese ees kannab ta oma südames juba ammust ajast. Kunagi lapsepõlves näis talle kõige aukartustäratavama ning kohutavama jõuna, mis läheneb nagu pilv või vedur, valmis puruks litsuma, — gümnaasiumi direktor; teiseks samasuguseks jõuks, millest perekonnas alati räägiti ja mida millegipärast kardeti, oli tema hiilgus; ja oli veel kümmekond väiksemat jõudu, nende hulgas raseeritud vurrudega, karmid, kalgid gümnaasiumiõpetajad, ja nüüd lõpuks Modest Alekseitš, põhimõtetega inimene, kes isegi näo poolest sarnanes direktoriga. Anja kujutluses sulasid kõik need jõud ühte ja liikusid hiiglasuure kohutava valge karu kujul nõrkade ning süüdlaste peale, seesuguste peale nagu tema isa, ja ta kartis midagi vastu öelda, naeratas tehtult ning väljendas teeseldud heameelt, kui teda toorelt kallistati ja rüvetati sülelustega, mis talle õudust tekitasid.

Ainult üks kord söandas Pjotr Leontjitš Modest Alekseitšilt viitkümmend rubla laenuks küsida mingi väga ebameeldiva võla tasumiseks, — kuid milline piin see oli!

„Hea küll, ma annan teile," ütles Modest Alekseitš, olles järele mõtelnud, „kuid hoiatan, et enam ma teid ei aita, kuni te joomist maha ei jäta. Riigiteenistuses olevale inimesele on häbistav säärane nõrkus. Ma ei saa jätta teile meelde tuletamata üldtuntud tõsiasja, et see kirg on hukutanud rohkesti andekaid inimesi, kuna aga sellest hoidumisel neist võib-olla oleks aja jooksul võinud saada kõrgelseisvad inimesed."

Ja järgnesid pikad perioodid: „sedamööda kuidas" ... „sellest asjaolust lähtudes" ... „äsjaöeldut silmas pidades", vaene Pjotr Leontjitš aga kannatas alanduse tõttu ja tundis kanget tahtmist napsi võtta.

Ka poisikesed, kui nad Anjale külla tulid, tavaliselt katkiste saabastega ja kulunud pükstes, pidid manitsusi kuulama.

„Igal inimesel peavad olema oma kohustused!" rääkis neile Modest Alekseitš.

Raha aga ei andnud. Kuid see-eest kinkis ta Anjale sõrmuseid, käevõrusid ja prosse, kõneldes, et neid asju on hea omada mustadeks päevadeks. Ja ta avas sageli Anja kummuti ning kontrollis: kas kõik asjad on alles.

II

Saabus talv. Juba hulk aega enne jõule teatati kohalikus ajalehes, et 29. detsembril „leiab aset" Aadliklubis tavaline talveball. Igal õhtul pärast kaardimängu sosistas Modest Alekseitš erutatult ametnikunaistega, murelikult Anja poole pilku heites, ja seejärel käis kaua aega nurgast nurka, millelegi mõeldes. Lõpuks, ühel hilisel õhtul peatus ta Anja ees ja ütles:

„Sa pead endale ballikleidi õmmelda laskma. Mõistad? Ainult, palun, pea nõu Marja Grigorjevna ja Natalja Kuzminišnaga."

Ja andis Anjale sada rubla. Anja võttis selle vastu, kuid ballikleiti tellides ei pidanud kellegagi nõu, ainult kõneles isaga ja püüdis kujutleda, kuidas oleks ta ema balliks riietunud. Tema kadunud ema riietus ise alati viimase moe järgi ja jändas Anjaga, riietades teda elegantselt nagu nukku, õpetas teda prantsuse keelt rääkima ja oivaliselt masurkat tantsima (enne abiellumist oli ta viis aastat lastepreilina teeninud). Anja võis samuti kui ta emagi teha vanast kleidist uue, pesta kindaid bensiinis, *bijoux* [1] üürile võtta ja oskas samuti kui emagi silmi vidutada, häälega mängida, kauneid poose võtta, kui tarvis — vaimustusse sattuda, vaadata kurvalt ning mõistatuslikult. Isalt aga oli ta pärinud juuste ja silmade tumeda värvi, närvilisuse ja kombe end alati ehtida.

[1] ehteasju (prantsuse k.).

Kui Modest Alekseitš pool tundi enne ballilesõitu ilma kuueta Anja tuppa astus, et naise trümoopeegli ees endale ordenit kaela panna, silus ta Anja ilust ning tema uue, õhulise pidukleidi hiilgusest võlutuna enesega rahulolevalt oma põskhabet ja ütles:

„Näe, missugune sa mul oled... näe, missugune! Anjuta!" jätkas ta, järsku pidulikku tooni võttes. „Mina tegin sind õnnelikuks, täna aga võid sina mind õnnelikuks teha. Palun sind, esitle end tema hiilguse abikaasale! Jumala pärast! Tema kaudu võin ma vanemreferendi nimetuse saadà!"

Sõideti ballile. Ja siin ongi Aadliklubi ja paraadtrepp uksehoidjaga. Esik riidenagidega, kasukad, askeldavad teenrid ja dekolteeritud daamid, kes varjavad end lehvikutega tõmbetuule eest. Lõhnab valgustusgaasi ja sõdurite järele. Kui Anja mehe käevangus trepist üles minnes kuulis muusikat ja nägi end rohketest tuledest valgustatuna tohutu suures peeglis, ärkas ta hinges rõõm ja seesama õnne eelaimus, mida ta oli tundnud kuuvalgel õhtul pooljaamas. Ta sammus uhkena, enesekindlana, tundes end esimest korda mitte tütarlapsena, vaid daamina ja aimates kõnnaku ning käitumisega tahtmatult järele oma kadunud ema. Ja esimest korda elus tundis ta end rikkana ning vabana. Isegi mehe juuresolek ei häirinud teda, sest juba üle Aadliklubi läve astudes aimas ta instinktiivselt, et vana mehe lähedus ei alanda teda põrmugi, vaid, vastupidi, vajutab talle pikantse salapärasuse pitseri, mis meestele nii väga meeldib. Suures saalis mürtsus juba orkester ja oli alanud tants. Kroonukorteri järel, haaratuna valguse, kirevuse, muusika ja kära muljetest, heitis Anja pilgu üle saali ja mõtles: „Ah, kui tore!" ning märkas otsekohe rahvasummas kõiki oma tuttavaid, kõiki, keda ta varem oli kohanud õhtustel koosviibimistel või vabaõhu-pidudel, kõiki neid ohvitsere, õpetajaid, advokaate, ametnikke, mõisnikke, tema hiilgust, Artõnovit ja uhkelt riietatud, avarate dekolteedega ilusaid ning inetuid kõrgema seltskonna daame, kes asusid juba oma kohtadele heategeva näitemüügi tarekestes ning paviljonides, et alustada kauplemist vaeste heaks. Tohutu suur epolettidega ohvitser, —

Anja tutvus temaga gümnaasiumiplikana Staro-Kiievskaja tänavas, nüüd aga ei mäletanud ta nime, — kasvas justkui maa alt välja ja palus teda valsile, ja Anja lendas mehe juurest minema ning talle tundus juba, nagu sõidaks ta tugeva tormiga purjekal, mees aga on jäänud kaugele kaldale... Ta tantsis innukalt, lõbuga niihästi valssi, polkat kui ka kadrilli, käest kätte käies, muusikast ja kärast pead kaotades, vene keelt prantsuse keelega segades, häälega mängides, naerdes ja ilma oma mehele või kellelegi-millelegi muule mõtlemata. Tal oli meeste juures edu, see oli selge, ja teisiti see ei võinudki olla, ta lõõtsutas erutusest, muljus kramplikult lehvikut käes ja tahtis juua. Isa, Pjotr Leontjitš, kortsunud frakis, mis lõhnas bensiini järele, lähenes temale, ulatades taldrikukest punase jäätisega.

„Sa oled täna hurmav," ütles ta, vaimustatult Anjale otsa vaadates. „Ja ma pole veel iial nõnda kahetsenud, et sa kiirustasid meheleminekuga... Milleks? Ma tean, sa tegid seda meie pärast, kuid..." Ta tõmbas väriseval käel esile rahapakikese ja ütles: „Täna sain ma tundide eest ja võin su mehele võla ära maksta."

Anja pistis taldrikukese talle pihku ja kandus kellegi poolt kinnihaaratuna kaugele, nähes vilksamisi üle oma kavaleri õla, kuidas isa üle parketi libisedes daami ümbert kinni võttis ja temaga saali mööda edasi liugles.

„Kui armas ta on kainena!" mõtles Anja.

Masurkat tantsis ta tollesama tohutu suure ohvitseriga. See käis, liigutas õlgu ja rinda tähtsalt ning raskelt, otsekui mundris lihamägi, tümpsis vaevalt-vaevalt jalgadega vastu põrandat — tal polnud põrmugi tahtmist tantsida, Anja aga lendles tema ümber, õrritades teda oma iluga ja oma paljastatud kaelaga. Anja silmades leegitses tuli, ta liigutused olid kirglikud, ohvitser aga muutus üha ükskõiksemaks ja ulatas talle käsi armulikult nagu kuningas.

„Braavo, braavo!..." lausuti publiku hulgas.

Kuid pikapeale võttis ka tohutu suur ohvitser tuld: ta elavnes, erutus, ja alistudes võlule, sattus hasarti ning liikus kergelt, nooruslikult, Anja aga ainult liigutas õlgu ja vaatas kelmikalt, justkui oleks tema juba

kuninganna, ohvitser aga ori, ja sel ajal näis talle, et kogu saal vaatab neid, et kõik need inimesed on vaimustusest nõrkemas ja kadestavad neid. Vaevalt oli tohutu suur ohvitser jõudnud teda tänada, kui publik astus järsku kahele poole ja mehed tõmbusid kuidagi veidralt sirgu, käed külgedel... Anjale lähenes tema hiilgus, kahe ordenitähega frakk seljas. Jah, tema hiilgus tuli just nimelt Anja poole, sest ta vaatas üksisilmi temale ja naeratas mesimagusalt, närides seejuures huuli, mida ta tegi alati, kui nägi ilusaid naisi.

„Olen väga rõõmus, väga rõõmus..." alustas ta. „Ma lasen teie mehe peavahti paigutada selle eest, et ta seniajani meie eest varjas sellist aaret. Ma tulen teie juurde ülesandega oma naise poolt," jätkas ta, Anjale kätt ulatades. „Te peate meid aitama... Mnjaa... Teile tuleb määrata preemia ilu eest... nagu Ameerikas... Mnjaa... Ameeriklased... Minu naine ootab teid kannatamatult."

Ta juhtis Anja tarekesse, elatanud daami juurde, kelle alumine näoosa oli ebaproportsionaalselt suur, nii et näis, nagu hoiaks ta suurt kivi suus.

„Aidake meid," ütles daam laulvalt läbi nina. „Kõik nägusad naisterahvad töötavad heategeval näitemüügil ja ainuüksi teie millegipärast lõbutsete. Miks te ei taha meid aidata?"

Ta läks minema ja Anja asus tema kohale hõbedase teemasina ja tasside juurde. Otsekohe algas elav kauplemine. Teetassi eest võttis Anja vähemalt rubla, tohutu suurel ohvitseril aga laskis ta ära juua kolm tassi. Juurde astus pungis silmadega, hingeldustõve all kannatav rahamees Artõnov, kuid mitte enam selles veidras riietuses, milles Anja teda suvel nägi, vaid frakis nagu kõik teisedki. Silmi Anjalt pööramata tühjendas ta šampanjapokaali ja maksis sada rubla, seejärel jõi teed ja andis veel sada — ja kõike seda tegi ta vaikides, astma all kannatades... Anja kutsus ostjaid ligi ja võttis neilt raha, juba sügavalt veendununa, et tema naeratused ja pilgud valmistavad neile inimestele üksnes suurt lõbu. Ta mõistis juba, et ta on loodud just nimelt selle kärarikka, hiilgava, naerva elu jaoks.

muusikaga, tantsuga, austajatega, ja tema ammune hirm jõu ees, mis läheneb ja ähvardab puruks litsuda, tundus talle naeruväärsena. Ta ei kartnud enam kedagi ja kahetses ainult, et pole ema, kes oleks nüüd koos temaga ta edu üle rõõmustanud.

Pjotr Leontjitš, juba kahvatu, kuid veel kindlalt jalul püsides, astus tarekese juurde ja palus napsi konjakit. Anja punastas, oodates, et isa ütleb midagi sobimatut (ta tundis juba häbi, et tal on niisugune vaene, niisugune tavaline isa), kuid too tühjendas klaasi, viskas oma rahapakist välja kümme rubla ja eemaldus väärikalt, sõnagi lausumata. Veidi hiljem nägi Anja, kuidas isa sammus paaris *grand rond*'ile ja seekord juba taarus ning oma daami suureks hämmelduseks hüüatas aeg-ajalt midagi. Ja Anjale meenus, kuidas aastat kolm tagasi ballil isa just niisamuti taarus ning hüüatas, — ja asi lõppes sellega, et politseinik ta koju magama viis, järgmisel päeval aga ähvardas direktor teda ametist vallandada. Kui sobimatul ajal see meelde tuli!

Kui tarekestes kustusid teemasinad, ja väsinud heategijad olid saadud raha üle andnud elatanud daamile, kel oli kivi suus, võttis Artõnov Anjal käe alt kinni ja viis ta saali, kus oli serveeritud õhtusöök kõigile heategevast näitemüügist osavõtjaile. Õhtusöögist võttis osa paarkümmend inimest, mitte rohkem, kuid see oli väga kärarikas. Tema hiilgus tõstis klaasi sõnadega: „Selles toredas sööklas on kohane juua nende odavate sööklate õitsengu terviseks, mis olid tänase näitemüügi eesmärgiks." Brigaadikindral tegi ettepaneku juua „selle jõu terviseks, mille ees isegi suurtükivägi on võimetu", ja kõik sirutusid daamidega klaase kokku lööma. Oli väga, väga lõbus!

Kui Anjat koju saadeti, hakkas juba valgeks minema ja köögitüdrukud olid teel turule. Rõõmsana, joobnuna, tulvil uusi muljeid, väsinuna riietus Anja lahti, vajus voodisse ja uinus otsekohe...

Päeval kella kahe paiku äratas teda toatüdruk ja teatas, et härra Artõnov on saabunud visiidile. Anja riietus kiiresti ja läks võõrastetuppa. Varsti pärast Artõnovit tuli tema hiilgus tänama heategevast näite-

müügist osavõtu eest. Mesimagusalt Anjale otsa vahtides ja huuli närides suudles ta tema kätt, palus luba ka edaspidi külastada ja lahkus, Anja aga seisis hämmastunult ning võlutult keset võõrastetuba ega uskunud, et muudatus tema elus, imeline muudatus on toimunud nii kiiresti. Just sel ajal astus tuppa tema mees Modest Alekseitš ... Ja ta seisis nüüd Anja ees sellesama libitseva, magusa, orjalik-aupakliku ilmega, mida Anja oli harjunud oma mehel nägema vägevate ning suursuguste inimeste juuresolekul, ja olles kindel, et talle selle eest midagi ei juhtu, ütles ta suurima mõnuga, pahameelega, põlastavalt, selgelt hääldades iga sõna:

„Minge minema, tolvan!"

Pärast seda polnud Anjal enam ainustki vaba päeva, sest ta võttis osa kord piknikust, kord jalutuskäigust, kord etendusest. Koju tuli ta iga päev hommiku eel ja heitis magama võõrastetuppa põrandale ning kõneles pärast kõigile liigutavalt, kuidas ta magab lillede all. Raha oli tarvis väga palju, kuid ta ei kartnud enam Modest Alekseitšit ja kulutas tema raha nagu enda oma. Ja ta ei palunud ega nõudnud, vaid saatis talle lihtsalt arved või sedelikesed: „Välja anda selle toojale 200 rbl." või: „otsekohe tasuda 100 rbl.".

Lihavõttepühade ajal sai Modest Alekseitš teise järgu Anna. Kui ta tänama tuli, pani tema hiilgus ajalehe kõrvale ja istus sügavamale tugitooli.

„Tähendab, teil on nüüd kolm Annat," ütles ta oma valgeid roosade küüntega käsi vaadeldes, „üks nööpaugus, kaks kaelas."

Modest Alekseitš asetas ettevaatusest, et mitte valjusti naerma puhkeda, kaks sõrme huulte juurde ja ütles:

„Nüüd jääb oodata väikese Vladimiri ilmaletulekut. Võtan julgust teie hiilgust vaderiks paluda."

Ta vihjas Vladimiri neljanda järgu ordenile ja kujutles juba, kuidas ta hakkab kõikjal jutustama sellest oma kalambuurist, mis on õnnestunud leidlikkuselt ja julguselt. Ta tahtis öelda veel midagi niisama õnnestunut, kuid tema hiilgus süvenes uuesti ajalehesse ja noogutas peaga ...

Anja aga aina sõitis troikadel, käis Artõnoviga jahil, mängis ühevaatuselistes näidendites, võttis osa õhtusöökidest ja külastas üha harvemini oma koduseid. Nad lõunastasid juba üksinda. Pjotr Leontjitš purjutas veel rohkem, raha polnud ja harmoonium oli võlgade katteks juba ammu müüdud. Poisid ei lasknud teda nüüd enam üksinda tänavale ja aina jälgisid teda, et ta ei kukuks. Ja kui lõbusõidu ajal Staro-Kiievskajal neile juhtus vastu Anja, kaks hobust sõiduki ees, teine neist priipassis, ja Artõnov kutsari asemel pukis, siis tõmbas Pjotr Leontjitš silindri peast ja valmistus midagi hüüdma, Petja ja Andrjuša aga võtsid tal käe alt kinni ja sõnasid anuvalt:

„Ei maksa, isake ... Jätke, isake ..."

1895

Petšeneeg

Žmuhhin, Ivan Abramõtš, eru-kasakaohvitser, kes oli kunagi Kaukaasias teeninud, nüüd aga elas oma talus, kunagi noor, terve, tugev mees, nüüd aga vana, kõhetu ning kühmus, puhmjate kulmude ja rohekate halliks läinud vurrudega, — oli kord kuumal suvepäeval tagasiteel linnast oma tallu. Linnas oli ta armulauale valmistunud ja notari juures testamenti teinud (paar nädalat tagasi oli tal olnud kerge rabandus) ja nüüd vagunis ei lahkunud kogu sõidu ajal temast nukrad, tõsised mõtted lähedasest surmast, kõige maise tühisusest ning kaduvusest. Provalje raudteejaamas, — niisugune on olemas Donetsi raudteel, — astus tema vagunisse keskmistes aastates, lihav blond isand kulunud portfelliga ja istus tema vastu. Sattusid jutlema.

„Jah," kõneles Ivan Abramõtš, mõtlikult aknast välja vaadates. „Naist võtta pole iialgi hilja. Ma ise võtsin naise, kui olin neljakümne kaheksa aastane. Öeldi — hilja, tuli aga välja, et polnud hilja ega vara, vaid nii, et parem oleks olnud üldse mitte naist võtta. Naine muutub varsti igaühele tüütuks, kuid ega igaüks ei ütle tõtt, sest, teate, õnnetut perekonnaelu häbenetakse ja varjatakse. Mõnel on naise juuresolekul aina „Manja, Manja", aga kui see tema teha oleks, pistaks ta selle Manja kotti ja viskaks vette. Naisega on igav, lihtsalt rumalus. Ka lästega pole parem, julgen teile kinnitada. Mul on neid, lurjuseid, kaks tükki. Õpetada neid siin stepis pole kuskil, Novotšerkasskisse õppima panna — ei ole raha, ja nad elavad siin nagu hundipojad. Aina vaata, et tee peal kellegi ära tapavad."

Blond isand kuulas tähelepanelikult, küsimustele vastas vaiksel häälel ning lühidalt ja näis olevat tasase, tagasihoidliku loomuga. Ta nimetas end eraadvokaadiks ja ütles, et sõidab ametiasjus Djujevka külasse.

„Issand jumal, see on ju üheksa versta kaugusel minust!" ütles Žmuhhin sellisel toonil, nagu oleks temaga vaieldud. „Kuid lubage, jaamast te praegu ei leia hobuseid. Minu arvates on teile kõige parem, teate, sõita nüüd minu juurde, olete minu juures ööd, teate, ja hommikul sõidate minu hobustega jumala nimel edasi."

Eraadvokaat mõtles järele ja nõustus.

Kui jaama jõuti, seisis päike juba madalal stepi kohal. Kogu tee raudteejaamast taluni vaigiti: rappuv sõit ei lasknud rääkida. Tarantass hüples, kiunus ja näis nutvat, justkui oleksid ta hüpped talle hirmsat valu teinud, ja eraadvokaat, kel oli väga ebamugav istuda, vaatas igatsevalt ettepoole: kas ei paista juba talu. Sõideti ära umbes kaheksa versta, ja kauguses tuli nähtavale madal maja ning tumedaist paekividest taraga piiratud õu. Katus oli majal roheline, krohv paiguti maha tulnud, aknad aga väikesed, kitsad, otsekui pilukil silmad. Talu seisis lagedal väljal ja kuskil ümberringi polnud näha ei vett ega puid. Mõisnikust naabrid ja külamehed nimetasid teda „Petšeneegi taluks". Palju aastaid tagasi ööbis keegi läbisõidul olev maamõõtja talus, vestles Ivan Abramõtšiga kogu öö, polnud ööbimisega rahul ja ütles hommikul ära sõites talle karmilt: „Teie, mu härra, olete petšeneeg!" Siit saigi alguse „Petšeneegi talu", ja see hüüdnimi juurdus veel tugevamini, kui Žmuhhini lapsed suuremaks kasvasid ja naabruses olevaile aedadele ning arbuusiväljadele röövretki korraldama hakkasid. Ivan Abramõtšit ennast aga kutsuti „teate'ks", sest ta rääkis tavaliselt väga palju ja kasutas sageli sõna „teate".

Õues kuuri juures seisid Žmuhhini pojad: üks umbes üheksateistkümne-aastane, teine — mõni aasta noorem, mõlemad palja jalu, ilma mütsita. Ja parajasti sel ajal, kui tarantass õue sõitis, viskas noorem neist kõrgele õhku kana, kes kaagutades ja õhus kaart tehes

lendama pistis. Vanem poiss tulistas püssist ja kana langes surnuna maha.

„Minu omad õpivad lennult laskma," ütles Žmuhhin.

Eeskojas võttis tulijaid vastu väike, kõhnuke, kahvatu näoga, alles noor ning ilus naine. Riietuse järgi võis teda pidada teenijaks.

„Ja see on, lubage tutvustada," ütles Žmuhhin, „minu lurjuste ema. Noh, Ljubov Ossipovna," pöördus ta naise poole, „liiguta end, ema, kostita külalist. Anna õhtust süüa! Kähku!"

Maja koosnes kahest poolest. Ühes oli „saal" ja selle kõrval vana Žmuhhini magamistuba — sumbunud õhuga, madalate lagedega ja rohkete kärbeste ning herilastega toad. Teises majapooles asus köök, kus valmistati toitu, pesti pesu, toideti töölisi. Siinsamas pinkide all istusid emahaned ja kalkunid munadel ja siin olid ka Ljubov Ossipovna ning tema mõlema poja magamisasemed. Mööbel saalis oli värvimata, ilmselt puusepa kokku löödud. Seintel rippusid püssid, jahitaskud, nuudid, ja kogu see vana rämps oli juba ammu roostesse läinud ning näis tolmust hall. Ei ühtki pilti, nurgas tume lauatükike, mis kunagi oli olnud ikoon.

Noor talunaine, väikevenelane, kattis laua ja tõi suitsusinki, seejärel borštši. Külaline keeldus viinast ja asus sööma ainult leiba ning kurki.

„Aga miks te siis sinki ei võta?" küsis Žmuhhin.

„Tänan, ma ei söö," vastas külaline. „Ma üldse ei söö liha."

„Miks nõnda?"

„Olen taimetoitlane. Loomi tappa — see käib minu veendumuste vastu."

Žmuhhin mõtles hetke ja ütles siis ohates:

„Jah . . . Nõnda . . . Linnas nägin ma kah ühte, kes ei söö liha. See on nüüd niisugune usk moodi läinud. Mis siis? See on hea. Ega siiš või aina veristada ja püssiga lasta, teate, peab ükskord ka taltuma, ka loomadele rahu andma. Patt on tappa, patt, — mis seda rääkida. Teinekord lased jänest, haavad teda jalast ja tema kisendab nagu laps. Tähendab, valus on!"

„Muidugi valus. Loomad kannatavad samuti kui inimesed."

„See on tõsi," nõustus Žmuhhin. „Ma saan väga hästi sellest kõigest aru," jätkas ta mõtlikult, „ainult, pean tunnistama, ühte asja ei suuda ma mõista: kui, ütleme, teate, kõik inimesed liha söömise järele jätavad, kuhu jäävad siis koduloomad, näiteks kanad ja haned?"

„Kanad ja haned hakkavad elama vabaduses nagu metsloomad."

„Nüüd mõistan. Tõepoolest, elavad ju varesed ja hakid ja saavad ilma meieta läbi. Jah . . . Kanad, haned, jänesed, lambad, kõik hakkavad elama vabaduses, rõõmustama, teate, ja jumalat ülistama ega karda meid enam. Saabub rahu ja vaikus. Ainult, teate, ühte asja ei suuda ma mõista," jätkas Žmuhhin, pilku singile heites. „Mis saab sigadega? Kuhu nemad panna?"

„Ka nemad hakkavad elama niisama nagu teisedki, see tähendab — vabaduses."

„Nõnda. Jah. Kuid lubage, kui neid mitte veristada, siis nad paljunevad ju, teate, siis hüvasti heinamaad ja juurviljaaiad. Sest siga, kui teda vabadusse lasta ja tema järele mitte vaadata, paneb teil ühe päevaga kõik mokka. Siga on siga, ega teda ilmaaegu seaks nimetata . . ."

Oldi õhtust söönud. Žmuhhin tõusis lauast, kõndis kaua aega mööda tuba ja aina rääkis, rääkis . . . Ta armastas vestelda millestki tähtsast ning tõsisest ja armastas mõtiskleda. Ka tahtis ta vanas eas millegi juurde peatuma jääda, rahuneda, et poleks nii kole surra. Oli tahtmine tasasuse, hingerahu ja enesekindluse järele, nagu seda oli sel külalisel, kes sõi kõhu kurke ja leiba täis ning arvab, et ta sellest täiuslikumaks muutus. Istub teine kohvril, terve, lihav, vaikib ja talub kannatlikult igavust, ja kui hämaruses teda eeskojast vaadata, sarnaneb ta suure kiviga, mida pole võimalik paigast liigutada. Inimesel on elus olemas pidepunkt — ja hea on tal olla.

Žmuhhin väljus eeskoja kaudu välistrepile ja seejärel oli kuulda, kuidas ta ohkas ning mõtlikult iseenesele lausus: „Jah . . . nõnda." Hakkas juba pimenema ja

siin-seal taevas tulid nähtavale tähed. Tubades ei süüdatud veel tuld. Keegi astus käratult, nagu vari, saali ja peatus ukse juures. See oli Ljubov Ossipovna, Žmuhhini naine.

„Kas te olete linnast?" küsis ta arglikult, külalisele otsa vaatamata.

„Jah, ma elan linnas."

„Teie, härra, olete koolitatud, vahest õpetate meid, olge nii lahke. Meil oleks tarvis palvekiri sisse anda."

„Kuhu?" küsis külaline.

„Meil on kaks poega, hea härra, ja oleks ammugi aeg neid õppima panna, aga meie juures ei käi keegi ja pole kellegagi nõu pidada. Mina ise aga ei tea midagi. Sest kui õpetamata jätta, siis võetakse nad teenima lihtkasakatena. See pole hea, härra! Nad on kirjaoskamatud, hullemad kui matsid, ja Ivan Abramõtš ise kah põlgavad neid, ei lase neid tubadesse. Aga kas siis nemad on süüdi? Kas või nooremgi õppima panna, tõepoolest, nii kahju on muidu!" ütles ta pikkamisi ja ta hääl värahtas. Ja tundus uskumatuna, et nii väikesel ning noorel naisel on juba täiskasvanud lapsed. „Ah, kui kahju!"

„Sina, ema, ei saa midagi aru ja see pole sinu asi," sõnas Žmuhhin uksele ilmudes. „Ära tülita külalist oma mõistmatute juttudega. Mine ära, ema!"

Ljubov Ossipovna väljus ja kordas esikus veel kord peenikesel häälel:

„Ah, kui kahju!"

Külalisele tehti ase saali diivanile, ja et tal poleks pime, süüdati ikoonilambike. Žmuhhin heitis oma magamistuppa. Ja lamades mõtles ta oma hingest, vanadusest, hiljutisest rabandusest, mis teda nii väga ehmatas ja talle elavalt surma meelde tuletas. Omaette jäädes armastas ta vaikuses filosofeerida ja siis tundus talle, et ta on väga tõsine, sügavamõtteline inimene ja et teda huvitavad selles maailmas ainuüksi tähtsad küsimused. Ka nüüd ta aina mõtles ja tahtis mingisuguse üheainsa, teistest erineva, tähtsa mõtte juurde peatuma jääda, mis oleks juhtnööriks elus, ja oli tahtmine endale välja mõtelda mingisugused reeg-

lid, et teha ka oma elu niisama tõsiseks ning sügavamõtteliseks, nagu on ta ise. Hea oleks näiteks ka temal, vanal mehel, loobuda täiesti lihast ja igasugustest liigsustest. Aeg, millal inimesed lakkavad tapmast üksteist ja loomi, saabub varem või hiljem, teisiti see ei võigi olla, ja ta kujutles seda aega ning nägi selgesti iseennast elavat rahus kõigi loomadega. Äkki meenusid talle jälle sead ja ta peas läks kõik segamini.

„Küll on lugu, issand hoidku," pomises ta, raskelt õhates. „Kas te magate?" küsis ta.

„Ei."

Žmuhhin tõusis asemelt ja peatus lävel, särgiväel, näidates külalisele oma jalgu, mis olid soonised ning kõhnad nagu kepid.

„Nüüd, teate," algas ta, „on moodi läinud igasugu telegraafid, telefonid ja ühe sõnaga igasugu imed, kuid inimesed pole paremaks muutunud. Öeldakse, et meie ajal, aastat kolm-nelikümmend tagasi, olid inimesed toored, julmad. Aga kas nüüd pole niisamuti? Tõepoolest, minu ajal elati ilma peenutsemiseta. Mäletan, kui me Kaukaasias peatusime tervelt neli nädalat mingi jõekese ääres ilma igasuguse tegevuseta, — ma olin siis alles urjadnik, — juhtus niisugune lugu, justkui romaan kohe. Otse selle jõekese kaldale, teate, kus peatus meie sotnja, oli maetud üks vaene vürst, kelle me ise olime hiljuti tapnud. Öösiti, teate, käis lesk vürstinna haual nutmas. Küll ta ulgus ja küll ta oigas, niisuguse tusa ajas meile peale, et ei saa mitte silmagi kinni. Ühe öö ei maga, teise ei maga, — ära tüütas lõpuks. Ja kui terve mõistusega võtta, ei või ju ometi kurat teab mille pärast, vabandage väljendust, magamata olla. Me võtsime selle vürstinna kinni, peksime läbi — ja jättis käimise järele. Olge lahke. Nüüd muidugi pole enam see kategooria inimesi, ei peksta, elatakse puhtamalt ja teadusi on rohkem, kuid, teate, hing on ikka seesama, ei mingit muudatust. Näete, meil elab siin üks mõisnik. Tal on kaevandused, teate. Tema juures töötavad passita inimesed, igasugu hulkurid, kel pole kuhugi minna. Laupäeviti on tarvis töölistele palka maksta, aga maksta pole tahtmist,

teate, rahast on kahju. Ta leidiski siis endale säärase ülevaataja, kah hulkuri, ehkki käib kaabuga. „Sina," ütleb ta, „ära neile midagi maksa, mitte kopikatki. Nad hakkavad sind peksma, ja las peksavad, sa kannata ära. Ma maksan sulle selle eest igal laupäeval kümme rubla." Laupäeva õhtul tulevad töölised kordamööda, nagu on kombeks, palga järele. Ülevaataja ütleb: „Ei ole!" Noh, sõna sõnast, läheb sõimlemiseks, kakluseks... Pekstakse teda ja pekstakse, käte ja jalgadega, — inimesed on, teate, näljast metsikuks läinud, — peksavad meelemärkusetuseni, siis aga läheb igaüks oma teed. Peremees käsib ülevaataja veega üle valada, torkab siis talle kümme rubla näkku ja too võtab vastu, rõõmus veel pealegi, sest, tõtt öelda, ta on mitte et kümne, vaid ka kolme rubla eest nõus kas või pead silmusesse pistma. Jah... Esmaspäeval aga tuleb uus partii töölisi; tuleb, pole kuhugi minna... Laupäeval jälle seesama lugu..."

Külaline keeras end teisele küljele, näoga diivaniselja poole, ja pomises midagi.

„Või siis jälle teine näide," jätkas Žmuhhin. „Kord oli siin siberi katk, teate. Loomad kärvasid, ma ütlen teile, nagu kärbsed. Loomaarstid sõitsid siin ringi, anti kõva käsk, et lõpnud loomad tuleb kaugemale, sügavale maa sisse matta, lubjaga üle valada ja nõnda edasi, teate, puha teaduse järgi. Ka minul lõppis hobune. Ma matsin ta igasugu ettevaatusabinõudega maa sisse ja ainuüksi lupja kallasin puuda kümme talle otsa. Ja mis te arvate? Minu tublid poisid, teate, mu armsad pojukesed, kaevasid hobuse öösel välja, tõmbasid tal naha seljast ja müüsid kolme rubla eest maha. Olge lahke. Tähendab, inimesed pole paremaks muutunud ja, tähendab, kuidas sa hunti ka ei toida, tema vahib ikka metsa poole. Olge lahke. On, mille üle järele mõtelda! Ah? Mis teie arvate?"

Ühe poole akendest, läbi laugipragude, paistsid välgusähvatused. Õhk oli äikese eel lämmatav, sääsed hammustasid, ja Žmuhhin ohkas, lamades oma toas ning mõtiskledes, olgas ja kõneles iseenesele: „Jah..., nõnda," — uinuda polnud võimalik. Kuskil väga kaugel kõmises kõu.

„Kas te magate?"

„Ei," vastas külaline.

Žmuhhin tõusis ja läks kandadega tümpsides läbi saali ning esiku kööki — vett jooma.

„Kõige halvem maailmas on, teate, rumalus," kõneles ta natukese aja pärast joogikapaga tagasi tulles. „Minu Ljubov Ossipovna põlvitab ja palub jumalat. Palvetab igal ööl, teate, ja laob kummardusi, esiteks, et lapsi õppima panna. Kardab, et lapsed lähevad lihtkasakatena teenima ja neile hakatakse seal mõõgaga põiki üle selja vihtuma. Õpetamiseks aga on raha vaja, — kust seda võtta? Peksa peaga kas või auk põrandasse, aga kui ei ole, siis ei ole. Teiseks palvetab sellepärast, teate, et iga naine arvab, et temast õnnetumat pole maailmas olemas. Ma olen otsekohene inimene ja ei taha teie eest midagi varjata. Ta on vaesest perekonnast, papitütar, nii-öelda kirikuseisusest. Ma abiellusin temaga, kui ta oli seitsmeteistkümne aastane, ja ta anti mulle naiseks rohkem sellepärast, et polnud midagi süüa, puudus, näguripäevad, minul aga on ikkagi, näete, maa, majapidamine, ma olen ikkagi ohvitser. Meelitav oli tal minule tulla, teate. Esimesel päeval, kui olime abiellunud, ta nuttis ja ka pärast on kõik kakskümmend aastat nutnud, — silmad on vesises kohas. Ja ta muudkui istub ning mõtleb, mõtleb. Aga millest ta mõtleb, küsin ma? Millest võib naine mõtelda? Mitte millestki. Pean tunnistama, ma ei pea naist inimeseks."

Eraadvokaat tõusis järsult istukile.

„Vabandage, mul hakkas millegipärast palav," ütles ta. „Ma lähen välja."

Jätkates naistest kõnelemist, võttis Žmuhhin eeskojas põikpuu ukse eest ja mõlemad astusid välja. Otse õue kohal taevas ujus täiskuu, ja maja ning kuurid näisid kuuvalguses valgemad kui päeval. Üle rohu ulatusid mustade varjude vahel heledad valgusetriibud, kah valged. Paremal on kaugele näha stepp, selle kohal hõõguvad tasakesi tähed — ja kõik on salapärane, lõpmata kauge, otsekui vaataksid sügavasse kuristikku. Vasakul on stepi kohal üksteise otsa kuhjunud rasked äikesepilved, mustad nagu nõgi. Kuu val-

gustab nende ääri, ja näib, et seal on mäed valgete lumiste tippudega, tumedad metsad, meri. Sähvatab välk, kuuldub tasast kõuemürinat, ja näib, et mägedes on käimas lahing . . .

Päris talu lähedal hüüab väike öökull monotoonselt: „uinun! uinun!"

„Mis kell praegu on?" küsis külaline.

„Kahe peal."

„Kui palju on ikkagi veel koiduni aega!"

Nad tulid majja tagasi ja heitsid jälle pikali. Oli tarvis magada, ja tavaliselt on vihma eel nii tore uni, kuid vanamees tundis vajadust tähtsate, tõsiste mõtete järele; ta tahtis mitte lihtsalt mõtelda, vaid mõtiskleda. Ja ta mõtiskles sellest, et hea oleks surma läheduse tõttu, hinge pärast, lõpetada see jõudeelu, mis nii märkamatult ning jäljetult neelab ühe päeva teise järel, ühe aasta teise järel, mõtelda endale välja mõni vägitegu, näiteks, minna jalgsi kuhugi kaugelekaugele, loobuda lihast, nagu see noormees. Ja ta kujutles jälle seda aega, millal enam ei tapeta loomi, kujutles nii selgesti, nagu oleks ta ise seda aega läbi elanud, kuid äkki läks peas jälle kõik segamini ja kõik muutus ebaselgeks.

Äike läks eemalt mööda, ent pilved riivasid äärega, vihma sadas, rabistades tasakesi katusel. Žmuhhin tõusis ja vaatas vanadusest ohkides ning ringutades saali. Märgates, et külaline ei maga, ütles ta:

„Meil Kaukaasias, teate, oli üks polkovnik kah taimetoitlane. Ei söönud liha, jahil ei käinud iialgi ega lubanud oma meestel kalu püüda. Muidugi, ma saan aru. Iga loom peab elama vabaduses, kasutama elu. Ainult ma ei mõista, kuidas võib siga ilma järelevalveta, kus ta aga tahab, ringi käia . . ."

Külaline tõusis istukile. Tema kahvatu, roidunud nägu väljendas pahameelt ning väsimust, oli näha, et ta oli ära piinatud ja et ainult hinge tasasus ning delikaatsus ei lasknud tal oma pahameelt sõnades väljendada.

„Juba koidab," ütles ta vaguralt. „Käskige, palun, mulle hobune anda."

„Miks nii? Oodake, vihm jääb üle."

„Ei, palun teid," lausus külaline anuvalt, hirmuga. „Mul on tingimata tarvis otsekohe ära sõita."

Ja ta hakkas rutuga riietuma.

Kui hobune ette anti, oli päike juba tõusmas. Vihm oli äsja lakanud, pilved jooksid kiiresti, helesiniseid pilvevahesid tekkis taevale ikka rohkem ja rohkem. All loigukestes helkisid arglikult vastu esimesed päikesekiired. Kui eraadvokaat oma portfelliga läbi esiku läks, et tarantassi istuda, silmitses Žmuhhini naine, kahvatu, justkui veelgi kahvatum kui eile, äranutetud näoga, teda teraselt, silmi pilgutamata, tütarlapselikult naiivsel ilmel, ja ta nukrast näost oli näha, et ta kadestab advokaadi vabadust, — ah, millise naudinguga sõidaks ta ise siit minema! — ja et ta tahab midagi öelda, arvatavasti nõu küsida laste suhtes. Ja kui armetu ta oli! See polnud naine ega perenaine, isegi mitte teenija, vaid pigem manuline, vaene, mitte kellelegi vajalik sugulane, tühi koht . . . Ta mees saatis askeldades, vahetpidamata rääkides ja alatasa ette joostes külalist, tema aga surus end hirmunult ning süüdlaslikult vastu seina ja aina ootas sobivat hetke, et rääkima hakata.

„Tere tulemast teinegi kord!" kordas vanamees lakkamatult. „Mida on, seda pakume, teate!"

Külaline istus kähku tarantassi, nagu näha, suure heameelega ja otsekui kartes, et teda võidakse kinni pidada. Tarantass hakkas nagu eilegi hüplema, kiunuma, pärasse kinnitatud ämber tegi pöörast kolinat. Eraadvokaat vaatas mingi erilise ilmega tagasi Žmuhhini poole, näis, otsekui tahaks ta, nagu kord maamõõtjagi, nimetada teda petšeneegiks või kuidagi teisiti, kuid tema tasasus sai võitu, ta talitses end ega öelnud midagi. Ent väravas ei suutnud ta äkki end pidada, tõusis püstakile ja hüüdis valjusti ning vihaselt:

„Te tüütasite mind ära!"

Ja kadus värava taha.

Kuuri juures seisid Žmuhhini pojad: vanem hoidis püssi, nooremal oli käes hall, ilusa erepunase harjaga kukeke. Noorem viskas kuke kõigest jõust õhku, too lendas majast kõrgemale ja tegi õhus uperpalli nagu tuvi. Vanem tulistas ja kukk langes maha nagu kivi.

Teadmata, kuidas ja millega seletada seda külalise veidrat ning ootamatut hõiget, läks hämmeldunud vanamees pikkamisi majja. Ja istudes siin laua ääres, mõtiskles ta kaua praegusaegsest mõtteviisist, üldisest kõlblusetusest, telegraafist, telefonist, jalgratastest, sellest, kuidas kõike seda pole vaja, rahunes pikapeale, võttis siis kehakinnitust, jõi kiirustamata ära viis klaasi teed ja heitis magama.

1897

Kodupaigas

I

Donetsi raudtee. Üksikuna stepis valendav nukker, vaikne raudteejaam leitsakust kuumade, ilma ainsagi varjuta seintega ja justkui ilma inimesteta. Rong on juba läinud, teid siia maha jättes, ta mürinat on kuulda vaevalt-vaevalt ja see vaibub lõpuks täiesti . . . Jaama ümbrus on tühi ja pole teisi hobuseid peale teie omade. Te istute kalessi, — see on nii mõnus pärast vagunit, — sõiduk veereb mööda stepiteed ja teie ees avanevad vähehaaval vaated, milliseid pole Moskva ümbruses, tohutud, ääretud, oma üksluisusega võluvad. Stepp, stepp — ja muud mitte midagi. Kaugel vana kurgaan või tuulik, härgadega veetakse kivisütt . . . Linnud lendlevad ühekaupa madalal tasandiku kohal ja nende tiibade rütmilised liigutused ajavad une peale. On palav. Möödub tund, teine, aga ikka aina stepp, stepp ja kauguses kurgaan. Teie kutsar kõneleb midagi, osutades piitsaga sageli kõrvale, midagi pikka ning tarbetut, ja hinge valdab rahu, minevikust pole tahtmist mõelda . . .

Veera Ivanovna Kardinale oli järele tuldud troikaga. Kutsar asetas asjad paigale ja asus rakmeid kohendama.

„Kõik on nii, nagu oli," ütles Veera ringi vaadates. „Viimast korda käisin ma siin, kui olin alles tütarlaps, aastat kümme tagasi. Mäletan, tookord sõitis mulle järele vanake Boris. Kas ta elab veel?"

Kutsar ei vastanud midagi, vaatas vaid tigedalt, väikevenelaslikult talle otsa ja ronis pukki.

Jaamast tuli sõita umbes kolmkümmend versta ja Veera andus samuti stepi võlule, unustas mineviku ja mõtles ainult sellest, kui avar ning vaba siin on. Temal, tervel, targal, ilusal, noorel inimesel — ta oli ainult kahekümne kolme aastane — oli seniajani elus puudunud just ainult see avarus ning vabadus.

Stepp, stepp... Hobused jooksevad, päike tõuseb ikka kõrgemale ja näib, et tookord, lapsepõlves, polnud stepp juunikuus nii rikkalik, nii lokkav. Aasalilled on õites — rohelised, kollased, lillad, valged; nendest ja kuumaksköetud maast hoovab aroomi. Ja mingid kummalised sinised linnud on tee ääres... Veera on juba ammu võõrdunud palvetamisest, kuid nüüd sosistab ta, unisusega võideldes:

„Issand, lase, et mul oleks siin hea."

Südames aga on rahu, mõnus tunne ja tundub, et võiks eluaeg nõnda sõita ning steppi vaadata. Äkki tuleb nähtavale sügav nõgu, milles kasvavad noored tammed ja lepad. On tunda rõskust, — all on nähtavasti oja. Siinpoolselt nõoservalt tõuseb vuhinal õhku põldpüüparv. Veerale meenus, et kunagi käidi selle nõo juures õhtuti jalutamas: tähendab, mõisahooned on juba ligidal! Ja tõepoolest, kaugelt paistavad paplid ning rehi; eemal kerkib must suits: seal põletatakse vanu õlgi. Tädi Daša tuleb vastu ja vehib rätikuga; vanaisa on terrassil. Jumaluke, milline rõõm!

„Armsake, armsake!" kõneles tädi, kiljudes nagu hüsteerias. „Meie tõeline perenaine on pärale jõudnud! Saa aru, sa oled ju meie perenaine, meie kuninganna! Siin on kõik sinu oma! Armsake, kaunike, ma pole tädi, vaid sinu sõnakuulelik ori!"

Veeral polnud peale vanaisa ja tädi ühtki sugulast: ema oli juba ammu surnud, isa, insener, suri Siberist tulles kolm kuud tagasi läbisõidul Kaasanis. Vanaisa oli suure halli habemega, paks, punetav, hingeldustõbine ja käis, kõht ette aetud ning kepile toetudes. Tädi, umbes neljakümnekahe-aastane daam, moodsas puhvitud varrukatega kleidis, taljekohalt kõvasti kokkutõmmatud, püüdis ilmsesti näida noor ja tahtis veel meeldida. Ta käis lühikeste sammudega ja ta selg võpatles.

„Kas sa hakkad meid armastama?" kõneles ta Veerat süleldes. „Ega sa pole uhke?"

Vanaisa soovil peeti tänupalvust, seejärel lõunastati kaua, — ja Veeral algas uus elu. Tema kasutada anti kõige parem tuba, sinna tassiti kokku kõik vaibad, mis majas olemas olid, asetati rohkesti lilli. Ja kui ta õhtul oma mugavasse, laia, väga pehmesse voodisse heitis ning end kattis siidtekiga, mis lõhnas vanade kauaseisnud riiete järele, puhkes ta heameelest naerma. Tädi Daša tuli silmapilguks, et talle head ööd soovida.

„Nii sa siis jõudsidki pärale, jumal tänatud," ütles ta, voodile istudes. „Nagu näed, me elame hästi, paremini pole vajagi. Ainult üks asi: su vanaisa tervis on vilets! Hirmus vilets! Hingeldab ja mälu on hakanud juba petma. Aga mäletad, missugune tervis tal oli, missugune jõud? Taltsutamatu inimene oli ta... Varem mõnikord, kui teenijad ei juhtunud just täpselt tema tahtmist tegema või midagi niisugust, kus kargas püsti ja — „Kakskümmend viis tulist! Vitsu!" Nüüd aga on tasaseks jäänud, pole teda kuuldagi. Ja peab ütlema, ei ole enam need ajad, kallike, — ei tohi peksta. Muidugi mõista, milleks peksta, kuid käest ära lasta ka ei või."

„Tädi, kas neid nüüd pekstakse?" küsis Veera.

„Kubjas vahel peksab, aga mina mitte. Jumal nendega! Ka su vanaisa ähvardab mõnikord vanast harjumusest kepiga, aga ei löö."

Tädi Daša haigutas ja tegi ristimärgi suu kohale, seejärel parema kõrva kohale.

„Kas siin pole igav elada?" küsis Veera.

„Kuidas sulle ütelda? Mõisnikke on nüüd vähe, nad ei ela siin. Kuid selle eest on ümberringi tehaseid ehitatud, kallike, ja siin on neid insenere, arste, steigereid — tohutu vägi! Muidugi etendused, kontserdid, aga enamasti ikka kaardid. Ka meid külastatakse. Meie juures käib doktor Neštšapov, tehasest, säärane ilus, huvitav mees! Armus sinu ülesvõttesse. Ma juba otsustasingi: noh, mõtlen, see on Veerakese saatus. Noor, ilus, jõukas mees — ühe sõnaga, partii. Noh, ja sina oled ju mul kah tore pruut. Heast perekonnast,

meie mõis on küll panditud, kuid — mis sellest? — see-eest on korras, pole laokile jäetud. Temas on ka minu osa, kuid kõik jääb sulle: ma olen sinu sõnakuulelik ori. Ja mu kadunud vend, sinu isake, pärandas kah viisteist tuhat ... Aga ma näen, su silmakesed vajuvad kinni. Maga, lapsuke."

Järgmisel päeval jalutas Veera kaua maja ümber. Vana, inetu, ilma teeradadeta, ebamugavalt nõlvakul asetsev aed oli täiesti unarusse jäetud: nähtavasti peeti teda majapidamises ülearuseks. Rohkesti nastikuid. Vainukäod lendlesid puude all ja hüüdsid: „u-tu-tuut!" sellisel toonil, nagu tahaksid midagi meelde tuletada. All oli jõgi, milles kasvas kõrge pilliroog, jõe taga, poole versta kaugusel kaldast, — küla. Aiast läks Veera väljale. Vaadates kaugusse, mõeldes oma uuest elust koduses pesas, tahtis ta aina mõista, mis ootab teda ees. See avarus ja see kaunis stepirahu kõnelesid talle, et õnn on lähedal ja võibolla juba käeski. Tuhanded inimesed oleksid öelnud: milline õnn on olla noor, terve, haritud, elada omaenda mõisas! Ja samal ajal hirmutas teda lõputu, üksluine, ilma ühegi elusa hingeta tasandik ning hetketi oli talle selge, et see rahulik roheline koletis neelab ta elu, muudab ei millekski. Ta on noor, peen, armastab elu; ta on lõpetanud instituudi, on õppinud rääkima kolme keelt, on palju lugenud, on reisinud isaga, — kuid kas tõesti kõike seda ainult selleks, et lõpuks asuda kõrvalisse stepimõisasse ja tegevusetuse tõttu päev päeva kõrval käia aiast põllule, põllult aeda ja pärast istuda kodus ning kuulata, kuidas vanaisa hingab? Aga mis siis teha? Kuhu minna? Ta ei suutnud endale kuidagi vastata, ja kui ta koju tagasi pöördus, mõtles ta, et vaevalt saab ta siin õnnelikuks ja et jaamast siia sõita on hoopis huvitavam, kui siin elada.

Tehasest saabus külla doktor Neštšapov. Ta oli arst, kuid aastat kolm tagasi hakkas ta tehases osanikuks ja sai üheks selle omanikuks ning ei pidanud nüüd arstiteadust oma peamiseks tegevusalaks, ehkki ta ka praktiseeris. Välimuselt oli ta kahvatu, sihvakas valge vestiga brünett. Kuid mõista, mis on tal südames ja

peas, oli raske. Teretades suudles ta tädi Dašal kätt ja pärast kargas ühtelugu püsti, et tooli ulatada või kohta loovutada, oli kogu aeg väga tõsine ning vaikis, ja kui ta rääkima hakkas, siis millegipärast polnud võimalik tema esimest lauset kuulda ega mõista, ehkki ta kõneles õigesti ja mitte tasa.

„Kas te suvatsete klaverit mängida?" küsis ta Veeralt ja kargas järsku püsti, sest Veera pillas taskurätiku maha.

Ta istus keskpäevast kuni kella kaheteistkümneni öösel, vaikides, ja ei meeldinud Veerale põrmugi, kellele tundus, et valge vest maakohas on halb toon, rafineeritud viisakus aga, ta kombed ja kahvatu, tõsine tumedate kulmudega nägu olid lääged. Ja Veerale tundus, et ta vaikis alati sellepärast, et oli piiratud mõistusega.

Tädi aga ütles rõõmsalt, kui Neštšapov oli ära sõitnud:

„Noh, mis sa ütled? Tore, eks ole?"

II

Tädi Daša tegeles majapidamisega. Taljekohalt kõvasti kokkutõmmatuna, käevõrude kõlisedes mõlemas käes, kõndis ta tippival sammul köögi, aida ja karjaala vahet ja ta selg võpatles. Kupjaga või maameestega kõneldes pani ta millegipärast alati näpitsprillid ette. Vanaisa istus ühes kohas paigal ja ladus pasjanssi või tukkus. Lõuna- ja õhtulauas sõi ta kohutavalt palju. Talle toodi nii tänast kui eilset toitu ja külma pirukat, mis oli pühapäevast järele jäänud, ja pere soolaliha. Ta sõi aplalt kõik ära ja Veerale jäi igast lõunast niisugune mulje, et nähes hiljem, kuidas lambaid aeti või veskilt jahu toodi, mõtles ta: „Vanaisa sööb selle ära." Enamasti vanaisa vaikis, olles süvenenud söömisse või pasjansi ladumisse. Ent vahel heldis ta lõunalauas Veerale otsa vaadates ja lausus õrnalt:

„Mu ainus lapselapsuke! Veerake!"

Ja pisarad läikisid ta silmis. Või ta nägu tõmbus järsku tumepunaseks, kael valgus verd täis, ta vahtis tigedalt teenijale otsa ja küsis kepiga koppides:

„Miks pole mädarõigast lauale toodud?"

Talvel elas ta täiesti liikumatut elu, suvel aga sõitis mõnikord põllule, et kaerale ja heinale pilku heita; tagasi tulles rääkis, et ilma temata on igal pool korralagedus, ja vehkis kepiga.

„Su vanaisa on tujust ära," sosistas tädi Daša. „Noh, nüüd pole siiski viga, aga varemalt, jumal hoidku: „Kakskümmend viis tulist! Vitsu!""

Tädi kurtis, et kõik on laisaks läinud, keegi midagi ei tee, ja et mõis ei anna mingit tulu. Tõepoolest, mingisugust maapidamist polnud: künti ja külvati natuke, ainult harjumuse tõttu, õieti öelda ei tehtud midagi, elati jõude. Kuid kogu päev käidi, loendati, askeldati; sagin algas majas kell viis hommikul ja kogu aeg kostis „ulata", „too", „jookse" ja teenijaskond oli tavaliselt vastu õhtut juba nõrkemas. Köögi- ja toatüdrukud vahetusid tädil iga nädal. Kord vallandas ta neid komblusetuse pärast, teinekord läksid nad ise minema, öeldes, et ei suuda enam. Oma küla inimestest keegi teenima ei tulnud ja tuli palgata kaugemalt. Omadest elas mõisas ainult tüdruk Aljona, kes ei läinud ära sellepärast, et tema palgast elatus kodus terve pere — vanaeided ja lapsed. See väike, kahvatu, rumalavõitu Aljona koristas kogu päev tube, teenis laua juures, küttis ahje, õmbles, pesi pesu, kuid ikka tundus, et ta koperdab, trambib saabastega ja ainult segab majas. Kartusest, et teda võidakse vallandada ja koju saata, pillas ta ja lõhkus sageli lauanõusid, tal arvati palgast maha, hiljem aga tulid ta ema ja vanaema tädi Dašat paluma.

Kord nädalas, vahel ka sagedamini, käisid külalised. Tädi astus siis Veera tuppa ja ütles:

„Vahest sa istuksid külalistega, muidu arvatakse, et sa oled uhke."

Veera läks külaliste juurde ja mängis nendega kaua aega vinti või mängis klaverit ja külalised tantsisid. Tädi astus lõbusana, tantsimisest lõõtsutades, tema juurde ja sosistas:

„Ole lahkem Marja Nikiforovna vastu."

Kuuendal detsembril, nigulapäeval, saabus korraga rohkesti külalisi: inimest kolmkümmend. Mängiti hilisööni vinti ja paljud jäid ööbima. Hommikul istuti jälle kaartide juurde, seejärel lõunastati, ja kui Veera pärast lõunat oma tuppa läks, et puhata kõnelustest ja tubakasuitsust, siis olid ka seal külalised ja ta oleks meeleheitest peaaegu nutma puhkenud. Ja kui nad õhtul hakkasid kõik kojuminekule valmistuma, ütles Veera rõõmust, et nad lõpuks ära sõidavad:

„Vahest istuksite veel!"

Külalised väsitasid teda ja tüütasid, kuid samal ajal, — nii oli see peaaegu iga päev, — niipea kui hakkas pimenema, tundis ta tungi kodunt välja ja sõitis külla kuhugi tehasesse või mõisnikest naabrite juurde. Ka seal ikka seesama kaardimäng, tants, pandimängud, õhtusöögid ... Noormehed, kes teenisid tehastes ja kaevandustes, laulsid vahel väikevene laule, ja väga kenasti. Meel läks nukraks, kui nad laulsid. Või koguneti ühte tuppa ja kõneldi siin, videvikus, kaevandustest, kunagi steppi maetud varandustest, Saur-Hauast ... Vestluse ajal hilisel tunnil kostis vahel äkki „ap-pii!". Seda hüüdis mõni joobnu, või rööviti kedagi lähedal asuvas kaevanduses. Või siis hakkas tuul ahjudes ulguma, aknaluugid paukusid ja natukese aja pärast kuuldus ärevat kirikukellade helinat: lumetorm oli algamas.

Kõigil õhtustel koosviibimistel, piknikutel ja lõunasöökidel oli alati kõige huvitavamaks naiseks tädi Daša ja kõige huvitavamaks meheks doktor Neštšapov. Tehastes ja mõisades loeti väga vähe, mängiti ainult marsse ja polkasid ja noorsugu vaidles alati ägedalt selle üle, mida ta ei mõistnud, ja see tuli toores välja. Vaieldi ägedalt ning valjusti, kuid, imelik, kuskil mujal polnud Veera kohanud nii ükskõikseid ja muretuid inimesi kui siin. Näis, et neil pole ei kodumaad, usku ega ühiskondlikke huvisid. Kui kõneldi kirjandusest või lahendati mõnd abstraktset küsimust, oli Neštšapovi näost näha, et see ei huvita teda põrmugi ja et ta pole juba ammu, väga ammu midagi lugenud ega

tahagi lugeda. Tõsisena, ilmetuna justkui halvasti maalitud portree, alati valge vestiga, vaikis ta nagu ikka ja temast polnud võimalik aru saada. Ent daamid ja preilid leidsid ta olevat huvitava ning olid vaimustuses tema kommetest ja kadestasid Veerat, kes näis talle väga meeldivat. Ja Veera lahkus igakord võõrsilt pahameelega ning andis endale lubaduse kodus istuda. Kuid möödus päev, jõudis kätte õhtu, ja ta ruttas uuesti tehasesse, ja nõnda peaaegu kogu talve.

Ta tellis raamatuid ning ajakirju ja luges oma toas. Ka öösiti voodis lebades luges ta. Kui kell koridoris lõi kaks või kolm ja meelekohad lugemisest valutama hakkasid, tõusis ta voodis istukile ja mõtles. Mis teha? Kuhu minna? Neetud, tüütu küsimus, millele on juba ammugi valmis hulk vastuseid, kuid õieti öelda pole mitte ühtegi.

Oo, küll see võib vist olla õilis, püha, ilus — teenida rahvast, kergendada tema kannatusi, harida teda. Kuid tema, Veera, ei tunne rahvast. Kuidas talle läheneda? Rahvas on talle võõras, ebahuvitav. Ta ei suuda taluda tarede rasket lõhna, kõrtsisõimu, kasimata lapsi, eitede jutte haigustest. Minna läbi hangede, külmetada, pärast istuda umbses tares, õpetada lapsi, keda sa ei armasta, — ei, parem surra! Ja õpetada külameeste lapsi, sellal kui tädi Daša saab kõrtsidest sissetulekut ja karistab külamehi, — milline komöödia see oleks! Kui palju juttu koolidest, küla-raamatukogudest, üldisest kooliharidusest, ent kui kõik need tuttavad insenerid, tehaseomanikud ja daamid ei silmakirjatseks, vaid tõepoolest usuksid, et haridus on vajalik, siis nad ei maksaks õpetajaile viisteist rubla kuus, nagu nüüd, ega näljutaks neid. Niihästi koolid kui ka jutud harimatusest — see on ainult selleks, et vaigistada südametunnistust, sest häbi on omada viit või kümmet tuhat tiinu maad ja olla ükskõikne rahva suhtes. Doktor Neštšapovist kõnelevad daamid, et ta on hea, et ta asutas tehase juurde kooli. Jah, kooli ehitas ta vanadest tehase kividest, umbes kaheksasaja rubla eest, ja kooli sisseõnnistamisel lauldi talle „palju aastaid", aga oma vabrikuosast ta juba ei loo-

buks ja küllap talle ei tule pähegi, et külamehed on samasugused inimesed nagu tema ja et ka neid on tarvis õpetada ülikoolides, aga mitte ainult neis armetuis tehasekoolides.

Ja Veera tunneb viha enese ning kõigi teiste vastu. Ta võtab jälle raamatu ja tahab lugeda, kuid natukese aja pärast tõuseb jälle istukile ja mõtleb. Hakata arstiks? Kuid selleks on tarvis sooritada eksam ladina keeles ja pealegi tunneb ta võitmatut vastikust laipade ja haiguste vastu. Hea oleks hakata mehaanikuks, kohtunikuks, laeva komandöriks, õpetlaseks, teha midagi niisugust, milleks kuluks kogu jõud, füüsiline ja vaimne, et väsida ja magada seejärel öösel raskesti; anda kogu oma elu millelegi niisugusele, et olla huvitav inimene, meeldida huvitavaile inimestele, armastada, omada tõelist oma perekonda... Kuid mida teha? Millest alustada?

Kord ühel suure paastu pühapäeval astus tädi hommikul vara tema juurde sisse, et võtta vihmavarju. Veera istus voodis, pea käte vahel, ja mõtles.

„Sa, kallike, võiksid kirikusse sõita," ütles tädi, „muidu veel mõeldakse, et sa oled uskmatu."

Veera ei vastanud midagi.

„Ma näen, sul vaesekesel on igav," lausus tädi, voodi ette põlvili laskudes. Ta jumaldas Veerat. „Tunnista: sul on igav?"

„Väga."

„Mu kaunike, mu kuninganna, ma olen su sõnakuulelik ori, ma soovin sulle ainult head ja õnne... Ütle, miks sa ei taha Neštšapovile minna? Keda sul siis veel vaja on, lapsuke? Vabanda, armas, ei tohi nõnda valida, me pole vürstid... Aeg läheb, sa pole seitsmeteistkümne aastane... Ja ma ei mõista! Ta armastab sind, jumaldab!"

„Ah, issand," ütles Veera pahameelega, „aga kust mina tean? Ise ta vaikib, ei räägi iial sõnagi."

„Ta häbeneb, kallike... Et viimaks sa ütled talle ära!"

Ja kui tädi siis väljus, seisis Veera keset oma tuba, teadmata, kas riidesse panna või uuesti magama heita. Vastik voodi, vaatad aknast välja: seal on raa-

gus puud, hall lumi, vastikud hakid, sead, keda vanaisa ära sööb ...

„Kui õige tõepoolest mehele minna!" mõtles ta.

III

Kaks päeva käis tädi ringi äranutetud, tugevasti puuderdatud näoga ja lõunalauas aina ohkis ning heitis pilku pühapildile. Ja võimatu oli mõista, mis mure tal oli. Kuid siis jõudis ta otsusele, astus Veera tuppa ja sõnas sundimatult:

„Seesamane, lapsuke, on tarvis protsendid pangale tasuda, rentnik aga ei maksa. Luba maksta sellest viieteistkümnest tuhandest, mis isake sulle jättis."

Pärast keetis tädi päev otsa aias kirsimoosi. Aljona jooksis palavusest punetavate põskedega kord aeda, kord majja, kord keldrisse. Kui tädi moosi keetis, väga tõsise näoga, otsekui püha talitust sooritades, ja lühikesed käised lasksid näha ta väikseid, kõvu, despootlikke käsi ja kari teenijaid lakkamatult ringi jooksis, askeldades selle moosi juures, mida mitte nemad sööma ei hakka, siis tundus see alati piinavana ...

Aed lõhnas kuumade kirsside järele. Päike oli juba loojunud, söepann ära viidud, kuid õhus püsis ikka veel see meeldiv, magusavõitu lõhn. Veera istus pingil ja vaatas, kuidas uus tööline, noor juhuslikult möödaminev soldat, tema käsul teeradu tegi. Mees lõikas labidaga muru ja loopis seda kärusse.

„Kus sa teenisid?" küsis temalt Veera.

„Berdjanskis."

„Ja kuhu sa nüüd lähed? Koju?"

„Ei," vastas tööline. „Mul pole kodu."

„Aga kus sa sündisid ja üles kasvasid?"

„Orjoli kubermangus. Enne sõjaväeteenistust elasin ema juures, võõrasisa majas. Ema oli perenaine, teda austati, ja ta toitis mind. Teenistuses olles aga sain ma kirja: ema on surnud ... Koju minna ma nüüd justkui ei tahagi enam. Isa pole oma, järelikult on ka maja võõras."

„Kas su lihane isa on surnud?"

„Ei või teada. Ma olen väljaspool abielu sündinud."

Sel ajal ilmus aknale tädi ja ütles:

„Il ne fo pa parlee o žans ...[1] Mine, kullake, kööki," pöördus ta soldati poole. „Seal jutustad."

Seejärel aga, nagu eile ja alati, õhtusöök, lugemine, uneta öö ja lõpmatud mõtted ikka ühest ja sellestsamast. Kella kolme ajal tõusis päike, Aljona askeldas juba koridoris, Veera aga ei maganud ikka veel ja püüdis lugeda. Kuuldus käru kriuksumist: uus tööline tuli aeda ... Veera istus, raamat käes, avatud akna juurde, tukkus ja vaatas, kuidas soldat tema jaoks teerajakesi tegi, ja see köitis teda. Teekesed on nöörsirged, tasased, ja lõbus on kujutleda, missuguseks nad muutuvad, kui nad kollase liivaga üle puistatakse.

Oli näha, kuidas pärast kella viit väljus majast tädi, roosas kapotis, papiljotid juustes. Ta seisis minutit kolm vaikides välistrepil ja ütles siis soldatile:

„Võta oma pass, mine jumala nimel. Ma ei või oma majas pidada väljaspool abielu sündinuid."

Veera rinnus liigutas kivina ränk, tige tunne. Ta oli pahane, vihkas tädi; tädi oli teda ahastuseni, vastikuseni ära tüüdanud ... Kuid mis teha! Katkestada teda sõna pealt? Ütelda talle jämedusi? Aga mis on sest kasu? Oletame, võidelda tema vastu, kõrvaldada ta, teha kahjutuks, teha nii, et vanaisa ei ähvardaks kepiga, — kuid mis on sellest kasu? See on niisama, kui stepis, mille äärt pole näha, surmata üks hiir või üks uss. Tohutud kaugused, pikad talved, elu üksluisus ja igavus sisendavad abitusetunnet, olukord näib lootusetu ja pole tahtmist midagi teha, — kõik on kasutu.

Tuppa astus Aljona ja asus Veerale sügavat kummardust tehes tugitoole välja kandma, et neid tolmust puhtaks kloppida.

„Leidsid küll aja koristamiseks," lausus Veera pahaselt. „Mine siit minema!"

---

[1] Ei maksa kõnelda lihtrahvaga (prantsuse k. *Il ne faut pas parler aux gens*).

Aljona sattus segadusse ega suutnud hirmu tõttu mõista, mida temast tahetakse, ja hakkas kiiresti kummutit kraamima.

„Mine siit minema, öeldakse sulle!" hüüdis Veera kangeks tõmbudes. Mitte iial varem polnud ta tundnud sellist ränka tunnet. „Mine minema!"

Aljona laskis kuuldavale mingi linnuhäälitsuse-taolise oige ja pillas kuldkella vaibale.

„Välja siit!" karjatas Veera võikal häälel, üles karates ja kogu kehast värisedes. „Ajage ta minema, ta on mind ära tüüdanud!" jätkas ta, sammudes kiiresti Aljona järel mööda koridori ja jalgu trampides. „Välja! Vitsu! Pekske teda!"

Siis tuli ta äkki mõistusele ja sööstis ülepeakaela, nii nagu ta oli, kammimatuna, pesematuna, hommikumantlis ja toatuhvlites, majast välja. Ta jooksis tuttava nõoni ja peitis end seal okaspõõsastikku, et mitte kedagi näha ja et teda ei nähtaks. Lebades siin liikumatult rohul, ta ei nutnud ega tundnud õudust, vaid arutles pilkumatuil silmil taevasse vahtides külmalt ning selgelt, et on juhtunud see, mida ei saa kogu elu jooksul unustada ega endale andestada.

„Ei, küllalt, küllalt!" mõtles ta. „On aeg end käsile võtta, muidu ei tule sel lõppu... Küllalt!"

Keskpäeval sõitis läbi nõo mõisa poole doktor Neštšapov. Veera nägi teda ja otsustas kiiresti, et alustab uut elu, sunnib end alustama, ja see otsus rahustas teda. Saates silmadega möödasõitva arsti sihvakat kuju, ütles ta, otsekui tahtes leevendada oma otsuse karmust:

„Ta on tubli... Kuidagimoodi elame ära."

Ta tuli tagasi koju. Kui ta riietus, astus tuppa tädi ja ütles:

„Aljona ärritas sind, kallike, ma saatsin ta ära koju, külasse. Ema peksis ta läbi ja käis siin, nuttis..."

„Tädi," lausus Veera kiiresti, „ma lähen doktor Neštšapovile. Ainult kõnelge temaga ise... Mina ei saa..."

Ja läks jälle väljale. Minnes, kuhu jalad viivad, otsustas ta, et abielludes hakkab tegelema majapidamisega, ravima, õpetama, hakkab tegema kõike seda, mida teevad teised tema seltskonna naised. Aga seda alalist rahulolematust niihästi enesega kui ka teiste inimestega, seda raskete vigade rida, mis kerkivad mäena ta ette, niipea kui ta oma minevikule tagasi vaatab, seda hakkab ta pidama oma tõeliseks eluks, mis on talle määratud, ega hakka ootama paremat... Paremat ju pole olemaski! Kaunis loodus, unelmad, muusika kõnelevad ühte, tegelik elu aga teist. Ilmsesti olelevad õnn ja tõde kuskil väljaspool elu... Tarvis on mitte elada, vaid sulada ühte selle igavikuna ääretu ning ükskõikse, lokkava stepiga, ta lilledega, kurgaanidega ja kaugusega, ja siis on kõik hea...

Kuu aja pärast elas Veera juba tehases.

1897

Küüdivankris

Hommikul kella poole üheksa ajal sõideti linnast välja.

Maantee oli kuiv, kaunis aprillipäike soojendas tugevasti, kuid kraavides ja metsas oli veel lund. Alles nüüdsama hiljuti oli olnud kuri, pime, pikk talv, kevad oli tulnud järsku, ent Marja Vassiljevnale, kes nüüd vankris istus, polnud midagi uut ega huvitavat ei soojuses ega tumedais, kevade hingusest soojendatud läbipaistvais metsades, ei mustades linnuparvedes, mis lendlesid järvedega sarnanevate tohutute veeloikude kohal, ei ses imekaunis põhjatus taevas, kuhu, nagu näis, oleks võinud suure rõõmuga kaduda. Juba kolmteist aastat on ta õpetajaks ja pole võimalik kokku arvatagi, kui palju kordi ta on kõigi nende aastate jooksul linnas palga järel käinud. Olgu kevad, nagu nüüd, või vihmane sügisõhtu, või talv — temale oli ükspuha, ja alati soovis ta ikka sedasama: kiiremini pärale jõuda.

Tal oli niisugune tunne, nagu oleks ta elanud siinmail juba ammu-ammu, aastat sada, ja talle näis, et kogu tee ulatuses linnast oma koolini oli talle tuttav iga kivi ja iga puu. Siin oli tema minevik ja tema olevik; ja teistmoodi tulevikku ta ei osanud kujutledagi kui ainult kool, tee linna ja tagasi, ja jälle kool, ja jälle tee . . .

Seda minevikku, mis oli olnud enne tema õpetajaks-hakkamist, oli ta juba võõrdunud meelde tuletamast — ja oli selle peaaegu hoopis unustanud. Kunagi olid tal isa ja ema. Nad elasid Moskvas Punaste väravate juures, suures korteris, kuid kogu sellest elust on

mällu jäänud midagi unetaoliselt ähmast ning laialivalguvat. Isa suri, kui Marja oli kümne aastane, varsti seejärel suri ema . . . Tal oli ohvitserist vend. Algul olid nad kirjavahetuses, hiljem lakkas vend kirjadele vastamast, võõrdus. Endistest asjadest on säilinud üksnes ema päevapilt, kuid rõskusest koolis on ta tuhmunud ja nüüd pole enam midagi näha peale juuste ja kulmude.

Kui umbes kolm versta oli ära sõidetud, pöördus hobust juhtiv vana Semjon ümber ja ütles:

„Linnas võeti üks ametnik kinni. Saadeti minema. Liiguvad jutud, nagu oleks ta Moskvas koos sakslastega linnapea Aleksejevi ära tapnud."

„Kes sulle seda rääkis?"

„Ivan Jonovi trahteris loeti ajalehest."

Ja jälle vaigiti hulk aega. Marja Vassiljevna mõtles oma koolist, sellest, et varsti on eksam ja tema esitab eksamineerimiseks neli poissi ja ühe tüdruku. Parajasti kui ta mõtles eksamitest, jõudis talle neljahobuserakendiga kalessis järele mõisnik Hanov, toosama, kes möödunud aastal tema kooli eksamineeris. Kohakuti jõudes tundis Hanov ta ära ja tervitas.

„Tere!" ütles mõisnik. „Suvatsete koju sõita?"

See Hanov, äraelanud näo ja loiu ilmega umbes neljakümne-aastane mees, hakkas juba märgatavalt vananema, kuid oli ikka veel ilus ja meeldis naistele. Ta elas oma suures mõisas üksinda, kuskil ei teeninud, ja temast kõneldi, et ta kodus midagi ei tegevat, kõnnib vaid nurgast nurka ja laseb vilet või mängib oma vana toapoisiga malet. Samuti kõneldi temast, et ta joovat rohkesti. Tõepoolest, möödunud aastal eksamil lõhnasid isegi paberid, mis ta kaasa tõi, lõhnaõli ja viina järele. Tookord oli tal uhiuus ülikond seljas ja ta meeldis Marja Vassiljevnale väga ning tema kõrval istudes tundis õpetaja kogu aeg hämmeldust. Marja Vassiljevna oli harjunud enda juures nägema külmi, asjalikke eksamineerijaid, see aga ei mälestanud ühtki palvet ega teadnud, mida küsida, oli äärmiselt viisakas ning delikaatne ja pani hindeks ainult viisi.

„Mina sõidan Bakvisti juurde," jätkas ta Marja Vassiljevna poole pöördudes. „Kuid kõneldakse, et teda polevat kodus."

Maanteelt pöörati ära külavaheteele: Hanov ees, Semjon tema järel. Neljahobuserakend sõitis teed mööda, sammu, pingutusega rasket sõidukit porist välja kiskudes. Semjon laveeris tee kõrval kord küngast, kord heinamaad mööda, tihtilugu vankrilt maha hüpates ja hobust aidates. Marja Vassiljevna mõtles aina koolist, sellest, missugune saab olema eksamiülesanne, — kas raske või kerge. Ja ta oli pahane semstvovalitsuse peale, kus ta eile kedagi kätte ei saanud. Milline korralagedus! Juba kaks aastat palub ta, et ametist lahti lastaks valvur, kes midagi ei tee, on tema vastu jõhker ja peksab õpilasi, ent keegi ei võta tema palvet kuulda. Esimeest on raske semstvovalitsusest kätte saada, ja kui saabki, siis ta räägib pisarsilmil, et tal pole aega. Inspektor külastab kooli üks kord kolme aasta jooksul ega taipa midagi asjast, sest ta töötas varem aktsiisi alal ja sai inspektori koha eestkostmise tõttu. Koolinõukogu tuleb väga harva kokku ja pole teada, kus ta kokku tuleb. Kuraator on vähese kirjaoskusega mehemühakas, nahaparkimistöökoja omanik, rumal, jõhker ja suures sõpruses valvuriga. Jumal teab, kelle poole tuleks pöörduda kaebustega ja järelepärimistega . . .

„Ta on tõepoolest ilus," mõtles Marja Vassiljevna, Hanovile pilku heites.

Tee aga muutus aina halvemaks . . . Sõideti metsa vahele. Siin pole enam kuhugi kõrvale keerata, rööpad on sügavad ja neis voolab ning suliseb vesi. Ja torkivad oksad peksavad näkku.

„Missugune tee!" ütles Hanov ja puhkes naerma.

Õpetaja vahtis talle otsa ega mõistnud: milleks elab see veidrik siin? Mida võivad talle anda selles kolkas, poris, igavuses tema raha, huvitav välimus ja hea kasvatus? Ta ei saa elult mingeid eeliseid ja sõidab samuti nagu Semjongi sammu mööda vastikut teed ja kannatab samasuguseid ebamugavusi. Milleks elada siin, kui on võimalus elada Peterburis või välismaal? Ja mis maksaks talle, rikkale inimesele, teha sellest

viletsast teest hea, et mitte vaevelda niiviisi ja mitte näha seda meeleheidet, mis on kirjutatud kutsari ja Semjoni näole. Tema aga ainult naerab, nähtavasti on temale kõik ükspuha ja paremat elu ta ei vajagi. Ta on heasüdamlik, muhe, lihtsameelne, ei mõista seda toorest elu, ei mõista seda samuti, nagu ta eksamil ei mõistnud palveid. Koolidele annetab ta ainult gloobusi ja peab siiralt end kasulikuks inimeseks ning silmapaistvaks tegelaseks rahvahariduse alal. Aga kellele on siin vaja tema gloobusi!

„Hoia kinni, Vassiljevna!" ütles Semjon.

Vanker kaldus tugevasti küljele — iga silmapilk ümber minemas, Marja Vassiljevna jalgadele vajus midagi rasket, — need olid ta ostud. Järsk tõus mäkke, mööda savi. Siin voolavad looklevais kraavides kohinal ojad, vesi on tee otsekui ära närinud, — kuidas siin sõita! Hobused pruuskavad. Hanov on kalessist välja roninud ja sammub oma pikas palitus teeäärt mööda. Tal on kuum.

„Missugune tee!" ütles ta jälle ja puhkes naerma. „Niiviisi võib kergesti sõiduki ära lõhkuda."

„Aga kes käsib siis teil niisuguse ilmaga sõita!" lausus Semjon kurjalt. „Istuksite parem kodus."

„Kodus, vanaisa, on igav. Ma ei armasta kodus istuda."

Vana Semjoni kõrval näis ta saledana, reipana, kuid tema kõnnakus oli midagi säärast vaevalt märgatavat, mis reetis temas juba mürgitatud, nõrka, hukkumise lävel seisvat olendit. Ja nii oligi: metsas tundus äkki viina lõhna. Marja Vassiljevnat valdas hirm ja tal hakkas kahju sellest inimesest, kes hukkub teadmata milleks ja mispärast, ja talle tuli mõttesse, et kui ta oleks Hanovi naine või õde, siis annaks ta vististi kogu oma elu selle eest, et päästa teda hukkumisest. Olla tema naine? Elu on korraldatud nõnda, et näe, Hanov elab üksinda oma suures mõisas, tema, Marja Vassiljevna, elab üksinda külakolkas, kuid millegipärast tundub võimatuna, absurdsena mõtegi sellest, et nad võiksid olla lähedased ning üheväärsed. Õieti öelda on kogu elu korraldatud ja inimlikud vahekorrad komplitseerunud niivõrd arusaama-

tult, et kui selle üle mõtled, siis hakkab jube ja süda jääb seisma.

„Arusaamatu on," mõtles Marja Vassiljevna, „miks jumal annab ilu, lahkuse, nukrad, armsad silmad nõrkadele, õnnetuile, kasutuile inimestele ja miks nad nõnda meeldivad."

„Meie keerame siit paremale," ütles Hanov kalessi istudes. „Hüvasti! Kõike head!"

Ja jälle mõtles Marja Vassiljevna oma õpilastest, eksamist, valvurist, koolinõukogust, ja kui tuul paremalt poolt kõrvu tõi eemalduva kalessi mürinat, siis segunesid need mõtted teistega. Oli tahtmine mõtelda ilusaist silmadest, armastusest, sellest õnnest, mis iialgi ei saabu . . .

Olla abielunaine? Hommikul on külm, pole kedagi, kes ahju kütaks, valvur on ei tea kuhu läinud; õpilased on varavalgega kohale tulnud, lund ja pori sisse kandnud, lärmitsevad; kõik on nii väga kõle ning ebamugav. Ühest toast koosnev korter, siinsamas on ka köök. Pärast õppetööd valutab iga päev pea, pärast lõunat kõrvetab südame all. On tarvis õpilastelt koguda raha puude jaoks, valvuri jaoks ning anda see kuraatori kätte ja pärast anuda teda, seda täissöönud, jõhkrat mehemühakat, et ta jumala pärast puid saadaks. Öösel aga näed unes eksameid, maamehi ja lumehangesid. Seesuguse elu tõttu on ta vananenud, toorenenud, inetuks, nurgeliseks, kohmakaks muutunud, otsekui oleks temasse tina valatud, ta kardab kõike, semstvovalitsuse liikme või kooli kuraatori juuresolekul tõuseb ta püsti, ei söanda istuda, ja kui kõneleb kellestki nende hulgast, siis väljendub aupaklikult: „nemad". Ja kellelegi ta ei meeldi, elu möödub igavalt, ilma hellitusteta, ilma sõbraliku kaastundeta, ilma huvitavate tuttavateta. Milline õudus see oleks tema olukorras, kui ta armuks!

„Hoia kinni, Vassiljevna!"

Jälle järsk tõus mäkke . . .

Õpetajaks hakkas ta puuduse tõttu, mingit kutsumust tundmata. Ta ei mõtelnud iialgi kutsumusest või hariduse käsust. ja talle tundus alati, et kõige tähtsam tema töös pole mitte õpilased ega mitte haridus, vaid

eksamid. Ja millal on siin aegagi mõtelda kutsumusest ning hariduse kasust? Kooliõpetajail, mittejõukail arstidel ja velskritel pole oma tohutu töökoorma juures isegi lohutust mõtelda, et nad teenivad ideed, rahvast, sest nende pea on kogu aeg tulvil mõtteid leivatükist, küttepuudest, halbadest teedest ja haigustest. Elu oli raske, ebahuvitav ja seda suutsid pikemat aega välja kannatada ainult vaikivad tööhobused, nagu seda oli Marja Vassiljevna. Need elavad, närvilised, muljeile vastuvõtlikud inimesed aga, kes kõnelesid oma kutsumusest, ideelisest teenimisest, väsisid peagi ja jätsid töö sinnapaika.

Semjon valis, kuidas kuivemini ja lühemat teed läbi pääseda, kust heinamaa ja kust majataguste kaudu. Ent sealt ei lase külamehed läbi, seal jälle on papi maa, ei tohi sõita, seal on Ivan Jonov härralt maatüki ostnud ja sellele kraavi ümber kaevanud. Ühtelugu tuli tagasi pöörata.

Jõudsid Nižneje Gorodištšesse. Kõrtsi juures, sõnnikusel maapinnal, mille all oli veel lund, seisid küüdivankrid: veeti suuri pudeleid lõngaõliga. Kõrtsis oli rohkesti rahvast, puha voorimehed, ja siin lõhnas viina, tubaka ning lambanaha järele. Aeti valjusti juttu, paugutati plokiga ust. Teisel pool seina olevas ruumis mängiti hetkekski vaikimata harmoonikat. Marja Vassiljevna istus ja jõi teed, kõrvallauas aga jõid teest ja kõrtsi leitsakust higile tõmbunud maamehed viina ja õlut.

„Kuule, Kuzma!" kostsid hääled läbisegi. „Mis seal's on! Issand hálasta! Ivan Dementitš, seda võin ma sulle näidata! Vahi, vader!"

Väikest kasvu rõugearmiline musta habemega mees, kes oli juba ammugi purjus, imestas äkki millegi üle ja vandus inetult.

„Mis sa vannud seal? Sina!" lausus kaugel eemal istuv Semjon tigedalt. „Kas sa ei näe või: preili!"

„Preili! . . ." osatas keegi teisest nurgast.

„Kuradima vares!"

„Me niisama . . ." hämmeldus väike mees. „Vabandage. Eks meil ole oma raha, preilil oma . . . Tervist!"

„Tere," vastas õpetaja.

„Ja täname teid südamlikult."

Marja Vassiljevna jõi mõnuga teed, muutus ise niisama punaseks nagu mehedki ja mõtles jälle küttepuudest, valvurist . . .

„Pea, vader!" kuuldus kõrvallauast. „Õpetajanna Vjazovjest . . . tunneme! Tubli preili."

„Korralik!"

Plokiga uks aina paukus, ühed tulid, teised läksid. Marja Vassiljevna istus ja mõtles. ikka ühte ja sedasama, harmoonika teisel pool seina aga aina mängis. Päikesevalguse laigud olid enne põrandal, liikusid siis letile, seinale ja kadusid hoopis. Tähendab, päike oli juba üle keskpäeva kaldunud. Mehed kõrvallauast hakkasid end teele seadma. Väike mees astus kergelt vaarudes Marja Vassiljevna juurde ja ulatas talle käe. Tema eeskujul andsid ka teised lahkumiseks kätt ja väljusid üksteise järel, ja plokiga uks kääksatas ning paugatas üheksa korda.

„Vassiljevna, sea end valmis!" hõikas Semjon.

Sõitsid edasi. Ja jälle kogu aeg sammu.

„Hiljaaegu ehitati siin nende Nižneje Gorodištšes koolimaja," ütles Semjon ümber pöördudes. „Seda pattu, mis siis küll oli!"

„Mida nii?"

„Esimees olla endale tuhat rubla tasku ajanud, kuraator kah tuhat, õpetaja viissada."

„Terve koolimaja maksab ju tuhat rubla. Pole ilus inimesi laimata, vanaisa. Kõik see on tühi jutt."

„Mina ei tea . . . Kuidas rahvas ees, nii ka mina."

Ent oli selge, et Semjon ei uskunud õpetajat. Talupojad ei uskunud teda. Nad arvasid alati, et ta saab liiga suurt palka — kakskümmend üks rubla kuus (jätkuks viiestki) ja et sellest rahast, mida ta õpilastelt puude ja valvuri jaoks kogus, jättis ta suurema osa endale. Kuraator mõtles niisamuti nagu teised maamehed ja teenis ise mõnevõrra puudelt ning sai oma kuraatori-ameti eest ülemuste teadmata maameestelt palka.

Mets lõppes, jumal tänatud, ja nüüd oli kuni Vjazovjeni ees tasane väli. Ja polnud enam palju

maad: sõita üle jõe, siis üle raudteeliini, ja ongi Vjazovje.

„Kuhu sa siis sõidad?" küsis Marja Vassiljevna Semjonilt. „Sõida parempoolset teed mööda sillale."

„Misjaoks? Pääseme ka siit läbi. Ega ta nii põhjata ole."

„Vaata, et me viimaks hobust ära ei uputa."

„Misjaoks?"

„Näe, Hanov sõidab kah silla kaudu," ütles Marja Vassiljevna kaugel paremal neljahobuserakendit märgates. „See on vist tema, kes seal sõidab?"

„Te-ma. Küllap polnud Bakvisti kodus. Mihuke narr, issand halasta, sõitsid sealt, ja milleks, — siit on tervelt kolm versta lähem."

Jõudsid jõe äärde. Suvel oli see madal jõenire, millest oli kerge läbi minna ja mis tavaliselt augustikuuks ära kuivas, nüüd, suurvee järel aga oli see umbes kuue sülla laiune jõgi, kiirevooluline, sogane ja külm. Otse vee ääres kaldal oli näha värskeid vankrirööpaid, — tähendab, siit oli läbi sõidetud.

„Edasi!" hüüdis Semjon vihaselt ning ärevuses, tugevasti ohje rebides ja veheldes küünarnukkidega nagu lind tiibadega. „Edasi!"

Hobune astus kõhuni vette ja peatus, kuid liikus jõudu pingutades otsekohe edasi ja Marja Vassiljevna tundis jalgades teravat külma.

„Edasi!" hüüdis ka tema püsti tõustes. „Edasi!"

Sõitsid välja jõekaldale.

„Ja mis ta siis on, seesamane, issake," pomises Semjon rakmeid korrastades. „Lausa nuhtlus selle semstvoga . . . "

Kalossid ja kingad olid vett täis, kleidi ja kerge kasuka alaosa ning üks varrukas olid märjad ja tilkusid. Selgus, et suhkur ja jahu olid märjaks saanud — ja see tegi kõige enam meelehärmi. Ahastusest Marja Vassiljevna lõi vaid käsi kokku ja rääkis:

„Ah, Semjon, Semjon! . . . Missugune sa küll oled! . . . "

Raudtee ülesõidukohal oli tõkkepuu alla lastud: jaama poolt lähenes kiirrong. Marja Vassiljevna seisis ülesõidukoha juures, oodates rongi möödumist ja

värises külma tõttu kogu kehast. Juba paistis Vjazovje — rohelise katusega koolimaja ja kirik, mille ristid lõõmasid õhtupäikeses. Ka jaamahoone aknad lõõmasid ja vedur ajas välja roosat suitsu ... Ja Marja Vassiljevnale näis, et kõik võbiseb külmast.

Siin oligi rong. Aknad sillerdasid eredas valguses samuti kui ristid kirikul, nii et valus oli vaadata. Ühe esimese klassi vaguni platvormil seisis daam, ja Marja Vassiljevna silmas teda vilksamisi: ema! Milline sarnasus! Emal olid samasugused kohevil juuksed, täpselt samasugune laup ja peahoid. Ja ta kujutles elavalt, hämmastava selgusega, esimest korda kõigi nende kolmeteistkümne aasta jooksul oma ema, isa, venda, korterit Moskvas, kalakestega akvaariumi ja kõike kuni viimase pisiasjani, kuulis äkki klaverimängu, isa häält, tundis end nagu tookordki noorena, ilusana, elegantsena, valges soojas toas, omaste ringis. Rõõmu- ja õnnetunne valdas järsku teda, ta surus vaimustusest pihud meelekohtadele ning hüüdis õrnalt, paluvalt:

„Ema!"

Ja puhkes teadmata miks nutma. Parajasti sel ajal lähenes neljahobuserakendiga Hanov. Teda nähes kujutles Marja Vassiljevna õnne, mida iialgi polnud olemas, ja naeratas, noogutas mõisnikule pead nagu samaväärne ning lähedane inimene ja talle tundus, et niihästi taevavõlvil ja kõikjal akendes kui ka puudel helgib tema õnn, tema triumf. Jah, iialgi ei surnud tema isa ja ema, iialgi polnud ta õpetajaks, — see oli pikk, ränk, veider uni, ja nüüd ta ärkas ...

„Vassiljevna, istu peale!"

Äkki kadus kõik. Tõkkepuu kerkis pikkamisi. Marja Vassiljevna istus lõdisedes, külmast kangestununa vankrisse. Neljahobuserakend sõitis üle raudteeliini, selle järel Semjon. Ülesõidukoha valvur võttis mütsi peast.

„Ongi Vjazovje. Oleme päral."

1897

Karusmarjad

Juba varahommikul kattus kogu taevas vihmapilvedega. Oli vaikne, igav ja mitte kuum, nagu see on hallidel sombustel päevadel, kui pilved on juba ammugi kerkinud välja kohale, ootad vihma, aga seda ei tule. Loomaarst Ivan Ivanõtš ja gümnaasiumiõpetaja Burkin olid juba väsinud käimisest ja väli näis neile lõpmatuna. Kaugel eespool paistsid vaevalt Mironossitski küla tuuleveskid, paremal kulges ja seejärel kadus kaugele küla taha küngaste rida, ja nad mõlemad teadsid, et see on jõekallas, et seal on aasad, rohelised remmelgad, talud, ja et kui tõusta ühele neist küngastest, siis sealt võib näha niisamasugust tohutut välja, telegraafiliini ja rongi, mis eemalt sarnaneb roomava röövikuga, selge ilmaga aga paistab sealt ära isegi linn. Nüüd, vaikse ilmaga, kui kogu loodus näis olevat leebe ning mõtlik, tundsid Ivan Ivanõtš ja Burkin sügavat armastust selle välja vastu ja mõlemad mõtlesid sellest, kui suur ning kaunis on see maa.

„Möödunud korral, kui me olime külavanem Prokofi küünis," ütles Burkin, „kavatsesite jutustada mingit lugu."

„Jah, ma tahtsin siis jutustada oma vennast."

Ivan Ivanõtš ohkas pikalt ja süütas piibu, et jutustama hakata, kuid just sel ajal algas vihmasadu. Ja minutit viis hiljem valas juba tugevat lausvihma ning oli raske ette näha, millal see lõpeb. Ivan Ivanõtš ja Burkin peatusid kõheldes. Juba märjaks saanud koerad seisid, sabad jalge vahele tõmmatud, ja silmitsesid neid hardumusega.

„Peame kuhugi varjule minema," ütles Burkin. „Lähme Aljohhini juurde. See on siinsamas lähedal."

„Lähme."

Nad keerasid teelt kõrvale ja läksid üle kõrrepõllu, kord otse, kord paremale hoidudes, kuni jõudsid teele. Varsti tulid nähtavale paplid, aed, seejärel punased aidakatused; lõi sätendama jõgi ja avanes vaade avarale veskitiigile vesiveskiga ja valge supelmajaga. See oli Sofjino, kus elas Aljohhin.

Veski töötas, summutades vihma kohinat; veskitamm vabises. Siin seisid vankrite juures märjad hobused, pead norgus, ja kõndisid inimesed, kotid katteks võetud. Oli rõske, porine, ebamugav, ja veskitiik näis külm ning tige. Ivan Ivanõtšil ja Burkinil oli juba niiskuse, mustuse, ebamugavuse tunne kogu kehas, jalad tundusid rasked porist, ja kui nad olid möödunud tammist ning sammusid üles härraste aitade poole, vaikisid nad, justkui oleksid vihased teineteisele.

Ühes aidas mürises tuulamismasin. Uks oli avatud ja sellest tulvas tolmu. Lävel seisis Aljohhin ise, umbes neljakümne-aastane mees, pikk, täidlane, pikkade juustega, sarnanedes enam professori või kunstnikuga kui mõisnikuga. Tal oli seljas valge, ammu pesemata, nööriga vöötatud särk, jalas pükste asemel aluspüksid ja saabaste külge oli kleepunud pori ning õlgi. Nina ja silmad olid tolmust mustad. Ta tundis Ivan Ivanõtši ja Burkini ära ja näis väga rõõmustavat.

„Palun, härrased, majja astuda," ütles ta naeratades. „Ma tulen otsekohe, silmapilk."

Maja oli suur, kahekordne. Aljohhin elas all, kahes võlvidega ning väikeste akendega toas, kus omal ajal elasid kupjad. Siin oli lihtne sisustus ja lõhnas rukkileiva, odava viina ning hobuseriistade järele. Ülal, paraadtubades aga viibis ta harva, ainult kui saabusid külalised. Ivan Ivanõtšit ja Burkinit võttis majas vastu toatüdruk, noor naine, nii ilus, et nad mõlemad ühekorraga seisma jäid ja teineteisele otsa vaatasid.

„Teie ei suuda kujutleda, kui rõõmus ma olen teid nähes, härrased," kõneles Aljohhin nende järel esikusse astudes. „Ei teadnud oodatagi! Pelageja," pöördus ta toatüdruku poole, „andke külalistele midagi ümberriietumiseks. Ühtlasi riietun ka ise ümber. Kõigepealt on aga tarvis minna end pesema, — ma pole vist kevadest saadik end pesnud. Kas teie, härrased, ei tahaks tulla supelmajja, — senikaua seatakse siin valmis."

Ilus Pelageja, nii delikaatne ja pealtnäha nii pehme, tõi linad ning seebi ja Aljohhin läks koos külalistega supelmajja.

„Jah, ma pole ammugi end pesnud," kõneles ta lahti riietudes. „Supelmaja on mul, nagu näete, kena, — isa veel ehitas, aga pesemiseks pole ikka kuidagi aega."

Ta istus trepiastmele ja seebitas oma pikki juukseid ning kaela, ja vesi tema läheduses muutus pruuniks.

„Jah, tunnistan . . . " lausus Ivan Ivanõtš, paljutähendavalt tema pead silmitsedes.

„Pole ammugi end pesnud . . . " kordas Aljohhin piinlikkust tundes ja seebitas end veel kord, ja vesi tema läheduses muutus tumesiniseks nagu tint.

Ivan Ivanõtš väljus supelmajast, sööstis pahinal vette ja pistis ujuma vihma all, kätega laialt vehkides; ta tekitas laineid ja lainetel kiikusid valged vesiroosid. Ta ujus veskitiigi keskpaigani välja ja sukeldus, ilmus hetke pärast nähtavale teises kohas ja ujus edasi ning aina sukeldus, püüdes põhja kätte saada. „Ah, mu jumal . . . " kordas ta naudinguga, „Ah, mu jumal . . . " Ujus veski juurde, kõneles seal maameestega millestki ja pöördus tagasi, veskitiigi keskel heitis selili, asetades oma näo vihma alla. Burkin ja Aljohhin olid juba riides ja äraminekul, tema aga aina ujus ning sukeldus.

„Ah, mu jumal . . . " kõneles ta. „Ah, issand halasta."

„Aitab küll!" hüüdis talle Burkin.

Tuldi tagasi majja. Ja alles siis, kui suures ülemise korra võõrastetoas süüdati lamp, ja Burkin ning Ivan Ivanõtš, siidist hommikumantlid seljas ja soojad toatuhvlid jalas, istusid tugitoolides, Aljohhin ise aga, pestud, kammitud, uues saterkuues tuba mööda kõndis, ilmselt nautides soojust, puhtust, kuiva riietust, kergeid jalatseid, ja kui ilus Pelageja käratult

vaipa mööda astudes ning leebelt naeratades kandmikul moosiga teed pakkus, alles siis alustas Ivan Ivanõtš jutustamist, ja näis, et teda kuulasid mitte üksnes Burkin ja Aljohhin, vaid ka vanad ning noored daamid ja sõjaväelased, kes rahulikult ning karmilt kuldseist raamidest vastu vaatasid.

„Meid oli kaks venda," alustas ta, „mina, Ivan Ivanõtš, ja teine — Nikolai Ivanõtš, paar aastat noorem. Mina siirdusin teaduse alale, hakkasin loomaarstiks, Nikolai aga istus juba üheksateistkümnendast eluaastast peale kroonupalatis. Meie isa Tšimša-Gimalaiski kuulus kantonistide hulka, kuid olles ohvitserikraadi välja teeninud, pärandas meile põlis-aadliseisuse ja mõisakese. Pärast tema surma võeti mõisake meilt võlgade katteks kohtuga ära, ent kuidas ka ei olnud, lapsepõlve me veetsime vabaduses maal. Samuti kui talulapsedki veetsime päevad ja ööd põldudel ning metsas, valvasime hobuseid, kiskusime niint, püüdsime kalu ja nõnda edasi . . . Kuid teate, kes on kas või üks kord elus kinni püüdnud kiisa või sügisel näinud äralennule valmistuvaid rästaid, kuidas nad selgeil jahedail päevil parvedena küla kohal tiirlevad, see pole enam linnaelanik ja teda tõmbab kuni surmani vaba elu poole. Mu vend närbus kroonupalatis. Aastad möödusid, tema aga istus ikka samal kohal, kirjutas ikka neidsamu pabereid ja mõtles aina ühest ja sellestsamast asjast: kuidas maale pääseda. Ja see igatsus kujunes tal vähehaaval välja kindlaks sooviks, unistuseks osta endale väike mõisake kuhugi jõe või järve kaldale.

Ta oli hea, tasane inimene, ma armastasin teda, aga sellele soovile end eluks ajaks oma mõisasse sulgeda ei tundnud ma iialgi kaasa. On kombeks öelda, et inimene vajab ainult kolm arssinat maad. Kuid kolm arssinat on ju vajalikud laibale, mitte inimesele. Ja samuti kõneldakse nüüd, et kui meie intelligents tunneb tungi maa poole ja püüab pääseda mõisadesse, siis see on hea. Kuid need mõisad on ju seesama kolm arssinat maad. Lahkuda linnast, võitlusest, argielu kärast, lahkuda ja peita end oma mõisasse — see pole elu, see on egoism, laiskus, see on omamoodi munk-

lus, kuid munklus ilma kangelasteota. Inimene vajab mitte kolme arssinat maad, mitte mõisa, vaid tervet maakera, kogu loodust, kus ta võiks lahedalt ilmutada kõiki oma vaba vaimu omadusi ja iseärasusi.

Istudes oma kantseleis, mõtles mu vend Nikolai sellest, kuidas ta hakkab sööma omaenda kapsasuppi, millest levib nii head lõhna üle kogu õue, hakkab sööma rohelisel murul, magama päikese käes, tundide kaupa istuma värava juures pingikesel ja vaatlema põldu ning metsa. Põllumajanduslikud raamatud ja igasugused sellised nõuanded kalendrites moodustasid tema rõõmu, armsaima vaimutoidu. Ta armastas lugeda ka ajalehti, kuid nendest luges ta ainult kuulutusi selle kohta, et on müüa nii ja nii mitu tiinu põllu- ja heinamaad mõisahoonetega, jõega, aiaga, veskiga ja läbivoolava veega tiikidega. Ja ta kujutles teekesi aias, lilli, puuvilju, kuldnokapuure, kokri tiigis ja igasuguseid sääraseid asju. Need kujutletavad pildid olid erinevad, olenevalt kuulutustest, mis talle kätte juhtusid, kuid millegipärast esinesid igaühes neist tingimata karusmarjad. Mitte ühtki mõisa, mitte ühtki luulelist nurgakest ei suutnud ta kujutleda, ilma et seal poleks olnud karusmarjapõõsaid.

„Maaelul on oma mugavused," kõneles ta vahel. „Istud rõdul, jood teed, tiigil ujuvad sinu pardikesed, lõhnab nii hästi ja . . . ja karusmarjad kasvavad."

Ta joonistas oma mõisa plaani ja alati sai tema plaan ühesugune: a) härrastemaja, b) teenijaskonna hoone, c) juurviljaaed, d) karusmarjapõõsad. Ta elas ihnelt; näpistas kõhu kõrvalt, riides käis jumal teab kuidas, justkui kerjus, ja ajna kogus ning pani panka. Koledasti koonerdas. Mul oli valus teda vaadata ja ma andsin talle üht-teist ning saatsin pühadeks, kuid ta peitis ka selle ära. Kui inimene on juba kord mingi idee endale pähe võtnud, siis pole enam midagi parata.

Aastad möödusid, ta viidi üle teise kubermangu, tal oli juba nelikümmend aastat turjal, tema aga luges ikka veel ajalehekuulutusi ja kogus. Hiljem, nagu ma kuulda sain, abiellus. Ikka sellesama sihiga, et osta endale mõis karusmarjapõõsastega, abiellus ta vana, inetu lesega, ilma vähemagi armastuseta, ainult selle-

pärast, et lesel oli olemas rahanatuke. Vend elas ka naisega ihnelt, pidas teda poolnäljas, tema raha aga pani panka enda nimele. Naine oli varem olnud abielus postkontori ülemaga ja harjunud tema juures pirukate ning nalivkadega, teise mehe juures aga ei näinud ta leibagi küllaldaselt. Ta hakkas sellisest elust närbuma ja võttis aastat kolm hiljem kätte ning läks ära looja karja. Ja mu vennale muidugi mõista ei tulnud mõttessegi, et tema on naise surmas süüdi. Raha teeb samuti nagu viingi inimese veidrikuks. Meil linnas oli kaupmees hinge vaakumas. Surma eel käskis ta endale anda taldrikutäie mett ja sõi kõik oma raha ja loteriipiletid meega ära, et neid keegi endale ei saaks. Kord olin ma raudteejaamas loomakarja läbi vaatamas ja sel ajal jäi üks parisnik veduri alla ning see lõikas tal jala otsast ära. Meie viime teda ooteruumi, veri voolab — hirmus lugu, tema aga muudkui palub, et tema jalg üles otsitaks, ja aina muretseb: äralõigatud jala saapas on kakskümmend rubla, kui see viimaks kaotsi läheb."

„See on juba teisest ooperist," ütles Burkin.

„Pärast naise surma," jätkas Ivan Ivanõtš vähese mõtlemise järel, „hakkas mu vend endale mõisa valima. Valida võid muidugi kas või viis aastat, kuid lõpuks eksid ikkagi ja ostad hoopiski mitte selle, millest unistasid. Vend Nikolai ostis komisjonäri kaudu, võla ülekandmisega, sada kaksteist tiinu härrastemajaga, teenijaskonna hoonega ja pargiga, kuid ei puuviljaaeda, ei karusmarjapõõsaid ega tiike pardikestega polnud. Oli olemas jõgi, kuid vesi selles oli kohvikarva, sest ühel pool mõisa oli telliskivitehas, teisel pool kondijahuvabrik. Kuid minu Nikolai Ivanõtšit kurvastas see vähe: ta tellis endale kakskümmend karusmarjapõõsast, istutas need maha ja hakkas elama mõisnikuna.

Möödunud aastal sõitsin ma teda külastama. Sõidan õige, mõtlen, vaatama, kuidas seal lugu on. Kirjades nimetas vend oma mõisa nõnda: Tšumbaroklovi kõnumaa, Gimalaiski ka. Ma jõudsin „Gimalaiski ka'sse" pärast keskpäeva. Oli palav ilm. Igal pool kraavid, plangud, tarad, ridamisi istutatud kuused — ei tea, kuidas

õue pääseda, kuhu hobust panna. Lähen maja poole, vastu tuleb ruske koer, paks, sea sarnane. Ta tahaks haukuda, kuid on liiga laisk. Köögist väljub köögitüdruk, paljajalgne, paks, samuti sea sarnane, ja ütleb, et härra puhkab lõuna järel. Astun venna juurde sisse, ta istub voodis, põlved tekiga kaetud. On vanaks jäänud, paksuks läinud, rasvunud. Põsed, nina ja huuled tungivad ettepoole, — vaata, et iga silmapilk ruigatab teki sisse.

Me sülelesime teineteist ja valasime paar pisarat rõõmust ning nukrast mõttest, et kord me olime noored, nüüd aga oleme mõlemad hallid ja on aeg surema hakata. Ta pani end riidesse ja viis mind oma mõisa vaatama.

„Noh, kuidas sa siin elad?" küsisin mina.

„Pole viga, jumal tänatud, elan hästi."

See polnud enam endine arglik kehv ametnik, vaid tõeline mõisnik, härra. Ta oli juba kodunenud siin, harjunud ja kohanenud; sõi tublisti, pesi end saunas, tüsenes, käis juba kohut kogukonnaga ja mõlema tehasega ning oli väga solvunud, kui maamehed ei nimetanud teda „teie kõrgeaususeks". Ka oma hinge eest hoolitses ta soliidselt, härraslikult, ja heategusid tegi mitte lihtsalt, vaid väärikusega. Aga milliseid heategusid? Ravis maamehi kõigist haigustest sooda ja riitsinusega ja oma nimepäeval pidas keset küla tänupalvust, seejärel aga pani välja pool pange. Arvas, et nii on tarvis. Ah, need kohutavad poolpanged! Täna veab paks mõisnik maamehi semstvoülema juurde sellepärast, et nende loomad on ta põldu tallanud, homme aga, pidupäeval, paneb neile välja pool pange ja nemad joovad ning kisendavad „hurraa" ja joobnuina teevad talle maani kummardusi. Elu pöördumine paremuse poole, toiduküllus ja jõudeelu arendavad vene inimeses kõige jõhkramat iseteadvust. Nikolai Ivanõtš, kes kunagi kroonupalatis kartis omada oma vaateid isegi isiklikult enda jaoks, kõneles nüüd üksnes tõdesid, ja säärasel toonil, nagu oleks ta minister: „Haridus on vajalik, kuid rahvale on see enneaegne", „kehalised karistused on üldiselt kahjulikud, kuid mõnedel juhtudel on nad kasulikud ja asendamatud".

„Ma tunnen rahvast ja oskan temaga ümber käia," kõneles ta. „Rahvas armastab mind. Tarvitseb mul vaid sõrme liigutada, ja rahvas teeb minu heaks kõik, mis ma tahan."

Ja kõike seda, pange tähele, kõneles ta targa, heasüdamliku naeratusega. Ta kordas paarkümmend korda: „meie, aadlikud", „mina kui aadlik". Ilmsesti ta ei mäletanud enam, et meie vanaisa oli lihtne maamees, isa aga soldat. Isegi meie perekonnanimi Tšimša-Gimalaiski, mis õieti öelda on näotu, näis nüüd talle kõlavana, suursugusena ja väga meeldivana.

Ent asi ei seisa mitte temas, vaid minus eneses. Ma tahan teile jutustada, milline muutus toimus minus nende väheste tundide jooksul, mis ma tema mõisas veetsin. Õhtul, kui me teed jõime, tõi köögitüdruk lauale taldrikutäie karusmarju. Need polnud mitte ostetud, vaid omaenese karusmarjad, mis olid korjatud esmakordselt pärast põõsaste istutamist. Nikolai Ivanõtš hakkas naerma ja vaatles minut aega karusmarju, vaikides, pisarsilmil, — erutuse tõttu ta ei saanud rääkida, — seejärel pistis ühe marja suhu, silmitses mind lapse võidurõõmuga, kes on lõpuks kätte saanud oma armsaima mängukanni, ja ütles:

„Kui maitsev!"

Ja ta sõi ahnelt ning aina kordas:

„Ah, kui maitsev! Sa proovi!"

Marjad olid kõvad ning hapud, kuid, nagu Puškin on öelnud, „meid ülendav pettus on meile kallim kui musttuhat tõde". Ma nägin õnnelikku inimest, kelle palavaim unistus oli täitunud nii käegakatsutavalt; kes oli saavutanud elu eesmärgi, oli saanud seda, mida tahtis; kes oli rahul oma saatusega ja iseendaga. Minu mõtteisse inimlikust õnnest on alati millegipärast segunenud midagi nukrat, nüüd aga valdas mind õnneliku inimese nägemisel raske tunne, mis oli lähedane meeleheitele. Eriti raske oli öösel. Mulle tehti magamisase venna magamistoa kõrval olevasse tuppa ja ma kuulsin, et ta ei maganud, vaid tõusis alatihti voodist, astus karusmarjataldriku juurde ning võttis sealt jälle marja. Ma arutlesin: kui palju on siiski rahulolevaid, õnnelikke inimesi! Milline tohutu jõud see on! Te

heitke pilk sellele elule: tugevate jõhkrus ja jõudeolek, nõrkade harimatus ja loomataolisus, ümberringi võimatu vaesus, kitsikus, mandumine, joomine, silmakirjatsemine, valetamine . . . Kuid kõigis majades ja tänavail on vaikus, rahu. Viiekümne tuhande hulgas, kes elavad linnas, pole ühtegi, kes karjataks, valjusti meelepaha avaldaks. Me näeme neid, kes käivad turul toidukraami järel, päeval söövad, öösel magavad, kes räägivad oma tühja-tähja, abielluvad, vananevad, veavad rahulikult kalmistule oma surnuid; kuid meie ei näe ega kuule neid, kes kannatavad, ja seda, mis elus on hirmsat, mis toimub kuskil kulisside taga. Kõik on vaikne, rahulik, ja protesteerib ainult tumm statistika: nii- ja niipalju on hulluks läinud, nii- ja niipalju pangi on ära joodud, nii- ja niipalju lapsi on alatoitluse tõttu otsa saanud . . . Ja niisugune kord on nähtavasti vajalik. Õnnelik tunneb end nähtavasti hästi ainult sellepärast, et õnnetud kannavad vaikides oma koormat, ja ilma selle vaikimiseta oleks õnn võimatu. See on üldine hüpnoos. On tarvis, et iga rahuloleva, õnneliku inimese ukse taga seisaks keegi haamrikesega ja tuletaks koputamisega alatasa meelde, et on olemas õnnetuid, et kui õnnelik ta ka poleks, elu näitab talle varem või hiljem oma küüsi, tabab õnnetus — haigus, vaesus, kaotused, ja teda ei näe ega kuule enam keegi, nii nagu praegu tema ei näe ega kuule teisi. Kuid haamrikesega inimest pole, õnnelik elab aina edasi ja väikesed argipäevamured häirivad teda kergelt, nagu tuul haaba, — ja kõik on hästi.

Tol ööl sai mulle selgeks, kuidas minagi olin rahul ja õnnelik," jätkas Ivan Ivanõtš püsti tõustes. „Ka mina jagasin lõunalauas ja jahil õpetusi, kuidas elada, kuidas uskuda, kuidas rahvast valitseda. Ka mina rääkisin, et õppimine on valgus, et haridus on vajalik, kuid lihtsatele inimestele jätkub esialgu ainult kirjaoskusest. Vabadus on hüve, rääkisin ma, ilma selleta ei saa elada nagu ilma õhutagi, kuid on tarvis oodata. Jah, ma rääkisin nõnda, aga nüüd küsin: mille nimel oodata?" küsis Ivan Ivanõtš, vihaselt Burkinile otsa vaadates. „Mille nimel oodata, küsin ma teilt? Millistel kaalutlustel? Mulle öeldakse, et kõike ei saa

korraga, igasugune idee teostub elus pikkamööda, omal ajal. Kuid kes ütleb seda? Kus on tõendid, et see on õige? Teie viitate asjade loomulikule korrale, nähtuste seaduspärasusele, — kuid kas on olemas korda ning seaduspärasust selles, et mina, elav, mõtleja inimene, seisan kraavi ees ja ootan, millal ta ise kinni kasvab või kõntsaga täitub, sellal kui ma vahest võiksin tast üle hüpata või tema üle silla ehitada? Ja jällegi, mille nimel oodata? Oodata, kui pole jõudu elada, kuid elada on tarvis ja on tahtmine elada!

Ma lahkusin tookord venna juurest varahommikul, ja sellest ajast on linnasolek muutunud mulle talumatuks. Mind ängistavad vaikus ja rahu, ma kardan vaadata akendele, sest minu jaoks pole nüüd rängemat vaatepilti kui õnnelik perekond, mis istub laua ümber ja joob teed. Ma olen juba vana ega kõlba enam võitluseks, ma pole isegi suuteline vihkama. Ma ainult kannatan hingeliselt, erutun, tusatsen, öösiti kuumab mul pea mõtete tulvast ja ma ei saa magada... Ah, oleksin ma noor!"

Ivan Ivanõtš kõndis erutatult nurgast nurka ja kordas:

„Oleksin ma noor!"

Äkki astus ta Aljohhini juurde ja hakkas tal suruma kord üht, kord teist kätt.

„Pavel Konstantinõtš," lausus ta anuval häälel, „ärge jääge rahule, ärge laske end uinutada! Ärge väsige head tegemast, seni kui olete noor, tugev ja erk. Õnne pole ega ole seda tarviski, aga kui elul on olemas mõte ja eesmärk, siis see mõte ja eesmärk ei seisa hoopiski meie õnnes, vaid milleski mõistlikumas ning suuremas. Tehke head!"

Ja kõike seda lausus Ivan Ivanõtš haleda, paluva naeratusega, otsekui paluks isiklikult enda jaoks.

Pärast istusid kõik kolmekesi tugitoolides, ükskteisest eemal, ja vaikisid. Ivan Ivanõtši jutustus ei rahuldanud Burkinit ega Aljohhinit. Kui kuldseist raamidest vaatasid vastu kindralid ja daamid, kes videvikus näisid elavatena, oli igav kuulata jutustust kehvast ametnikust, kes sõi karusmarju. Oli millegipärast tahtmine kõnelda ja kuulda peentest inimestest, naistest. Ja see, et nad istusid võõrastetoas, kus kõik — niihästi kattes kroonlühter, tugitoolid kui ka vaibad jalge all — kõneles, et siin kunagi kõndisid, istusid, jõid teed needsamad inimesed, kes nüüd raamidest vastu vaatasid, kui ka see, et nüüd siin käratult kõndis ilus Pelageja, — see oli meeldivam kui igasugused jutud.

Aljohhin tahtis kangesti magada. Ta oli majapidamisasjus varakult, kella kolme paiku hommikul üles tõusnud ja nüüd vajusid tal silmad kinni, kuid ta kartis, et viimaks hakkavad külalised ilma temata midagi huvitavat kõnelema, ega läinud ära. Kas see oli tark ja õige, mida Ivan Ivanõtš äsja rääkis, sellesse ta ei tunginud. Külalised kõnelesid mitte tangudest, mitte heinast, mitte tõkatist, vaid millestki, millel polnud otseselt tegemist tema eluga, ja ta oli rõõmus ning tahtis, et nad jätkaksid...

„Aeg on magama minna," ütles Burkin püsti tõustes. „Lubage teile head ööd soovida."

Aljohhin jättis hüvasti ja läks ära alla, külalised aga jäid üles. Neile mõlemale oli ööseks määratud suur tuba, kus oli kaks vana, nikerdatud kaunistustega voodit ja nurgas seisis elevandiluust ristilöödu-kuju. Nende laiad, jahedad magamisasemed, mida ilus Pelageja oli üles teinud, levitasid meeldivat puhta pesu lõhna.

Ivan Ivanõtš riietus vaikides lahti ja heitis pikali.

„Issand, anna meile patustele andeks!" lausus ta ja tõmbas teki üle pea.

Tema piip, mis lebas laual, lõhnas tugevasti piibupigi järele ja Burkin oli kaua aega ärkvel ning ei suutnud kuidagi mõista, kust see raske lõhn tuleb.

Vihm rabistas kogu öö vastu aknaid.

1898

Armastusest

Järgmisel päeval pakuti hommikueineks väga maitsvaid pirukaid, vähke ja lambakotlette. Ja söömise ajal tuli kokk Nikanor üles järele kuulama, mida külalised lõunaks soovivad. Ta oli keskmist kasvu mees, lihava näo ning väikeste silmadega, raseeritud, ja näis, nagu oleksid ta vurrud mitte raseeritud, vaid välja kitkutud.

Aljohhin rääkis, et ilus Pelageja oli armunud sellesse kokasse. Kuna kokk oli joodik ja ägedaloomuline, siis Pelageja ei tahtnud temaga abielluda, kuid oli nõus niisama elama. Nikanor aga oli väga usklik ja usulised tõekspidamised ei lubanud tal niisama elada. Ta nõudis, et Pelageja abielluks temaga, teisiti ta ei tahtnud, ja purjus olles sõimas Pelagejat ning koguni peksis. Kui ta purjus oli, varjas Pelageja end ülal ja nuttis ja siis ei lahkunud Aljohhin ning teenijaskond kodunt, et vajaduse korral Pelagejat kaitsta.

Hakati kõnelema armastusest.

„Kuidas tekib armastus," ütles Aljohhin, „miks Pelageja ei armunud kellessegi teisesse, temale vaimsete ja väliste omaduste poolest sobivamasse mehesse, vaid armus just nimelt Nikanorisse, sellesse lõusta, — meil siin kutsuvad kõik teda lõustaks, — kuivõrd on armastuses tähtsust isikliku õnne küsimustel, — kõik see on teadmata ja kõige selle üle võib arutada kuidas tahes. Seniajani on armastuse kohta lausutud ainult üksainus vaieldamatu tõde, ja nimelt, et „seesinane saladus on suur", kõik muu aga, mida armastuse kohta on kirjutatud ja öeldud, on olnud mitte küsimuste lahendus, vaid ainult nende püstitamine, küsimused ise

on jäänud ikkagi lahendamata. Seletus, mis näib kõlbavat ühele juhule, ei kõlba enam kümnele teisele ja minu arvates kõige parem on — seletada iga juhtu eraldi, püüdmata üldistada. On tarvis, nagu arstid ütlevad, iga üksikut juhtu individualiseerida."

„Täiesti õigus," nõustus Burkin.

„Meie, venelased, korralikud inimesed, tunneme kiindumust nende küsimuste vastu, mis jäävad lahendamata. Tavaliselt armastust poetiseeritakse, kaunistatakse rooside ning ööbikutega, meie, venelased, aga kaunistame oma armastust nende saatuslikkude küsimustega ja valime seejuures nende hulgast välja kõige ebahuvitavamad. Kui ma alles üliõpilane olin, oli mul Moskvas sõbratar, armas daam, kes iga kord, kui ma teda oma embuses hoidsin, mõtles sellest, kui palju raha ma hakkan talle iga kuu andma ja mis maksab praegu loomaliha nael. Nõnda ka meie ei lakka armastades endale esitamast küsimusi: kas see on aus või mitte, tark või rumal, kuhu see armastus viib ja nõnda edasi. Kas see on hea või mitte, seda ma ei tea, kuid et see segab, ei rahulda, ärritab, — seda ma tean."

Paistis sedamoodi, et ta tahab midagi jutustada. Inimestel, kes elavad üksikuna, on alati südamel midagi niisugust, millest nad meelsasti kõneleksid. Linnas käivad poissmehed just selleks saunas ja restoranides, et ainult saaks kõnelda, ja mõnikord jutustavad nad saunameestele ning kelneritele väga huvitavaid lugusid, maal aga puistavad nad tavaliselt südant oma külaliste ees. Nüüd paistsid akendest hall taevas ja vihmast märjad puud, seesuguse ilmaga polnud kuhugi minna ega jäänud muud midagi üle kui vaid jutustada ja kuulata.

„Ma elan Sofjinos ja tegelen majapidamisega juba ammu," alustas Aljohhin, „sellest ajast peale, kui lõpetasin ülikooli. Kasvatuselt olen ma siidkäsi, kalduvustelt kabinetiinimene, kuid mõisal, kui ma siia tulin, lasus suur võlg, ja kuna mu isa sattus võlgadesse osalt sellepärast, et ta kulutas rohkesti minu haridusele, siis ma otsustasin, et ei lahku siit, vaid hakkan töötama, kuni tasun selle võla. Tunnistan, et ma tegin

selle otsuse ja alustasin siin tööd teatava vastikustundega. Siinne maa annab vähe, ja et maapidamine ei tooks kahju, tuleb kasutada sunnismaisi või palgalisi sulaseid, mis on peaaegu üks ja seesama, või siis korraldada oma majapidamist talupoja kombel, see tähendab, töötada enesel, omaenda perega, põllul. Vahepealset siin ei ole. Kuid siis ma ei tunginud seesugustesse peensustesse. Ma ei jätnud rahule ainustki maalapikest, ajasin naaberküladest kokku kõik mehed ja naised, mul käis siin pöörane töö. Ka mina ise kündsin, külvasin, niitsin ja tundsin seejuures igavust ning krimpsutasin põlastavalt nägu, nagu küla kass, kes nälja tõttu juurviljaaias kurke sööb. Mu keha valutas ja ma magasin püstijalu. Algul näis mulle, et saan seda töömehe-elu kergesti kooskõlastada oma kultuursete harjumustega. Selleks on ainult tarvis, mõtlesin ma, elus teatavast välisest korrast kinni pidada. Ma asusin elama siia üles, paraadtubadesse, ja seadsin nõnda sisse, et pärast hommikueinet ja lõunat toodi mulle kohvi likööriga, ja magama heites lugesin vastu ööd „Euroopa Teatajat". Ent kord tuli meie preester, isa Ivan, ja jõi ühe korraga ära kõik minu likööri. Ka „Euroopa Teataja" läks papitütardele, sest suvel, eriti heinaajal, ei jõudnud ma oma voodini, vaid uinusin kuuri all saanis või kuskil metsavahimajakeses, — mis lugemist siin enam saab olla? Vähehaaval kolisin ma alla, lõunat hakkasin sööma pereköögis ja endisest luksusest jäi mul järele ainult kogu see teenijaskond, kes teenis juba mu isa ajal ja keda vallandada oleks mul olnud valus.

Juba esimestel aastatel valiti mind siin au-rahukohtunikuks. Üks ja teine kord tuli sõita linna ja osa võtta rahukogu ja ringkonnakohtu istungitest ja see pakkus mulle meelelahutust. Kui oled paar-kolm kuud siin paigal elanud, eriti talvel, siis hakkad lõppude lõpuks musta saterkuue järele igatsema. Ringkonnakohtus olid aga olemas nii saterkuued, mundrid kui ka frakid, puha juristid, üldist haridust saanud inimesed; oli, kellega juttu ajada. Pärast saanis magamist, pärast perekööki istuda tugitoolis, puhas pesu seljas, kerged saapad jalas, kett üle rinna, — milline toredus see on!

Linnas võeti mind südamlikult vastu, ma sõlmisin meelsasti tutvusi. Ja kõigist tutvustest kõige põhjalikum ning, tõtt öelda, mulle kõige meeldivam oli tutvus Luganovitšiga, ringkonnakohtu abiesimehega. Te mõlemad tunnete teda: äärmiselt kena inimene. See oli just pärast kuulsat süütajate asja. Asja arutamine kestis kaks päeva, me olime väsinud. Luganovitš vaatas mulle otsa ja ütles:

„Teate mis? Lähme minu poole lõunastama."

See oli ootamatu, sest Luganovitšiga olin ma vähe tuttav, ainult ametlikult, ja polnud kordagi tema juures käinud. Ma astusin vaid hetkeks sisse oma numbrituppa, et ümber riietuda, ja läksin lõunale. Ja siin avanes mul juhus tutvuda Anna Aleksejevnaga, Luganovitši naisega. Ta oli siis alles väga noor, mitte üle kahekümne kahe aasta, ja pool aastat enne seda oli tal sündinud esimene laps. See oli kaua aega tagasi ja nüüd oleks mul raske kindlaks teha, mis õigupoolest oli temas niisugust ebatavalist, mis mulle temas nii väga meeldis, tookord lõunalauas aga oli mulle kõik ümberlükkamatult selge: ma nägin noort, kaunist, heasüdamlikku, intelligentset, veetlevat naist, sellist naist, missugust ma polnud iial varem kohanud. Ja ma tundsin temas otsekohe lähedast, juba tuttavat olendit, justkui oleksin ma seda nägu, neid sõbralikke, tarku silmi näinud juba kunagi lapsepõlves, albumis, mis lebas mu emal kummuti peal.

Süütajate asjas mõisteti süüdi neli juuti, tunnistati jõuguks, ja minu arvates täiesti alusetult. Lõunalauas olin ma väga erutatud, mul oli raske ja ma ei mäleta enam, mis ma rääkisin, kuid Anna Aleksejevna aina vangutas pead ja kõneles mehele:

„Dmitri, kuidas siis ometi nõnda?"

Luganovitš on üks neist heasüdamlikkudest, lihtsameelsetest inimestest, kes püsivad visalt arvamusel, et kui inimene on kord kohtu alla sattunud, siis, tähendab, on ta süüdi, ja et otsuse õigsuse suhtes kahtlust avaldada ei või teisiti kui seaduslikus korras, paberi peal, mitte aga lõunalauas ega era-jutuajamises.

„Meie pole süüdanud," kõneles ta leebelt, „ja meie üle ju ei mõisteta kohut, meid ei panda vangi."

Ja mõlemad, mees ja naine, püüdsid panna mind rohkem sööma ning jooma. Mõnede pisiasjade järgi, näiteks selle järgi, kuidas nad üheskoos kohvi keetsid, ja selle järgi, kuidas nad teineteist poolelt sõnalt mõistsid, võisin järeldada, et nad elavad rahus, õnnelikult ja et nad rõõmustavad külalise üle. Pärast lõunat mängisid nad neljal käel klaverit, seejärel läks pimedaks ja ma sõitsin koju. See oli kevade alguses. Pärast seda veetsin ma kogu suve Sofjinos, ilma siit lahkumata, ja mul polnud aega isegi mõtelda linnale, kuid mälestus saledast blondist naisest püsis minus kõik need päevad. Ma ei mõtelnud temale, kuid otsekui tema kerge vari oli laskunud mu hingele.

Hilissügisel toimus linnas teatrietendus heategeval otstarbel. Ma astun kuberneri looži (mind kutsuti vaheajal sinna), vaatan — kuberneriproua kõrval istub Anna Aleksejevna, ja jälle seesama ilu ning armsate, sõbralikkude silmade vastupandamatu, rabav mulje, ja jälle seesama lähedusetunne.

Me istusime kõrvuti, pärast jalutasime jalutussaalis.

„Te olete kõhnemaks jäänud," ütles ta. „Kas te olite haige?"

„Jah. Mu õlg on külmetada saanud ja vihmaste ilmadega magan halvasti."

„Teil on roidunud ilme. Tookord, kevadel, kui te lõunastamas käisite, olite noorem, erksam. Te olite siis innustunud ja kõnelesite palju, olite väga huvitav, ja pean tunnistama, ma isegi armusin teisse natuke. Millegipärast te tulite suve jooksul mulle sagedasti meelde, ja kui ma täna teatrisse tulema valmistusin, tundus mulle, et ma näen teid."

Ja ta puhkes naerma.

„Kuid täna on teil roidunud ilme," kordas ta. „See teeb teid vanaks."

Järgmisel päeval einestasin Luganovitšite juures. Pärast hommikueinet sõitsid nad oma suvilasse, et seal talveks korraldusi teha, ja mina nendega kaasa. Nendega koos tulin ma ka tagasi linna ja jõin kesköösl nende juures teed, vaikses, perekondlikus miljöös: küdes kamin, ja noor ema käis ühtelugu vaatamas, kas ta tüdrukuke magab. Pärast seda külastasin ma iga

kord, kui linnas olin, tingimata ka Luganovitšeid. Minuga harjuti ära ja mina harjusin. Tavaliselt astusin ma sisse ilma ette teatamata, nagu oma inimene.

„Kes seal on?" kuuldus kaugetest tubadest pikaldane hääl, mis mulle nii väga kaunis tundus.

„See on Pavel Konstantinõtš," vastas toatüdruk või lapsehoidja.

Anna Aleksejevna tuli mulle vastu mureliku näoga ja küsis iga kord:

„Miks teid nii kaua näha polnud? Kas on midagi juhtunud?"

Tema vaade, peen, suursugune käsi, mille ta mulle ulatas, ta kodune kleit, soeng, hääl, sammud avaldasid minule iga kord ikka sedasama muljet millestki uuest, ebatavalisest mu elus ning tähtsast. Me vestlesime pikka aega ja olime pikka aega vait, mõeldes kumbki oma mõtteid, või ta mängis mulle klaverit. Kui aga polnud kedagi kodus, jäin ma ootama, vestlesin lapsehoidjaga, mängisin lapsega või lebasin kabinetis türgi diivanil ja lugesin ajalehte. Ja kui Anna Aleksejevna tuli, olin ma tal esikus vastas, võtsin temalt kõik ta sisseostud ja millegipärast kandsin neid sisseoste igakord sellise armastusega, sellise võidurõõmuga, justkui poisike.

On olemas vanasõna: ei olnud eidel muret, ta ostis siis endale põrssa. Ei olnud Luganovitšitel muret, nad hakkasid siis minuga sõbrustama. Kui ma kaua aega linna ei tulnud, siis, tähendab, olin ma haige või oli minuga midagi juhtunud, ja nad mõlemad olid väga mures. Nad olid mures, et mina, keeli oskav haritud inimene, selle asemel et tegelda teadusega või kirjandusliku tööga, elan maal, keerlen nagu orav rattal, töötan palju, kuid olen alati ilma kopikata. Neile näis, et ma kannatan, ja et kui ma räägin, naeran, söön, siis ainult selleks, et varjata oma kannatusi, ja isegi lõbusail silmapilkudel, kui mul oli hea olla, tundsin ma endal nende uurivaid pilke. Eriti liigutavad olid nad, kui mul oli tõepoolest raske, kui mõni kreeditor mind kiusas või mul puudus raha tähtajalise maksu tasumiseks. Mõlemad, mees ja naine, sosistasid akna juures,

siis astus Luganovitš minu juurde ja lausus tõsise näoga:

„Kui teil, Pavel Konstantinovitš, on praegusel momendil raha vaja, siis palume mina ja mu naine teid mitte häbeneda, vaid võtta meie käest."

Ja ta kõrvad punetasid erutusest. Juhtus ka, et olles just nõndasamuti akna juures sosistanud, astus ta punetavate kõrvadega minu juurde ja ütles:

„Mina ja mu naine palume teid tungivalt meie käest vastu võtta see kingitus."

Ja ulatas mansetinööbid, portsigari või lambi. Mina saatsin neile selle eest maalt tapetud linde, võid ja lilli. Muide, nad mõlemad olid jõukad inimesed. Esimestel aastatel võtsin ma tihti laenu ega polnud eriti norija, võtsin, kust aga sain, kuid mingi vägi poleks mind saanud sundida Luganovitšitelt laenama. Mis seda rääkida!

Ma olin õnnetu. Niihästi kodus, põllul kui ka küünis mõtlesin ma Anna Aleksejevnale, püüdsin mõista noore, ilusa, targa naise saladust, kes abiellub ebahuvitava mehega, peaaegu raugaga (Luganovitš oli üle neljakümne aasta vana), omab temaga lapsi, — mõista selle ebahuvitava, heasüdamliku, lihtsameelse mehe saladust, kes arutleb sellise igava kainusega, ballidel ja õhtustel koosviibimistel hoidub soliidsete inimeste lähedusse, kes on loid, tarbetu, alandliku, ükskõikse ilmega, justkui oleks teda sjia müügile toodud, kuid kes usub oma õigusse olla õnnelik, omada Anna Aleksejevnalt lapsi. Ja ma püüdsin üha mõista, miks Anna Aleksejevna just nimelt temaga kokku juhtus, aga mitte minuga, ja milleks oli see vajalik, et meie elus toimus säärane hirmus eksitus.

Linna saabudes nägin ma iga kord Anna Aleksejevna silmist, et ta ootas mind. Ka ta ise tunnistas mulle, et tal oli juba hommikust saadik mingi eriline tunne, ta aimas, et ma tulen. Me vestlesime pikka aega, vaikisime, kuid me ei avaldanud teineteisele oma armastust, vaid varjasime seda arglikult, kiivalt. Me kartsime kõike, mis oleks võinud paljastada meie saladust meile enestele. Ma armastasin õrnalt, sügavalt, kuid ma arutlesin, küsisin endalt, kuhu võib viia meie armas-

tus, kui meil ei jätku jõudu tema vastu võidelda. Mulle tundus võimatuna kujutleda, et see minu vaikne, nukker armastus katkestab järsku toorelt Anna Aleksejevna mehe, laste, kogu selle maja õnneliku elukäigu, kus mind nii väga armastati ja nii väga usaldati. Kas on see aus? Anna Aleksejevna oleks järgnenud mulle, ent kuhu? Kuhu ma oleksin võinud teda viia? Teine asi, kui mul oleks olnud ilus, huvitav elu, kui ma oleksin näiteks võidelnud kodumaa vabastamise eest, või oleksin olnud kuulus õpetlane, näitleja, kunstnik, nii aga oleks tulnud teda ühest tavalisest, argipäevasest olukorrast ära viia samasugusesse või veelgi argipäevasemasse. Ja kui kaua oleks kestnud meie õnn? Mis oleks Anna Aleksejevnast saanud minu haiguse, surma juhul või lihtsalt, kui me oleksime lakanud teineteist armastamast?

Tema arutles nähtavasti samal kombel. Ta mõtles mehele, lastele, emale, kes armastas tema meest nagu oma poega. Kui ta oleks lasknud oma tundmusel võimust võtta, oleks tulnud kas valetada või tõtt kõnelda, tema olukorras aga oleks nii see kui teine olnud ühteviisi hirmus ning ebamugav. Ja teda piinas küsimus: kas toob tema armastus mulle õnne, kas ta ei tee veelgi keerulisemaks mu elu, mis on niigi raske, täis igasugu õnnetusi? Talle tundus, et ta pole enam küllalt noor minu jaoks, pole küllalt töökas ja energiline, et alustada uut elu, ja ta kõneles sageli mehega sellest, et ma peaksin abielluma targa, väärika neiuga, kes oleks hea perenaine ning abiline, — ja lisas otsekohe, et vaevalt leidub terves linnas niisugust neiut.

Aastad aga möödusid. Anna Aleksejevnal oli juba kaks last. Kui ma Luganovitšite poole tulin, naeratasid teenijad sõbralikult, lapsed kisendasid, et onu Pavel Konstantinõtš tuli, ja riputasid end mulle kaela, — kõik rõõmustasid. Nad ei mõistnud, mis toimus minu hinges, ja arvasid, et ka mina rõõmustan. Kõik nägid minus õilsat olendit. Niihästi täiskasvanud kui ka lapsed tundsid, et tuba mööda kõnnib õilis olend, ja see andis nende suhtumisele minusse mingi erilise veetluse, otsekui oleks minu juuresolekul nende elu olnud puhtam ning ilusam. Mina ja Anna Aleksе-

jevna käisime üheskoos teatris, alati jalgsi; istusime kõrvuti tugitoolides, meie õlad puutusid kokku, ma võtsin vaikides tema käest binoklit ja tundsin sel ajal, et ta on mulle lähedane, et ta on minu oma, et me ei saa olla ilma teineteiseta, kuid mingi kummalise mõistmatuse tõttu me jätsime iga kord teatrist väljumise järel hüvasti ja lahkusime teineteisest nagu võõrad. Linnas kõneldi meist juba jumal teab mida, kuid kõiges selles, mida kõneldi, polnud sõnagi tõtt.

Viimastel aastatel hakkas Anna Aleksejevna sagedamini kord ema, kord õe juurde sõitma. Ta kannatas juba halva meeleolu all, tal tekkis teadmine rahuldamatust, rikutud elust, polnud tahtmist näha ei meest ega lapsi. Ta ravis juba oma närve.

Me aina vaikisime ja vaikisime, kõrvaliste isikute juuresolekul aga tundis ta mingit kummalist pahameelt minu vastu. Millest ma ka ei rääkinud, ta ei nõustunud minuga, ja kui ma vaidlesin, asus ta mu vastase poolele. Kui ma midagi maha pillasin, lausus ta külmalt:

„Soovin õnne."

Või kui ma temaga teatrisse minnes unustasin binokli kaasa võtmata, ütles ta pärast:

„Ma teadsin seda ette, et te unustate."

Õnneks või õnnetuseks pole meie elus midagi, mis varem või hiljem ei lõpeks. Jõudis kätte lahkumisaeg, sest Luganovitš määrati ühte läänekubermangu ringkonnakohtu esimeheks. Oli tarvis ära müüa mööbel, hobused, suvila. Kui käidi suvilas ja pärast koju tulema hakati ning tagasi vaadati, et viimast korda pilku heita aiale ja rohelisele katusele, siis olid kõik nukrad ja ma mõistsin, et on tulnud aeg hüvasti jätta mitte ainult suvilaga. Otsustati, et augusti lõpus me saadame Anna Aleksejevna arstide korraldusel Krimmi ja veidi hiljem sõidab Luganovitš koos lastega oma läänekubermangu.

Me saatsime Anna Aleksejevnat suure hulga inimestega. Kui ta oli juba oma mehe ning lastega hüvasti jätnud ja kolmanda kellani oli jäänud vaid mõni hetk, jooksin ma tema juurde kupeesse, et üht ta korvidest, mille ta oleks peaaegu maha unustanud,

riiulile asetada, ja oli tarvis hüvasti jätta. Kui meie pilgud siin, kupees, kohtusid, jättis hingejõud meid mõlemaid maha, ma sülelesin teda, ta surus näo mu rinna vastu ja pisarad hakkasid voolama ta silmadest. Suudeldes ta nägu, õlgu, käsi, mis olid pisaraist märjad, — oo, kui õnnetud me olime! — avaldasin ma talle armastust ja mõistsin kõrvetava valuga südames, kui tarbetu, väiklane ja petlik oli kõik see, mis takistas meid armastamast. Ma mõistsin, et kui armastatakse, siis tuleb oma kaalutlustes selle armastuse suhtes lähtuda kõrgemast, tähtsamast kui õnn või õnnetus, patt või voorus nende tavalises mõttes, või siis ei tule üldse kaalutleda.

Ma suudlesin teda viimast korda, surusin ta kätt ja me lahkusime — jäädavalt. Rong liikus juba. Ma istusin kõrvalkupeesse — see oli tühi — ja viibisin siin kuni järgmise jaamani ning nutsin. Seejärel läksin jalgsi koju Sofjinosse . . ."

Sellal kui Aljohhin jutustas, oli vihm üle läinud ja päike nähtavale tulnud. Burkin ja Ivan Ivanõtš astusid palkonile. Siit avanes kaunis vaade aiale ja veskitiigile, mis sätendas nüüd päikese paistel nagu peegel. Nad imetlesid vaadet ja samal ajal kahetsesid, et see heasüdamlikkude, tarkade silmadega mees, kes jutustas neile sellise avameelsusega, keerleb siin, selles tohutu suures mõisas, nagu orav rattal ega tegele teadusega või millegi muuga, mis ta elu meeldivamaks teeks. Ja nad mõtlesid sellest, milline nukker nägu võis olla noorel daamil, kui Aljohhin temaga kupees hüvasti jättis ja ta nägu ning õlgu suudles. Mõlemad nad olid teda linnas kohanud ja Burkin oli temaga koguni tuttav ning pidas teda ilusaks.

1898

Jonõtš

I

Kui sissesõitnud kurtsid igavuse ja elu üksluisuse üle S. kubermangulinnas, siis kohalikud elanikud kõnelesid otsekui end vabandades, et, vastupidi, S-is on väga hea elada, et linnas on olemas raamatukogu, teater, klubi, toimuvad ballid ja et lõpuks on olemas ka tarku, huvitavaid, meeldivaid perekondi, kellega võib tutvust sobitada. Ja viitasid Turkinite perekonnale kui kõige haritumale ning andekamale.

See perekond elas peatänavas, kuberneri kõrval, omaenda majas. Turkin ise, Ivan Petrovitš, tüse, ilus põskhabemega brünett, korraldas heategeval otstarbel asjaarmastajate etendusi, mängis ise vanu kindraleid ja köhis seejuures väga naljakalt. Ta teadis rohkesti anekdoote, mõistatusi, kõnekäände, armastas naljatada ning teravmeelitseda ja alati oli tal niisugune ilme, et polnud võimalik aru saada, kas ta teeb nalja või räägib tõsiselt. Tema naine Veera Jossifovna, kuivetu, nägus näpitsprillidega daam, kirjutas novelle ning romaane ja luges neid meelsasti oma külalistele ette. Tütar Jekaterina Ivanovna, noor neiu, mängis klaverit. Ühe sõnaga, igal perekonnaliikmel oli mingi oma talent. Külalisi võtsid Turkinid vastu lahkesti ja demonstreerisid neile oma talente rõõmsalt, südamliku lihtsusega. Nende suures kivimajas oli ruumi lahedasti ja suvel jahe, pooled aknaist olid suunatud vanasse varjurikkasse aeda, kus kevadel laulsid ööbikud. Kui majas olid külalised, siis klõbistati köögis nugadega, õues lõhnas praetud sibula järele —

ja see ennustas alati rikkalikku ning maitsvat õhtusööki.

Ka doktor Startsevile, Dmitri Jonõtšile, kõneldi, kui ta oli alles äsja semstvoarstiks määratud ja Djaliži, kümne versta kaugusele S-ist elama asus, et tema kui intelligentne inimene peab tingimata Turkinitega tuttavaks saama. Kord talvel tutvustati teda tänaval Ivan Petrovitšiga. Vesteldi ilmast, teatrist, koolerast, järgnes küllakutse. Kevadel, pühade ajal — see oli taevaminemispäev — läks Startsev pärast haigete vastuvõtmist linna, et pisut meelt lahutada ja ühtlasi endale üht-teist osta. Ta sammus jalgsi, ruttamata (oma hobuseid tal veel ei olnud) ja ümises kogu aeg laulda:

„Kui veel elukarikast ma pisaraid ei joonud . . . "

Linnas ta lõunastas, jalutas pargis, siis aga tuli talle kuidagi iseenesest meelde Ivan Petrovitši küllakutse ja ta otsustas Turkinite juures ära käia, vaadata, mis inimesed nad on.

„Tervist, olge head," ütles Ivan Petrovitš teda välistrepil vastu võttes. „Mul on väga, väga hea meel nii meeldivat külalist näha. Lähme, ma esitlen teid oma abikaasale. Ma räägin temale, Veerake," jätkas ta arsti oma naisele esitledes, „räägin temale, et tal pole mingit rooma õigust oma haiglas istuda, ta peab oma vaba aja seltskonnale pühendama. Eks ole tõsi, südameke?"

„Istuge siia," lausus Veera Jossifovna külalist enda kõrvale istuma pannes. „Te võite minuga flirtida. Mu mees on armukade, päris Othello, kuid me püüame ju nõnda käituda, et ta midagi ei märka."

„Ah, sina, tibuke, vigurivänt . . . " pomises Ivan Petrovitš õrnalt ja suudles naist laubale. „Te tulite väga parajal ajal," pöördus ta jälle külalise poole. „Mu abikaasa kirjutas maailmama romaani ja loeb seda täna ette."

„Žantšik," ütles Veera Jossifovna mehele. „*Dites que l'on nous donne du thé.*" [1]

Startsevile esitleti Jekaterina Ivanovnat, kaheksa-

[1] Ütelge, et meile antaks teed (prantsuse k.).

teistkümne-aastast tütarlast, kes sarnanes väga oma emaga, olles samuti kõhnuke ja nägus. Ta ilme oli alles lapselik, piht peenike ning õrn; neitsilik, ilus, tugev, juba väljaarenenud rind kõneles kevadest, tõelisest kevadest. Pärast joodi teed moosiga, meega, kompvekkidega ja väga maitsvate küpsistega, mis sulasid suus. Õhtu saabumisel kogunesid vähehaaval külalised, ja Ivan Petrovitš suunas igaühele neist oma naervad silmad ning lausus:

„Tervist, olge head."

Seejärel istusid kõik väga tõsiste nägudega võõrastetoas ja Veera Jossifovna luges oma romaani. Ta alustas nõnda: „Külm kõvenes . . . " Aknad olid pärani lahti, oli kuulda, kuidas köögis klõbistati nugadega, ja tundus praetud sibula lõhna . . . Pehmeis, sügavais tugitoolides oli mugav, tuled vilkusid sõbralikult võõrastetoa hämaruses. Ja nüüd, suvisel õhtul, kui tänavalt kostis hääli, naeru ja õuest tuli sirelilõhna, oli raske mõista, kuidas külm kõvenes ja kuidas loojuv päike valgustas oma külmade kiirtega lumist lagendikku ja teekäijat, kes üksikuna sammus mööda teed. Veera Jossifovna luges sellest, kuidas noor, ilus krahvinna asutas oma külas koole, haiglaid, raamatukogusid ja kuidas ta hakkas armastama rändavat kunstnikku, — luges sellest, mida elus iialgi ei juhtu, ja ometigi oli meeldiv ning mõnus kuulata ja pähe tulid vaid head, rahulikud mõtted, — polnud tahtmist tõusta.

„Pole laita lugu . . . " lausus Ivan Petrovitš tasa.

Ja keegi külalistest ütles kuulates ning mõtteis kuhugi väga, väga kaugele kandudes vaevalt kuuldavalt:

„Jah . . . tõepoolest . . . "

Möödus tund, teine. Naabruses asuvas linnapargis mängis orkester ja laulis laulukoor. Kui Veera Jossifovna sulges oma vihiku, vaigiti minutit viis ja kuulati „Pirrukest", mida laulis koor, ja see laul kõneles sellest, mida polnud romaanis, aga mis on olemas elus.

„Kas te lasete oma teoseid trükkida ajakirjades?" küsis Startsev Veera Jossifovnalt.

„Ei," vastas Veera Jossifovna, „ma ei lase kuskil trükkida. Kirjutan valmis ja peidan oma kappi. Milleks trükkida?" selgitas ta. „Meil on ju varandust."

Ja kõik ohkasid millegipärast.

„Aga nüüd mängi sina, Kiisu, midagi," ütles Ivan Petrovitš tütrele.

Klaverikaas tõsteti üles, avati juba valmispandud noodid. Jekaterina Ivanovna istus ja lõi mõlema käega klahvidele. Seejärel lõi ta otsekohe jälle kogu jõust ja jälle ning jälle. Ta õlad ja rind vappusid, ta tagus visalt ikka sellessesamasse kohta ja näis, et ta ei lakka enne, kui on klahvid klaveri sisse tagunud. Võõrastetuba täitus mürinaga. Mürises kõik: niihästi põrand, lagi kui ka mööbel . . . Jekaterina Ivanovna mängis rasket passaaži, huvitavat just oma raskuse tõttu, pikka ning monotoonset, ja Startsev kujutles kuulates, kuidas kõrgelt mäelt varisevad kivid, aina varisevad ja varisevad, ja tahtis, et nad rutem lakkaksid varisemast, ning ühtaegu meeldis talle pingutusest roosatav, tugev, energiline, laubale langenud juuksekiharaga Jekaterina Ivanovna väga. Pärast haigete ja külameeste hulgas Djaližis veedetud talve istuda võõrastetoas, vaadelda seda noort, kaunist ning tõenäoliselt süütut olendit ja kuulata neid müriseväid, tüütavaid, ent siiski kultuurseid helisid oli väga mõnus ja uudne . . .

„Noh, Kiisu, täna mängisid sa nii, nagu mitte kunagi varem," ütles Ivan Petrovitš pisarsilmil, kui ta tütar lõpetas ja püsti tõusis. „Sure, Denis, paremat sa ei kirjuta."

Kõik kogunesid Jekaterina Ivanovna ümber, õnnitlesid, imetlesid, kinnitasid, et nad pole enam ammu sellist muusikat kuulnud, tema aga kuulas vaikides, kergelt naeratades, ja kogu ta olekus avaldus võidurõõm.

„Tore! Suurepärane!"

„Tore!" ütles ka Startsev üldisele vaimustusele alistudes. „Kus te õppisite muusikat?" küsis ta Jekaterina Ivanovnalt. „Konservatooriumis?"

„Ei, konservatooriumi ma alles kavatsen astuda,

seni aga olen õppinud siin, madam Zavlovskaja juures."

„Te lõpetasite siinse gümnaasiumi?"

„Oo ei!" vastas tütre eest Veera Jossifovna. „Meie kutsusime õpetajad koju, sest, te mõistate, gümnaasiumis või instituudis oleks võinud esineda halbu mõjusid. Senikaua kui tütarlaps kasvab, peab ta olema ainuüksi ema mõju all."

„Aga konservatooriumi sõidan ma ikkagi," ütles Jekaterina Ivanovna.

„Ei, Kiisu armastab oma ema. Kiisu ei hakka oma isa ja ema kurvastama."

„Ei, sõidan! Sõidan!" ütles Jekaterina Ivanovna naljatavalt ning kapriisselt ja lõi jalga vastu maad.

Õhtusöögil aga näitas juba Ivan Petrovitš oma andeid. Naerdes ainuüksi silmadega, jutustas ta anekdoote, teravmeelitses, esitas naljakaid ülesandeid ja lahendas neid ise, ja kogu aeg kõneles ta oma ebatavalist keelt, mis oli välja arendatud pikaaegsete teravmeelsusharjutustega ja ilmsesti talle juba ammu harjumuseks saanud: maailmama, pole laita lugu, tänan teid alandavalt . . .

Ent see polnud kõik. Kui külalised söönuina ning rahulolevaina esikus tunglesid oma palituid ja jalutuskeppe võttes, askeldas nende seas toapoiss Pavluša, või nagu teda siin kutsuti, Paava, umbes neljateistkümne-aastane, põetud peaga, pungis põskedega poiss.

„Noh, Paava, tee õige etendust!" ütles talle Ivan Petrovitš.

Paava võttis vajaliku poosi, tõstis käe üles ja lausus traagilisel toonil:

„Sure, sa õnnetu!"

Ja kõik pahvatasid laginal naerma.

„Huvitav," mõtles Startsev tänavale astudes.

Ta käis veel sees restoranis ja jõi õlut, seejärel hakkas jalgsi minema koju Djaliži. Sammus ja ümises kogu tee laulda:

„Su hääl näib mulle sõbralik ja õrn . . ."

Kümne versta ärakäimise järel magama heites ei tundnud ta vähematki väsimust, — vastupidi, tallo

tundus, et ta käiks meelsasti ära veel paarkümmend versta.

„Pole laita lugu," meenus talle uinumisel ja ta hakkas naerma.

II

Startsev plaanitses ikka Turkinite poole minekut, kuid haiglas oli väga palju tööd ja ta ei suutnud kuidagi leida vaba tundi. Üle aasta möödus niiviisi töös ja üksinduses, ja siis toodi linnast helesinises ümbrikus kiri . . .

Veera Jossifovna kannatas juba ammugi migreeni all, ent viimasel ajal, kui Kiisu iga päev hirmutas konservatooriumisõiduga, hakkasid haigushood korduma üha sagedamini. Turkinite juures käisid ära kõik linna arstid; lõpuks jõudis kord ka semstvoarsti kätte. Veera Jossifovna kirjutas talle liigutava kirja, milles palus teda kohale sõita ja kergendada ta kannatusi. Startsev sõitiski ja hakkas seejärel sageli Turkinite pool käima, väga sageli . . . Ta aitas tõepoolest Veera Jossifovnat natuke ja viimane kõneles juba kõigile külalistele, et Startsev on ebatavaline, imetlusväärne arst. Kuid Turkinite pool käis ta mitte enam Veera Jossifovna migreeni pärast . . .

Pühapäev. Jekaterina Ivanovna lõpetas oma pikad, väsitavad klaveriharjutused. Pärast istuti kaua aega söögitoas ning joodi teed ja Ivan Petrovitš jutustas midagi naljakat. Kostis kellahelin: oli tarvis esikusse minna külalist vastu võtma. Startsev kasutas segadusehetke ja ütles kangesti erutatuna Jekaterina Ivanovnale sosinal:

„Jumala pärast, palun teid, ärge piinake mind, — lähme aeda!"

Neiu kehitas õlgu, otsekui kõheldes ja mitte mõistes, mida Startsev temast tahab, kuid tõusis püsti ja läks.

„Te mängite kolm, neli tundi klaverit," kõneles Startsev temale järgnedes, „seejärel istute emaga ja pole mingit võimalust teiega rääkida. Andke mulle kas või ainult veerand tundi, palun teid."

Sügis oli lähenemas ja vana aed oli vaikne, nukker ja alleedel lebasid tumedad puulehed. Juba läks varakult hämaraks.

„Ma pole teid terve nädal aega näinud," jätkas Startsev. „Kui te teaksite, milline piin see on! Istume. Kuulake mind ära."

Neil mõlemal oli oma lemmikkoht aias: pink vana laia vahtra all. Ka nüüd istusid nad sellele pingile.

„Mida te soovite?" küsis Jekaterina Ivanovna kuivalt, asjalikul toonil.

„Ma pole teid terve nädal aega näinud, pole teid nii kaua kuulnud. Ma ihaldan, janunen teie häält. Kõnelge."

Neiu kütkestas teda oma värskusega, silmade ja põskede naiivse ilmega. Isegi selles, kuidas kleit ta seljas istus, nägi Startsev midagi ebatavaliselt armast, liigutavat oma lihtsuses ja naiivses graatsias. Ja ühtaegu näis ta Startsevile sellest naiivsusest hoolimata väga targana ja üle oma ea arenenuna. Startsev võis temaga kõnelda kirjandusest, kunstist, ükskõik millest, võis talle kurta elu ja inimeste üle, ehkki juhtus vahel, et neiu tõsise vestluse ajal äkki sobimatul kohal naerma puhkes või ära majja jooksis. Jekaterina Ivanovna, nagu peaaegu kõik S. linna tütarlapsed, luges palju (üldiselt aga loeti S-is väga vähe ja kohalikus raamatukogus räägitigi, et kui poleks tütarlapsi ja noori juute, siis kas või pane raamatukogu kinni). See meeldis Startsevile ääretult, ta päris iga kord erutusega, mida Jekaterina Ivanovna oli viimaseil päevil lugenud, ja kuulas võlutult, kui neiu sellest jutustas.

„Mida te lugesite sel nädalal, mil me teineteist ei näinud?" küsis ta nüüd. „Kõnelge, palun teid."

„Lugesin Pissemskit."

„Mida nimelt?"

„„Tuhat hinge"," vastas Kiisu. „Kui naljakalt kutsuti Pissemskit: Aleksei Feofilaktõtš!"

„Kuhu te nüüd?" kohkus Startsev, kui Jekaterina Ivanovna äkki püsti tõusis ja maja poole minema hakkas. „Ma pean tingimata teiega kõnelema, ma pean

teile avaldama ... Olge minuga kas või viis minutitki! Palun teid!"

Neiu peatus, otsekui midagi öelda tahtes, pistis siis talle kohmetult sedelikese pihku, jooksis majja ja istus seal jälle klaveri ette.

„Olge täna kell üksteist õhtul," luges Startsev, „kalmistul Demetti mälestussamba juures."

„Noh, see on küll päris rumal," mõtles ta end kogudes. „Milleks siin kalmistu? Misjaoks?"

Oli selge: Kiisu tembutas. Kellele võiks tõepoolest tõsiselt pähe tulla määrata kohtamist ööseks, kaugele linna taha, kalmistule, kui seda võiks kergesti korraldada tänaval, linnapargis? Ja kas sobib temal, semstvoarstil, arukal, soliidsel mehel õhata, sedelikesi saada, kalmistuil ringi kolada, rumalusi teha, mille üle nüüd isegi koolipoisid naeravad? Kuhu viib välja see romaan? Mis ütlevad seltsimehed, kui nad sellest teada saavad? Nõnda mõtles Startsev, tammudes klubis laudade vahel, ent poole üheteistkümne ajal võttis järsku kätte ja sõitis kalmistule.

Tal oli juba oma hobustepaar ja sametvestiga kutsar Panteleimon. Kuu paistis. Oli vaikne ning soe, kuid sügiseselt soe. Agulis, tapamaja juures, ulgusid koerad. Startsev jättis hobused linna äärde ühte põiktänavasse ja läks ise jalgsi kalmistule. „Igaühel on omad veidrused," mõtles ta. „Kiisu on kah veider ja, kes teab, võib-olla ta ei tee nalja ja tulebki." Ja ta andus sellele nõrgale, tühisele lootusele ning see joobnustas teda.

Umbes pool versta läks ta üle välja. Kalmistu paistis kauguses tumeda triibuna nagu mets või suur aed. Tuli nähtavale valgetest kividest müür, värav ... Kuuvalguses võis väraval lugeda kirja: „Jõuab kätte tund, millal ..." Startsev astus jalgväravast sisse ja esimene, mis ta nägi, olid valged ristid ja hauasambad mõlemal pool laia alleed ning nende ja paplite mustad varjud. Kaugel ümberringi paistis valge ja must, ja unised puud langetasid oma oksi valge kohale. Siin näis olevat valgem kui väljal. Käpataolised vahtralehed eraldusid teravalt alleede kollasel liival ning kiviplaatidel ja hauasammaste pealkirjad olid selgesti

näha. Esialgu hämmastas Startsevit see, mida ta nüüd nägi esimest korda elus ja mida ta arvatavasti enam ei juhtu nägema: maailm, mis ei sarnanenud mitte millegi muuga, — maailm, kus kuuvalgus on nii ilus ja pehme, otsekui oleks siin tema häll; kus pole elu, pole olemaski, kuid igas tumedas paplis, igas kääpas on tunda salapärasust, mis tõotab vaikset, kaunist, igavest elu. Kiviplaatidest ja närbunud lilledest, segunedes puulehtede sügisese lõhnaga, hõngab andestust, kurbust ja rahu.

Ümberringi oli vaikus. Sügavas harduses vaatasid taevast alla tähed, ja Startsevi sammud kajasid väga teravalt ning sobimatult. Ja alles siis, kui kell kirikutornis hakkas lööma ja ta kujutles iseennast surnuna, igaveseks siia maetuna, tundus talle, et keegi vaatab teda, ja ta mõtles hetkeks, et see pole rahu ega vaikus, vaid olematuse hääletu nukrus, summutatud meeleheide . . .

Kabelikujuline Demetti mälestussammas ingliga ülaosas. Kunagi viibis S-is läbisõidul itaalia ooperitrupp, keegi lauljannadest suri, ta maeti maha ja talle püstitati see mälestussammas. Linnas ei mäletanud enam keegi lauljannat, kuid ripplambike sissekäigu kohal peegeldas kuuvalgust ja näis põlevat.

Kedagi ei olnud näha. Kes tulekski siia kesköö!? Ent Startsev ootas, ootas kirglikult, otsekui oleks kuuvalgus temas kirge õhutanud, ja kujutles suudlusi ning sülelusi. Ta istus mälestussamba juures umbes pool tundi, kõndis siis külgmistel alleedel edasi-tagasi, kaabu käes, oodates ja mõeldes sellest, kui palju on siia, neisse haudadesse maetud naisi ja neiusid, kes olid ilusad, veetlevad, kes armastasid ja hellitustele andudes põlesid öösiti kires. Kui halba nalja teeb emake loodus inimese üle, kui solvav on seda teada! Startsev mõtles nõnda ja ühtaegu oli tal tahtmine kisendada, et ta tahab, et ta ootab armastust iga hinna eest. Tema ees ei valendanud enam marmoritükid, vaid kaunid kehad, ta nägi vorme, mis häbelikult peitsid end puude varju, tajus soojust, ja see piinlemine muutus rusuvaks . . .

Ja siis oleks otsekui eesriie alla langenud, kuu

kadus pilvede taha ja järsku läks ümberringi pimedaks. Vaevu leidis Startsev väravа, — oli juba pime nagu sügisööl, — seejärel hulkus tundi poolteist ringi, otsides põiktänavat, kuhu ta oma hobused jättis.

„Ma olen väsinud, vaevalt püsin jalul," ütles ta Panteleimonile.

Ja mõnutundega kalessi istudes mõtles:

„Oh, poleks tarvis tüsedaks minna!"

III

Järgmise päeva õhtul sõitis ta Turkinite poole abieluettepanekut tegema. Ent see osutus võimatuks, sest juuksur tegi Jekaterina Ivanovnale tema toas soengut. Neiu valmistus klubisse tantsuõhtule minekuks.

Tuli jälle kaua aega söögitoas istuda ja teed juua. Nähes, et külaline on mõtlik ja tunneb igavust, võttis Ivan Petrovitš vestitaskust mõned sedelikesed ja luges ette sakslasest valitseja naljaka kirja selle kohta, kuidas mõisas on kõik lukutamised rikki läinud ja müristused ümber langenud.

„Kaasavara annavad nad arvatavasti korraliku," mõtles Startsev, hajameelselt kuulates.

Unetu öö järel oli ta uimases olekus, otsekui oleks talle midagi magusat ning uinutavat sisse joodetud. Südames oli ähmane, kuid rõõmus ning soe tunne ja samal ajal arutles peas mingi külm, raske tombuke:

„Peatu, kuni pole hilja! Kas ta sobib sulle? Ta on hellitatud, tujukas, magab kuni kella kaheni, sina aga oled köstripoeg, semstvoarst . . . "

„Ja mis siis?" mõtles ta. „Olgu."

„Pealegi, kui sa temaga abiellud," jätkas tombuke, „sunnivad tema sugulased sind semstvoteenistust maha jätma ja linnas elama."

„Ja mis siis?" mõtles ta. „Kui linnas, siis linnas. Annavad kaasavara, seame end sisse . . . "

Lõpuks astus tuppa Jekaterina Ivanovna, ballikleit seljas, dekolteeritud, kena, puhas, ja Startsev sattus teda imetledes sellisesse vaimustusse, et ei saanud sõnagi suust, ainult vahtis teda ja naeris.

Jekaterina Ivanovna hakkas hüvasti jätma ja Startsev tõusis — siia jääda polnud tal enam põhjust —, öeldes, et tal on aeg koju minna: haiged ootavad.

„Pole midagi parata," ütles Ivan Petrovitš, „sõitke, — viite ühtlasi Kiisu klubissse."

Õues tibutas vihma, oli väga pime ja ainult Panteleimoni käheda köha järgi võis aimata, kus on hobused. Kalessil tõsteti kumm üles.

„Piibusuitsu tubak annab, tigu seljas tuba kannab," kõneles Ivan Petrovitš tütart kalessi istuma seades. „Lase käia! Hüvasti, olge head!"

Sõideti.

„Mina olin eile kalmistul," alustas Startsev. „Kui karm ja halastamatu on see teie poolt . . . "

„Te olite kalmistul?"

„Jah, olin seal ja ootasin teid peaaegu kuni kella kaheni. Ma kannatasin . . . "

„Kannatage pealegi, kui te naljast aru ei saa."

Rahulolevana, et ta oli nii kavalasti osanud armunu üle nalja heita ja et teda nii väga armastatakse, puhkes Jekaterina Ivanovna laginal naerma ja karjatas äkki ehmunult, sest samal ajal pöörasid hobused järsult klubi väravast sisse ja kaless kaldus küljele. Startsev võttis Jekaterina Ivanovnal piha ümbert kinni, neiu surus end ehmunult tema vastu ja ta ei suutnud end tagasi hoida ning suudles Jekaterina Ivanovnat kirglikult huultele, lõuale ja embas teda veel tugevamini.

„Küllalt," ütles Jekaterina Ivanovna kuivalt.

Ja hetk hiljem polnud teda enam kalessis ja linnavaht klubi valgustatud paraadtrepi juures karjus võikal häälel Panteleimoni peale:

„Mis sa seisad, vares? Sõida edasi!"

Startsev sõitis koju, kuid tuli varsti tagasi. Võõras frakk seljas ja valge kange kaelaside ees, mis aina turri kiskus ja krae pealt ära libiseda püüdis, istus ta kesköösl klubi võõrastetoas ja kõneles innustunult Jekaterina Ivanovnale:

„Oo, kui vähe teavad need, kes pole iial armastanud! Mulle näib, et keegi pole veel õigesti armastust kirjeldanud, ja vaevalt ongi võimalik kirjeldada seda

õrna, rõõmsat, piinavat tundmust, ja kes on seda kas või kordki tundnud, see ei hakka seda sõnades edasi andma. Milleks pikad sissejuhatused, kirjeldused? Milleks tarbetud ilukõned? Minu armastus on piiritu . . . Palun, anun teid," lausus Startsev lõpuks, „saage minu naiseks!"

„Dmitri Jonõtš," ütles Jekaterina Ivanovna vähese mõtlemise järel väga tõsisel ilmel. „Dmitri Jonõtš, ma olen teile väga tänulik au eest, ma austan teid, kuid . . ." Ta tõusis püsti ja jätkas seistes: „Kuid, vabandage, teie naiseks saada ma ei või. Kõnelgem tõsiselt. Dmitri Jonõtš, te teate, et kõige enam elus armastan ma kunsti, ma armastan meeletult, jumaldan muusikat, olen sellele pühendanud kogu oma elu. Ma tahan saada kunstnikuks, tahan kuulsust, edu, vabadust, teie aga tahate, et ma elaksin edasi selles linnas, jätkaksin seda tühja, kasutut elu, mis on mulle talumatuks muutunud. Saada abielunaiseks, — oo ei, andestage! Inimene peab püüdma kõrgema, hiilgava eesmärgi poole, perekonnaelu aga seoks mind igaveseks. Dmitri Jonõtš (Jekaterina Ivanovna naeratas vaevalt märgatavalt, sest lausudes „Dmitri Jonõtš" tuli talle meelde „Aleksei Feofilaktõtš"), Dmitri Jonõtš, te olete hea, õilis, tark inimene, te olete parem kõigist . . ." Neiu silmad täitusid pisaraist. „Ma tunnen teile kõigest hingest kaasa, kuid . . . kuid te mõistate . . ."

Ja et mitte nutma hakata, pöördus Jekaterina Ivanovna kõrvale ning väljus võõrastetoast.

Startsevi süda lakkas rahutult pekslemast. Olles klubist tänavale astunud, rebis ta kõigepealt kange kaelasideme eest ja hingas täie rinnaga. Tal oli pisut häbi, tema enesearmastus oli solvatud, — ta ei oodanud äraütlemist, — ja oli raske uskuda, et kõik tema unistused, piinlemised ning lootused olid jõudnud nii narrile lõpule, otsekui pisinäidendis asjaarmastajate etendusel. Ja kahju oli oma tundmusest, sellest oma armastusest, nii kahju, et oleks kas või kätte võtnud ja valjusti nutma pursanud või kõigest jõust vihmavarjuga vastu Panteleimoni laia selga virutanud.

Paar-kolm päeva ei läinud töö ta käes, ta ei söönud, ei maganud, aga kui tema kõrvu jõudis kuuldus, et

Jekaterina Ivanovna on konservatooriumi astumiseks Moskvasse sõitnud, rahunes ta ja hakkas jälle endist viisi elama.

Vahel hiljem meelde tuletades, kuidas ta kalmistul hulkus või kuidas ta kogu linna mööda ringi sõitis ja frakki otsis, ringutas ta laisalt ning sõnas:

„Kui palju askeldusi ikkagi!"

IV

Möödus neli aastat. Startsevil oli linnas juba suur praksis. Igal hommikul võttis ta rutuga haigeid vastu oma kodus Djaližis, seejärel sõitis linnahaigete juurde, sõitis mitte enam kaks hobust ees, vaid kuljustega troikas ja saabus koju tagasi hilja öösel. Ta oli tüsenenud, lihavnenud ja käis vastumeelselt jala, sest ta kannatas hingeldustõve all. Ka Panteleimon oli tüsenenud, ja mida laiemaks ta muutus, seda kurvemalt õhkas ja kaebas ta oma kibeda saatuse üle: sõitmine teeb liiga!

Startsev käis igasugustes majades ja puutus kokku paljude inimestega, kuid ei sõbrustanud lähemalt kellegagi. Väikekodanlased ärritasid teda oma juttudega, oma vaadetega elule ja isegi oma välimusega. Kogemused tegid talle vähehaaval selgeks, et seni kui sa väikekodanlasega kaarte mängid või temaga einet võtad, on ta leplik, heasüdamlik ja isegi mitte rumal inimene, kuid tarvitseb vaid temaga juttu alustada millestki mittesöödavast, näiteks poliitikast või teadusest, kui ta satub kimbatusse või laseb käiku niisuguse juhmi ning õela filosoofia, et jääb üle ainult käega heita ja eemalduda. Kui Startsev katsus kas või liberaalse väikekodanlasega vestlust alustada näiteks sellest, et inimkond läheb, jumal tänatud, edasi ja et omal ajal hakkab ta läbi saama ilma passideta ja surmanuhtluseta, siis vaatas väikekodanlane temale kõõrdi ning küsis umbusklikult: „Tähendab, siis võib igauks keda tahab tänaval maha nottida?" Kui aga Startsev seltskonnas, õhtusöögil või teejoomisel, kõneles sellest, et on tarvis tööd teha, et ilma tööta ei või elada, siis

võttis igaüks seda etteheitena, sai pahaseks ja hakkas tüütult vaidlema. Kõige selle juures ei teinud väikekodanlased midagi, absoluutselt mitte midagi, ega tundnud millegi vastu huvi ja polnud kuidagi võimalik välja mõtelda, millest nendega rääkida. Ja Startsev vältiski kõnelusi, einestas ainult ning mängis vinti, ja kui ta juhtus kuskil majas perekondlikule peole ja teda paluti lauda, siis istus ta maha ja sõi vaikides ning taldrikusse vahtides. Ja kõik, mis sel ajal kõneldi, oli ebahuvitav, ülekohtune, rumal, ta tundis erutust, närvitses, kuid vaikis, ja seetõttu, et ta alati süngelt vaikis ning taldrikusse vahtis, hakati teda linnas kutsuma „põrnitsevaks poolakaks", ehkki ta polnud hoopiski poolakas.

Sellistest meelelahutustest, nagu teater ja kontserdid, hoidus ta kõrvale, ent see-eest mängis igal õhtul tundi kolm naudinguga vinti. Tal oli veel üks meelelahutus, mis talle märkamatult, vähehaaval harjumuseks sai, — see oli: õhtuti taskutest välja võtta praktiseerimisega saadud rahapabereid, ja tuli ette, et neid kollaseid ja rohelisi pabereid, mis lõhnasid lõhnaõli, äädika, viiruki ja traani järele, oli topitud kõigisse taskutesse oma seitsmekümne rubla ümber. Kui neid kogunes mõnisada, viis ta nad „Vastastikusesse Krediidiühingusse" ja paigutas seal jooksvale arvele.

Kogu nelja aasta jooksul pärast Jekaterina Ivanovna ärasõitu käis ta Turkinite pool ainult kaks korda Veera Jossifovna kutsel, kes ikka veel oma migreeni ravis. Igal suvel sõitis Jekaterina Ivanovna vanemaid külastama, kuid Startsev ei näinud teda kordagi, — ei juhtunud nägema.

Niisiis oli möödunud neli aastat. Ühel vaiksel soojal hommikul toodi haiglasse kiri. Veera Jossifovna kirjutas Dmitri Jonõtšile, et ta on väga tema järele igatsema hakanud, ja palus teda tingimata sisse astuda ning tema, Veera Jossifovna kannatusi kergendada, ja et pealegi on täna tema sünnipäev. Alla oli juurde kirjutatud: „Ema palvega ühinen ka mina. K."

Startsev mõtles pisut ja sõitis õhtul Turkinite poole.

„Aa, tervist, olge head!" lausus Ivan Petrovitš teda

vastu võttes ja naeratas ainult silmadega. „Olge bonžuuritud!"

Juba tublisti vananenud, valgete juustega Veera Jossifovna surus Startsevil kätt, ohkas teeseldult ja ütles:

„Teie, doktor, ei taha minuga flirtida, ei käi iialgi meie pool, — ma olen juba vana teie jaoks. Kuid nüüd on kohale jõudnud noor, — võib-olla on temal rohkem õnne."

Ja Kiisu? Ta oli kõhnaks jäänud, kahvatuks muutunud, ilusamaks ning saledamaks läinud. Kuid see oli juba Jekaterina Ivanovna, mitte enam Kiisu. Ei olnud enam endist värskust ja lapseliku naiivsuse ilmet. Niihästi pilgus kui ka käitumisviisis oli midagi uut — arglikku ning süüdlaslikku, otsekui ei tunneks ta end siin, Turkinite majas, enam kodus olevat.

„Kui palju aastaid on mööda läinud!" ütles ta Startsevile kätt ulatades ja oli näha, et ta süda peksles ärevalt. Teraselt ning uudishimulikult Startsevile näkku vaadates jätkas ta: „Kui tüsedaks te olete läinud! Te olete päevitunud, mehistunud, kuid üldiselt olete vähe muutunud."

Ka nüüd meeldis ta Startsevile, meeldis väga, kuid temas puudus midagi või oli midagi liigset, — Startsev poleks ise kah osanud öelda, mis nimelt, kuid miski ei lasknud tal enam tunda nõnda nagu varem. Talle ei meeldinud neiu kahvatus, uus ilme, nõrk naeratus, hääl, ja natukese aja pärast ei meeldinud juba ka kleit, tugitool, milles neiu istus, ei meeldinud miski minevikus, mil ta oleks peaaegu Jekaterina Ivanovnaga abiellunud. Talle meenus oma armastus, meenusid unistused ja lootused, mis olid teda neli aastat tagasi erutanud, — ja tal hakkas ebamugav.

Joodi teed magusa pirukaga. Pärast luges Veera Jossifovna ette romaani, luges sellest, mida elus iialgi ei juhtu, Startsev aga kuulas, vaatas tema halli, ilusat pead ja ootas, millal ta lõpetab.

„Andetu," mõtles ta, „pole mitte see, kes ei oska jutte kirjutada, vaid see, kes neid kirjutab ja ei oska seda varjata."

„Pole laita lugu," ütles Ivan Petrovitš.

Seejärel mängis Jekaterina Ivanovna kärarikkalt ning kaua klaverit, ja kui ta lõpetas, tänati teda kaua aega ning oldi temast vaimustuses.

„Hea, et ma temaga ei abiellunud," mõtles Startsev. Jekaterina Ivanovna vaatas talle otsa ja näis ootavat, et Startsev teeb temale ettepaneku aeda minna, kuid too vaikis.

„Ajame pisut juttu," ütles neiu Startsevi juurde astudes. „Kuidas te elate? Mis on teil uudist? Kuidas läheb? Ma mõtlesin kõik need päevad teie peale," jätkas ta närviliselt. „Tahtsin saata teile kirja, tahtsin ise teie juurde Djaliži sõita ja juba otsustasingi sõita, kuid mõtlesin pärast ümber, — jumal teab, kuidas teie nüüd minusse suhtute. Ma ootasin teid täna niisuguse erutusega. Jumala pärast, lähme aeda."

Nad läksid aeda ja istusid seal pingile vana vahtra all, nagu neli aastat tagasi. Oli pime.

„Kuidas te siis elate?" küsis Jekaterina Ivanovna.

„Pole viga, elame tasapisi," vastas Startsev.

Ja midagi muud ei osanud ta välja mõelda. Mõlemad vaikisid.

„Ma olen erutatud," lausus Jekaterina Ivanovna ja kattis kätega näo, „kuid teie ärge pange seda tähele. Mul on nii hea kodus olla, olen nii rõõmus kõiki nähes ega suuda harjuda. Kui palju mälestusi! Mulle tundus, et meil jätkub lakkamatut juttu hommikuni."

Nüüd nägi Startsev lähedalt tema nägu, säravaid silmi, ja siin, pimeduses, näis Jekaterina Ivanovna nooremana kui toas ja ta oleks justkui tagasi saanud oma endise lapseliku ilme. Ta silmitses tõepoolest Startsevit naiivse uudishimuga, otsekui tahtes lähemalt tundma õppida ja mõista inimest, kes kunagi armastas teda nii palavalt, sellise õrnusega ja nii õnnetult. Ta silmad tänasid Startsevit selle armastuse eest. Ja Startsevile meenus kõik, mis oli olnud, kõik kuni vähimate pisiasjadeni, kuidas ta kalmistut mööda ringi hulkus, kuidas ta siis hommiku eel roidununa koju tagasi pöördus, ja ta meel läks järsku nukraks ning tal hakkas kahju möödunust. Hinges süttis tuluke.

„Mäletate, kuidas ma teid klubisse tantsuõhtule saatsin?" küsis ta. „Siis sadas vihma, oli pime..."

Tuluke hinges aina paisus ja juba oli tahtmine kõnelda, kurta elu üle...

„Eh!" ütles ta ohates. „Teie küsite, kuidas ma elan. Kuidas me siis elame? Mitte kuidagi. Vananeme, tüseneme, käime alla. Päev läheb päeva järel, elu möödub ilmetult, ilma muljeteta, ilma mõteteta... Päeval rahateenimine, õhtul klubi, kaardimängijate, alkoholikute, kisakõride seltskond, keda ma ei või kannatada. Mis on siin head?"

„Kuid teil on oma töö, õilis elueesmärk. Te armastasite nii väga kõnelda oma haiglast. Ma olin siis kuidagi veider, kujutlesin end suure pianistina. Nüüd mängivad kõik preilid klaverit ja mina mängisin niisama nagu teisedki ja minus polnud midagi erilist. Mina olen samasugune pianist, nagu ema on kirjanik. Ja muidugi ma ei mõistnud teid siis, hiljem aga, Moskvas, mõtlesin sagedasti teie peale. Ainult teie peale mõtlesingi. Milline õnn on olla semstvoarst, aidata kannatajaid, teenida rahvast. Milline õnn!" kordas Jekaterina Ivanovna vaimustatult. „Kui ma Moskvas teie peale mõtlesin, te paistsite mulle nii ideaalsena, ülevana..."

Startsevile tulid meelde paberikesed, mida ta õhtuti nii suure mõnuga taskutest välja võttis, ja tuluke hinges kustus.

Ta tõusis maja poole minekuks. Jekaterina Ivanovna võttis tal käe alt kinni.

„Te olete kõige parem inimene, keda ma oma elus olen tundnud," jätkas Jekaterina Ivanovna. „Me hakkame kokku saama, vestlema, — eks ole? Tõotage mulle. Ma pole pianist, enda suhtes ma ei ole enam eksiarvamusel ja teie juuresolekul ma edaspidi ei mängi ega kõnele muusikast."

Kui nad majja astusid ja Startsev nägi õhtuses valgustuses ta nägu ja endale suunatud nukraid, tänulikke, uurivaid silmi, muutus ta rahutuks ja mõtles jälle:

„Hea, et ma tookord ei abiellunud."

Ta hakkas hüvasti jätma.

„Teil pole mingit rooma õigust ilma õhtusöögita ära sõita," kõneles Ivan Petrovitš teda saates. „See on teie

poolt üpris perpendikulaarne. Noh, tee õige etendust!" ütles ta esikus Paava poole pöördudes.

Paava, mitte enam poisike, vaid vurrudega noormees, võttis vajaliku poosi, tõstis käe üles ja lausus traagilisel häälel:

„Sure, sa õnnetu!"

Kõik see ärritas Startsevit. Kalessi istudes ja vaadates tumedat maja ning aeda, mis olid talle kord nii väga armsad ja kallid olnud, meenus talle kõik korraga — niihästi Veera Jossifovna romaanid, Kiisu kärarikas mäng, Ivan Petrovitši teravmeelsus kui ka Paava traagiline poos, ja ta mõtles, et kui linna kõige andekamad inimesed on nii andetud, missugune peab siis olema linn.

Kolme päeva pärast tõi Paava Jekaterina Ivanovnalt kirja.

„Te ei tule meile. Miks?" kirjutas Jekaterina Ivanovna. „Kardan, et Te olete meie suhtes muutunud. Ma kardan ja mul on õudne juba ainult selle mõtte juures. Rahustage ometi mind, tulge ja ütelge, et kõik on hästi.

Ma pean Teiega tingimata rääkima. Teie J. T."

Startsev luges selle kirja läbi, mõtles pisut ja ütles Paavale:

„Ütle, kullake, et täna ma ei saa sõita, olen väga kinni. Ma tulen, ütle, nii umbes kolme päeva pärast."

Kuid möödus kolm päeva, möödus nädal, tema aga ei sõitnud ikka. Ükskord Turkinite majast mööda sõites meenus talle, et oleks tarvis kas või silmapilguks sisse astuda, kuid mõtles natuke ja... ei läinud.

Ja enam ei käinud ta iialgi Turkinite pool.

V

Möödusid veel mõned aastad. Startsev on veel tüsedamaks läinud, rasvunud, hingab raskelt ja käib juba, pea kuklas. Kui ta ümarikuna ning punetavana kuljustega troikas sõidab ja Panteleimon, samuti ümarik ning punetav, oma lihava kuklaga pukis istub, sirged, otsekui puust käed ette sirutatud, ja vastutulijaile kar-

jub: „Hoia parrremale!", siis see on mõjukas pilt ja näib, et ei sõida mitte inimene, vaid mingi paganlik jumal. Tal on linnas tohutu suur praksis, pole aega hinge tagasi tõmmata, juba on tal olemas mõis ja kaks maja linnas ja ta valib endale veel kolmandat, kasulikumat. Ja kui talle „Vastastikuses Krediidiühingus" kõneldakse mingisugusest majast, mis on enampakkumisele määratud, siis läheb ta ilma pikema jututa sinna majja, kõnnib läbi kõigi tubade, pööramata tähelepanu riietamata naistele ja lastele, kes silmitsevad teda hämmastuse ning hirmuga, torgib kepiga kõigi uste poole ja kõneleb:

„See on kabinet? See on magamistuba? Ja mis siin on?"

Ja hingab seejuures raskelt ning pühib laubalt higi.

Tal on palju tööd ja tegemist, kuid ta ei loobu ikkagi semstvo kohast: ahnus on võimust võtnud, on tahtmine hakkama saada nii siin kui seal. Djaližis ja ka linnas kutsutakse teda juba lihtsalt Jonõtšiks. „Kuhu see Jonõtš sõidab?" või: „Kas vahest kutsuda Jonõtš konsiiliumile?"

Arvatavasti seetõttu, et kõri on rasva läinud, on ta hääl peenikeseks ning lõikavaks muutunud. Ka tema iseloom on muutunud: see on nüüd raske, kergesti ärrituv. Haigeid vastu võttes on ta tavaliselt vihane, taob kepiga kärsitult vastu põrandat ja karjub oma ebameeldiva häälega:

„Palun ainult küsimustele vastata! Mitte juttu ajada!"

Ta on üksik. Tal on igav elada, miski teda ei huvita.

Kogu aja jooksul, mis ta Djaližis elab, oli armastus Kiisu vastu tema ainus ja arvatavasti ka viimane rõõm. Õhtuti mängib ta klubis vinti, seejärel istub üksinda suure laua ääres ja õhtustab. Teda teenib kõige vanem ja auväärsem teener — Ivan, talle tuuakse lafitt nr. 17, ja kõik — niihästi klubivanemad, kokk kui ka teener — teavad, mida ta armastab ja mida mitte, ning püüavad kogu jõust tema meele järgi olla, et muidu viimaks veel äkki vihastab ja pistab kepiga vastu põrandat taguma.

Õhtust süües pöördub ta vahetevahel kõrvale ja segab end mingisugusesse jutusse:

„Millest te räägite? Ah? Keda?"

Ja kui juhtub, et mõnes naaberlauas läheb jutt Turkinitele, siis küsib ta:

„Missugustest Turkinitest te räägite? Nendest või, kelle tütar klaverit mängib?"

See ongi kõik, mis Startsevist võib öelda.

Ja Turkinid? Ivan Petrovitš pole vananenud ega põrmugi muutunud ja teravmeelitseb nagu ennegi ning jutustab anekdoote, Veera Jossifovna loeb külalistele oma romaane endist viisi meelsasti ja südamliku lihtsusega. Kiisu aga mängib iga päev oma neli tundi klaverit. Ta on märgatavalt vananenud, tunneb end haiglasena ja sõidab igal sügisel koos emaga Krimmi. Neid vaksalis ära saates pühib Ivan Petrovitš silmi, kui rong liikuma hakkab, ja hüüab:

„Hüvasti, olge head!"

Ja lehvitab taskurätti.

1898

Juhtum praktikast

Professor sai Ljalikovide vabrikust telegrammi: teda paluti kiiresti kohale sõita. Oli haige mingisuguse proua Ljalikova, nähtavasti vabrikuomaniku tütar, ja muud midagi polnud võimalik sellest pikast, segaselt koostatud telegrammist aru saada. Ja professor ei sõitnud ise, vaid saatis enda asemel oma ordinaatori Koroljovi.

Oli tarvis sõita Moskvast kaks jaamavahet ja siis umbes neli versta hobustel. Koroljovile oli jaama vastu saadetud troika. Kutsar kandis paabulinnusulega kaabut ja vastas kõigile küsimustele valjusti, sõduri kombel: „Ei!" — „Just nii!" Oli laupäevaõhtu, päike hakkas loojuma. Töölised sammusid salkadena vabriku poolt jaama poole ja tervitasid hobuseid, kellega sõitis Koroljov. Teda kütkestas õhtu, talud ja suvilad mõlemal pool teed, kased ja see vaikne meeleolu ümberringi, mis tekitas 'mulje, nagu kavatseksid nüüd, laupäevaõhtul, koos töölistega puhkama minna ka väli, mets ja päike, — puhkama ja võib-olla ka palvetama . . .

Ta oli sündinud ja üles kasvanud Moskvas, maaelu oli talle võõras ja vabrikute vastu polnud ta iial huvi tundnud ega neid külastanud. Ent ta oli lugenud vabrikuist ja vabrikantide juures võõrsil käinud ning nendega vestelnud. Ja kui ta nägi mõnda vabrikut eemalt või ligidalt, siis mõtles ta alati, et väljastpoolt näib kõik küll vaikne ning rahulik, aga sees on arvatavasti pererahva äärmine juhmus ning totter egoism, tööliste tüütu, tervist rikkuv töö, nääklemine, viin, putukad. Ja kui töölised nüüd aupaklikult ning arglikult kalessi

eest kõrvale hoidsid, arvas ta nende nägudel, nokkmütsides ja kõnnakus nägevat kehalist ebapuhtust, purjutamist, närvilisust, peataolekut.

Sõideti vabrikuväravast sisse. Mõlemal pool vilksatasid mööda tööliste majaubrikud, naiste näod, pesu ja tekid välistreppidel. „Alt ära!" kisendas kutsar hobuseid tagasi hoidmata. Nüüd tuli avar, ilma muruta õu, sellel, üksteisest pisut eemal, viis tohutu suurt korstnatega hoonet, kaubalaod, barakid, ja kõigel sellel mingi hall kirme, otsekui tolmukiht. Siin-seal, nagu oaasid kõrbes, armetud aiakesed ja rohelised ning punased administratsiooni elumajade katused. Kutsar pidas äkki hobused kinni ja kaless peatus hiljuti halliks värvitud maja ees. Siin oli tolmunud sirelitega aiake ja kollasel välistrepil lõhnas tugevasti värvi järele.

„Palume sisse astuda, härra doktor," kõnelesid naiste hääled vööruses ja esikus, ja seejuures kuuldus ohkeid ning sosinat. „Palume väga, ära väsisime oodates . . . lihtsalt häda. Vaat siia palume."

Proua Ljalikova, täidlane, mustas moodsate käistega siidkleidis, kuid näo järgi otsustades lihtne, vähese kirjaoskusega, elatanud daam, silmitses ärevalt arsti ega söandanud talle kätt pakkuda, ei julgenud. Tema kõrval seisis lühikeste juustega, näpitsprillidega, kirjus lillelises pluusis, kõhetu ja mitte enam noor naine. Teenijad nimetasid teda Hristina Dmitrijevnaks ja Koroljov taipas, et see on lastepreili. Vististi oli temale kui kõige haritumale inimesele majas ülesandeks tehtud arsti vastu võtta, sest ta hakkas otsekohe suure kiiruga haiguse põhjusi ette kandma, väikeste, tüütavate üksikasjadega, kuid ütlemata, kes on haige ja milles asi seisab.

Arst ja lastepreili istusid ning kõnelesid, perenaine aga seisis oodates liikumatult ukse juures. Jutust sai Koroljov aru, et haige oli Liisa, kahekümne-aastane neiu, proua Ljalikova ainus tütar, pärija. Ta oli juba ammu haige ja laskis end ravida mitmesugustel arstidel, viimasel ööl aga oli tal õhtust hommikuni selline südamekloppimine, et keegi majas ei maganud: kardeti, et ta võib surra.

„Ta on meil, võib öelda, lapseeast peale põdurake," kõneles Hristina Dmitrijevna laulval häälel, ühtelugu käega üle huulte pühkides. „Arstid ütlevad — närvid, aga kui ta alles väike oli, ajasid arstid talle näärmetiisikuse sissepoole, nii et, ma arvan, võib-olla on sellest."

Mindi haige juurde. Viimane oli juba päris täiskasvanud, suur, head kasvu, kuid inetu, emaga sarnanev neiu, samasuguste väikeste silmadega ja laia, liialt väljaarenenud alumise näoosaga ning jättis kammimatuna, lõuani tekiga kaetuna Koroljovile esimesel hetkel õnnetu, armetu olendi mulje, kellele on haletsusest peavarju antud, ja raske oli uskuda, et see on viie tohutu suure vabrikuhoone pärija.

„Me tulime teie juurde," alustas Koroljov, „tulime teid ravima. Tervist."

Ta nimetas oma nime ja surus haige kätt, suurt, külma, inetut kätt. Neiu tõusis istukile, ja olles ilmsesti juba harjunud arstidega ning ükskõikne selle vastu, et ta õlad ja rind olid paljad, laskis end läbi kuulata.

„Mul on südamekloppimine," ütles ta. „Kogu öö oli niisugune hirm ... Oleksin hirmust peaaegu surnud! Andke mulle midagi."

„Annan, annan! Rahustuge."

Koroljov vaatas ta läbi ja kehitas õlgu.

„Südamel pole viga," sõnas ta. „Kõik on hästi, kõik on korras. Närvid on nähtavasti pisut rikkis, kuid see on väga tavaline. Haigushoog on arvatavasti juba lõppenud, — heitke magama."

Sel ajal toodi magamistuppa lamp. Haige kissitas valguse poole silmi, haaras järsku pea käte vahele ja puhkes valjusti nutma. Armetu ning inetu olendi mulje oli äkki kadunud ja Koroljov ei märganud enam ei väikesi silmi ega rohmakalt väljaarenenud alumist näoosa. Ta nägi leebet kannatajailmet, mis oli nii väga arukas ning liigutav. Neiu näis talle saledana, naiselikuna, lihtsana ja tal oli tahtmine teda rahustada mitte enam arstimitega ega nõuandega, vaid lihtsa sõbraliku sõnaga. Ema võttis neiu pea ümbert kinni ja surus seda enda vastu. Kui palju meeleheidet, kui palju kurbust oli vana naise näol! Ta oli tütre üles kasvatanud, polnud millestki kahju tundnud, oli kogu elu sellele pühendanud, et talle prantsuse keelt, tantsu ja muusikat õpetada, oli tema jaoks kümneid õpetajaid, kõige paremaid arste kohale kutsunud ja nüüd ta ei mõistnud, millest need pisarad, miks nii palju piinu, ei mõistnud ja oli segaduses, ja tal oli süüdlane, ärev, ahastav ilme, justkui oleks ta veel midagi väga tähtsat unustanud, midagi tegemata ja kedagi kutsumata jätnud, aga keda — ei tea.

„Jälle sa, Liisake ... jälle," kõneles ta tütart enese vastu surudes. „Mu kallis, kullake, mu lapsuke, ütle, mis sul on? Tunne mulle kaasa, ütle."

Mõlemad nutsid kibedasti. Koroljov istus voodiäärele ja võttis Liisal käest kinni.

„Küllalt nüüd, — kas maksab siis nutta?" ütles ta sõbralikult. „Maailmas pole ju midagi niisugust, mis oleks neid pisaraid ära teeninud. Noh, jätame nutmise, seda pole vaja ..."

Ise aga mõtles:

„Aeg oleks tal mehele minna ..."

„Meie vabrikuarst on talle andnud kali-bromati," ütles lastepreili, „kuid sellest, ma märkan, on tal ainult halvem olnud. Minu arvates, kui juba anda südamerohtu, siis ... Olen unustanud, kuidas seda nimetatakse ... Maikellukese-tilgad vist."

Ja jälle tulid igasugused üksikasjad. Ta katkestas arsti juttu, segas teda rääkimast ja ta näole oli kirjutatud püüdlikkus, otsekui oleks ta arvamisel olnud, et tema kui kõige haritum naine majas oli kohustatud arstiga vahetpidamata vestlema ja tingimata arstiteadusest.

Koroljovil hakkas igav.

„Ma ei leia midagi erilist," ütles ta magamistoast väljudes ja ema poole pöördudes. „Kui teie tütart on arstinud vabrikuarst, siis las ta ravib edasi. Ravi on seniajani olnud õige ja ma ei näe vajadust arsti vahetamiseks. Milleks vahetada? Haigus on nii tavaline, pole midagi tõsist ..."

Ta kõneles kiirustamata, kindaid kätte pannes, proua Ljalikova aga seisis liikumatult ja vaatas talle äranutetud silmadega otsa.

„Kella kümnese rongini on jäänud pool tundi aega," ütles Koroljov. „Loodan, et ma ei hiline."

„Aga kas te ei võiks meie juurde jääda?" küsis Ljalikova ja pisarad voolasid jälle üle ta põskede. „Piinlik on teid tülitada, kuid olge nii hea ... jumala pärast," jätkas ta tasasel häälel, ukse poole pilku heites, „ööbige meie juures. Üksinda tema mul on ... ainuke tütar ... Hirmutas läinud ööl nii ära, et ma ei suuda toibuda ... Ärge sõitke minema, jumala pärast ..."

Koroljov tahtis talle öelda, et tal on Moskvas palju tööd, et kodus ootab teda perekond. Tal oli raske veeta ilma vajaduseta kogu õhtu ja öö võõras majas, kuid ta vaatas Ljalikovale näkku, ohkas ja hakkas vaikides kindaid käest võtma.

Saalis ja võõrastetoas süüdati tema jaoks kõik lambid ja küünlad. Ta istus klaveri ees ja lehitses noote, seejärel vaatles pilte seinal ning portreesid. Kuldsetes raamides õlivärvipiltidel olid kujutatud Krimmi vaated, tormine meri laevukesega, katoliku munk viinaklaasiga, ja kõik see oli kuiv, lääge, andetu ... Portreedel mitte ühtegi ilusat, huvitavat nägu, aina laiad põsenukid, imestavad silmad. Ljalikovil, Liisa isal, on väike laup ja enesega rahulolev nägu, munder istub nagu kott tema suurel mitte-puhtatõulisel kehal, rinnal on tal medal ja Punase Risti märk. Kultuur on kehv, luksus juhuslik, mõtestamata, ebamugav nagu see munder. Põrandad ärritavad oma säraga, ärritab ka kroonlühter ja millegipärast tuleb meelde jutt kaupmehest, kes käis saunas, medal kaelas ...

Esikust kuuldus sosinat, keegi norskas tasakesi. Ja järsku kostsid väljast teravad, katkendlikud, metalsed helid, milliseid Koroljov polnud iial varem kuulnud ega suutnud nüüd mõista. Need mõjusid ta hingele kummaliselt ning ebameeldivalt.

„Ei jääks vist mingi hinna eest siia elama ..." mõtles ta ja võttis jälle noodid käsile.

„Doktor, palume kehakinnitust võtma!" kutsus lastepreili tasasel häälel.

Ta läks õhtustama. Laud oli suur, hulga suupistete ja veinidega, kuid õhtust sõi ainult kaks inimest: tema ja Hristina Dmitrijevna. Lastepreili jõi madeirat, sõi

kiiresti ja kõneles, aeg-ajalt läbi näpitsprillide Koroljovile pilku heites:

„Töölised on meiega väga rahul. Vabrikus toimuvad meil igal talvel etendused, töölised ise mängivad, siis veel loengud udupiltidega, suurepärane teemaja ja näib, et mida veel võiks vaja olla. Nad on meisse väga kiindunud, ja kui said teada, et Liisakesel on halvem, tellisid palvuse. Harimatud, aga ometigi on ka neil tundmused."

„Näib, et teil pole majas ühtegi meest," ütles Koroljov.

„Mitte ühtegi. Pjotr Nikanorõtš suri poolteist aastat tagasi ja meie jäime üksi. Niiviisi elamegi kolmekesi. Suvel siin ja talvel Moskvas, Poljankal. Ma elan nende juures juba üksteist aastat. Olen nagu oma inimene."

Õhtusöögiks pakuti sterletit, kanakotlette ja kompotti. Veinid olid kallid, Prantsusmaalt.

„Teie, doktor, tundke end, palun, koduselt," kõneles Hristina Dmitrijevna süües ning oma väikese rusikaga suud pühkides, ja oli näha, et ta elas siin täiesti meelepäraselt. „Palun, sööge."

Pärast õhtusööki juhatati arst tuppa, kus talle oli valmistatud magamisase. Kuid tal polnud tahtmist magada, oli lämmatavalt soe ja toas lõhnas värvi järele. Ta tõmbas palitu selga ja väljus.

Õues oli jahe. Hakkas juba koitma ja rõskes õhus paistsid selgesti kõik viis vabrikuhoonet oma pikkade korstnatega, barakid ja laod. Pühapäeva tõttu ei töötatud, aknad olid pimedad ja ainult ühes hoones küdes veel ahi, kaks akent olid purpurpunased ja korstnast väljus aeg-ajalt koos suitsuga ka tuli. Kaugel õue taga krooksusid konnad ja laulis ööbik.

Silmitsedes vabrikuhooneid ja barakke, kus magasid töölised, mõtles Koroljov jälle sellest, millest ta mõtles alati, kui nägi vabrikuid. Olgu pealegi etendused töölistele, udupildid, vabrikuarstid, igasugused uuendused, ometigi ei erine töölised, keda ta täna jaamast tulles teel kohtas, väliselt millegi poolest neist töölistest, keda ta nägi ammu, lapsepõlves, kui polnud veel olemas vabriku etendusi ega uuendusi. Tema kui arstiteadlane, kes otsustas õieti krooniliste kannatuste

üle, millede algpõhjus oli teadmata ja ravimatu, vaatas ka vabrikutele kui arusaamatusele, mille põhjus oli samuti selgusetu ning kõrvaldamatu, ja kõiki uuendusi vabrikutööliste elus ei pidanud ta ülearusteks, kuid luges neid samaväärseks parandamatute haiguste ravimisega.

„Siin on muidugi mõista arusaamatusega tegemist . . ." mõtles ta purpurpunaseid aknaid vaadates. „Oma poolteist, kaks tuhat vabrikutöölist töötab ilma hinge tagasi tõmbamata, ebatervislikes oludes, valmistades halba sitsi, elab pooleldi nälgides ja ainult vahel harva kainestub kõrtsis sellest košmaarist. Sadakond inimest valvab töö järele ja selle saja kogu elu kulub trahvide ülesmärkimisele, sõimule, ülekohtule, ja ainult paar-kolm inimest, nõndanimetatud pererahvas, kasutab tulu, ehkki ise hoopiski ei tööta ja põlgab halba sitsi. Ent milline on see tulu, kuidas seda kasutatakse? Ljalikova ja ta tütar on õnnetud, neid on hale vaadata, meelepäraselt elab üksnes Hristina Dmitrijevna, elatanud, rumalavõitu piiga näpitsprillidega. Tähendab, tuleb nõnda välja, et kõik need viis vabrikuhoonet töötavad ja idamaistel turgudel müüakse halba sitsi ainult selleks, et Hristina Dmitrijevna saaks sterletit süüa ja madeirat juua."

Järsku kostsid kummalised helid, needsamad, mida Koroljov kuulis enne õhtusööki. Ühe vabrikuhoone juures tagus keegi vastu metallplaati, lõi ja peatas otsekohe helisemise, nii et tulid välja lühikesed, teravad, ebapuhtad helid, midagi „tärr . . . tärr . . . tärr . . ." taolist. Seejärel pool minutit vaikust, ja teise hoone juurest kostsid samasugused katkelised ning ebameeldivad, juba madalamad, jämedamad helid — „prõnn . . . prõnn . . . prõnn . . ." Üksteistkümmend korda. Ilmsesti lõid öövahid üheteistkümnendat tundi.

Kolmanda hoone juurest kuuldus: „žakk . . . žakk . . . žakk . . ." Ja niiviisi kõigi vabrikuhoonete juurest, seejärel barakkide ning värava tagant. Ja näis nõnda, nagu oleks neid helisid öises vaikuses tekitanud purpurpunaste silmadega koletis ise, saatan, kes valitses siin niihästi pererahva kui ka tööliste üle ja pettis nii ühtesid kui teisi.

Koroljov astus õuest lagedale väljale.

„Kes tuleb?" hõigati teda värava juurest toorel häälel.

„Just nagu vangimajas . . ." mõtles ta ega vastanud midagi.

Siia kostis ööbikute ja konnade häälitsemine selgemini, oli tunda maiööd. Raudteejaama poolt kuuldus rongimürinat. Kuskil kiresid unised kuked, kuid öö oli ometigi vaikne, maailm magas rahus. Väljale, mitte kaugele vabrikust, olid püstitatud hoone palkseinad, samas oli virnas ehitusmaterjal. Koroljov istus laudadele ja jätkas mõtlemist:

„Hästi tunneb end siin üksnes lastepreili, ja vabrik töötab tema lõbuks. Kuid see ainult näib nõnda, tema on siin vaid varjukuju. Peamine, kelle jaoks siin kõik toimub, on saatan."

Ja ta mõtles saatanast, kellesse ta ei uskunud, ning heitis aeg-ajalt pilku kahele aknale, millest paistis valgus. Talle tundus, et nende purpurpunaste silmadega vaatas temale otsa saatan ise, see tundmatu jõud, mis on loonud tugevate ja nõrkade vahelised suhted, selle jämeda vea, mida nüüd pole võimalik millegagi parandada. On tarvis, et tugev takistaks nõrka elamast, see on looduse seadus, kuid see on arusaadav ja kergesti mõistetav ainult ajaleheartiklis või õpikus, selles pudrus aga, mida enesest kujutab igapäevane elu, kõigi nende pisiäsjade tohuvabohus, milledest on kootud inimlikud suhted, see pole enam seadus, vaid loogiline absurdsus, kus mõlemad, niihästi tugev kui ka nõrk langevad ühtemoodi oma vastastikuste suhete ohvriks, alistudes tahtmatult mingile tundmatule juhtivale jõule, mis seisab väljaspool elu ja on inimesele võõras. Nõnda mõtles Koroljov lauavirnal istudes ja vähehaaval hakkas talle tunduma, nagu oleks see tundmatu salapärane jõud tõepoolest lähedal ja vahiks teda. Idakaar muutus vahepeal üha kahvatumaks, aeg liikus kiiresti edasi. Hallil koiduvalguse taustal, kui ümberringi polnud hingegi, justkui oleks kõik välja surnud, näisid viis vabrikuhoonet ja korstnad erilistena, mitte sellistena nagu päeval. Ununes hoopis, et siin sees on aurumasinad, elekter, telefonid, ja aina tu-

lid mõttesse vaiehitised, kiviaeg, tundus toore, teadvusetu jõu lähedust . . .

Ja jälle kuuldus:

„Tärr . . . tärr . . . tärr . . .tärr . . ."

Kaksteistkümmend korda. Seejärel pool minutit vaikust ja — teisest õueotsast kostab:

„Prõnn . . . prõnn . . . prõnn . . ."

„Hirmus ebameeldiv!" mõtles Koroljov.

„Žakk . . . žakk . . ." kuuldus katkeliselt, teravalt, otsekui meelepahaga, kolmandast kohast, „žakk . . . žakk . . ."

Selleks, et lüüa kaheteistkümnendat tundi, kulus umbes neli minutit. Seejärel jäi vaikseks. Ja jälle tekkis niisugune mulje, nagu oleks kõik ümberringi välja surnud.

Koroljov istus veel natuke aega ja läks siis tagasi majja, kuid ei heitnud veel kaua magama. Kõrvaltubades sosistati, kuuldus toatuhvlite ja paljaste jalgade tatsumist.

„Kas teda pole viimaks jälle haigushoog tabanud?" mõtles Koroljov.

Ta väljus, et haigele pilku heita. Tubades oli juba täiesti valge ja saali seinal ning põrandal väreles nõrk päikesevalgus, mis tungis siia läbi hommikuse udu. Liisa tuppa viiv uks oli avatud ja Liisa ise istus, kapott seljas, sallisse mähituna, kammimatuna voodi juures tugitoolis. Aknaeesriided olid alla lastud.

„Kuidas te end tunnete?" küsis Koroljov.

„Tänan."

Koroljov katsus pulssi, seejärel korrastas haige laubale langenud juukseid.

„Te ei maga," ütles ta. „Väljas on suurepärane ilm, kevad, ööbikud laulavad, teie aga istute pimedas ja mõtlete millegi üle."

Liisa kuulas ja vahtis arstile otsa. Ta silmad olid nukrad, targad, ja oli näha, et ta tahab Koroljovile midagi öelda.

„Juhtub seda teiega sagedasti?" küsis Koroljov.

Liisa liigutas huuli ja vastas:

„Sagedasti. Mul on peaaegu igal öösel raske."

Sel ajal hakkasid öövahid väljas teist öötundi taguma. Kuuldus „tärr . . . tärr . . ." ja Liisa võpatas.

„Teid häirivad need löögid?" küsis arst.

„Ei tea. Mind häirib siin kõik," vastas Liisa ja jäi mõttesse. „Kõik häirib. Ma arvan teie hääles kuulvat kaastunnet, mulle tundus millegipärast juba esimesel pilgul, kui teid nägin, et teiega võib kõigest kõnelda."

„Kõnelge, palun."

„Tahan teile öelda oma arvamuse. Mulle näib, et ma pole mitte haige, vaid olen rahutu ja tunnen hirmu, sest et nõnda peab olema ja teisiti ei võigi olla. Isegi kõige tervem inimene ei saa rahulik olla, kui tal näiteks röövel akna taga kõnnib. Mind ravitakse sagedasti," jätkas Liisa oma põlvedele vaadates ja naeratas häbelikult. „Ma olen muidugi mõista väga tänulik ja ei eita ravimise kasulikkust, kuid ma tahaksin kord kõnelda mitte arstiga, vaid lähedase inimesega, sõbraga, kes mõistaks mind, veenaks mind, et mul on õigus või ei ole õigus."

„Kas teil siis pole sõpru?" küsis Koroljov.

„Olen üksik. Mul on ema, ma armastan teda, kuid olen ikkagi üksik. Nõnda on elu välja kujunenud . . . Üksikud loevad palju, kuid kõnelevad ja kuulevad vähe, elu on neile salapärane. Nad on müstikud ja näevad tihti saatanat seal, kus teda pole. Lermontovi Tamaara oli üksik ja nägi saatanat."

„Kas te palju loete?"

„Palju. Mul on ju kogu aeg vaba, hommikust õhtuni. Päeval loen, öösiti aga on pea tühi, mõtete asemel mingid varjud."

„Kas te näete midagi öösiti?" küsis Koroljov.

„Ei, aga ma tunnen . . ."

Ta naeratas jälle ja tõstis pilgu arstile ning vaatas nii väga nukralt, nii väga targalt. Koroljovile tundus, et Liisa usaldab teda, tahab temaga avameelselt kõnelda ja et neiu mõtleb samuti kui tema. Kuid Liisa vaikis ja võib-olla ootas, et tema kõnelema hakkab.

Ja Koroljov teadis, mida Liisale öelda. Talle oli selge, et neiu peab võimalikult kiiresti maha jätma viis vabrikuhoonet ja miljoni, kui tal see olemas on,

maha jätma selle saatana, kes öösiti vahib. Talle oli samuti selge, et nõnda mõtles ka Liisa ise ja ainult ootas, et keegi, keda ta usaldab, kinnitaks seda.

Ent ta ei teadnud, kuidas seda öelda. Kuidas? Kohtulikult süüdimõistetud inimestelt häbenetakse küsida, mille eest neid on süüdi mõistetud. Samuti on vahel ka väga rikastelt inimestelt ebamugav küsida, milleks neil on nii palju raha, miks nad nii halvasti oma rikkust kasutavad, miks ei jäta nad seda sinnapaika isegi siis, kui nad selles oma õnnetust näevad. Kui sellest tehaksegi juttu, siis harilikult tuleb see jutt välja häbelik, ebamugav ning pikk.

„Kuidas öelda?" mõtles Koroljov. „Kas on tarviski kõnelda?"

Ja ta ütles seda, mida tahtis, mitte otseselt, vaid kaudselt:

„Teie pole vabrikuomaniku ja rikka pärija olukorras rahul, te ei usu oma õigusse ja nüüd te siis ei maga. See on muidugi mõista parem, kui et te oleksite rahul, magaksite raskelt ja arvaksite, et kõik on korras. Teil on auväärne unepuudus. Kuidas ka ei oleks, see on hea tundemärk. Tõepoolest, meie vanemate juures poleks olnud mõeldav niisugune jutt, nagu meie praegu ajame. Nemad ei vestelnud öösiti, vaid magasid raskelt, meie aga, meie sugupõlv, magame halvasti, piinleme, räägime palju ja aina püüame otsusele jõuda, kas meil on õigus või ei ole. Meie lastele ja lastelastele aga saab see küsimus — kas neil on õigus või mitte — juba lahendatud olema. Neile saab asi selgem olema kui meile. Hea elu tuleb nii umbes viiekümne aasta pärast, — kahju ainult, et meie selle ajani ei ela. Huvitav oleks vaadata."

„Mida siis lapsed ja lapselapsed tegema hakkavad?" küsis Liisa.

„Ei tea... Arvatavasti jätavad kõik sinnapaika ja lähevad minema."

„Kuhu nad lähevad?"

„Kuhu?... Ükskõik kuhu," ütles Koroljov ja puhkes naerma. „Paljugi kuhu tubli, tark inimene võib minna."

Ta heitis pilgu kellale.

„Kuid päike on juba tõusnud," ütles ta. „Teil on aeg magama heita. Võtke riidest lahti ja magage hästi. Olen väga rõõmus, et teiega tutvusin," jätkas ta Liisa kätt surudes. „Te olete tore, huvitav inimene. Head ööd!"

Ta läks oma tuppa ja heitis magama.

Järgmise päeva hommikul, kui sõiduk ette anti, tulid kõik välistrepile teda saatma. Liisa oli pidupäevaselt valges kleidis, lill juustes, kahvatu ja roidunud. Ta vaatas Koroljovile otsa nukralt ning targalt nagu eilegi, naeratas ja kõneles ikka sellisel ilmel, nagu tahaks temale midagi erilist, tähtsat öelda, — ainult temale. Oli kuulda, kuidas lõokesed laulsid ja kirikukellad helisesid. Vabrikuhoonete aknad särasid lõbusalt, ja sõites üle õue ning hiljem teed mööda raudteejaama, ei mäletanud Koroljov enam ei töölisi, ei vaiehitisi ega saatanat, vaid mõtles sellele, võib-olla juba lähedasele ajale, millal elu on niisama helge ning rõõmus nagu see vaikne pühapäevahommik; ja mõtles sellest, kui meeldiv on sellisel hommikul, kevadel, sõita troikaga, heas kalessis ja soojendada end päikese paistel.

1898

Uus suvila

I

Kolme versta kaugusel Obrutšanovo külast ehitati tohutu suurt silda. Külasse, mis asetses kõrgel järsul jõekaldal, paistis ära ta võrejas sõrestik, ja uduste ilmadega ning vaikseil talvepäevadel, kui peenikesed raudtalad ja kõik tellingid ta ümber olid härmatisega kaetud, pakkus ta maalilist ning koguni fantastilist vaatepilti. Vahetevahel sõitis võidusõidukaarikus või kalessis läbi küla insener Kutšerov, silla ehitaja, tüse, laiaõlgne, habemik mees pehme, muljutud nokkmütsiga. Mõnikord pühade ajal käisid paljasjalgsed, kes töötasid silla juures; nad palusid armuande, naersid naiste üle ja vahel ka näppasid midagi. Kuid seda juhtus harva. Tavaliselt möödusid päevad vaikselt ning rahulikult, nagu poleks ehitust üldse olemaski, ja ainult õhtuti, kui silla juurest paistsid lõkketuled, tõi tuul nõrgalt kõrvu paljasjalgsete laulu. Ja päeva ajal kostis vahel kurba metalset heli: tong . . . tong . . . tong . . .

Kord saabus insener Kutšerovi juurde ta naine. Naisele meeldisid jõe kaldad ja tore vaade rohelisele nõole külakeste, kirikute, loomakarjadega ja ta hakkas meest paluma, et too ostaks väikese maatüki ning ehitaks siia suvila. Mees võttis tema nõu kuulda. Osteti kakskümmend tiinu maad, ja kõrgele kaldale, väikesele lagendikule, kus varem Obrutšanovo lehmad ringi hulkusid, ehitati ilus kahekordne maja terrassiga, rõdudega, torniga ja terava tornitipuga, millele pühapäeviti kerkis lipp, — ehitati üles umbes kolme kuuga ja pärast istutati kogu talv suuri puid, ja kui saabus

kevad ning ümberringi kõik haljendama lõi, ümbritsesid uut härrastemaja juba alleed; aednik ja kaks valgete põlledega töölist kohmitsesid maja juures; purskkaev sulises ja peegelklaasist kera leegitses nii eredalt, et valus oli vaadata. Ja juba oli sel härrastemajal nimi: Uus suvila.

Selgel, soojal hommikul maikuu lõpus toodi Obrutšanovosse kohaliku sepa Rodion Petrovi juurde ümberrautamiseks kaks hobust — Uuest suvilast. Hobused olid lumivalged, sihvakad, hästi toidetud ja hämmastavalt sarnased teineteisega.

„Ehtsad luiged!" lausus Rodion, silmitsedes neid hardusega.

Tema naine Stepanida, lapsed ja lapselapsed tulid välja vaatama. Vähehaaval kogunes rahvasumm. Astusid juurde Lõtškovid, isa ja poeg, mõlemad sündimisest saadik habemetud, tursunud nägudega ja ilma mütsideta. Astus juurde ka Kozov, pika kitsa habemega, konksulise kepiga, pikka kasvu kõhn vanamees. Ta aina pilgutas oma kavalaid silmi ja muigas pilkavalt, justkui teaks midagi.

„Ainult et valged, — aga mis nad ära ei ole?" ütles ta. „Pange minu omad kaerte peale, lähevad niisama siledaks. Adra ette tuleks nad pista ja piitsaga . . ."

Kutsar äinult vaatas põlastavalt tema poole, kuid ei lausunud sõnagi. Ja sel ajal, kui sepikojas tuld tehti, ajas kutsar paberossi suitsetades juttu. Külamehed said temalt teada rohkesti üksikasju: härrased on tal rikkad. Proua, Jelena Ivanovna, elas varem, enne abiellumist, Moskvas vaeselt, lastepreilina. Ta on hea, härdasüdameline inimene ja armastab vaeseid aidata. Uues mõisas, kõneles kutsar, ei hakata kündma ega külvama, vaid hakatakse ainult elama oma lõbuks, elama ainult selleks, et puhast õhku hingata. Kui ta lõpetas ja hobustega tagasiteele asus, käis tema kannul hulk poisikesi, koerad haukusid ja Kozov pilgutas talle järele vaadates pilkavalt silma.

„Ka-ah mõisnikud!" rääkis ta. „Ehitasid maja, muretsesid hobused, aga küllap endal pole süüagi. Ka-ah mõisnikud!"

Kozov hakkas kuidagi äkki vihkama niihästi uut

härrastemaja, valgeid hobuseid kui ka ilusat, söönud kutsarit. Ta oli üksik inimene, lesk. Elas ta igavalt (töötamist takistas tal mingi haigus, mida ta nimetas kord närijaks, kord ussideks), elatusraha sai Harkovis kondiitriäris teenivalt pojalt, hulkus varahommikust õhtuni tegevusetult mööda jõekallast või küla, ja kui nägi näiteks, et külamees veab palki või õngitseb kalu, siis ütles: „see palk on jalal kuivanud puust, pehkinud", või: „niisuguse ilmaga kala ei võta". Põua ajal kõneles ta, et vihma ei hakka sadama enne külmade tulekut, kui aga olid vihmasajud, siis rääkis, et nüüd läheb põllul kõik mädanema, kõik on kadunud. Ja seejuures aina pilgutas silma, justkui teaks midagi.

Härrastemajas põletati õhtuti bengaaltulesid ning rakette ja Obrutšanovost möödus purjepaat punaste laternatega. Kord hommikul sõitis inseneri naine Jelena Ivanovna oma väikese tütrega kollaserattalises kalessis, kaks tumekõrbi poni ees, küla vahele. Mõlemal, nii emal kui tütrel, olid peas kõrvade kohalt mahapööratud laiade äärtega õlgkübarad.

Oli parajasti sõnnikuveo aeg, ja sepp Rodion, pikk kõhetu vanamees, ilma mütsita, palja jalu, vigel õlal, seisis oma räpase, näotu vankri juures ning vahtis jahmunult ponisid. Ta näost oli näha, et ta polnud iialgi varem seesuguseid väikseid hobuseid näinud.

„Kutšerihha sõitis siia!" kuuldus ümberringi sosinat. „Vahi, Kutšerihha sõitis siia!"

Jelena Ivanovna silmitses taresid, otsekui valides, peatas siis hobused kõige vaesema tare ees, kus oli akendel rohkesti lapsepäid — blonde, tumedaid, punaseid. Stepanida, Rodioni naine, tüse eit, jooksis tarest välja, rätt hallidelt juustelt maha vajunud, vahtis kalessi vastu päikest ja ta nägu oli naerul ning krimpsus, justkui oleks ta pime.

„See on su lastele," ütles Jelena Ivanovna ja ulatas talle kolm rubla.

Stepanida puhkes äkitselt nutma ja kummardas maani. Rodion vajus samuti maha, näidates oma laia, pruuni paljakut pealael, ja oleks seejuures peaaegu oma naist viglaga küljest riivanud. Jelena Ivanovna kohmetas ja sõitis tagasi.

II

Lõtškovid, isa ja poeg, tabasid oma heinamaalt kaks tööhobust, ühe poni ning laiakoonulise alhausi härjavärsi ja ajasid need punapäise Volodkaga, sepp Rodioni pojaga, seltsis külasse. Kutsusid külavanema, võtsid tunnismehed kaasa ja läksid kahju üle vaatama.

„Hüva, las olla!" rääkis Kozov silma pilgutades. „Las olla-a! Las nüüd insenerid siputavad. Arvad, et kohut ei ole? Hüva! Urjadniku järele saata, akt kokku seada! . . ."

„Akt kokku seada!" kordas Volodka.

„Seda ma nõndaviisi jätta ei mõtle!" karjus Lõtškov-poeg, karjus üha valjemini, ja sellest näis ta habemetu nägu veel enam tursuvat. „Kus on moe võtnud! Anna neile voli, nad karjatavad kõik heinamaad ära! Ei ole teil mingit õigust rahvale ülekohut teha! Pärisorje nüüd enam ei ole!"

„Pärisorje nüüd enam ei ole!" kordas Volodka.

„Elasime ilma sillata," lausus Lõtškov-isa süngelt, „ei palunud seda. Milleks meile sild? Ei taha!"

„Vennaksed, õigeusklikud! Seda ei või nõndaviisi jätta!"

„Hüva, las olla-a!" pilgutas Kozov silma. „Las nüüd siputavad! Ka-ah mõisnikud!"

Läksid tagasi külasse ja kogu tee tagus Lõtškov-poeg endale rusikaga vastu rinda ning kisendas, ja ka Volodka kisendas, korrates tema sõnu. Külas aga kogunes vahepeal puhtatõulise härjavärsi ja hobuste ümber terve rahvasumm. Värss tundis kohmetust ja vahtis altkulmu, kuid järsku langetas koonu maa ligi ja pistis jooksma, tagumisi jalgu õhku pildudes. Kozov kohkus ja hakkas kepiga tema poole vehkima ning kõik puhkesid laginal naerma. Seejärel pandi loomad kinni ja jäädi ootama.

Õhtul saatis insener loomade poolt tekitatud kahjude katteks viis rubla, ja mõlemad hobused, poni ja värss läksid söömata ning joomata tagasi koju, pead norgus, nagu süüdlased, otsekui oleks neid hukkamisele viidud.

Saanud viis rubla, sõitsid Lõtškovid, isa ja poeg, külavanem ja Volodka paadiga üle jõe ja läksid teisel pool jõge asuvasse Krjakovo külasse, kus oli kõrts, ja lõbutsesid seal kaua aega. Oli kuulda, kuidas nad laulsid ja kuidas noor Lõtškov karjus. Külas ei maganud naised kogu öö ja tundsid rahutust. Ka Rodion ei maganud.

„Paha lugu," rääkis ta, ühelt küljelt teisele viseldes ning ohkides. „Härra saab kurjaks, käi siis pärast kohut... Haavasid härrat... oh, haavasid, paha lugu..."

Kord käisid külamehed, nende hulgas ka Rodion, oma metsas heinamaad jaotamas, ja kui nad koju tagasi tulemas olid, juhtus neile vastu insener. Tal oli punane kumatšist särk seljas ja säärsaapad jalas. Tema kannul käis, pikk keel ripakil, linnukoer.

„Tervist, vennaksed!" ütles insener.

Külamehed peatusid ja võtsid mütsid peast.

„Ma tahan juba ammugi teiega kõnelda, vennaksed," jätkas ta. „Lugu on järgmine. Juba varakevadest saadik käib teie kari iga päev minu aias ja metsas. Kõik on ära tallatud, sead on heinamaa üles tuhninud, teevad kahju juurviljaaias, metsas aga on kogu alusmets kadunud. Teie karjustega on võimatu hakkama saada: palud neid, nemad aga vastavad toorusega. Iga päev teevad loomad mulle kahju, mina aga ei tee sellest väljagi, ei trahvi teid, ei kaeba teie peale; kuid teie ajasite mu hobused ja härjavärsi kinni, võtsite viis rubla. Ons see ilus? Kas see on heanaaberlik?" jätkas ta, ja tema hääl oli leebe, veenev ja pilk polnud karm. „Kas niiviisi käituvad korralikud inimesed? Nädal aega tagasi raius keegi teie omadest mu metsas kaks tammekest maha. Te kaevasite läbi Jeresnevosse viiva tee ja ma pean nüüd kolmeverstase ringi tegema. Mille eest te ometi teete mulle igal sammul kurja? Mis olen ma teile halba teinud, ütelge, jumala pärast? Mina ja mu naine püüame kogu jõust elada teiega rahus ja üksmeeles, me aitame talupoegi, kuidas saame. Mu naine on hea, südamlik inimene, ta ei keeldu aitamast, tema unistuseks on olla kasulik teile ja teie lastele. Teie aga tasute meile headuse eest kurjaga. Te

olete ebaõiglased, vennaksed. Mõtelge selle üle järele. Palun teid tungivalt, mõtelge järele. Meie suhtume teisse inimlikult, tasuge ka teie meile sellesama mõõduga."

Pööras ümber ja läks minema. Mehed seisid veel natuke aega paigal, panid mütsid pähe ja läksid edasi. Rodion, kes ei saanud sellest, mida talle räägiti, aru nõnda, kuidas oli tarvis, vaid alati kuidagi omamoodi, ohkas ja ütles:

„Tasuda on tarvis. Tasuge, ütleb, vennaksed, mõõduga..."

Kuni külani mindi vaikides. Koju jõudes Rodion palvetas, võttis jalad lahti ja istus pingile naise kõrvale. Tema ja Stepanida istusid kodus olles alati kõrvuti, ka tänaval käisid alati kõrvuti, sõid, jõid ja magasid alati üheskoos, ja mida vanemaks nad said, seda enam nad teineteist armastasid. Nende tares oli kitsas, kuum ja igal pool olid lapsed: põrandal, akendel, ahju peal... Ehkki Stepanida oli elatanud naine, sünnitas ta ikka veel, ja vaadates nüüd lastekarja, oli raske aru saada, missugused on Rodioni omad ja missugused kuuluvad Volodkale. Volodka naine Lukerja, noor, inetu, pungis silmadega ja nokataolise ninaga talunaine, sõtkus astjas tainast. Volodka ise istus ahju peal, jalad rippu.

„Teel Nikita tatrapõllu juures seesamane... insener koeraga..." alustas Rodion, olles natuke puhanud, oma külgi ja küünarnukke sügades. „Tasuda, ütleb, on tarvis... Mõõduga, ütleb... Mõõduga või mitte mõõduga, aga kümme kopikat pere pealt oleks ikkagi tarvis. Väga palju ülekohut teeme härrale. Kahju on mul temast..."

„Elasime ilma sillata," ütles Volodka, kellelegi otsa vaatamata, „ja ei tahagi."

„Mis sa seda! Sild on kroonu oma."

„Ei taha."

„Sinult ei küsitagi. Mis sa ajad!"

„Ei küsita..." osatas Volodka. „Meil pole kuhugi sõita, — milleks meile sild? Kui on tarvis, sõidame ka lootsikuga üle."

Keegi kloppis õuest nii tugevasti vastu akent, et kogu tare näis värisema hakkavat.

„Kas Volodka on kodus?" kuuldus Lõtškov-poja hääl. „Volodka, tule välja, lähme!"

Volodka hüppas ahjult alla ja hakkas oma mütsi otsima.

„Ära mine, Volodja!" lausus Rodion areldi. „Ära mine nendega, pojake. Sa oled meil rumal, nagu väeti laps, ja ega nemad sulle head õpeta. Ära mine!"

„Ära mine, pojake!" palus Stepanida ja pilgutas silmi, kavatsedes nutma hakata. „Küllap kutsuvad kõrtsi."

„Kõrtsi . . ." osatas Volodka.

„Tuled jälle purjus koju, kuradima peletis!" ütles Lukerja, talle tigedalt otsa vaadates. „Mine, mine, ja et sa viinast kõngeksid, sabata saatan!"

„Sina pea suu!" käratas Volodka.

„Pandi mind lolliga paari, hukatusse saatsid minu, õnnetu vaeselapse, punapäine joodik . . ." pistis Lukerja tänitama, pühkides nägu käega, mis oli üleni tainane. „Et mu silmad sind ei näeks!"

Volodka lõi talle vastu kõrvu ja väljus.

III

Jelena Ivanovna ja tema väike tütar tulid jalgsi külasse. Nad jalutasid. Oli parajasti pühapäev ja eided ning tüdrukud olid oma eredavärvilistes riietes tänavale tulnud. Rodion ja Stepanida, kes istusid kõrvuti välistrepil, tervitasid Jelena Ivanovnat ja tema tütrekest ning naeratasid neile juba nagu tuttavaile. Akendest silmitses neid enam kui kümmekond last; näod väljendasid nõutust ja uudishimu, kuuldus sosinat:

„Kutšerihha tuli! Kutšerihha!"

„Tervist," ütles Jelena Ivanovna ja peatus. Vähese vaikimise järel küsis ta: „Noh, kuidas elate?"

„Elame, pole viga, jumal tänatud," vastas Rodion kiiresti. „Teadagi, elame."

„Mis meie elu on!" muigas Stepanida. „Näete ise, proua, kullake, — viletsus! Peret on kokku neliteist hinge, aga rahateenijaid kaks. Ainult nime poolest sepad, aga kui tuuakse hobune rautada, pole sütt, ei ole

millegi eest osta. Ära oleme vintsutatud, proua," jätkas ta ja hakkas naerma, „ee-eh, kuidas ära vintsutatud!"

Jelena Ivanovna istus välistrepile ja jäi oma tütrel ümbert kinni võttes millegi üle mõtlema. Ka tütarlapse peas, otsustades ta näo järgi, liikusid mingid kurvad mõtted. Ta mängis mõtlikult elegantse pitsist päevavarjuga, mille oli võtnud ema käest.

„Vaesus!" ütles Rodion. „Muret on palju, töötame — otsa ega äärt pole näha. Näe, jumal ei anna vihma . . . Kehvasti elame, mis seda rääkida."

„Selles elus on teil raske," lausus Jelena Ivanovna, „see-eest saate teises ilmas õnnelikuks."

Rodion ei mõistnud teda ja ainult kõhatas vastuseks rusikasse. Stepanida aga ütles:

„Proua, kullake, rikkal on ka teises ilmas kõik korras. Rikas paneb küünlaid, korraldab palvusi, rikas annab kerjustele, — aga mis teeb külamees? Risti ette lüüa pole aega, ise viimane kerjus, kus siin veel hinge päästa. Vaesuse tõttu on ka pattusid palju ja mure pärast haugume kõik nagu koerad, head sõna ei tule suust, ja mida kõike ei juhtu, prouake-kullake, — jumal hoidku! Ei ole meil vist õnne ei teises ega selles ilmas! Kogu õnn on rikastele osaks saanud."

Ta kõneles lõbusalt. Ilmsesti oli ta juba ammugi harjunud oma raskest elust rääkima. Ka Rodion naeratas: tal oli hea meel, et tema eit on nii tark ning jutukas.

„See ainult näib nii, nagu oleks rikastel kerge," ütles Jelena Ivanovna. „Igal inimesel on oma mure. Näiteks meie, mina ja mu mees, me elame jõukalt, meil on varandust, — aga kas me oleme õnnelikud? Ma olen alles noor, kuid mul on juba neli last. Lapsed on aina haiged, ka mina olen haige, ravin end alatasa."

„Aga mis haigus sul on?" küsis Rodion.

„Naistehaigus. Mul pole und, peavalud ei anna rahu. Ma istun praegu, räägin, aga peas on halb, nõrkus kogu kehas, ja ma leian, et parem olgu kõige raskem töö kui niisugune olukord. Ka süda pole rahulik. Alatasa on hirm laste ja mehe pärast. Igal perekonnal on

mingisugune oma mure, see on ka meil. Ma pole aadlik. Mu vanaisa oli lihtne talupoeg, isa kauples Moskvas ja oli samuti lihtne inimene. Minu mehe vanemad aga on suursugused ja rikkad. Nad ei tahtnud, et ta abielluks minuga, kuid tema ei kuulanud nende sõna, läks nendega riidu ja nad ei anna meile siiamaale andeks. See teeb meest rahutuks, erutab teda, hoiab alalises ärevuses. Ta armastab oma ema, väga armastab. Noh, ja nii ma tunnengi rahutust. Süda valutab."

Rodioni tare juures seisid juba mehed ja naised ning kuulasid. Astus juurde ja peatus ka Kozov, väristades oma pikka, kitsast habet. Astusid juurde Lõtškovid, isa ja poeg.

„Peab ka ütlema, et ei saa olla õnnelik ning rahul, kui sa ei tunne end olevat õigel kohal," jätkas Jelena Ivanovna. „Igaühel teist on oma maariba, igaüks teist töötab ja teab, milleks ta töötab; mu mees ehitab sildu, ühe sõnaga, igaühel on oma koht. Aga mina? Mina ainult kõnnin. Oma maariba mul ei ole, tööd ma ei tee ja tunnen end nagu võõras. Ma räägin kõike seda selleks, et te ei otsustaks välimuse järgi: kui inimene on hästi riides ja tal on varandust, siis see ei tähenda veel, et ta on rahul oma eluga."

Ta tõusis äraminekuks ja võttis tütrel käest kinni.

„Mulle meeldib väga siin teie juures," ütles ta naeratades ja selle nõrga, argliku naeratuse järgi võis otsustada, kui haiglane ta tõepoolest on, kui noor veel ja kui kena. Tal oli kahvatu, kõhn nägu tumedate kulmudega ja blondid juuksed. Tütar oli samasugune kui ema, kõhn, blond ja peenike. Nad lõhnasid lõhnaõli järele.

„Jõgi meeldib ja mets ning küla . . ." jätkas Jelena Ivanovna. „Ma võiksin eluaeg siin elada ja mulle näib, et siin saaksin ma terveks ja leiaksin oma koha. Ma tahaksin, kangesti tahaksin teid aidata, olla teile kasulik, lähedane. Ma olen teadlik teie hädadest, seda aga, mida ma ei tea, tunnen, aiman südamega. Ma olen haige, nõrk ja mul on vist juba võimatu muuta oma elu, nagu ma tahaksin. Kuid mul on lapsed, ma püüan neid nõnda kasvatada, et nad harjuksid teiega, hakkaksid teid armastama. Ma tahan neile alatasa sisendada, et nende elu ei kuulu neile endstele, vaid teile. Ainult palun teid tungivalt, anun, usaldage meid, elage meiega sõpruses. Minu mees on hea, tubli inimene. Ärge erutage, ärge ärritage teda. Ta on tundlik igasuguste tühiste asjade suhtes. Eile näiteks oli teie kari meie juurviljaaias ja keegi teie inimestest purustas tara meie mesila ümber, ja niisugune suhtumine meisse viib mu mehe meeleheitele. Palun teid," jätkas ta anuval häälel ja asetas käed risti rinnale, „palun, suhtuge meisse nagu head naabrid, elame rahus! On ju öeldud: kehv rahu on parem kui tubli tüli, ja ära osta mõisa, vaid osta naaber. Kordan, mu mees on hea, tubli inimene. Kui pole enam neid pahandusi, siis, ma tõotan teile, me teeme kõik, mis on meie võimuses. Me parandame teed, ehitame teie lastele kooli. Tõotan teile."

„Seda nüüd muidugi, täname alandlikult, proua," ütles Lõtškov-isa maha vaadates, „teie olete haritud inimesed, te teate paremini. Aga ainult et Jeresnevos Voronov, rikas mees, tähendab, lubas ehitada kooli, rääkis kah — et teen teile seda ja teen teist, ja raius ainult seinad üles ja loobus, pärast sunniti talumehi katust lööma ja lõpule viima, tuhat rubla läks maksma. Voronovil pole midagi, tema muudkui silub habet, aga talumeeste suhtes on see justkui ülekohtune."

„See oli kaaren[1], aga nüüd on künnivares kohale lennanud," ütles Kozov ja pilgutas silma.

Kuuldus naeru.

„Ei ole meile vaja kooli," lausus Volodka süngelt. „Meie lapsed käivad Petrovskojesse, ja käigu. Meie ei taha."

Jelena Ivanovna lõi äkki kuidagi araks. Ta kahvatas, vajus kokku, tõmbus kössi, justkui oleks teda puudutatud millegi karedaga, ja hakkas sõnagi lausumata minema. Ja läks ikka kiiremini ning kiiremini, tagasi vaatamata.

„Proua!" hüüdis Rodion temale järele minnes. „Proua, oota õige, mis ma sulle ütlen."

---

[1] Sõnademäng sõna „voron" (kaaren) ja nime „Voronov" kõlalise sarnasuse alusel. (Tõlkija märkus.)

Ta käis Jelena Ivanovna kannul, ilma mütsita, ja kõneles vaikselt, otsekui armuandi paludes:

„Proua! Oota, mis ma sulle ütlen."

Kui nad olid külast välja jõudnud, peatus Jelena Ivanovna vana pihlaka varjus, kellegi vankri juures.

„Ära haavu, proua," ütles Rodion. „Mis seal nüüd! Sa kannata ära. Aastat paar kannata ära. Elad siin natuke, kannatad ära, ja kõik läheb hästi. Rahvas on meil hea, tasase loomuga ... rahval pole viga, jumala tõsi. Kozovit ja Lõtškove ära pane tähele, ka Volodkat ära pane tähele, ta on mul lollike: kes esimesena midagi ütleb, seda ta ka kuulab. Muu rahvas on tasane, vaikib ... Mõni, tead, oleks valmis sõna ütlema oma parema äratundmise järgi, vahele astuma, aga ei saa. Hing on olemas ja ka südametunnistus, aga keelt tal ei ole. Ära haavu ... kannata ära ... Mis seal nüüd!"

Jelena Ivanovna vaatas laiale rahulikule jõele, mõtles millestki ja pisarad voolasid mööda ta põski. Ja Rodioni panid kohmetama need pisarad, ta oli ise kah nutma puhkemas.

„Sa ära tee väljagi ..." pomises ta. „Kannata paar aastat ära. Kooli võib ehitada ja ka teed parandada, aga mitte otsekohe ... Tahad, ütleme näiteks, siia künkale vilja külvata, siis kõigepealt juuri kännud välja, korja kõik kivid ära, siis künna üles, tööta ja tööta ... Rahvaga, tähendab, on niisamuti ... tööta ja tööta, kuni saad jagu."

Rodioni tare juurest eemaldus rahvahulk ja hakkas tänavat mööda pihlaka poole tulema. Alustati laulu, lõõtspill mängis. Ja tuldi aina ligemale ning ligemale ...

„Ema, sõidame siit minema!" ütles tütarlaps kahvatuna, surudes end ema vastu ja kogu kehast värisedes. „Sõidame minema, ema!"

„Kuhu?"

„Moskvasse ... Sõidame minema, ema!"

Tütarlaps puhkes nutma. Rodion sattus hoopis segadusse, ta nägu tõmbus kangesti higiseks. Ta võttis taskust väikese, poolkuuna kõvera, üleni mügarikkudega kaetud kurgi ja hakkas seda tütarlapsele pihku toppima.

„Noh, noh ..." pomises ta, karmilt kulmu kortsutades. „Võta kurki, söö ... Ei kõlba nutta, emake annab naha peale, kaebab kodus isale ... Noh, noh ..."

Nad läksid edasi, Rodion aga kõndis ikka nende järel, soovides neile öelda midagi sõbralikku ning veenvat. Nähes, et nad mõlemad on tegevuses oma mõtetega ja oma murega ega märka teda, peatus ta ja vaatas silmi päikese eest varjates neile kaua aega järele, kuni nad kadusid oma metsa vahele.

IV

Insener näis olevat muutunud kergesti-ärrituvaks, väiklaseks ja nägi juba igas tühises asjas vargust või selle katset. Värav oli tal lukkus isegi päeva ajal, öösel aga kõndisid aias kaks valvurit ja lõid lokku, ja Obrutšanovost ei võetud enam kedagi päeviliseks. Nagu kiuste võttis keegi (kas külameestest või paljasjalgseist — ei tea) vankril uued rattad maha ja pani asemele vanad, seejärel, veidi hiljem, viidi ära kahed valjad ja pihid, ja isegi külas algas nurin. Hakati rääkima, et oleks tarvis korraldada läbiotsimine Lõtškovide ja Volodka juures, ja siis leiti pihid ning valjad inseneri aiast tara äärest: keegi oli nad sinna poetanud.

Kord tuldi salgana metsast ja jälle juhtus teel insener vastu. Ta seisatas ja alustas tervitamata, tigedalt kord ühe, kord teise otsa vaadates:

„Ma palusin mitte korjata seeni minu pargist ja õue juurest, jätta need mu naisele ja lastele, aga teie tüdrukud tulevad varavalgega ja pärast ei ole ühtki seent järele jäänud. Palu teid või ära palu, — see on ükstapuha. Ma näen, nii palumine, meelitamine kui ka veenmine, kõik on asjatu."

Ta peatas oma põlastava pilgu Rodionil ja jätkas:

„Mina ja mu naine suhtusime teisse nagu inimestesse, nagu omasugustesse, — aga teie? Ähh, mis ikka rääkida! Lõpeb tõenäoliselt sellega, et me hakkame teid põlgama. Midagi muud ei jää üle!"

Ja hoides pingutusega tagasi oma viha, et mitte

öelda veel midagi ülearust, pöördus ta ära ning läks edasi.

Koju jõudes Rodion palvetas, võttis jalad lahti ja istus pingile naise kõrvale.

„Jah," alustas ta, olles natuke puhanud. „Tuleme praegu, Kutšerovi-härra meile vastu ... Jah ... Varavalgega tüdrukuid näinud ... Miks, ütleb, seeni ei too ... naisele, ütleb, ja lastele. Pärast vaatab mulle otsa ja ütleb: mina, ütleb, võtan naisega sind oma hoole alla.[1] Tahtsin talle maani kummardada, aga lõin kartma ... Andku jumal tervist ... Anna neile, issand ..."

Stepanida lõi risti ette ja ohkas.

„Härrased on head, lihtsameelsed ..." jätkas Rodion. „„Võtame oma hoole alla ..." — kõikide kuuldes lubas. Vanas eas ... poleks sellelgi viga ... Igavesti paluksin jumalat nende eest ... Anna, taevane kuninganna ..."

Ristiülendamispäeval, 14. septembril, oli kirikupüha. Lõtškovid, isa ja poeg, sõitsid juba hommikul teisele jõekaldale ja tulid lõunaajal purjus olekus tagasi. Nad käisid kaua küla mööda ringi, kord lauldes, kord inetute sõnadega sõimeldes, pärast pöörasid kaklema ja läksid härrastemajja kaebama. Alguses astus õue Lõtškov-isa, pikk haavapuust kepp käes. Ta peatus kõheldes ja võttis mütsi peast. Insener istus oma perega parajasti terrassil ja jõi teed.

„Mis sa tahad?" hüüdis insener.

„Teie kõrgeausus, härra ..." alustas Lõtškov ja puhkes nutma. „Ilmutage jumalikku armu, astuge mu kaitseks välja ... Poeg ei lase elada ... Viletsusse on poeg mind saatnud, kakleb ... teie kõrgeausus ..."

Õue astus ka Lõtškov-poeg, ilma mütsita, samuti kepp käes. Ta jäi seisma ja suunas oma purjus, totra pilgu terrassile.

„Pole minu asi teie tülisid arutada," ütles insener. „Mine semstvoülema või stanovoi juurde."

[1] Tõlkes edasiandmatu sõnademäng sõnade „prezirat'" (põlgama) ja „priziratj" (oma hoole alla võtma) samakõlalisuse alusel. (Tõlkija märkus.)

„Igal pool olen käinud ... palvekirju olen esitanud ..." lausus Lõtškov-isa ja puhkes veel valjemini nutma. „Kuhu ma nüüd pean minema? Tähendab, ta võib mind nüüd maha lüüa? Tema, tähendab, võib kõike? Oma isa võib maha lüüa? Oma isa?"

Ta tõstis kepi ja lõi sellega pojale pähe. Too tõstis oma kepi ja lõi vanataadile otse palja pealae pihta, nii et kepp hüpatas. Lõtškov-isa ei nõksatanudki ja lõi jälle poega, ja jälle pähe. Nii nad seisid ning kopsisid teineteisele pähe ja see ei sarnanenud kaklusega, vaid pigem mingi mänguga. Värava taga seisid salgana mehed ja naised ning vaatasid vaikides õue, ja nende näod olid tõsised. Need olid külamehed, kes tulid püha puhul tervitama, kuid Lõtškove nähes hakkas neil piinlik ja nad ei astunud õue.

Järgmise päeva hommikul sõitis Jelena Ivanovna lastega Moskvasse. Ja levis kuuldus, et insener tahab oma härrastemaja ära müüa ...

V

Sillaga ollakse ammu harjunud ja juba on raske kujutleda jõge selles kohas ilma sillata. Ehitusest järele jäänud prahihunnikud on juba ammu rohtunud, paljasjalgsed unustatud ja „Dubinuška" asemel kuuldub nüüd peaaegu iga tund mööduva rongi mürinat.

Uus suvila on ammugi müüdud. Nüüd kuulub ta mingisugusele ametnikule, kes pühapäeviti sõidab linnast perekonnaga siia, joob terrassil teed ja sõidab siis tagasi linna. Tal on mütsi ees tärn, ta kõneleb ja köhib nagu väga tähtis ametnik, ehkki tal on ainult kolleegiumisekretäri aukraad, ja kui külamehed teda tervitavad, ta ei vasta.

Obrutšanovos on kõik vanaks jäänud. Kozov on juba surnud, Rodioni tares on lapsi veelgi rohkem, Volodkale on kasvanud pikk punane habe. Elatakse endist viisi kehvalt.

Varakevadel saevad obrutšanovlased raudteejaama juures puid. Pärast tööd lähevad nad koju, lähevad kiirustamata, üksteise järel. Laiad saed kõiguvad õl-

gadel, päike helgib nende pinnal. Jõeäärsetes põõsastes laulavad ööbikud, taeva all lõõritavad lõokesed. Uues suvilas on vaikne, mitte inimhingegi, ja ainult kuldsed tuvid, — kuldsed seetõttu, et neid valgustab päike, — lendlevad maja kohal. Kõigile — niihästi Rodionile, mõlemale Lõtškovile kui ka Volodkale — meenuvad valged hobused, väikesed ponid, ilutulestikud, laternatega paat, meenub, kuidas inseneri naine, ilus, elegantne, käis külas ja kõneles nii väga sõbralikult. Ja kõike seda justkui poleks olnudki. Kõik see oli nagu unenägu või muinasjutt.

Nad sammuvad jalgu järele vedades, väsinutena ja mõtlevad . . .

Nende külas, mõtlevad nad, on rahvas hea, tasase loomuga, arukas, kardab jumalat, ja Jelena Ivanovna oli kah tasase loomuga, hea, vaikne, nii hale oli teda vaadata, — kuid miks nad siis omavahel läbi ei saanud ja lahkusid vaenlastena? Mis udu see oli, mis varjas silmade eest kõige tähtsamat, nii et näha olid ainult kahjud, mida loomad tegid, valjad, pihid ja kõik need pisiasjad, mis nüüd meelde tuletades näivad säärase mõttetusena? Miks elatakse uue omanikuga rahus, aga inseneriga ei saadud läbi?

Ja teadmata, mida endale vastata nende küsimuste peale, vaikivad kõik, ja ainult Volodka pomiseb midagi.

„Mis sa räägid?" küsib Rodion.

„Elasime ilma sillata . . ." lausub Volodka süngelt. „Elasime ilma sillata ega palunud seda . . . ja pole meile vaja."

Keegi ei vasta talle ja minnakse vaikides edasi, pead norgus.

1899

Daam koerakesega

I

Kõneldi, et rannapromenaadile olevat ilmunud uus nägu: daam koerakesega. Dmitri Dmitritš Gurov, kes oli elanud Jaltas juba kaks nädalat ja siin kohanenud, hakkas samuti uute nägude vastu huvi tundma. Istudes Vernet' paviljonis, nägi ta, kuidas rannapromenaadil möödus jalutades noor daam, väheldast kasvu blondiin, barett peas. Tema järel jooksis valge špits.

Hiljem kohtas Gurov teda linnapargis ja skvääril mitu korda päevas. Daam jalutas üksinda, ikka seesama barett peas, valge špits kaasas. Keegi ei teadnud, kes ta on, ja teda kutsuti lihtsalt daamiks koerakesega.

„Kui ta on siin ilma meheta ja tuttavateta," arutles Gurov, „siis ei teeks halba temaga tutvuda."

Ta polnud veel neljakümnene, aga tal oli juba kaheteistkümne-aastane tütar ja kaks gümnasistist poega. Ta pandi varakult paari, kui ta oli alles teise kursuse üliõpilane, ja nüüd näis naine temast poolteist korda vanemana. Naine oli pikk, tumedate kulmudega, sirge, tähtis ning soliidne, ja nagu ta ise end nimetas, mõtleja inimene. Ta luges palju, ei kirjutanud kirjades kõvendusmärki, meest nimetas mitte Dmitriks, vaid Dimitriks, mees aga pidas teda salajas piiratuks, kitsarinnaliseks ning ebaelegantseks, kartis teda ega armastanud kodus olla. Teda petma hakkas mees juba ammugi, pettis sageli ja arvatavasti sellepärast väljendus naiste suhtes peaaegu alati halvasti, ja kui tema juuresolekul neist rääkima hakati, nimetas ta neid ikka nõnda:

„Alam rass!"

Gurov tundis endal olevat küllalt kibedaid kogemusi selleks, et nimetada neid kuidas tahes, ent ometigi ei oleks ta ilma „alama rassita" võinud kaht päevagi ära elada. Meeste seltskonnas oli tal igav, ebamugav, nendega oli ta sõnakehv ning jahe, aga kui ta oli naiste hulgas, tundis ta end vabana ja teadis, millest nendega kõnelda ja kuidas käituda. Vaikidagi oli tal nendega kerge. Ta välimuses, iseloomus ja kogu ta loomuses oli midagi külgetõmbavat, tabamatut, mis äratas naiste sümpaatiat, ahvatles neid. Ta teadis seda, ja ka teda ennast tõmbas mingi jõud nende poole.

Korduvad kogemused, tõepoolest kibedad kogemused olid talle ammugi selgeks teinud, et igasugune lähem vahekord, mis algul nii meeldivalt mitmekesistab elu ja näib kena ning kerge seiklusena, kasvab koralikkudel inimestel, eriti moskvalastel, kes kergesti tuld ei võta ja kõhklevad, paratamatult terveks äärmiselt keeruliseks probleemiks ja olukord muutub lõpuks koormavaks. Ent igal uuel kohtumisel huvitava naisega kadusid need kogemused kuidagi mälust, oli tahtmine elada ja kõik tundus nii lihtne ning lõbus.

Kord õhtupoolikul lõunastas ta pargis ja baretiga daam lähenes ruttamata, et istuda kõrvallauda. Daami ilme, kõnnaku, riietuse ja soengu järgi võis mõista, et ta on korralikust seltskonnast, abielus, esimest korda Jaltas ja üksinda ning et tal on igav siin . . . Juttudes kohalikkude kommete lõtvusest oli palju valet, Gurov suhtus neisse põlastavalt ja teadis, et niisuguseid jutte sepitsevad enamasti inimesed, kes ise meelsasti patustaksid, kui nad seda oskaksid, ent kui daam istus temast kolme sammu kaugusele kõrvallauda, tulid talle meelde need jutud kergetest võitudest, väljasõitudest mägedesse, ja ahvatlev mõte kiirest, põgusast vahekorrast, romaanist tundmatu naisega, kelle nimegi ei tea, valdas teda.

Ta meelitas sõbralikult špitsi enda juurde, ja kui see talle lähenes, ähvardas teda sõrmega. Špits hakkas urisema. Gurov ähvardas jälle.

Daam vaatas talle otsa ja langetas otsekohe silmad.

„Ta ei hammusta," ütles daam ja punastas.

„Võib talle konti anda?" — ja kui daam oli jaatavalt pead noogutanud, küsis Gurov sõbralikult: „Kas te olete juba ammu Jaltas?"

„Viis päeva."

„Mina aga venitan siin juba teist nädalat lõpule."

Natuke aega oldi vait.

„Aeg läheb kiiresti, ja ometi on siin nii hirmus igav!" ütles daam Gurovile otsa vaatamata.

„See on niiviisi ainult kombeks võetud rääkida, et siin on igav. Kolkaelanik elab kuskil oma Beljovis või Žizdras — ja tal pole igav, aga sõidab siia: „Ah, igav! Ah, tolmune!" Võib arvata, et ta on Granadast pärale jõudnud."

Daam puhkes naerma. Seejärel jätkasid mõlemad vaikides söömist, nagu võõrad. Pärast lõunastamist aga läksid kõrvuti — ja algas naljatlev, kerge, vabade, rahulolevate inimeste vestlus, kellele on ükskõik, kuhu minna või millest rääkida. Nad jalutasid ja kõnelesid sellest, kui kummaliselt oli valgustatud meri: vesi oli pehmet ning sooja sirelivärvi ja mööda veepinda kulges kuuvalguse kuldne triip. Kõnelesid sellest, kui lämmatav on pärast kuuma päeva. Gurov jutustas, et ta on moskvalane, hariduselt filoloog, kuid teenib pangas; valmistus kunagi eraooperis laulma, kuid loobus, tal on Moskvas kaks maja . . . Daamilt aga sai ta teada, et too on üles kasvanud Peterburis, kuid abiellunud S-is, kus elab juba kaks aastat, et ta veedab Jaltas veel umbes kuu aega ja et võib-olla sõidab talle järele ta mees, kes tahab samuti puhata. Ta ei suutnud kuidagi selgeks teha, kus ta mees teenib, — kas kubermanguvalitsuses või kubermangu semstvovalitsuses, ja see tundus talle endalegi naljakas. Veel sai Gurov teada, et daami nimi on Anna Sergejevna.

Hiljem oma numbritoas mõtles Gurov Anna Sergejevnale, mõtles sellest, et homme saavad nad kindlasti kokku. Nii peab see olema. Magama heites tuli talle meelde, et Anna Sergejevna oli alles üsna hiljuti instituudiõpilane, õppis, just nagu praegu tema enda tütar, tuli meelde, kui palju kartlikkust, nurgelisust oli veel Anna Sergejevna naerus, ta vestluses tundmatuga, — arvatavasti oli ta esimest korda elus üksinda,

sellises olukorras, kus temale järgnetakse ja teda silmitsetakse ning temaga räägitakse ainult ühel salajasel eesmärgil, mis ei saa talle aimamatuks jääda. Gurovile meenusid Anna Sergejevna peenike, nõrk kael ja ta ilusad hallid silmad.

„Temas on siiski midagi haledat," mõtles ta uinudes.

II

Möödus nädal nende tutvuse algusest. Oli pühapäev. Tubades oli lämmatav, tänavail keerutas tuul tolmupilvi ja rebis kübaraid peast. Kogu päev oli joogijanu ja Gurov käis ühtelugu paviljonis ning pakkus Anna Sergejevnale kord siirupiga karastusjooki, kord jäätist. Polnud kuhugi minna.

Õhtul, kui tuul natuke vaiksemaks jäi, läksid nad muulile, et vaadata auriku saabumist. Sadamas oli rohkesti jalutajaid: oli kogunetud kedagi lillekimpudega vastu võtma. Ja siin torkasid selgesti silma Jalta elegantse publiku kaks iseärasust: elatanud daamid olid riides nagu noored ja oli rohkesti kindraleid.

Lainetuse tõttu saabus aurik hilja, kui päike oli juba loojunud, ja pööras end kaua, enne kui randus muuli äärde. Anna Sergejevna silmitses läbi lornjeti laeva ja reisijaid, justkui tuttavaid otsides, ja kui ta kõnetas Gurovit, särasid ta silmad. Ta kõneles palju, tema küsimused olid katkendlikud ja ta unustas ise otsekohe, mida küsis. Pärast kaotas ta rahvasummas lornjeti.

Elegantne publik hakkas laiali minema, nägusid polnud enam näha, tuul oli täiesti vaibunud, Gurov ja Anna Sergejevna aga seisid paigal, justkui oodates, et vahest tuleb veel keegi laevalt maha. Anna Sergejevna vaikis nüüd ja nuusutas lilli, Gurovile vaatamata.

„Ilm on õhtul paremaks läinud," ütles Gurov. „Kuhu me siis nüüd läheme? Vahest sõidaksime kuskile?"

Anna Sergejevna ei vastanud.

Siis vaatas Gurov talle teraselt otsa, süleles teda

järsku ja suudles huultele, tundes endale vastu hoovavat lillede lõhna ning rõskust, ja vaatas otsekohe kartlikult ringi: kas vahest keegi nägi?

„Lähme teie juurde . . ." lausus ta tasa.

Ja mõlemad hakkasid kiiresti minema.

Anna Sergejevna numbritoas oli umbne ja lõhnas parfüümi järele, mida ta oli jaapani kauplusest ostnud. Teda nüüd silmitsedes mõtles Gurov: „Milliseid kokkujuhtumisi küll elus kõik ei esine!" Minevikust oli tal säilinud mälestus muretuist, heasüdamlikest naistest, kes tundsid lõbu armastusest, olid talle tänulikud õnne eest, olgu see kas või väga üürike; ja seesugustest, — nagu näiteks oli tema enda naine, — kes armastasid ilma siiruseta, ülearuste juttudega, heputavalt, hüsteeriaga, sellise näoga, nagu poleks see mitte armastus, mitte kirg, vaid midagi tähtsamat; ja paarist-kolmest niisugusest, väga ilusast, külmast, kelle näol vilksatas äkki kiskjalik ilme, kangekaelne tahtmine võtta, haarata elult rohkem, kui see võib anda, ja need olid mitte enam väga noored, jonnakad, mõtlematud, võimuahned, rumalad naised, ja kui Gurov nende vastu jahtus, äratas nende ilu temas põlastust ja pitsid nende pesul näisid talle siis sarnanevat kalasoomusega.

Siin aga ikka seesama kogenematu nooruse kartlikkus, nurgelisus, ebamugav tunne ja peataoleku mulje, nagu oleks keegi äkki uksele koputanud. Anna Sergejevna, see „daam koerakesega", suhtus sellesse, mis oli toimunud, kuidagi eriliselt, väga tõsiselt, otsekui oma langemisse, — nii tundus, ja see oli veider ning sobimatu. Ta näojooned lõtvusid, närbusid ja pikad juuksed ripnesid kurvalt mõlemal pool nägu. Ta mõtiskles nukras poosis, just nagu patustaja vanaaegsel pildil.

„Paha lugu," ütles ta. „Teie olete esimene, kes minust nüüd lugu ei pea."

Numbritoa laual oli arbuus. Gurov lõikas endale viilu ja hakkas ruttamata sööma. Vähemalt pool tundi möödus vaikuses.

Anna Sergejevna oli liigutav, temas tundus korraliku, naiivse, vähe elanud naise puhtust. Laual põlev

üksik küünal valgustas vaevalt ta nägu, kuid oli näha, et ta süda oli rahutu.

„Miks võiksin ma lakata sinust lugu pidamast?" küsis Gurov. „Sa ei tea ise, mida räägid."

„Andestagu mulle jumal!" ütles Anna Sergejevna ja ta silmad täitusid pisaraist. „See on kole."

„Sa justkui püüaksid end vabandada."

„Millega mul end vabandada? Ma olen halb, alatu naine, ma põlgan end ega mõtlegi enda vabandamisele. Ma ei petnud mitte meest, vaid iseennast. Ja mitte ainult praegu, vaid petan juba ammugi. Minu mees on võib-olla aus, hea inimene, kuid ta on ju lakei! Ma ei tea, mis ta teeb seal, kuidas ta teenib, tean ainult, et ta on lakei. Kui ma temale läksin, olin ma kahekümne aastane, mind piinas uudishimu, ma tahtsin midagi paremat. On ju ometi olemas, ütlesin ma enesele, teistmoodi elu. Tahtsin elu maitsta! Ainult elu maitsta... Uudishimu kõrvetas mind... Teie ei saa sellest aru, kuid, vannun jumala nimel, ma ei suutnud enam end valitseda, minuga toimus midagi, mind polnud võimalik tagasi hoida, ma ütlesin mehele, et olen haige, ja sõitsin siia... Siin käisin aina ringi nagu uimas, nagu hullumeelne... ja nüüd on minust saanud alatu, närune naine, keda igaüks võib põlata."

Gurovile läks juba igavaks kuulata, teda ärritas naiivne toon, see nii ootamatu ning sobimatu patukahetsus. Kui poleks olnud pisaraid silmis, oleks võinud arvata, et Anna Sergejevna naljatab või teeskleb.

„Ma ei mõista," ütles Gurov tasa, „mida sa siis tahad?"

Anna Sergejevna peitis näo ta rinnale ja surus end tema vastu.

„Uskuge, uskuge mind, anun teid..." rääkis Anna Sergejevna. „Ma armastan ausat, puhast elu, ja patt on mulle vastik, ma ei tea ise, mis ma teen. Lihtsad inimesed ütlevad: vanakuri vedas libedale. Ka mina võin nüüd enda kohta öelda, et mind vedas vanakuri libedale."

„Küllalt, küllalt..." pomises Gurov.

Ta vaatas Anna Sergejevna liikumatuisse, kohkunud silmadesse, suudles teda, kõneles tasa ning sõbralikult. Ja Anna Sergejevna rahunes pikkamööda ning sai tagasi oma lõbususe. Mõlemad puhkesid naerma.

Kui nad pärast väljusid, polnud rannapromenaadil inimhingegi, linn oma küpressidega näis olevat täiesti surnud, kuid meri kohises ikka ja peksles vastu kallast. Üks pargas kõikus lainetel ja selle pardal vilkus uniselt väike latern.

Nad leidsid voorimehe ja sõitsid Oreandasse.

„Ma sain praegu eeskojas teada su nime: tahvlile on kirjutatud von Diderits," ütles Gurov. „Kas su mees on sakslane?"

„Ei, tal oli vist vanaisa sakslane, ta ise aga on õigeusklik."

Oreandas istusid nad kiriku läheduses pingil, vaatasid alla merele ja vaikisid. Jalta paistis vaevalt läbi hommikuse udu ja mäetippudel seisid liikumatult valged pilved. Lehed puudel ei liikunud, tsikaadid siristasid ja mere monotoonne, tume mühin, mis kostis altpoolt, kõneles rahust, igavesest unest, mis meid ootab. Niiviisi mühises all, kui siin polnud veel ei Jaltat ega Oreandat, mühiseb praegu ja mühiseb niisama ükskõikselt ning tumedalt ka siis, kui meid enam ei ole. Ja selles muutumatuses, täielikus ükskõiksuses meie kõigi elu ja surma vastu peitub võib-olla meie lunastuse, maapealse elu lakkamatu liikumise ja jääva täiuslikkuse pant. Istudes noore naise kõrval, kes päikesetõusul näis nii ilusana, rahunenuna ja võlutuna sellest muinasjutulisest ümbrusest — merest, mägedest, pilvedest, avarast taevast —, mõtles Gurov sellest, kui kaunis õieti on, kui järele mõelda, kõik siin maailmas, kõik peale selle, mida me ise mõtleme ja teeme, kui unustame elu kõrgemad eesmärgid ja oma inimliku väärikuse.

Lähenes keegi mees — arvatavasti öövaht —, vaatas neile otsa ja läks minema. Ja see pisiasi tundus väga salapärasena ning samuti ilusana. Oli näha, kuidas Feodossiast saabus aurik — koidukumast valgustatuna, juba ilma tuledeta.

„Kaste on maas," ütles Anna Sergejevna pärast vaikimist.

„Jah. On aeg koju minna."

Nad läksid tagasi linna.

Seejärel kohtusid nad igal keskpäeval rannapromenaadil, einestasid üheskoos, lõunastasid, jalutasid ja vaimustusid merest. Anna Sergejevna kurtis, et ta magab halvasti ja et ta süda peksleb ärevalt, esitas ikka ühtesid ja neidsamu küsimusi, erutatuna kord armukadedusest, kord hirmust, et Gurov temast küllalt lugu ei pea. Sageli, kui kedagi läheduses polnud, tõmbas Gurov kas skvääril või pargis äkki Anna Sergejevna enese vastu ja suudles teda kirglikult. Täielik jõudeolek, need suudlused päise päeva ajal, ringivaatamisega ja hirmuga, et viimaks keegi näeb, kuumus, merelõhn ja alaline tegevusetute, hästiriietatud, söönud inimeste nägemine oma silmade ees oli teda otsekui ümber loonud: ta rääkis Anna Sergejevnale, kui kena ja ahvatlev too on, oli kärsitult kirglik, ei läinud temast sammugi eemale, Anna Sergejevna aga jäi sageli mõttesse ja aina palus teda üles tunnistada, et ta ei pea temast lugu ega armasta põrmugi, vaid näeb temas ainult labast naist. Peaaegu igal hilisõhtul sõitsid nad kuhugi linnast välja, kas Oreandasse või kose juurde, ja lõbusõit õnnestus, muljed olid alati suurepärased ning ülevad.

Nad ootasid Anna Sergejevna mehe saabumist. Kuid temalt tuli kiri, milles ta teatas, et ta silmad on haigeks jäänud, ja palus naist kiiresti koju tagasi tulla. Anna Sergejevna hakkas kiirustama.

„See on hea, et ma ära sõidan," rääkis ta Gurovile. „See on saatus ise."

Ta sõitis ära hobustega ja Gurov läks teda saatma. Sõideti päev otsa. Kui ta kiirrongivagunisse istus ja teine kell oli juba löönud, ütles ta:

„Laske ma vaatan teid veel... Vaatan veel kord. Vaat nii."

Ta ei nutnud, kuid oli nukker, otsekui haige, ja ta nägu võbises.

„Ma hakkan teist mõtlema ... teid meelde tuletama," kõneles ta. „Jääge siia, jumal olgu teiega. Säilitage minust head mälestust. Me lahkume jäädavalt, — see peab nii olema, sest poleks tarvis olnud üldse kokku juhtuda. Noh, jumal olgu teiega."

Rong sõitis kiiresti minema, ta tuled kadusid varsti ja minuti pärast polnud enam kuulda mürinatki, nagu oleks kõik sihilikult kokku leppinud katkestada hästi ruttu see magus unustus, see meeletus. Jäädes üksinda platvormile ja vaadates pimedasse kaugusse, kuulas Gurov rohutirtsude siristamist ja telegraafitraatide undamist niisuguse tundega, nagu oleks alles äsja ärganud. Ja ta mõtles sellest, et nüüd siis on tema elus olnud veel üks seiklus ja ka see on lõppenud, ja järele on jäänud mälestus ... Ta oli heldinud, nukker ja tundis pisut kahetsust: see noor naine, keda ta enam iial ei näe, polnud ju õnnelik temaga. Ta oli Anna Sergejevna vastu sõbralik ja südamlik, kuid ometigi oli läbi tema käitumise, ta tooni ja hellituste tunda kerget pilget, õnneliku, pealegi naisest peaaegu kaks korda vanema mehe jämedavõitu kõrkust. Anna Sergejevna oli teda alati nimetanud heaks, ebatavaliseks ning ülevaks. Ilmsesti näis ta Anna Sergejevnale mitte sellena, kes ta tõeliselt oli, tähendab — pettis teda tahtmatult ...

Siin raudteejaamas lõhnas juba sügise järele, õhtu oli jahe.

„On aeg ka minul põhja poole teele asuda," mõtles Gurov platvormilt lahkudes. „On aeg!"

III

Kodus, Moskvas, elati juba talviselt, köeti ahjusid ja hommikuti, kui lapsed koolisminekuks valmistusid ning teed jõid, oli pime, ja lapsehoidja süütas natukeseks ajaks tule. Juba algasid külmad. Kui sajab esimest lund, esimesel saanitee-päeval on meeldiv näha valget maapinda, valgeid katuseid, hingata on mõnus ning tore, ja sel ajal tulevad meelde noorusaastad. Härmatisest valged vanad pärnad ja kased näivad heasüdamlikkudena, nad on südamele lähedasemad kui küpressid ja palmid ja nende läheduses pole enam tahtmist mõelda mägedest ning merest.

Gurov oli moskvalane, ta jõudis tagasi Moskvasse ilusal pakasel päeval, ja kui ta kasuka selga ning soo-

jad kindad kätte tõmbas ja Petrovkal jalutuskäigu tegi ja kui ta laupäevaõhtul kirikukellade helinat kuulis, kaotasid hiljutine lõbureis ja kohad, kus ta oli viibinud, temale kogu oma võlu. Vähehaaval sukeldus ta Moskva ellu, luges juba õhinal läbi kolm ajalehte päevas ja rääkis, et ta põhimõtteliselt ei loe Moskva ajalehti. Teda tõmbas juba restoranidesse, klubidesse, kutsutud külalistele määratud lõunasöökidele, juubelitele ja talle tundus juba meelitav, et teda külastavad tuntud advokaadid ning näitlejad ja et ta mängib arstide klubis kaarte professoriga. Juba võis ta ära süüa terve portsjoni seljankat panni pealt . . .

Möödub umbes kuu, ja Anna Sergejevna, nagu talle tundus, kattub mälus uduga ning ta hakkab teda vaid vahetevahel unes nägema liigutavalt naeratavana, nagu ta nägi teisi. Kuid möödus üle kuu aja, jõudis kätte südatalv, aga tema mälus oli kõik nii selge, nagu oleks ta Anna Sergejevnast lahkunud alles eile. Ja mälestused elavnesid üha enam. Kas kostsid õhtuses vaikuses ta kabinetti oma õppeülesandeid valmistavate laste hääled või kuulis ta romanssi või orelimängu restoranis või ulgus lumetorm kaminas, kui järsku elustus ta mälus kõik: niihästi see, mis oli toimunud muulil, kui ka varane hommik uduga mägede kohal, Feodossiast saabuv aurik ja suudlused. Ta kõndis kaua mööda tuba meelde tuletades ning naeratades, seejärel muutusid mälestused unistusteks ja minevik segunes kujutluses sellega, mis on ees. Anna Sergejevna ei ilmunud talle mitte unes, vaid käis kõikjal tema järel nagu vari ja jälgis teda. Silmi sulgedes nägi Gurov teda justkui elusana enda ees ja ta näis ilusam, õrnem, noorem, kui ta tegelikult oli. Ja ka ise tundus Gurov endale paremana, kui ta oli siis, Jaltas. Anna Sergejevna vaatas õhtuti talle vastu raamatukapist, kaminast, toanurgast, ta kuulis tema hingamist ja ta riiete sõbralikku kahinat. Tänaval saatis ta pilguga naisi, otsides, kas ei leidu Anna Sergejevnaga sarnanevat . . .

Juba piinas teda kange tahtmine jagada kellegagi oma mälestusi. Ent kodus polnud võimalik oma armastusest rääkida; väljaspool kodu aga polnud kellegagi rääkida. Ega seda saanud ju teha majarahvaga või

pangas. Ja millest rääkida? Kas ta siis armastas tookord? Kas oli tema vahekorras Anna Sergejevnaga midagi ilusat, luulelist või õpetlikku või lihtsalt huvitavatki? Tuli rääkida umbmääraselt armastusest, naistest ja keegi ei aimanud, milles on lugu, ainult tema naine liigutas oma tumedaid kulme ning lausus:

„Sulle, Dimitri, ei sobi sugugi kergatsi osa."

Väljudes kord öösel arstide klubist koos oma partneriga, kroonuametnikuga, ei suutnud ta end tagasi hoida ja lausus:

„Kui te teaksite, kui hurmava naisega ma Jaltas tuttavaks sain!"

Ametnik istus saani ja sõitis minema, kuid pöördus järsku ümber ning hõikas:

„Dmitri Dmitritš!"

„Jah?"

„Teil oli ennist õigus: ossetriina oli pisut riknenud!"

Need nii tavalised sõnad tekitasid millegipärast Gurovis äärmist meelepaha, tundusid talle alandavatena ning räpastena. Millised metsikud kombed, millised näod! Missugused mõttetud ööd, millised ebahuvitavad, silmapaistmatud päevad! Meeletu kaardimäng, õgimine, purjutamine, alalised kõnelused ikka ühest ja sellestsamast. Tarbetud toimingud ja kõnelused ikka ühest ja sellestsamast võtavad ära parima osa ajast, parimad jõud, ja lõpuks jääb järele mingi nudi, tiivutu elu, mingi mõttetus, ja ära minna, põgeneda pole võimalik; otsekui istuksid hullumajas või vangiroodus!

Gurov ei maganud kogu öö meelepaha tundes ja veetis seejärel kogu päeva peavaluga. Ka järgmistel öödel magas ta halvasti, aina istus voodis ja mõtles või kõndis nurgast nurka. Lapsed olid teda ära tüüdanud, pank oli ära tüüdanud, polnud tahtmist kuhugi minna ega millestki rääkida.

Detsembris, pühade ajal, seadis ta end reisivalmis ja ütles naisele, et sõidab Peterburi, kellegi noormehe eest samme astuma — ja sõitis S-i. Milleks? Ta ise kah ei teadnud seda hästi. Tal oli tahtmine näha Anna Sergejevnat ja kõnelda temaga, korraldada kohtamine, kui see on võimalik.

Ta saabus S-i hommikul ja võttis endale võõraste-

majas kõige parema numbritoa, kus kogu põrand oli kaetud halli sõdurikaleviga ja laual seisis tolmust hall tindipott ratsanikuga, kel oli käsi kübaraga üles tõstetud, pea aga otsast ära löödud. Uksehoidja andis talle vajalikud teated: von Diderits elab Staro-Gontšarnaja tänavas, oma majas — mitte kaugel võõrastemajast, elab hästi, jõukalt, tal on oma hobused, kõik linna elanikud tunnevad teda. Uksehoidja hääldas nii: Drõdõrits.

Gurov läks ruttamata Staro-Gontšarnajale ja otsis maja üles. Otse maja vastas oli plankaed, hall, pikk, naeltega.

„Niisuguse plangu juurest põgened minema," mõtles Gurov, heites pilku kord akendele, kord plangule.

Ta kaalutles: täna pole tööpäev ja mees on arvatavasti kodus. Ja niikuinii oleks taktitu majja minna ning segadust tekitada. Kui aga saata kirjake, siis see võib-olla satub mehe kätte ja siis võib kõik ära rikkuda. Kõige parem on juhuse peale lootma jääda. Ja ta aina kõndis mööda tänavat ning plangu ääres ja ootas seda juhust. Ta nägi, kuidas väravast läks sisse kerjus ja koerad talle kallale kargasid, seejärel, tund aega hiljem, kuulis ta klaverimängu, ja helid kostsid nõrgalt ning ebaselgelt. Arvatavasti mängis Anna Sergejevna. Järsku avanes paraaduks ja sellest astus välja keegi eideke, tema järel jooksis tuttav valge špits. Gurov tahtis hüüda koera, kuid tal hakkas äkki süda kloppima ja ta ei suutnud erutuse tõttu koera nime meelde tuletada.

Ta kõndis ja vihkas üha enam halli plankaeda ning mõtles juba ärritatult, et Anna Sergejevna on teda unustanud ja võib-olla lahutab oma meelt juba teisega. See on nii loomulik noore naise olukorras, kes on sunnitud hommikust õhtuni seda neetud planku nägema. Ta tuli tagasi oma numbrituppa ja istus hulk aega diivanil, teadmata, mida teha, seejärel lõunastas ja magas siis kaua.

„Kui rumal ja tülikas see kõik on," mõtles ta ärgates ja tumedaile akendele vahtides: oli juba õhtu. „Magasingi end millegipärast välja. Mis ma siis nüüd öösel tegema hakkan?"

Ta istus odava halli haiglatekiga kaetud voodil ja narritas end tigedalt:

„Säh sulle daam koerakesega . . . Säh sulle seiklus . . . Istu siis nüüd siin."

Juba hommikul, vaksalis, torkas talle silma väga suurte tähtedega afišš: etendati esimest korda „Geišat". Talle tuli see meelde ja ta sõitis teatrisse.

„Väga võimalik, et ta käib esietendustel," mõtles Gurov.

Teater oli rahvast täis. Ka siin, nagu üldse kõigis kubermanguteatrites, oli kroonlühtrist kõrgemal udu ja rõdu käratses kärsitusest. Esimeses reas seisid enne etenduse algust kohalikud keigarid, käed selja taga. Kuberneriloožis istus esimesel kohal kuberneri tütar, boa kaelas, kuberner ise aga oli tagasihoidlikult varjul portjääri taga ja paistsid ainult ta käed. Eesriie kõikus ja orkester häälestas kaua aega oma pille. Kogu aeg, mil publik saali tuli ja oma kohtadele asus, otsis Gurov ahnelt silmadega.

Saali astus ka Anna Sergejevna. Ta istus kolmandasse ritta, ja kui Gurov teda silmas, tõmbus ta süda kokku ja ta mõistis selgesti, et nüüd pole temale kogu maailmas lähemat, kallimat ning tähtsamat inimest. Anna Sergejevna, kes märkamatuna kadus provintsliku rahva hulka, see väike, mitte millegi poolest silmapaistev naine, vulgaarse lornjetiga käes, täitis nüüd kogu ta elu, oli ta mure, rõõm ja ainus õnn, mida ta nüüd enesele soovis. Halva orkestri, viletsate kolkalikkude viiulite helide saatel mõtles ta sellest, kui kena on Anna Sergejevna. Mõtles ja unistas.

Koos Anna Sergejevnaga astus saali ja istus tema kõrvale väikese põskhabemega väga pikk ning kühmus noormees. Ta kõigutas igal sammul pead ja näis kogu aeg tervitavat. Arvatavasti oli see Anna Sergejevna mees, keda viimane oli tookord Jaltas kibedustundest haaratuna lakeiks nimetanud. Ja tema pikas kogus, põskhabemes, väikeses paljakus pealael oli tõepoolest midagi lakeilik-tagasihoidlikku, ta naeratas mahedalt ja ta nööpaugus läikis mingi teaduslik rinnamärk justkui lakei number.

Esimesel vaheajal läks mees suitsetama, Anna Ser-

gejevna jäi istuma. Gurov, kes samuti istus parterris, astus tema juurde ja ütles väriseval häälel, sunnitult naeratades:

„Tere."

Anna Sergejevna vaatas talle otsa ja kahvatas, seejärel vaatas veel kord hirmuga, uskumata oma silmi, ja pigistas lehviku koos lornjetiga tugevasti käte vahele, ilmsesti võideldes enesega, et mitte minestusse langeda. Mõlemad vaikisid. Anna Sergejevna istus, Gurov seisis kohkununa tema hämmeldusest, söandamata ta kõrvale istuda. Alustasid laulu häälestatavad viiulid ja flööt, järsku hakkas hirm, tundus, et kõigist loožidest vahitakse. Ent siis tõusis Anna Sergejevna püsti ja läks kiiresti ukse poole, Gurov järgnes talle ja mõlemad läksid mõttetult mööda koridore ning treppe, kord tõustes, kord laskudes, ja nende silmade ees vilkusid mingisugused kohtuniku-, õpetaja- ja udellide departemangu mundrites mehed, ja kõik rinnamärkidega; vilkusid daamid, kasukad nagidel, puhus tõmbetuul, tuues kaasa paberossiotste lõhna. Ja Gurov, kellel süda kangesti kloppis, mõtles:

„Oo, issand! Milleks kõik need inimesed, see orkester . . ."

Ja sel hetkel tuli talle äkki meelde, kuidas ta tookord õhtul raudteejaamas, olles Anna Sergejevna ära saatnud, ütles enesele, et kõik on lõppenud ja et nad ei näe enam iial teineteist. Ent kui kaugel oli veel lõpp!

Kitsal pimedal trepil, kus oli kirjutatud: „Käik amfiteatrisse", jäi Anna Sergejevna seisma.

„Kuidas te mind ehmatasite!" ütles ta raskelt hingates, ikka veel kahvatuna ning jahmununa. „Oo, kuidas te mind ehmatasite! Ma olen vaevalt elus. Milleks te tulite? Milleks?"

„Kuid saage aru, Anna, saage aru . . ." lausus Gurov tasasel häälel, rutates. „Palun teid, saage aru . . ."

Anna Sergejevna vaatles teda hirmuga, paluvalt, armastusega, vaatles teraselt, et ta näojooned kindlamini mällu püsima jääksid.

„Ma kannatan nii väga!" jätkas Anna Sergejevna teda kuulamata. „Kogu aeg mõtlesin ma ainult teile,

elasin neist mõtetest. Ja ma tahtsin unustada, unustada, — kuid milleks, milleks te tulite?"

Kõrgemal, trepiplatvormil, suitsetasid kaks gümnasisti ja vahtisid alla, ent Gurovile oli ükskõik, ta tõmbas Anna Sergejevna enese vastu ja hakkas suudlema ta nägu, põski, käsi.

„Mis te teete, mis te teete!" sõnas Anna Sergejevna hirmunult, teda endast eemale tõrjudes. „Me oleme mõistuse kaotanud. Sõitke kohe täna minema, sõitke otsekohe . . . Vannutan teid kõigi pühade nimel, palun teid . . . Siia tullakse!"

Keegi tuli trepist üles.

„Te peate ära sõitma . . ." jätkas Anna Sergejevna sosinal. „Kuulete, Dmitri Dmitritš? Ma sõidan teie juurde Moskvasse. Ma pole iial õnnelik olnud, olen nüüd õnnetu ega saa iial, mitte iial õnnelikuks! Ärge pange mind veel rohkem kannatama! Vannun, ma tulen Moskvasse. Nüüd aga lahkume! Mu armas, hea, kallis, lahkume!"

Ta pigistas Gurovi kätt ja läks kiiresti trepist alla, ühtelugu tagasi vaadates, ja tema silmist oli näha, et ta tõepoolest polnud õnnelik. Gurov seisis natuke aega paigal, kuulatas, ja kui siis kõik vaikseks jäi, otsis üles oma nagi ning lahkus teatrist.

IV

Ja Anna Sergejevna hakkas Gurovi juures Moskvas käima. Iga paari-kolme kuu järel lahkus ta S-ist, öeldes mehele, et sõidab professoriga nõu pidama oma naistehaiguse üle, — ja mees uskus ega uskunud. Moskvasse jõudes peatus ta „Slaavi Basaaris" ja saatis otsekohe ekspressi Gurovi juurde. Gurov käis tema juures ja keegi Moskvas ei teadnud seda.

Nõnda oli Gurov kord teel Anna Sergejevna poole ühel talvisel hommikul (ekspress oli käinud eelmisel õhtul, kuid polnud teda eest leidnud). Temaga kaasas oli ta tütar, keda ta tahtis gümnaasiumi saata, sest see oli tee ääres. Sadas laia lumelörtsi.

„Praegu on kolm kraadi sooja, ja ometigi sajab

lund," kõneles Gurov tütrele. „Kuid see soojus on ju ainult maapinna kohal, kõrgemais atmosfääri kihtides aga on hoopis teine temperatuur."

„Aga, isa, miks talvel ei ole müristamist?"

Ta seletas ära ka selle. Ta rääkis ja mõtles ise sellest, et nüüd ta siis läheb kohtamisele ja mitte ükski elav hing ei tea seda ega saagi arvatavasti iial teada. Tal oli kaks elu: üks — avalik, mida nägid ja teadsid kõik, kellele seda vaja oli, täis tinglikku tõde ja tinglikku pettust, täiesti sarnane tema tuttavate ning sõprade eluga, ja teine — salaja kulgev. Ja mingi kummalise, võib-olla juhusliku asjaolude kokkusattumise tõttu kõik see, mis oli talle tähtis, huvitav, vajalik, milles ta oli siiras ega petnud end, mis moodustas tema elu tuuma, toimus varjul teiste eest, kõik see aga, mis oli ta vale, kest, millesse ta end peitis, et tõde varjata, nagu näiteks tema teenistus pangas, vaidlused klubis, ta „alam rass", naisega juubelitel käimine, — kõik see oli avalik. Enese järgi otsustas ta ka teiste üle, ei uskunud seda, mida nägi, ja oletas alati, et igal inimesel kulgeb saladuskatte varjus, nagu öökatte all, ta tõeline, kõige huvitavam elu. Iga isiklik olemasolu püsib saladusel ja võib-olla osalt sellepärast kultuurne inimene hoolitsebki nii närviliselt selle eest, et isiklikust saladusest lugu peetaks.

Saatnud tütre gümnaasiumi, läks Gurov „Slaavi Basaari". Ta võttis all kasuka seljast, astus trepist üles ja koputas tasakesi uksele. Anna Sergejevna, Gurovile kõige enam meeldiv hall kleit seljas, väsinud sõidust ja valvamisest, ootas teda eile õhtust saadik. Ta oli kahvatu, vaatas Gurovile vastu ega naeratanud, ja niipea kui see oli sisse astunud, langes ta tema rinnale. Nende suudlus oli pikk, kestev, otsekui poleks nad paar aastat teineteist näinud.

„Noh, kuidas sa seal elad?" küsis Gurov. „Mis on uudist?"

„Oota, kohe räägin . . . Ma ei saa."

Anna Sergejevna ei saanud rääkida, sest ta nuttis. Ta pöördus kõrvale ja surus taskurätiku silmadele.

„Noh, las nutab natuke, ma istun niikaua," mõtles Gurov ja istus tugitooli.

Siis helistas ta ja ütles, et talle toodaks teed. Kui ta seejärel teed jõi, seisis Anna Sergejevna ikka veel akna poole pöördunult . . . Ta nuttis erutusest, kurvastavast teadmisest, et nende elu on nii õnnetult välja kujunenud: nad näevad teineteist ainult salaja, peidavad end inimeste eest nagu vargad! Kas siis nende elu pole purunenud?

„Noh, jäta nüüd!" ütles Gurov.

Temale oli selge, et see nende armastus lõpeb mitte veel niipea, teadmata kunas. Anna Sergejevna kiindus temasse üha enam, jumaldas teda, ja polnud kujuteldav öelda talle, et kõigel sellel peab ju kunagi lõpp olema. Ja Anna Sergejevna poleks seda uskunudki.

Ta astus Anna Sergejevna juurde ja võttis tal õlgadest kinni, et teda kallistada ja temaga naljatada, ning nägi end sel ajal peeglis.

Pea hakkas tal juba halliks minema. Ja talle tundus imelikuna, et ta oli viimaste aastate jooksul nii palju vanemaks ja näotumaks muutunud. Õlad, millel lebasid ta käed, olid soojad ja tõmblesid. Ta tundis kaasa sellele elule, mis oli veel nii soe ning ilus, kuid arvatavasti juba lähedal koltumisele ja närtsimisele nagu tema enda elu. Mis põhjusel armastab Anna Sergejevna teda nii väga? Ta on alati naistele paistnud mitte sellena, kes ta tõeliselt oli, ja nad armastasid temas mitte teda ennast, vaid inimest, kelle lõi nende kujutlus ja keda nad oma elus kirglikult otsisid. Ka hiljem, kui nad märkasid oma eksitust, armastasid nad teda ikkagi. Ja mitte ükski neist polnud temaga õnnelik. Aeg läks, ta tutvus, sõbrunes, läks lahku, kuid kordagi ei armastanud, — oli kõike, mida võis soovida, ainult mitte armastust.

Ja alles nüüd, kui tal oli pea halliks läinud, armus ta nagu kord ja kohus, tõeliselt — esimest korda elus.

Anna Sergejevna ja tema armastasid teineteist nagu väga lähedased, omased inimesed, nagu mees ja naine, nagu õrnad sõbrad. Neile tundus, et saatus ise on nad teineteisele määranud, ja polnud arusaadav, miks on Gurov naisemees ja Anna Sergejevna mehenaine. Nad olid justkui kaks rändlindu, isalind ja emalind, kes on kinni püütud ja sunnitud eraldi puurides elama. Nad

andestasid teineteisele seda, mida häbenesid oma minevikus, andestasid kõik olevikus ja tundsid, et see nende armastus on muutnud neid mõlemaid.

Varemalt rahustas Gurov end nukratel silmapilkudel igasugu arutlustega, mis talle vaid pähe tulid, nüüd aga oli ta kaugel arutlustest, ta tundis sügavalt kaasa, tahtis olla siiras, õrn . . .

„Jäta, mu kallike," lausus ta. „Nutsid juba — ja aitab . . . Ajame nüüd pisut juttu, mõtleme midagi välja."

Seejärel pidasid nad kaua nõu, rääkisid sellest, kuidas vabaneda vajadusest end varjata, petta, elada kumbki eri linnas, pikka aega mitte näha teineteist. Kuidas vabaneda neist talumatuist kammitsaist?

„Kuidas? Kuidas?" küsis Gurov, pead käte vahele haarates. „Kuidas?"

Tundus, et veel natuke — ja lahendus on leitud, ja siis algab uus, kaunis elu. Ja mõlemad tundsid selgesti, et lõpp on veel kaugel-kaugel ja et kõige keerulisem ning raskem alles algab.

1899

Pruut

I

Kell oli juba kümne paiku õhtul ja aia kohal paistis täiskuu. Šuminite majas oli äsja lõppenud õhtujumalateenistus, mida laskis korraldada vanaema Marfa Mihhailovna, ja nüüd nägi Nadja — ta oli silmapilguks aeda tulnud —, kuidas saalis kaeti suupistelauda ja kuidas vanaema oma toredas siidkleidis ringi askeldas. Isa Andrei, peakiriku ülempreester, kõneles millegi üle Nadja ema Niina Ivanovnaga ja ema näis nüüd õhtuses valgustuses läbi akna millegipärast väga noor. Läheduses seisis isa Andrei poeg Andrei Andreitš ja kuulas tähelepanelikult.

Aias oli vaikne, jahe ja tumedad rahulikud varjud lebasid maapinnal. Oli kuulda, kuidas kuskil kaugel, väga kaugel, arvatavasti linna taga, krooksusid konnad. Oli tunda maikuud, veetlevat maikuud! Rind hingas sügavalt ja oli tahtmine mõelda, et mitte siin, vaid kuskil taeva all, puude kohal, kaugel linna taga, väljadel ja metsades on nüüd puhkenud oma kevadine elu, salapärane, kaunis, rikkalik ning püha, kättesaamatu nõrga, patuse inimese mõistusele. Ja millegipärast oli tahtmine nutta.

Tema, Nadja, oli juba kahekümne kolme aastane. Kuueteistkümnendast eluaastast peale unistas ta kirglikult abielunaise-põlvest ja nüüd lõpuks oli ta Andrei Andreitši pruut, sellesama Andrei Andreitši, kes seisis akna taga. Noormees meeldis Nadjale, pulmad olid juba määratud seitsmendale juulile, kuid rõõmu

ometigi ei olnud, — öösiti magas Nadja halvasti, lõbusus oli kadunud . . . Keldrikorra.t, kus asus köök, kostis läbi avatud akna, kuidas seal kiirustati, kuidas klõbistati nugadega, kuidas paugutati plokk-uksega. Lõhnas praetud kalkuni ja marineeritud kirsside järele. Ja millegipärast tundus, et nõnda jääb see nüüd eluks ajaks, muutmatult, lõpmatult!

Keegi väljus majast ja peatus trepil. See oli Aleksandr Timofeitš ehk lihtsalt Saša, külaline, kes saabus kümmekond päeva tagasi Moskvast. Kunagi ammu käis vahetevahel vanaema juures almust saamas ta kauge sugulane Marja Petrovna, väike, kõhnuke, haige, vaeseks jäänud aadlikust lesknaine. Sellel oli poeg Saša. Viimasest kõneldi millegipärast, et ta on suurepärane kunstnik, ja kui ta ema suri, saatis vanaema oma hingeõnnistuse eest hoolitsedes ta Moskvasse Komissarovskoje õppeasutisse. Paari aasta pärast läks ta üle kunstikooli, veetis seal ligi viisteist aastat ja lõpetas siis kuidagimoodi arhitektuuriosakonna, kuid arhitektuuriga ta siiski ei tegelnud, vaid töötas ühes Moskva litograafias. Peaaegu igal suvel sõitis ta, tavaliselt väga haigena, vanaema juurde, et puhata ja tervist parandada.

Ta kandis nüüd kinninööbitud pikk-kuube ja kulunud, alt äratallatud puldanpükse. Ka särk oli triikimata ja tal oli üldse kuidagi mittevärske välimus. Ta oli väga kõhn, suurte silmadega, pikkade kõhnade sõrmedega, habemega, tõmmu ja siiski ilus. Šuminitega oli ta harjunud nagu omastega ja tundis end nende juures nagu kodus. Tuba, milles ta siin elas, nimetati juba ammu Saša toaks.

Välistrepil seistes silmas ta Nadjat ja astus tema juurde.

„Tore on siin teie juures," ütles ta.

„Muidugi tore. Te peaksite siin sügiseni elama."

„Jah, tuleb vist nii välja. Võimalik, et jään siia teie juurde kuni septembrini."

Ta puhkes põhjuseta naerma ja istus Nadja kõrvale.

„Mina aga istun ja vaatlen siit oma ema," ütles Nadja. „Ta näib siit nii väga noor! Mu emal on mui-

dugi mõista nõrkusi," lisas ta vähese vaikimise järel, „kuid ta on ikkagi ebatavaline naine."

„Jah, kena inimene . . ." nõustus Saša. „Teie ema on muidugi mõista omast kohast niihästi väga hea kui ka armas naine, kuid . . . kuidas teile öelda? Täna hommikul vara astusin sisse teie kööki, — seal magavad neli teenijat otse põrandal, voodeid ei ole, magamisriiete asemel nartsud, hais, lutikad, prussakad . . . Seesama, mis oli kakskümmend aastat tagasi, ei mingit muutust. Noh, vanaema, jumal temaga, selleks ta vanaema ongi. Aga ema kõneleb ju prantsuse keelt, tegeleb näitemängudega. Näib, et võiks aru saada."

Kui Saša kõneles, sirutas ta kaks pikka, kõhetut sõrme kuulaja ette.

„Mulle tundub harjumatuse tõttu siin kõik kuidagi metsik," jätkas ta. „Pagan teab, keegi ei tee midagi. Emake jalutab kogu päeva ainult ringi nagu mõni hertsoginna. Vanaema ei tee kah midagi, teie samuti. Ka peigmees Andrei Andreitš ei tee midagi."

Nadja oli seda kuulnud ka eelmisel aastal ja vist tunamullugi ning teadis, et Saša ei saa teisiti arutleda, ja see tegi talle varem nalja, nüüd aga sai ta millegipärast pahaseks.

„Kõik see on vana ja ammugi ära tüüdanud," ütles Nadja ja tõusis püsti. „Te võiksite midagi uuemat välja mõtelda."

Saša puhkes naerma ning tõusis samuti ja nad mõlemad läksid maja poole. Nadja, pikk, ilus, sihvakas, näis nüüd Saša kõrval väga terve ning elegantne. Ta tundis ise seda ja tal oli kahju Sašast ning millegipärast ebamugav.

„Ja te kõnelete palju ülearust," ütles ta. „Näiteks, alles nüüdsama te rääkisite minu Andreist, aga teie ju ei tunne teda."

„Minu Andreist . . . Jumal temaga, selle teie Andreiga! Mul on teie noorusest kahju."

Kui nad saali astusid, istuti seal juba õhtulauda. Vanaema, ehk nagu teda majas kutsuti, memm, väga tüse, inetu, tihedate kulmudega ja vurrukestega naine, kõneles valjusti ja juba tema häälest ning kõneviisist oli märgata, et ta on kõige ülem siin majas. Talle kuulus

kaubahoov laadaplatsil ja see vanaaegne maja sammaste ning aiaga, kuid ta palvetas igal hommikul, et jumal päästaks teda laostumisest, ja nuttis seejuures. Tema minia, Nadja ema Niina Ivanovna, blond, tugevasti kinninööritud, näpitsprillidega naine, briljandid igas sõrmes; isa Andrei, kõhn hambutu vanamees sellise ilmega, nagu kavatseks ta midagi väga naljakat jutustada; ja tema poeg Andrei Andreitš, Nadja peigmees, tüse ning ilus, lokkis juustega, näitleja või kunstnikuga sarnanev noormees, — kõik kolm kõnelesid hüpnotismist.

„Sa saad minu juures ühe nädalaga terveks," ütles memm, Saša poole pöördudes, „ainult söö rohkem. Kuidas sa küll välja näed!" ohkas ta. „Koledaks oled sa läinud! Tõepoolest ehtne ärakadunud poeg."

„Raisanud isalt päritud vara," lausus isa Andrei aeglaselt, naervail silmil, „karjatasin mina vilets end koos mõistmatute loomadega . . ."

„Armastan oma taati," ütles Andrei Andreitš ja puudutas isa õlga. „Tore vanamees. Hea vanamees."

Kõik vaikisid. Järsku puhkes Saša naerma ja surus salvrätiku suule.

„Niisiis te usute hüpnotismi?" küsis isa Andrei Niina Ivanovnalt.

„Ma ei või muidugi kinnitada, et usun," vastas Niina Ivanovna, oma näole väga tõsist, isegi karmi ilmet andes, „kuid pean tunnistama, et looduses on rohkesti salapärast ning arusaamatut."

„Olen teiega täiesti päri, ehkki pean omalt poolt lisama, et usk vähendab tunduvalt salapärasuse valdkonda."

Lauale toodi suur, väga rasvane kalkun. Isa Andrei ja Niina Ivanovna jätkasid oma juttu. Niina Ivanovnal sätendasid briljandid sõrmedes, pärast lõid silmis pisarad sätendama, ta erutus.

„Ehkki ma ei julge teiega vaielda," ütles ta, „kuid nõustuge, et elus on väga palju lahendamatuid mõistatusi!"

„Julgen teile kinnitada, et mitte ühtegi."

Pärast õhtusööki mängis Andrei Andreitš viiulit ja Niina Ivanovna saatis teda klaveril. Andrei Andreitš

lõpetas kümme aastat tagasi ülikoolis filoloogiateaduskonna, kuid ei teeninud kuskil, kindlat tegevust tal polnud ja ta võttis vaid vahel harva osa heategeval eesmärgil korraldatavaist kontsertidest. Ja linnas nimetati teda artistiks.

Andrei Andreitš mängis. Kõik kuulasid vaikides. Laual kees tasakesi teemasin ja üksnes Saša jõi teed. Hiljem, kui kell oli löönud kaksteist, purunes äkki viiulikeel. Kõik puhkesid naerma, läksid liikvele ja hakkasid hüvasti jätma.

Olles peigmehe ära saatnud, läks Nadja üles oma tuppa, kus ta elas koos emaga (alumine majakord oli vanaema käes). All, saalis, hakati tulesid kustutama, Saša aga istus ikka veel ja jõi teed. Ta jõi teed alati kaua aega, Moskva kombel, oma seltse klaasi korraga. Kui Nadja oli lahti riietunud ja voodisse heitnud, kuulis ta veel hulk aega, kuidas teenija all lauda koristas ja memm pahandas. Lõpuks jäi kõik vaikseks ja vaid aeg-ajalt oli kuulda, kuidas Saša all oma toas jämedal häälel köhis.

II

Kui Nadja ärkas, oli kell arvatavasti kaks, — hakkas koitma. Kuskil kaugel koppis öövaht. Polnud tahtmist magada, lebada oli väga pehme, ebamugav. Nadja tõusis samuti kui kõigil eelmistelgi maiöödel voodis istukile ja hakkas mõtlema. Mõtted aga olid ikka needsamad mis eelmiselgi ööl, üksluised, tarbetud, pealetükkivad, mõtted sellest, kuidas Andrei Andreitš hakkas temaga kurameerima ja tegi talle abieluettepaneku, kuidas tema, Nadja, nõustus ja hiljem hakkas vähehaaval hindama seda head, tarka inimest. Kuid millegipärast tundis ta nüüd, mil pulmadeni oli jäänud ainult kuu aega, hirmu ning rahutust, otsekui ootaks teda midagi ebamäärast, ränka.

„Kilks-kolks, kilks-kolks," koppis laisalt öövaht. „Kilks-kolks . . ."

Suurest vanast aknast paistab aed, kaugemal tihedalt õites, külma tõttu unised ning loiud sirelipõõsad. Valge, tihe udu voogab tasakesi sireli poole, püüdes

seda kinni matta. Kaugete puude otsas käratsevad unised künnivaresed.

„Mu jumal, mispärast on mul nii raske!"

Võib-olla tunneb iga pruut pulmade eel sedasama. Kes teab? Või on see Saša mõju? Ent Saša kõneleb juba mitu aastat järgemööda ikka ühte ja sedasama nagu raamatust ja kõneldes näib ta naiivne ning veider. Kuid miks ei lähe Saša ikkagi peast? Miks?

Öövaht ei kopi ammugi enam. Akna all ja aias on linnud käratsema hakanud, udu on aiast lahkunud, kõike ümberringi valgustab heledalt kevadine valgus otsekui naeratus. Päikesest soojendatuna ning hellitatuna elustus varsti kogu aed ja lehtedel lõid teemantidena sätendama kastetilgad. Vana, ammu unustusse jäetud aed näis sel hommikul väga noor ning nägus.

Juba ärkas memm. Saša köhis karedal häälel. Oli kuulda, kuidas all teemasin lauale toodi, kuidas nihutati toole.

Tunnid möödusid aeglaselt. Nadja oli juba ammugi üles tõusnud ja ammugi aias jalutamas käinud, kuid ikka veel oli hommik.

Nüüd ilmus nähtavale Niina Ivanovna, äranutetud näoga, mineraalvee-klaas käes. Ta tegeles spiritismiga, homöopaatiaga, luges palju, armastas kõnelda kahtlustest, milledele ta oli kalduv, ja Nadjale tundus, et kõiges selles oli sügav, salapärane mõte. Nüüd suudles Nadja oma ema ja kõndis tema kõrval edasi.

„Mille üle sa nutsid, ema?" küsis ta.

„Eile vastu ööd hakkasin lugema jutustust, milles kirjeldatakse üht vanameest ja tema tütart. Vanamees teenib kuskil, noh, ja ülemus armus tema tütresse. Ma ei lugenud lõpuni, kuid seal on üks niisugune koht, et raske oli pisaraid tagasi hoida," ütles Niina Ivanovna ja rüüpas klaasist. „Täna hommikul tuli meelde ja nutsin jälle natuke."

„Minul aga on kõik need päevad kangesti nukker meeleolu," sõnas Nadja vähese vaikimise järel. „Mispärast ma ei maga öösiti?"

„Ei tea, mu armas. Kui mina öösiti ei maga, sulen ma kõvasti-kõvasti silmad, vaat sedasi, ja kujutlen

Anna Kareninat, kuidas ta käib ja kuidas ta kõneleb, või kujutlen midagi ajaloolist, antiikmaailmast . . ."

Nadja tundis, et ema ei mõista teda ega võigi mõista. Tundis seda esimest korda elus ja tal hakkas isegi õudne, tekkis tahtmine end ära peita. Ja ta läks ära oma tuppa.

Kella kahe ajal istuti lõunalauda. Oli kesknädal, paastupäev, ja seetõttu toodi vanaemale paastuborštši ja latikat pudruga.

Vanaema kiusamiseks sõi Saša niihästi oma lihasuppi kui ka paastuborštši. Ta naljatas kogu lõunastamise aja, kuid ta naljad tulid välja kohmakad, tingimata moraliseerivad, ja polnud hoopiski naljakas, kui ta enne teravmeelsuse lausumist ajas püsti oma väga pikad, kõhetud, otsekui surnud sõrmed. Ja kui tuli mõttesse, et ta on väga haige ja arvatavasti ei ela enam kaua selles maailmas, siis hakkas temast pisarateni kahju.

Pärast lõunat läks vanaema oma tuppa puhkama. Niina Ivanovna mängis natuke aega klaverit ja läks siis kah minema.

„Ah, armas Nadja," alustas Saša oma tavalist pärastlõunast juttu, „kui te ometi võtaksite mind kuulda!"

Nadja istus sügaval vanaaegses tugitoolis, silmad suletud, Saša aga kõndis tasakesi mööda tuba, nurgast nurka.

„Kui te sõidaksite õppima!" kõneles Saša. „Ainult haritud ja pühad inimesed on huvitavad, ainult nemad on ka vajalikud. Mida rohkem on sääraseid inimesi, seda kiiremini tuleb jumalariik maa peale. Teie linnast ei jää siis aja jooksul kivi kivi peale, — kõik lendab uppi, kõik muutub otsekui nõiaväel. Ja saavad siin olema siis tohutu suured toredad majad, imekaunid aiad, haruldased purskkaevud, suurepärased inimesed . . . Kuid mitte see pole kõige tähtsam. Kõige tähtsam on see, et massi meieaegses mõttes, nagu ta praegu olemas on, seda pahet ei saa siis olema, sest siis on igal inimesel usk ja igaüks teab, milleks ta elab, ja keegi ei hakka massilt tuge otsima. Mu armas, kullake, sõitke! Näidake kõigile, et see liiku-

matu, hall, patune elu on teid ära tüüdanud. Näidake seda vähemalt endalegi!"

„Ei või, Saša. Ma lähen mehele."

„Ah, jätke! Kellele seda vaja on?"

Nad astusid aeda, jalutasid natuke.

„Kuidas sellega ka poleks, mu armas, tarvis on järele mõtelda, tarvis on mõista, kui ebapuhas, kui kõlvatu on see teie jõudeelu," jätkas Saša. „Saage ometi aru, et kui näiteks teie ja teie ema ja teie memm ei tee midagi, siis, tähendab, teie eest töötab keegi teine, teie panete nahka kellegi võõra elu, — aga kas see on aus, kas see pole inetu?"

Nadja tahtis ütelda: „jah, see on õigus"; tahtis ütelda, et ta saab aru; kuid pisarad ilmusid ta silmi, ta jäi järsku vait, tõmbus kühmu ja läks ära oma tuppa.

Õhtu eel tuli Andrei Andreitš ja mängis nagu ikka kaua aega viiulit. Ta oli üldse vähese jutuga ja armastas viiulit võib-olla sellepärast, et mängimise ajal võis vaikida. Kella üheteistkümne paiku, kojuminekul, juba palitus, süleles ta Nadjat ja hakkas õhinal suudlema ta nägu, õlgu, käsi.

„Mu kallis, armas, kaunis!..." pomises ta. „Oo, kui õnnelik ma olen! Olen vaimustusest meeletu!"

Ja Nadjale tundus, et seda on ta juba ammu kuulnud, väga ammu, või lugenud kuskilt... vanast, räbaldunud, ammugi nurka heidetud romaanist.

Saalis istus Saša laua juures ja jõi teed, alustass oma viie pika sõrme otsas. Memm ladus pasjanssi. Niina Ivanovna luges. Ikoonilambi tuluke pragises ja kõik näis olevat vaikne ning hästi. Nadja soovis head ööd ja läks üles oma tuppa, heitis voodisse ja uinus otsekohe. Kuid vaevalt hakkas valgeks minema, kui ta juba ärkas, nagu möödunud öölgi. Magada polnud tahtmist, südant vaevas rahutu, raske tunne. Ta istus, pea põlvedele langetatud, ja mõtles peigmehele, pulmadele... Millegipärast meenus talle, et tema ema ei armastanud oma kadunud meest ja ei omanud nüüd midagi, elas täielikus sõltuvuses oma ämmast, memmest. Ja kuidas Nadja ka ei mõtelnud, ta ei suutnud taibata, miks nägi ta seniajani oma emas midagi eri-

list, ebatavalist, miks ta ei märganud lihtsat, tavalist, õnnetut naist.

Ka Saša ei maganud all, — oli kuulda ta köhimist. Ta on veider, naiivne inimene, mõtles Nadja, ja tema unistustes, kõigis neis imekaunites aedades, haruldastes purskkaevudes tundub midagi absurdset. Ent millegipärast on tema naiivsuses, isegi selles absurdsuses nii palju kaunist, et niipea kui Nadja ainult mõtles sellele, et kas mitte sõita õppima, tõmbus kogu süda, kogu rind jahedaks ja täitus rõõmu ning vaimustusega.

„Kuid parem on mitte mõtelda, parem on mitte mõtelda..." sosistas ta. „Ei maksa mõtelda sellest."

„Kilks-kolks..." koppis öövaht kuskil kaugel. „Kilks-kolks... kilks-kolks..."

III

Juuni keskpaiku hakkas Saša järsku igavust tundma ja Moskvasse sõiduks valmistuma.

„Ma ei saa elada selles linnas," kõneles ta süngelt. „Ei veevärki ega kanalisatsiooni! Mul on jälk lõunat süüa: köögis on kõige võimatum mustus..."

„Oota ometi, kadunud poeg!" veenis vanaema millegipärast sosinal. „Seitsmendal on pulmad!"

„Ei taha."

„Tahtsid ju septembrini meie juures elada!"

„Aga nüüd, näe, ei taha. Mul on tarvis tööd teha!"

Suvi oli rõske ja külm, puud olid märjad, aias näis kõik ebasõbralik ning nukker, tõepoolest oli tahtmine töötada. Tubades, all ja ülal, kuuldus võõraid naistehääli, vanaema juures võristas õmblusmasin: rutati kaasavara valmistamisega. Üksnes kasukaid anti Nadjale kaasa kuus tükki ja kõige odavam neist maksis, vanaema sõnade järgi, kolmsada rubla! Askeldus ärritas Sašat. Ta istus oma toas ja tigetses. Ent ometigi suudeti teda veenda kohale jääma ja ta andis sõna, et sõidab ära esimesel juulil, mitte varem.

Aeg möödus kiiresti. Peetripäeva pärastlõunal läks Andrei Andreitš koos Nadjaga Moskva tänavasse, et veel kord üle vaadata maja, mis oli juba ammu noor-

paari jaoks üüritud ja valmis seatud. Maja oli kahekordne, kuid korrastatud oli esialgu ainult ülemine kord. Saalis oli parketitaoliseks värvitud läikiv põrand, viini toolid, klaver, pult viiuli jaoks. Lõhnas värvi järele. Seinal rippus kuldses raamis suur õlimaal: alasti daam ja selle kõrval äralöödud kõrvaga lilla vaas.

„Imeilus pilt," lausus Andrei Andreitš ja ohkas lugupidamisest. „See on kunstnik Šišmatševskilt."

Edasi oli võõrastetuba ümmarguse laua, diivani ja eresinise riidega kaetud tugitoolidega. Diivani kohal suur fotograafiline portree isa Andreist rummikmütsi ja ordenitega. Seejärel mindi puhvetiga söögituppa, siis magamistuppa. Siin seisis hämaruses kõrvuti kaks voodit ja näis nõnda, nagu oleks magamistoa sisustamisel silmas peetud, et siin saab alati olema väga hästi ja et teisiti ei või ollagi. Andrei Andreitš talutas Nadjat toast tuppa ja hoidis tal kogu aeg piha ümbert kinni. Nadja aga tundis end nõrgana, süüdlasena, vihkas kõiki neid tubasid, voodeid, tugitoole, alasti daami ajas teda iiveldama. Talle oli juba selge, et ta ei armasta enam Andrei Andreitšit või vahest polegi teda iial armastanud. Aga kuidas seda ütelda, kellele ütelda ja milleks, seda ta ei mõistnud ega suutnud mõista, ehkki mõtles sellest kõik päevad ja ööd... Andrei Andreitš hoidis tal piha ümbert kinni, kõneles nii sõbralikult, tagasihoidlikult, oli nii väga õnnelik selles oma korteris ringi kõndides; tema aga nägi kõiges ainuüksi labasust, rumalat, naiivset, talumatut labasust, ja Andrei Andreitši käsi, mis tema piha ümbert kinni hoidis, tundus talle jäigana ning külmana nagu raudvõru. Ta oli iga hetk valmis ära jooksma, nutma puhkema, aknast välja hüppama. Andrei Andreitš tõi ta vannituppa, puudutas siin seinasse paigutatud kraani, ja järsku hakkas vesi voolama.

„Kuidas on?" ütles Andrei Andreitš ja puhkes naerma. „Ma käskisin pööningule teha saja pange suuruse paagi ja nüüd saab meil olema vesi."

Nad jalutasid pisut õuel, seejärel astusid tänavale ja võtsid voorimehe. Tolm lendles tihedate pilvedena ja näis, et iga silmapilk hakkab vihma sadama.

„Ega sul pole külm?" küsis Andrei Andreitš tolmu tõttu silmi kissitades.

Nadja vaikis.

„Eile, mäletad, heitis Saša mulle ette seda, et ma midagi ei tee," ütles Andrei Andreitš vähese vaikimise järel. „Nojah, tal on õigus! Ääretult õigus! Ma ei tee midagi ega saa teha. Mu kallis, millest see tuleb? Miks on mulle nii väga vastik isegi mõte sellest, et ma kunagi kinnitan endale tärni otsaette ja lähen teenima? Miks tunnen ma end nii ebamugavalt, kui näen advokaati, ladina keele õpetajat või mõnd ametkonna liiget? Oo, emake Venemaa! Oo, emake Venemaa, kui palju tegevusetuid ning kasutuid inimesi sa kannad veel oma pinnal! Kui palju on sinu pinnal, paljukannatanu, selliseid nagu mina!"

Ja ta üldistas seda, et ta midagi ei teinud, nägi selles ajamärki.

„Kui me abiellume," jätkas ta, „läheme üheskoos maale, mu kallis, ja hakkame seal töötama! Ostame enesele väikese maatükikese aiaga, jõega, hakkame tööd tegema, elu jälgima... Oo, kui ilus see saab olema!"

Ta võttis kaabu peast ja ta juuksed lehvisid tuules, Nadja aga kuulas teda ja mõtles: „Mu jumal, koju tahan! Mu jumal!" Peaaegu kodu juures jõudsid nad järele isa Andreile.

„Näe, isa läheb kah!" rõõmustas Andrei Andreitš ja vehkis kaabuga. „Ma armastan oma taati, tõepoolest," ütles ta. „Tore vanamees. Hea vanamees."

Nadja astus majja tigedana, haiglasena, mõeldes sellest, et kogu õhtu on külalised, et on tarvis neid lõbustada, naeratada, kuulata viiulimängu ja igasugust tühja loba ning kõnelda ainult pulmadest. Vanaema, tähtis, tore oma siidkleidis, kõrk, nagu ta külaliste juuresolekul alati näis olevat, — istus teemasina juures. Isa Andrei astus sisse oma kavala naeratusega.

„Mul on hea meel ja õnnis nauding näha teid hea tervise juures," ütles ta vanaemale ja raske oli aru saada, kas ta naljatab või räägib tõsiselt.

IV

Tuul koputas akna taga ja katusel; oli kuulda vingumist ja majavaim laulis ahjus kaeblikult ning süngelt oma laulukest. Oli esimene öötund. Majas olid kõik juba voodisse läinud, kuid keegi ei maganud ja Nadjale tundus kogu aeg, et all mängitakse viiulit. Kuuldus järsk kolin, arvatavasti paiskus aknaluuk hingedelt maha. Minuti pärast astus sisse Niina Ivanovna, särgiväel, küünal käes.

„Mis asi see kopib, Nadja?" küsis ta.

Ema näis oma üheks palmikuks põimitud juustega ja argliku naeratusega sel tormisel ööl vanemana, inetumana ja kasvult väiksemana. Nadjale meenus, kuidas ta alles hiljuti oli oma ema ebatavaliseks inimeseks pidanud ja uhkusega kuulanud sõnu, mida ta rääkis. Nüüd aga ei suutnud ta kuidagi neid sõnu meelde tuletada. Kõik, mis talle meelde tuli, oli nii väga nõder ning tarbetu.

Ahjust kostis mitme jämeda hääle laulmist ja kuuldus isegi: „Aa-ah, mu ju-uu-mal!" Nadja tõusis asemel istukile, haaras endal järsku tugevasti juustest kinni ja puhkes valjusti nutma.

„Ema, ema," lausus ta, „mu kallis, kui sa teaksid, mis minuga toimub! Palun, anun sind, luba mul ära sõita! Palun sind!"

„Kuhu?" küsis Niina Ivanovna taipamata ja istus voodile. „Kuhu ära sõita?"

Nadja nuttis kaua aega ega saanud sõnagi suust.

„Luba mul linnast ära sõita!" ütles ta viimaks. „Pulmi ei või tulla ega tule, — saa aru! Ma ei armasta seda inimest . . . Ei saa temast rääkidagi."

„Ei, mu kallis, ei," alustas Niina Ivanovna hirmsasti kohkudes. „Rahune, — see on halvast meeleolust. See läheb mööda. Seda juhtub vahel. Arvatavasti läksid sa Andreiga nääklema. Kuid armastajate tüli on ainult nali."

„Mine ära, ema, mine ära," nuttis Nadja.

„Jah," ütles Niina Ivanovna vähese vaikimise järel. „Ammuks see oli, kui sa olid laps, plikake, nüüd aga oled juba pruut. Looduses toimub alaline ainevahetus.

Sa ei märkagi, millal sinust enesest saab ema ja vana eit, ja sul saab enesel olema samasugune tõrges tütar nagu minul."

„Mu armas, hea ema, sa oled ju tark, sa oled õnnetu," ütles Nadja, „sa oled väga õnnetu, — miks sa ometi räägid labasusi? Jumala pärast, miks?"

Niina Ivanovna tahtis midagi ütelda, kuid ei saanud sõnagi suust, nuuksatas ja läks oma tuppa. Jämedad hääled alustasid jälle ahjus undamist, järsku hakkas õudne. Nadja kargas asemelt üles ja läks ema juurde. Niina Ivanovna lebas äranutetuna voodis, helesinine vaip üle, ja hoidis käes raamatut.

„Ema, kuula mind ära!" sõnas Nadja. „Palun sind, mõtle järele ja saa aru! Saa ometi aru, kuivõrd tühine ja alandav on meie elu. Minu silmad on avanenud, nüüd näen ma kõik. Ja mis on see sinu Andrei Andreitš? Ta pole ju tark, ema! Issand jumal! Saa aru, ema, ta on rumal!"

Niina Ivanovna tõusis ägedalt istukile.

„Sina ja su vanaema piinate mind!" ütles ta nuuksatades. „Ma tahan elada! Elada!" kordas ta ja lõi endale paar korda rusikaga vastu rindu. „Andke mulle ometi vabadust! Ma olen veel noor, ma tahan elada, teie aga olete minust vanaeide teinud! . . ."

Ta puhkes kibedasti nutma, heitis pikali ja keeras end teki all rõngasse, paistes nüüd väga väikesena, armetuna ning rumalana. Nadja läks oma tuppa, riietus ja hakkas akna juurde istudes hommikut ootama. Ta istus kogu öö ja mõtles, õues aga keegi aina koputas aknaluugile ja laskis vilet . . .

Hommikul kurtis vanaema, et tuul on öösel aias kõik õunad maha raputanud ja ühe vana ploomipuu pooleks murdnud. Ilm oli hall, sume, kurb, kas või süüta tuld. Kõik kurtsid ilma üle ja vihm rabistas vastu aknaid. Pärast teejoomist astus Nadja sisse Saša juurde, põlvitas sõnagi lausumata nurka tugitooli kõrvale ja kattis näo kätega.

„Mis on?" küsis Saša.

„Ma ei suuda . . ." lausus Nadja. „Kuidas ma võisin siin varem elada, ei saa aru, ei mõista! Ma põlgan oma

peigmeest, põlgan iseennast, põlgan kogu seda tegevusetut, mõttetut elu."

„Noo, noo . . ." sõnas Saša, mitte mõistes veel, milles asi seisab. „Sellest pole midagi . . . See on hea."

„See elu on mulle vastikuks muutunud," jätkas Nadja, „ma ei pea siin vastu enam ühtki päeva. Juba hommepäev sõidan siit minema. Võtke mind jumala pärast endaga kaasa!"

Minuti jooksul silmitses Saša teda imestusega, lõpuks taipas ja muutus rõõmsaks nagu laps. Ta lõi käsi kokku ja hakkas tuhvlitega vastu maad tümpsima, otsekui tantsides rõõmu pärast.

„Suurepärane!" kõneles ta käsi hõõrudes. „Jumal, kui tore see on!"

Nadja aga vaatas talle suuril armunud silmil nagu võlutuna otsa, oodates, et ta nüüd kohe ütleb temale midagi olulist, ääretult tähtsat. Saša polnud talle veel midagi öelnud, kuid Nadjale tundus juba, et tema ees avaneb midagi uut ning avarat, mida ta varem ei teadnud, ja ta vaatas ootavalt Sašale, valmis kõigeks, kas või surmaks.

„Homme sõidan ma ära," ütles Saša vähese mõtlemise järel, „ja teie tulete mind vaksalisse saatma . . . Teie pagasi panen ma oma sumadani ja võtan teile pileti valmis. Kolmanda kella ajal te astute vagunisse — ja me sõidame minema. Saadate mind Moskvani, sealt aga sõidate üksinda Peterburisse. Pass on teil olemas?"

„On."

„Vannun teile, te ei kahetse," lausus Saša õhinal. „Sõidate minema, hakkate õppima, siis aga juhtigu teid saatus. Kui olete oma elus pöörde teostanud, muutub kõik. Kõige tähtsam on elus pööre toime panna, kõik muu pole oluline. Niisiis, tähendab, homme sõidame?"

„Oo jaa! Jumala pärast!"

Nadjale tundus, et ta on väga erutatud, et ta süda on raskem kui kunagi varem, et nüüd tuleb kuni ärasõiduni kannatada ja piinavalt mõtelda. Aga niipea kui ta üles oma tuppa tuli ja asemele pikali heitis, uinus ta otsekohe ja magas äranutetud näoga, naeratades, raskesti kuni õhtuni välja.

V

Saadeti voorimehe järele. Nadja, juba kübar peas ja palitu seljas, läks üles, et veel kord emale ja kõigile oma asjadele pilku heita. Ta seisatas oma toas alles sooja magamisaseme ees, vaatas ringi ja läks siis tasakesi ema juurde. Niina Ivanovna magas, toas oli vaikne. Nadja suudles ema ja kohendas ta juukseid, seisis paar minutit . . . Seejärel tuli ruttamata tagasi alla.

Õues sadas tugevasti vihma. Ülestõstetud kummiga üleni märg voorimees seisis paraadtrepi ees.

„Sa ei mahu tema juurde, Nadja," ütles vanaema, kui teenija hakkas reisikohvreid paigale seadma. „Ja on sul ka tahtmine niisuguse ilmaga saatma minna! Jääksid parem koju. Näe, mihukest vihma valab!"

Nadja tahtis midagi öelda, kuid ei saanud. Saša aitas Nadja istuma, kattis ta jalad pleediga. Ja nüüd istus ka ise Nadja kõrvale.

„Head õnne! Issand õnnistagu!" karjus vanaema välistrepilt. „Sina, Saša, kirjuta meile Moskvast!"

„Hästi. Hüvasti, memm!"

„Kaitsku sind jumalaema!"

„On aga ilmake!" lausus Saša.

Alles nüüd puhkes Nadja nutma. Nüüd oli talle selge, et ta kindlasti ära sõidab, mida ta vanaemaga hüvasti jättes ja ema silmitsedes ikkagi ei uskunud. Hüvasti, linn! Ja talle tuli äkki kõik meelde: niihästi Andrei, tema isa, uus korter kui ka alasti daam vaasiga; ja kõik see ei hirmutanud teda enam, ei vaevanud, vaid oli naiivne, tühine ja taganes ikka kaugemale ning kaugemale. Kui nad vagunisse istusid ja rong liikuma hakkas, tõmbus kogu see nii suur ning tõsine minevik väikeseks tombukeseks, ja avanes tohutu suur, avar tulevik, mida seniajani nii vähe oli märgata. Vihm rabistas vastu vaguniaknaid, paistis vaid roheline väli, vilksatasid mööda telegraafipostid ja linnud traatidel, ja rõõm peatas äkki Nadja hingamise: talle meenus, et ta sõidab vabadusse, sõidab õppima, see aga on seesama, mida kunagi väga ammu

nimetati kasakaseisusse minekuks. Ta naeris, nuttis ja palvetas.

„Pole vi-ga!" kõneles Saša muheldes. „Pole vi-ga!"

VI

Möödus sügis, selle järel möödus talv. Nadja igatses juba kangesti ja mõtles iga päev emale ja vanaemale, mõtles Sašale. Kodunt tulevad kirjad olid rahulikud, heatahtlikud, ja näis, et kõik oli juba andestatud ning unustatud. Mais, pärast eksameid, sõitis ta tervena ning rõõmsana koju ja peatus teel Moskvas, et Sašaga kokku saada. Saša oli ikka samasugune nagu möödunud suvel: habemega, sassis peaga, ikka seesama pikk-kuub seljas ja puldanpüksid jalas, ikka nendesamade suurte, kaunite silmadega. Kuid ta ilme oli haiglane, kurnatud, ta oli vananenud, kõhnaks jäänud ja köhatas ühtelugu. Ja millegipärast näis ta Nadjale hallina, provintslikuna.

„Jumaluke, Nadja tuli!" ütles ta ja puhkes lõbusalt naerma. „Mu kallis, kullake!"

Nad istusid natuke aega litograafias, mis oli täis paberossisuitsu ja kus lõhnas tugevasti, lämmatavalt tuši ning värvide järele. Pärast läksid nad Saša tuppa, mis oli täis suitsetatud ja täis sülitatud. Laual, jahtunud teemasina kõrval lebas katkine taldrik tumeda paberitükiga ja laual ning põrandal oli rohkesti surnud kärbseid. Kõigest oli siin näha, et oma isiklik elu oli Sašal korraldatud lohakalt, ta elas kuidas juhtub, täieliku mugavusepõlgusega, ja kui keegi oleks alustanud temaga kõnelust tema isiklikust õnnest, tema isiklikust elust, armastusest tema vastu, siis poleks ta millestki aru saanud ja oleks vaid naerma hakanud.

„Pole viga, kõik läks õnnelikult," jutustas Nadja rutates. „Ema käis sügisel mind Peterburis külastamas, kõneles, et vanaema pole vihane, käib vaid ühtelugu minu toas ja teeb ristimärke seinte kohale."

Saša oli lõbus, kuid köhatas tihti ja kõneles moranenud häälel ja Nadja silmitses teda üha teraselt ega

mõistnud, kas noormees on tõepoolest tõsiselt haige või see ainult näib talle nii.

„Saša, mu kallis," ütles ta, „te olete ju haige!"

„Ei, pole viga. Olen haige, kuid mitte väga . . ."

„Ah, mu jumal," erutus Nadja, „miks te ei ravi end, miks te ei hoia oma tervist? Mu kallis, armas Saša," lausus ta ja pisarad purskasid ta silmist ning millegipärast kerkisid ta kujutlusse niihästi Andrei Andreitš, alasti daam vaasiga kui ka kogu minevik, mis nüüd tundus niisama kauge kui lapsepõlv. Ja ta puhkes nutma, sest Saša ei paistnud talle enam olevat selline uus, intelligentne, huvitav, nagu ta oli olnud möödunud aastal. „Armas Saša, te olete väga, väga haige. Ma teeksin ei tea mida, et teie ei oleks nii kahvatu ja kõhn. Ma olen teile nii väga tänulik! Teie ei või isegi kujutleda, kui palju te olete minu heaks teinud, mu hea Saša! Õieti öelda olete teie mulle nüüd kõige lähedasem, kõige omasem inimene."

Nad istusid ning vestlesid. Ja nüüd, pärast seda, kui Nadja oli veetnud talve Peterburis, hõngas Sašast, tema sõnadest, naeratusest ja kogu tema kujust midagi iganenut, vanamoodset, ammugi äralauldut ja võib-olla juba hauda läinut.

„Ma sõidan ülehomme Volgale," ütles Saša, „noh, ja pärast kumõssile. Tahan pisut kumõssi juua. Minuga sõidab kaasa keegi mu sõber oma naisega. Naine on imetlusväärne inimene. Ma õssitan teda ühtelugu, püüan veenda, et ta õppima läheks. Tahan, et ta oma elus pöörde toime paneks."

Pärast vestlemist sõitsid nad vaksalisse. Saša kostitas tee ja õuntega. Aga kui rong liikuma hakkas ja ta naeratades taskurätiga lehvitas, siis oli isegi tema jalgadest näha, et ta on väga haige ja vaevalt küll veel kaua elab.

Nadja jõudis oma linna keskpäeval. Kui ta vaksalist koju sõitis, näisid tänavad talle väga laiadena, majad aga väikestena ning lapergustena. Inimesi polnud, vastu tuli ainult sakslasest klaverihäälestaja oma ruskes palitus. Kõik majad olid otsekui tolmuga kaetud. Vanaema, juba päris vanaks jäänud, endiselt tüse ning

inetu, haaras kätega Nadja ümbert kinni ja nuttis kaua aega, nägu tema õla vastu surudes ega suutnud eemalduda. Niina Ivanovna oli samuti tublisti vananenud ning inetumaks muutunud, kuidagi lahjenenud, kuid oli ikka endiselt kinni nööritud ja briljandid sätendasid ta sõrmedel.

„Mu armas!" rääkis ta kogu kehast värisedes. „Mu armas!"

Pärast istuti vaikides ja nuteti. Oli näha, et niihästi vanaema kui ka ema tundsid, et minevik on jäädavalt ning lõplikult kadunud: ei ole enam seisukohta seltskonnas, ei endist au ega õigust enda poole külla kutsuda. Nõnda juhtub, kui keset kerget, muretut elu äkki öösel politsei kohale ilmub, läbiotsimise toime paneb, ja ilmneb, et pereisa on raisanud, võltsinud, — ja hüvasti siis igaveseks kerge, muretu elu!

Nadja läks üles ja nägi sedasama voodit, neidsamu aknaid valgete, naiivsete kardinatega ja akende taga sedasama päikesevalgusse uppuvat, lõbusat, kärarikast aeda. Ta puudutas oma lauda, istus, mõtles. Lõunastas hästi ja jõi teed maitsva, rammusa koorega, aga midagi puudus, tubades tundus tühjust ja laed olid madalad. Õhtul heitis ta magama, kattis end üleni tekiga ja millegipärast oli naljakas lamada selles soojas, väga pehmes voodis.

Minutiks astus sisse Niina Ivanovna, istus areldi ning ettevaatlikult, nagu istuvad süüdlased.

„Noh, kuidas on, Nadja?", küsis ta vähese vaikimise järel. „Oled sa rahul? Väga rahul?"

„Olen rahul, ema."

Niina Ivanovna tõusis püsti ja tegi ristimärgi Nadjale ning akendele.

„Mina aga, nagu näed, olen usklikuks hakanud," ütles ta. „Tead, ma tegelen nüüd filosoofiaga ja aina mõtlen, mõtlen... Ja mulle on nüüd paljugi päevselgeks saanud. Mulle näib, et kõigepealt on tarvis, et kogu elu läheks nagu läbi prisma."

„Ütle, ema, kuidas on vanaema tervis?"

„Justkui poleks midagi viga. Kui sa tookord Sašaga ära sõitsid ja sinult telegramm tuli, kukkus vanaema, nii kui oli selle läbi lugenud, pikali maha. Kolm päeva

lamas liikumatult. Pärastpoole palus aina jumalat ja nuttis. Aga nüüd pole viga."

Ta tõusis püsti ja kõndis tuba mööda edasi-tagasi.

„Kilks-kolks..." koppis öövaht. „Kilks-kolks, kilks-kolks..."

„Kõigepealt on tarvis, et kogu elu läheks nagu läbi prisma," ütles Niina Ivanovna, „see tähendab, teiste sõnadega, on tarvis, et elu jaguneks teadvuses algelementideks, justkui seitsmeks põhivärviks, ja iga elementi tuleb eraldi uurida."

Mis Niina Ivanovna veel rääkis ja millal ta ära läks, seda Nadja ei kuulnud, sest ta uinus peagi.

Möödus mai, saabus juuni. Nadja oli juba koduga harjunud. Vanaema askeldas teemasina juures ja ohkas sügavalt. Niina Ivanovna rääkis õhtuti oma filosoofiast. Ta elas majas endiselt nagu manuline ja pidi iga kahekümnekopikalist vanaema käest küsima. Majas oli rohkesti kärbseid ja tubade laed näisid üha madalamaks muutuvat. Memm ja Niina Ivanovna ei näidanud nägu tänavale, kartes, et isa Andrei või Andrei Andreitš võiksid neile vastu juhtuda. Nadja kõndis aias, tänaval, silmitses maju, halle plankaedu, ja talle tundus, et linnas on kõik juba ammugi vanaks jäänud, ära elanud ja ootab ainult kas lõppu või millegi noore ning värske algust. Oo, kui saabuks kiiremini see uus, helge elu, millal võib otseselt ning julgelt oma saatusele silma vaadata, tunda endal õigus olevat ja olla lõbus ning vaba! Varem või hiljem saabub niisugune elu! Sest tuleb ju aeg, millal vanaema majast, kus on kõik niiviisi korraldatud, et neli teenijat ei saa elada teisiti kui ainult ühes toas, keldrikorral, mustuses, — tuleb ju aeg, millal sellest majast jälgegi järele ei jää ja ta unustatakse ning keegi ei mäletagi teda enam. Ja Nadja meelt lahutasid ainult poisikesed naaberhoovist. Kui ta aias jalutas, tagusid nad vastu planku ja õrritasid teda naerdes:

„Pruut! Pruut!"

Saraatovist tuli kiri Sašalt. Ta kirjutas oma lõbusa, hüpleva käekirjaga, et reis mööda Volgat õnnestus tal täielikult, kuid et Saraatovis haigestus ta kergelt, kaotas hääle ja viibib nüüd juba teist nädalat haiglas.

Nadja mõistis, mis see tähendab, ja teda valdas eelaimus, mis sarnanes veendumusega. Ja teda pahandas, et see eelaimus ning mõtted Sašast ei erutanud teda nii nagu varem. Ta ihkas elada, tahtis Peterburisse ja tutvus Sašaga näis nüüd juba meeldiva, kuid kauge, kauge minevikuna! Ta ei maganud kogu öö ja hommikul istus kuulatades akna juures. Ja alt hakkasid tõepoolest hääled kostma: erutatud vanaema küsitles kiiresti millegi üle. Siis hakkas keegi nutma... Kui Nadja alla läks, seisis vanaema nurgas ja palvetas, ta nägu oli nutune. Laual lebas telegramm.

Nadja kõndis kaua aega mööda tuba, kuulates, kuidas vanaema nutab, võttis siis telegrammi ja luges läbi. Teatati, et eile hommikul suri Saraatovis tiisikusse Aleksandr Timofeitš ehk lihtsalt Saša.

Vanaema ja Niina Ivanovna läksid kirikusse hingepalvet tellima, Nadja aga kõndis veel kaua tubades ringi ja mõtles. Ta tajus selgesti, et tema elus on toimunud pööre, nagu Saša seda tahtis, et ta on siin üksik, võõras, tarbetu ja et miski pole siin talle vajalik, kõik endine on temast lahti kistud ja kadunud, otsekui ära põlenud ja tuul on tuhagi laiali kandnud. Ta astus Saša tuppa ja seisis seal natuke aega.

„Hüvasti, armas Saša!" mõtles ta, ja kujutluses avanes ta ees uus, avar elu, ja see elu, alles selgusetu, täis saladusi, veetles ning ahvatles teda.

Ta läks üles oma tuppa asju kokku pakkima, järgmise päeva hommikul aga jättis omastega hüvasti ja lahkus reipana ning lõbusana linnast, — nagu ta arvas, jäädavalt.

1903

SISUKORD

Kiri õpetatud naabrile 5
Rõõm 10
Võiduröõm 13
Landoos 17
Kaebusteraamat 20
Teenistusastme eksam 22
Vajalikud abinõud 26
Vint 30
Elav kronoloogia 34
Sekeldus 37
Suvitajad 40
Jääger 43
Hüüumärk 48
Segadus 53
Anjuta 61
Agafja 66
Daamid 77
Ülearused inimesed 81
Koorineiu 88
Õpetaja 94
Priileivasööjad 102
Kohtus 109
Unistused 116
Vaenlased 125
Ettevaatamatus 139
Veerake 144
Paastu eel 158
Kodus 164
Loteriipilet 174
Ebameeldivus 179
Haigushoog 199
Hüpik 223
Naabrid 250
Anna kaelas 270
Petšeneeg 284
Kodupaigas 295
Küüdivankris 308
Karusmarjad 317
Armastusest 328
Jonõtš 338
Juhtum praktikast 358
Uus suvila 370
Daam koerakesega 385
Pruut 403

Toimetaja H. Lepik.

Kunstiline toimetaja
H. Vitsur.

Tehniline toimetaja
O. Kasemets.

Korrektorid
P. Hiie ja M. Sepp.

Ladumisele antud 2. IX 1952.
Trükkimisele antud 20. X 1952.
Trükiarv 10 000. Paber 54:84, 1/16.
Trükipoognaid 26,5 + 1 lisaleht. Formaadile 60:92 kohaldatud trükipoognaid 21,78. Arvutuspoognaid 22,25. MB-15481.
Trükikoda „Ühiselu", Tallinn, Pikk tän. 40/42.
Tellimise nr. 2685.

На эстонском языке.

Hind rbl. 7.60.